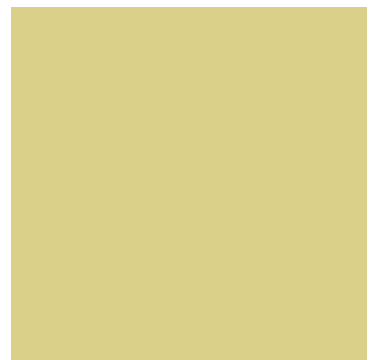

**Πρώην Μικτά Χωριά στην Κύπρο:
Αναπαραστάσεις του Παρελθόντος,
του Παρόντος και του Μέλλοντος**

Τίτλος: Πρώην Μικτά Χωριά στην Κύπρο: Αναπαραστάσεις του Παρελθόντος, του Παρόντος και του Μέλλοντος (Ερευνητική Έκθεση)
ISBN: 978-9963-703-23-4

Συγγραφείς:

Δρ. Ελένη Λύτρα
Δρ. Χάρης Ψάλτης

Σύμβουλοι έκδοσης:

Arthur Chapman
Γρηγόρης Ιωάννου

Διευθυντής Έρευνας:

Δρ. Χάρης Ψάλτης

Επιμελητής

της ελληνικής έκδοσης:

Κυριάκος Παχουλίδης

© **Copyright:** UNDP-ACT, 2011

All rights reserved.

Παρήχθη στην Κύπρο

© **Σχεδιασμός:** GRA.DES www.gra-des.com

Cover Photographs: Georgios Philippou

Εκτύπωση: KAILAS Printers & Lithographers Ltd., Λευκωσία, Κύπρος

Για πληροφορίες απευθύνεστε στον: Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας

Ηλεκτρονική διεύθυνση: ahdr.mide@ahdr.info

Ιστοσελίδα: <http://www.ahdr.info>

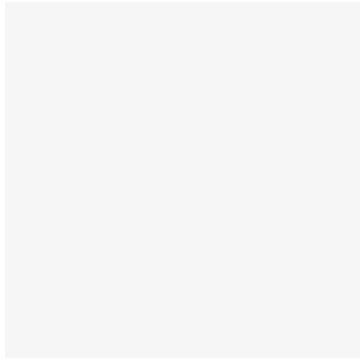
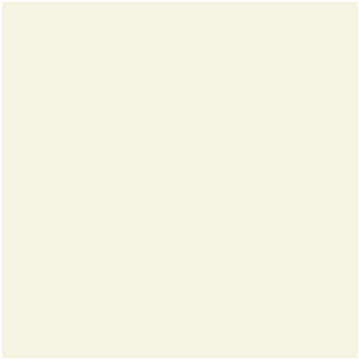
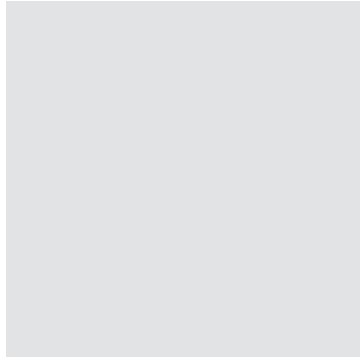
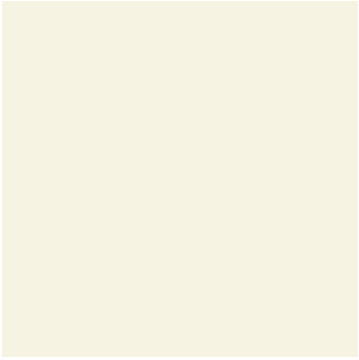
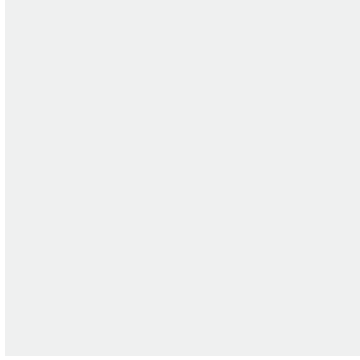
Όμιλος ιστορικού διαλόγου
και έρευνας **association
for historical dialogue
and research** tarihsel
diyalog ve arastirma derneği

Ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας είναι ένας διακοινοτικός οργανισμός του οποίου αποστολή είναι να συμβάλει στην ενίσχυση της ιστορικής κατανόησης ανάμεσα στο κοινό και ειδικότερα ανάμεσα στα παιδιά, νέους και εκπαιδευτικούς, παρέχοντας πρόσβαση σε μαθησιακές ευκαιρίες σε άτομα κάθε ικανότητας, από κάθε εθνοτικό, θρησκευτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο, στηριζόμενος στο σεβασμό της διαφορετικότητας και το διάλογο ιδεών. Ο Όμιλος αναγνωρίζει τις αξίες της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες, τους σκοπούς της ΟΥΝΕΣΚΟ για την Εκπαίδευση και των Συστάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Διδασκαλία της Ιστορίας. Οι δραστηριότητες του ΟΙΔΕ περιλαμβάνουν: έρευνα και διάχυση ερευνητικών ευρημάτων· ανάπτυξη προτάσεων για εκπαιδευτική πολιτική· εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης και του αρχαιακού υλικού· διοργάνωση σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς, συζητήσεις και συνέδρια· παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού· διοργάνωση βιβλιοθήκης του και αρχαιακού υλικού· επιτόπιων επισκέψεων και εκπαιδευτικών περιπάτων· ανάπτυξη εργαλείων διάχυσης και δημοσιοποίησης ιδεών και ευρημάτων· καθιέρωση συνεργασίας μεταξύ ατόμων και οργανισμών σε τοπικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

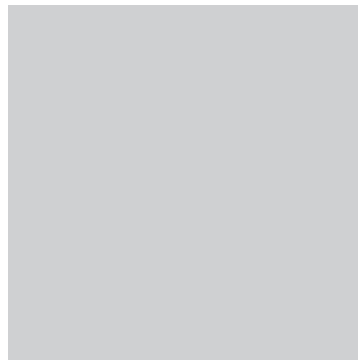

Η έκδοση αυτή, η οποία είναι διαθέσιμη σε αγγλική και τουρκική μετάφραση, πραγματοποιήθηκε με χορηγία για τη Συνεργασία και Εμπιστοσύνη του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP-ACT) και είναι μέρος του εκπαιδευτικού υλικού που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος Πολυπρισματικότητα και Διαπολιτισμικός Διάλογος του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας.

Αποποίηση: Οι απόψεις που εκφράζονται σε αυτό το έντυπο ανήκουν στους/στις συγγραφείς και δεν αντιπροσωπεύουν αυτές των Ηνωμένων Εθνών ή των κρατών μελών τους, του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) ή του Οργανισμού Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ (USAID) ή του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (ΟΙΔΕ).

**Πρώην Μικτά Χωριά στην Κύπρο:
Αναπαραστάσεις του Παρελθόντος,
του Παρόντος και του Μέλλοντος**

Περιεχόμενα

Λίγα λόγια για τους συγγραφείς	Σελ. 3
Ευχαριστίες	Σελ. 5
Σύνοψη	Σελ. 7
Εισαγωγή	Σελ. 8
Η σημασία της μελέτης της ζωής στα πρώην μικτά χωριά στην Κύπρο	Σελ. 8
Η ιστορία της Κύπρου και των μικτών χωριών της: μια ιστορική αναδρομή	Σελ. 9
Κατανοώντας τις διομαδικές διαδικασίες στα μικτά χωριά	Σελ. 19
Η δημιουργία των ομάδων και της διομαδικής σύγκρουσης	Σελ. 19
Η μείωση της διομαδικής σύγκρουσης: Η θεωρία της διομαδικής επαφής	Σελ. 22
Διομαδική σύγκρουση και ο ρόλος του συγκεκριμένου	Σελ. 24
Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον των μικτών χωριών στην Κύπρο	Σελ. 27
Τι γνωρίζουμε για τη ζωή στα μικτά χωριά στο παρελθόν	Σελ. 27
Ερευνώντας το παρελθόν μέσω από την υποκειμενικότητα της παροντικής μνήμης	Σελ. 44
Υπάρχουσες έρευνες για τα πρώην μικτά χωριά: Ενθυμούμενοι τον άλλο	Σελ. 47
Ένα χωριό που επιμένει να παραμένει μικτό: η περίπτωση της Πύλας	Σελ. 51
Από το παρόν στο μέλλον: πρώην κάτοικοι μικτών χωριών και συμφιλίωση	Σελ. 55
Μεθοδολογία	Σελ. 58
Κοινοποίηση των ευρημάτων	Σελ. 60
Η ζωή στα μικτά χωριά: το παρελθόν	Σελ. 60
Αντιλήψεις για την άλλη κοινότητα το παρόν	Σελ. 70
Συμβίωση και πάλι; Πιθανά σενάρια για το μέλλον	Σελ. 78
Συμπέρασμα	Σελ. 92
Βιβλιογραφία	Σελ. 98
Παράρτημα	Σελ. 105

Λίγα λόγια για τους συγγραφείς

Δρ. Ελένη Λύτρα

Η Ελένη Λύτρα διατέλεσε Διευθύνουσα Έρευνας του προγράμματος «Πολυπρισματική Θεώρηση και Διαπολιτισμικός Διάλογος στην Εκπαίδευση» του Ομίλου (AHDR - MIDE) από το Σεπτέμβριο του 2009 μέχρι τον Ιούνιο του 2011. Κατέχει πτυχίο Ψυχολογίας, μεταπτυχιακό στη Συμβουλευτική Ψυχολογία και διδακτορικό στην Κοινωνική Ψυχολογία. Έχει εργαστεί ως σύμβουλος και κοινωνική ψυχολόγος σε ιατρικά κέντρα και σχολεία στο Λονδίνο, όπως επίσης και σε μη-κυβερνητικούς οργανισμούς και ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Κύπρο και το εξωτερικό. Παράλληλα με την απασχόλησή της στον Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας, διεξάγει μετα-διδακτορική έρευνα στη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν πεδία όπως οι διομαδικές σχέσεις, η μειονοτική και πλειονοτική κοινωνική επιρροή, η μείωση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων και η εκπαιδευτική ηγεσία.

Δρ. Χάρης Ψάλτης

Ο Χάρης Ψάλτης είναι επίκουρος καθηγητής Κοινωνικής και Αναπτυξιακής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. Είναι απόφοιτος του τμήματος Επιστημών της Αγωγής και του τμήματος Ψυχολογίας. Κατέχει μεταπτυχιακό και διδακτορικό στην Κοινωνική και Αναπτυξιακή Ψυχολογία από το Τμήμα Κοινωνικής και Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ. Πραγματοποίησε επίσης μετα-διδακτορικές σπουδές στο Κέντρο Μελέτης της Διομαδικής Σύγκρουσης στο Τμήμα Πειραματικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, όπου μελέτησε τη διομαδική επαφή ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους. Τα κύρια ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην κοινωνική αλληλεπίδραση, τις διαδικασίες μάθησης και ανάπτυξης, τη γενετική επιστημολογία, τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του φύλου, τη διομαδική επαφή και τις διακοινοτικές σχέσεις στην Κύπρο, την ανάπτυξη εθνικών ταυτοτήτων και τη διδασκαλία της ιστορίας σε σχέση με τη συλλογική μνήμη. Είναι ιδρυτικό μέλος του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας και, από το 2003, υπηρετεί από τη θέση του Διευθυντή Έρευνας του Ομίλου.

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς επιθυμούν να ευχαριστήσουν το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών – Δράση για τη Συνεργασία και Εμπιστοσύνη (UNDP-ACT) για τη χρηματοδότηση αυτής της έρευνας και του παρόντος έντυπου. Θα θέλαμε επίσης να ευχαριστήσουμε το Διοικητικό Συμβούλιο του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (AHDR) και την ομάδα του προγράμματος του Ομίλου «Πολυπρισματική Θεώρηση και Διαπολιτισμικός Διάλογος στην Εκπαίδευση» (MIDE) για τη συνεχή στήριξη και συνδρομή της καθ' όλη τη διάρκεια της συλλογής δεδομένων, της ανάλυσης και της συγγραφής της αναφοράς.

Θα θέλαμε επίσης να ευχαριστήσουμε όλους τους συνεργάτες έρευνας του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας οι οποίοι, κατά τα αρχικά στάδια της παρούσας έρευνας, βοήθησαν σημαντικά στην τελειοποίηση του ερευνητικού ερωτηματολογίου. Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την Sterhania Costache για τη συνδρομή της στα αρχικά στάδια της συγγραφής της βιβλιογραφικής επισκόπησης κατά τη διάρκεια της πρακτικής της άσκησης στον Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας.

Οποιαδήποτε ευθύνη για τις απόψεις που παρατίθενται σε αυτό το έντυπο και για τυχόν λάθη ή παραλείψεις βαραίνει αποκλειστικά τους συγγραφείς.

Η ερευνητική αυτή έκθεση αφορά ξεκινά με μια επισκόπηση της ιστορίας της Κύπρου και των μικτών χωριών της, η οποία σκιαγραφεί τα κύρια κοινωνικο-πολιτικά και ιστορικά γεγονότα της Οθωμανικής περιόδου μέχρι σήμερα. Οι διομαδικές διεργασίες που εκτυλίσσονταν αποτελούν το σημείο εστίασης της επόμενης ενότητας, η οποία αντλεί από την έρευνα στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας για να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζονται οι κοινωνικές ομάδες, τους παράγοντες που οδηγούν στη διομαδική σύγκρουση όπως επίσης και τους τρόπους με τους οποίους η διομαδική σύγκρουση μπορεί να μειωθεί. Εξετάζεται επίσης ο ρόλος του τοπικού και κοινωνικοπολιτικού συγκείμενου στη διαμόρφωση της μνήμης του παρελθόντος. Η επόμενη ενότητα παρουσιάζει μια ευρεία ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικά με τη ζωή στα μικτά χωριά της Κύπρου και αναφέρεται σε ζητήματα όπως οι μικτοί γάμοι, η εκπαίδευση, η θρησκεία κτλ. Στεκόμαστε ιδιαίτερα σε έρευνες που διεξήχθησαν στο μικτό χωριό της Πύλας το οποίο, απ' όλα τα μικτά χωριά της Κύπρου, έχει προσελκύσει το μεγαλύτερο μερίδιο του ερευνητικού ενδιαφέροντος. Επιπλέον, εξετάζουμε το μέλλον των μικτών χωριών στην Κύπρο, μελετώντας τις απόψεις των κατοίκων τους γύρω από τη συμφιλίωση.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας εντοπίζουν σημαντικές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο τα μέλη των δύο κοινοτήτων θυμούνται και ανακαλούν την κοινή τους ζωή, εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο ή αισθάνονται ότι απειλούνται ο ένας από τον άλλο, αλλά και διερευνούν το βαθμό προθυμίας των κατοίκων τους να ζήσουν και πάλι μαζί στο μέλλον. Συγκεκριμένα, οι Ελληνοκύπριοι εμφανίζονται να θυμούνται τη ζωή τους με τους Τουρκοκύπριους ως πιο θετική, ευχάριστη και βασισμένη στη συνεργασία, ενώ οι Τουρκοκύπριοι θυμούνται τη ζωή τους ως πιο αρνητική και λιγότερο ευχάριστη, με λιγότερες κοινωνικές επαφές μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Επιπλέον, όταν ερωτούνται για τις σημερινές τους απόψεις για την άλλη κοινότητα, οι Τουρκοκύπριοι αναφέρουν ότι αισθάνονται μεγαλύτερο διομαδικό άγχος, μεγαλύτερη συμβολική απειλή και μεγαλύτερη απειλή της συλλογικής τους υπόληψης από τους Ελληνοκύπριους, ενώ οι Ελληνοκύπριοι ανέφεραν ότι αισθάνονται πιο ρεαλιστικές απειλές. Επιπλέον, οι Ελληνοκύπριοι ανέφεραν μεγαλύτερα επίπεδα εμπιστοσύνης προς τους Τουρκοκύπριους και εμφανίστηκαν να έχουν πολύ θετικότερες συμπεριφορές προς τους Τουρκοκύπριους. Όσον αφορά τις απόψεις τους σχετικά με το μέλλον, οι Ελληνοκύπριοι εμφανίστηκαν περισσότερο ανοικτοί στην ιδέα της μελλοντικής συμβίωσης με τους Τουρκοκύπριους, είτε σε ένα ενιαίο κράτος είτε σε μικτές γειτονιές. Η διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία εμφανίστηκε ως η μόνη λύση στο κυπριακό πρόβλημα που γινόταν αποδεκτή από την πλειοψηφία και στις δύο κοινότητες, είτε ως πολύ ικανοποιητική είτε ως μια συμβιβαστική λύση.

Επιπλέον, τα αποτελέσματα φανερώνουν μια αιτιακή σχέση, η οποία καταδεικνύει, με εμπειρικό τρόπο ότι, η ανάμνηση θετικών επαφών και φιλικών σχέσεων με μέλη της άλλης ομάδας, από τη μια μειώνει την υποκειμενική αντίληψη του κινδύνου και του άγχους ενώ, από την άλλη, προάγει την εμπιστοσύνη και τις θετικές σχέσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων. Επιπρόσθετα, φάνηκε ότι οι επίσημες αφηγήσεις είναι ζωτικής σημασίας για τη δημιουργία της αίσθησης του άγχους και της απειλής, αλλά και για τον καθορισμό της προθυμίας των Κυπρίων να ζήσουν και πάλι μαζί με τα μέλη της άλλης κοινότητας στο μέλλον.

Οι σημαντικές επιπτώσεις και οι πρακτικές εφαρμογές που συζητούνται στην τελευταία ενότητα αυτής της ερευνητικής έκθεσης βασίζονται ακριβώς σ' αυτές τις πρώτες ποσοτικές ενδείξεις σχετικά με το πώς οι άνθρωποι στις δύο κοινότητες της Κύπρου θυμούνται τη ζωή τους στα μικτά χωριά, πως βλέπουν σήμερα ο ένας τον άλλο και πως οραματίζονται ένα πιθανό κοινό μέλλον.

Η σημασία της μελέτης της ζωής στα πρώην μικτά χωριά στην Κύπρο

Τα ελάχιστα διαθέσιμα στοιχεία για τα πρώην μικτά χωριά στην Κύπρο δυσκολεύουν τους σύγχρονους Κύπριους που έζησαν χωριστά τα τελευταία 37 χρόνια να φανταστούν την κοινή καθημερινή ζωή των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων στο παρελθόν. Υπάρχουν ανεκδοτολογικές αναφορές ότι η ζωή στα μικτά χωριά χαρακτηριζόταν από συνεργασία και εμπιστοσύνη και συχνά περιστατικά αλληλοβοήθειας ανασύρονται στη μνήμη για να δείξουν ότι οι απλοί καθημερινοί άνθρωποι των δύο κοινοτήτων τα πήγαιναν μια χαρά. Από την άλλη, υπάρχουν και ανεκδοτολογικές αναφορές για περιπτώσεις σύγκρουσης και διαμάχης μεταξύ των συγχωριανών από τις δύο κοινότητες. Στον επίσημο λόγο και των δύο κοινοτήτων τα μικτά χωριά αναλαμβάνουν ένα συμβολικό ρόλο. Στην ελληνοκυπριακή κοινότητα τα μικτά χωριά παρουσιάζονται ως ένα πρότυπο ειρηνικής συνύπαρξης, ενώ στην τουρκοκυπριακή πλευρά προσφέρονται ως απόδειξη ότι η συνύπαρξη είναι ανέφικτη.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι μέχρι τώρα δεν έχει γίνει καμία συστηματική προσπάθεια διερεύνησης της καθημερινής ζωής ενός μεγάλου δείγματος κατοίκων των μικτών χωριών στην Κύπρο, είναι δύσκολο να διαμορφώσει κανείς μια ξεκάθαρη και τεκμηριωμένη εικόνα για το τι σήμαινε η συνύπαρξη στο παρελθόν και τι μπορεί να σημαίνει στο μέλλον. Επομένως, οι σημερινοί Κύπριοι από τις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής, οι οποίοι έμαθαν να ζουν χωριστά για τόσα χρόνια τώρα, συχνά δυσκολεύονται να φανταστούν τους εαυτούς τους να ζουν και πάλι μαζί με μέλη της άλλης κοινότητας. Αυτή η έλλειψη γνώσεων και πληροφοριών για την κοινή ζωή Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, σε συνάρτηση με 37 χρόνια προπαγάνδας την οποία υπέστηκαν οι Κύπριοι ένθεν και ένθεν της διαχωριστικής γραμμής, συχνά κάνει την προοπτική της συμβίωσης των δύο κοινοτήτων στο μέλλον να φαντάζει αβέβαιο σενάριο που προκαλεί σε πολλούς ορισμένο βαθμό άγχους. Ο φόβος για το άγνωστο είναι ανθρώπινο χαρακτηριστικό σε διάφορα περιβάλλοντα, κουλτούρες και κοινωνίες και αποτελεί έναν δυνητικά αποσταθεροποιητικό παράγοντα. Είναι επομένως αναμενόμενο πολλοί Κύπριοι να επιλέγουν την προσκόλληση στο στάτους κβο παρά την ριψοκίνδυνη βουτιά στις κοινωνικά και πολιτικά άγνωστες καταστάσεις που θα αντιπροσώπευαν διάφορες πιθανές πολιτικές λύσεις του κυπριακού προβλήματος. Σ' αυτή τη δύσκολη χρονική στιγμή στην ιστορία της Κύπρου είναι ζωτικής σημασίας να υπενθυμίζουμε τις παλιότερες γενιές Κυπρίων και να ενημερώνουμε τις νεότερες γενιές σχετικά με το πώς ήταν συμβίωση πλάι πλάι για πολλούς Κύπριους στο παρελθόν. Είναι σημαντικό να φωτίσουμε τα θετικά περιστατικά συνεργασίας μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων που υπήρξαν στα χωριά αλλά είναι εξίσου σημαντικό να φέρουμε στο φως τα περιστατικά συγκρούσεων και διαμάχης. Και στις δύο περιπτώσεις, αυτό που προέχει είναι η ανάγκη να κατανοήσουμε τόσο τις συνθήκες που προώθησαν την ειρηνική συνύπαρξη και την εμπιστοσύνη σε ορισμένα χωριά όσο και τις συνθήκες που οδήγησαν άλλους στη σύγκρουση και τη διαμάχη. Παρέχοντας στους Κύπριους την ευκαιρία να πάρουν μια γεύση του πώς ήταν η συμβίωση των δύο κοινοτήτων στα μικτά χωριά στο παρελθόν είναι δυνατόν να συμβάλουμε ώστε στη συνέχεια να μπορούν να λάβουν αποφάσεις ως προς τη δυνατότητά τους να ζήσουν μαζί στο μέλλον στη βάση δεδομένων.

Σ' αυτή την έρευνα εστιάζουμε στη ζωή στα μικτά χωριά κατά τα χρόνια μεταξύ 1955 και 1974.¹ Η επιλογή μας αυτή σχετίζεται με το γεγονός ότι αυτή η περίοδος είναι η περίοδος κατά την οποία η εθνοτική σύγκρουση σταδιακά κλιμακώθηκε και έληξε με τις ελληνικές και τουρκικές επεμβάσεις που είχαν ως αποτέλεσμα τον απόλυτο εδαφικό διαχωρισμό του νησιού. Η επόμενη ενότητα αυτής της ερευνητικής έκθεσης παρέχει μια επισκόπηση της κοινωνικοπολιτικής κατάστασης στην Κύπρο, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σ' αυτή την περίοδο και συζητά, όπου είναι δυνατόν, τις επιπτώσεις αυτού του κοινωνικο-πολιτικού πλαισίου στις ζωές των κατοίκων των μικτών χωριών.

1. Παραπέμπουμε τον αναγνώστη στην ενότητα της μεθοδολογίας αυτής της αναφοράς για τους λόγους που μας οδήγησαν να εστιάσουμε στη συγκεκριμένη περίοδο.

Η ιστορία της Κύπρου και των μικτών χωριών της: μια ιστορική αναδρομή

Η ιστορία της Κύπρου συχνά απεικονίζεται ως μια μακρά διαδοχή διαφορετικών διοικήσεων: των Ασσυρίων, των Περσών, του Μέγαλου Αλεξάνδρου, των Πτολεμαίων της Αιγύπτου, των Ρωμαίων, των Βυζαντινών, των Αράβων, των Σταυροφόρων, των Λουζινιάν, των Βενετών.

Το 1571 οι Βενετοί κυβερνήτες της Κύπρου ηττήθηκαν στρατιωτικά από τους Οθωμανούς και η Κύπρος κατακτήθηκε και προσαρτήθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το φεουδαρχικό σύστημα που είχαν εισάγει οι Λουζινιάν εγκαταλήφθηκε και η γη παραχωρήθηκε στους κατοίκους για να την καλλιεργούν ώστε να είναι σε θέση να πληρώνουν φόρους. Οι Ελληνοκύπριοι καλωσόρισαν την άφιξη των Οθωμανών ελπίζοντας με αυτό τον τρόπο να «απαλλαγούν από τους απεχθείς Λατίνους» (Hackett, 1901 όπως παρατίθεται στο Anastasiades, 1979, σ.15, βλ. επίσης Ηρακλείδης, 2002, Taeuber, 1955). Όλες οι καθολικές εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά και πολλοί καθολικοί ιερείς εκτελέστηκαν από τους Οθωμανούς. Η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία είχε τεθεί υπό τη διοίκηση της Καθολικής Εκκλησίας κατά τις περιόδους της κυριαρχίας των Λουζινιάν και των Βενετών, αποκαταστάθηκε και αναγνωρίστηκε ως η μόνη Χριστιανική Εκκλησία στο νησί. Επιπλέον, ο Αρχιεπίσκοπος αναγνωρίστηκε ως ο μοναδικός πνευματικός και πολιτικός ηγέτης της ελληνορθόδοξης μερίδας του πληθυσμού και, όπως εξηγεί ο Hackett , «[μ]ε την πάροδο του χρόνου... (ο Αρχιεπίσκοπος) πήρε στα χέρια του σχεδόν ολόκληρη την εκτελεστική εξουσία» και έφτασε σε σημείο να έχει μεγαλύτερη εξουσία απ' ό,τι οι πασάδες (Hackett, 1901, όπως παρατίθεται στο Anastasiades, 1979, σ. 15 βλ. επίσης Ηρακλείδης, 2002, σ. 211).

Γενικά οι Οθωμανοί ενδιαφέρονταν για τους Χριστιανούς ως πηγή εισοδημάτων. Έκαναν ελάχιστα για τους υποτελείς τους, όπως και ελάχιστα προσδοκούσαν απ' αυτούς σε θέματα αφοσίωσης και ταύτισης με το κράτος (Pollis, 1973). Πράγματι, κατά τη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα η Κύπρος είχε μετατραπεί σε μια άπορη και παραμελημένη επαρχία της φθίνουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Taeuber, 1955). Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας οι κοινοτικές ταυτότητες των ανθρώπων της Κύπρου ορίζονταν με θρησκευτικά κριτήρια και όχι εθνοτικά. Ο πληθυσμός διακρινόταν κυρίως σε Μουσουλμάνους και Ορθόδοξους και όχι σε Έλληνες και Τούρκους (Ηρακλείδης, 2002, Pollis, 1973).

Όπως εξηγεί η Pollis (1973), η λέξη «Έλληνας» άρχισε να εμφανίζεται μετά την Ελληνική Επανάσταση. Το 1821 η Ελληνική Επανάσταση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξέσπασε στην ηπειρωτική Ελλάδα και είχε επίσης ορισμένη επίδραση σε κάποιες μερίδες του ορθόδοξου πληθυσμού της Κύπρου. Ως αποτέλεσμα, ο Αρχιεπίσκοπος και όλοι οι επίσκοποι της Κύπρου απαγονήστηκαν κατ'επίφαση και μόνο με την υποψία της ανάμειξής τους στις επαναστατικές συνομιλίες των Ελλήνων, παρόλο που υπάρχουν αποδείξεις ότι οι ίδιοι ήταν αντίθετοι με μια τέτοια επανάσταση (βλ. Pollis, 1973, σ. 588). Πράγματι, η θανάτωση της τοπικής χριστιανικής ελίτ πρέπει μάλλον να ειπωθεί μεσ' από το πιο περίπλοκο πλαίσιο του παρατεταμένου ανταγωνισμού και της αντιπαράθεσης γύρω από τη νομή της εξουσίας, αλλά και σε συνεννόηση και συνεργασία με την Κωνσταντινούπολη, την τοπική μουσουλμανική ελίτ και την οθωμανική διοίκηση (Μιχαήλ, 2005). Όπως και να 'χει, η ελληνική εθνικιστική ιδεολογία περιλάμβανε την Κύπρο στις διεκδικήσεις της και ένας μικρός αριθμός από μορφωμένους Ορθόδοξους Χριστιανούς άρχισαν να αναφέρονται στους εαυτούς τους ως Έλληνες και να εκδηλώνουν ενδιαφέρον για ένωση με την Ελλάδα (Pollis, 1973).

Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι του νησιού από την άλλη, δεν έβλεπαν τους εαυτούς τους ως Τούρκους μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η ανάδυσση του όρου Τούρκοι έγινε κυρίως για να διαχωρίσουν τους εαυτούς τους από τους αραβόφωνους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ στην Κύπρο οι Τούρκοι αγνοούσαν αυτόν τον προσδιορισμό κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα (Pollis, σ.586). Γενικά, για το μεγαλύτερο μέρος της οθωμανικής περιόδου οι κάτοικοι του νησιού δεν ήταν διαχωρισμένοι σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις αλλά μάλλον η διαφορά που χώριζε την οθωμανική κοινωνία πιο έντονα ήταν αυτή μεταξύ της εξαθλιωμένης και καταπιεσμένης αγροτιάς από τη μια (που αποτελούνταν τόσο από Μουσουλμάνους όσο και από Χριστιανούς) και των φοροεισπρακτόρων και της ελίτ που συγκέντρωνε την εξουσία από την άλλη (τόσο Μουσουλμάνων όσο και Χριστιανών) (για περισσότερες πληροφορίες βλ. Pollis, σ.585 και Panayiotou, 2009, ανάλυση του έργου του Κύρρη).

Το 1878 η Κύπρος άλλαξε χέρια όταν η Βρετανική Αυτοκρατορία εξασφάλισε τη διοίκηση της και έτσι παγίωσαν περαιτέρω την παρουσία τους στην περιοχή μετά το άνοιγμα της Διώρυγας του Σουέζ, και ως συνέπεια του πολέμου μεταξύ των Ρώσων και των Οθωμανών. Οι Βρεττανοί

εξασφάλισαν τον έλεγχο του νησιού παρόλο που η Κύπρος παρέμενε κατ' όνομα υπό οθωμανική κυριαρχία. Όπως οι Χριστιανοί του νησιού μέσω της ελίτ τους είχαν κάποτε καλωσορίσει τους Οθωμανούς, κατά παρόμοιο τρόπο καλωσόρισαν και τους Βρεττανούς το 1878 (Katsiaounis, 1996). Παρ' όλ' αυτά, οι Μουσουλμάνοι του νησιού έχασαν κάποια προνόμια, τα περισσότερα από τα οποία σχετιζόνταν με το κοινωνικό τους στάτους, τα οποία τους παραχωρούσε το σύστημα των μιλλέτ, το οποίο βάσιζε την πολιτική εκπροσώπηση, τη νομοθεσία και τη διοίκηση στη λογική του θρησκευτικού κοινοτισμού. Στην ουσία, ο οθωμανικός μουσουλμανικός πληθυσμός έχασε την σχετικά προνομιακή του θέση ενώ η ελίτ και τα μεσαία κοινωνικά στρώματα έχασαν την άμεση τους σύνδεση με τους κυβερνώντες, ακόμα και το μονοπώλιο που είχαν, σε ότι αφορά τα θέματα απασχόλησης στη διοικητική μηχανή. Ως αποτέλεσμα, κάποιοι μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν το νησί και μετακινήθηκαν στην Τουρκία (βλ. Χριστοδούλου, 1992, όπως παρατίθεται στο Klier & Mansfield, 1997). Ο ελληνικός ορθόδοξος πληθυσμός από την άλλη, ήταν γενικά ικανοποιημένος με την θέση του ενώ η ελληνορθόδοξη ελίτ αύξησε την επιρροή της σε οικονομικά θέματα αφού επωφελήθηκε από τη χριστιανική διοίκηση των Βρεττανών, παρόλο που ο χαρακτήρας της ήταν ως επί το πλείστον κοσμικός. Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο οι Βρεττανοί προσάρτησαν και επίσημα την Κύπρο στη Βρετανική Αυτοκρατορία, στην οποία το 1925 το νησί ανακηρύχτηκε ως αποικία του Βρετανικού Στέμματος. Κατά τη περίοδο της βρετανικής αποικιοκρατίας, ο ελληνοκυπριακός πληθυσμός σημείωσε μια μικρή αναλογική αύξηση έναντι του τουρκοκυπριακού πληθυσμού. Μέχρι το 1946, οι Ελληνοκύπριοι αποτελούσαν το 80% του πληθυσμού του νησιού και οι Τουρκοκύπριοι το 18% (Επίσημη Απογραφή Πληθυσμού, 1946).

Οι Μουσουλμάνοι ζούσαν πλάι στους Χριστιανούς για εκατοντάδες χρόνια σε διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα: στις μικτές πόλεις και στα μικτά χωριά. Οι θρησκευτικές συλλογικές ταυτότητες ήταν σχετικά ισχυρές αλλά όχι απόλυτα ανταγωνιστικές μεταξύ τους, ούτε καν απόλυτα δεσμευτικές. Στην πραγματικότητα οι ταυτότητες αυτές είχαν συχνά έναν πορώδη χαρακτήρα, τον οποίο καταδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο η περίπτωση των Λινοβάμβακων, μιας κοινωνικής ομάδας της οποίας τα μέλη τηρούσαν τόσο το μουσουλμανικό όσο και το χριστιανικό θρησκευτικό τυπικό. Οι Λινοβάμβακοι διατηρούσαν δύο ονόματα, ένα μουσουλμανικό και ένα χριστιανικό, πήγαιναν τόσο στην εκκλησία όσο και στο τζαμί και ήταν στην ουσία μέλη και των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων (Michell, 1908). Όταν οι Βρετανοί έφτασαν στην Κύπρο διατήρησαν το θρησκευτικό διαχωρισμό του οθωμανικού συστήματος των μιλλέτ και τον ενσωμάτωσαν στις δομές του δικού τους πολιτικού και διοικητικού συστήματος, όπως ήταν για παράδειγμα η Νομοθετική Συνέλευση (Kitromilides, 1977). Πέρ' απ' αυτό, η διαδικασία εκσυγχρονισμού της κυπριακής κοινωνίας από τη μια και η άνοδος των εθνικισμών κατά τον ύστερο 19ο αιώνα και τις αρχές του 20ου, από την άλλη, πολιτικοποίησαν, εθνικοποίησαν και παγίωσαν τις υπάρχουσες κοινοτικές ταυτότητες, οι οποίες είχαν πρωτίστως θρησκευτικό χαρακτήρα. Οι Λινοβάμβακοι έπρεπε τότε να επιλέξουν σε ποια κοινότητα θα ανήκαν και στο τέλος οι κοινωνικές πιέσεις τους ανάγκασαν να ενταχθούν στην μουσουλμανική κοινότητα.

Οι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά την απογραφή της βρετανικής περιόδου παρέχουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την διαδικασία της συγκρότησης, του μετασχηματισμού και της αναγνώρισης των εθνοτικών ταυτοτήτων, οι οποίες βέβαια αντανάκλασαν πρωτίστως τις αντιλήψεις της αποικιοκρατικής διοίκησης, αλλά, σε ορισμένο βαθμό, και τις πραγματικότητες επί του εδάφους επίσης. Οι πρώτες βρετανικές απογραφές του 1881 και του 1921 διατήρησαν την οθωμανική λογική της διάκρισης μεταξύ μουσουλμάνων και μη-μουσουλμάνων, στην τρίτη απογραφή του 1931 οι κατηγορίες μετατράπηκαν σε «Ελληνες Ορθόδοξους» και «Μουσουλμάνους-Τούρκους», ενώ μέχρι το 1946 οι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αυτές των «Ελλήνων» και των «Τούρκων». Η εθνικοποίηση των θρησκευτικών κοινοτήτων της Κύπρου αύξησε τις διασπαστικές τάσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων, καθώς ο αριθμός των μικτών χωριών παρουσίασε σταθερή μείωση κατά την οθωμανική περίοδο: ενώ το 1891 καταμετρήθηκαν 346 μικτά χωριά από ένα σύνολο 802 χωριών, το 1960 καταμετρήθηκαν μόνο 114 από ένα σύνολο 623 χωριών (Patrick, 1976a).² Παρ' όλ' αυτά, τα περιστατικά διακοινοτικής βίας ήταν εξαιρετικά σπάνια μέχρι την τελευταία δεκαετία της βρετανικής περιόδου.

Παρόλο που ο εθνικισμός και στις δύο κοινότητες αυξανόταν σταδιακά κατά τη βρετανική περίοδο, με τον ίδιο τρόπο που αναπτυσσόταν και το αντι-αποικιακό κίνημα, η διακοινοτική ειρήνη δεν είχε διαταραχτεί κατά τη δεκαετία του 1940. Εκείνη την περίοδο το ΑΚΕΛ, το κόμμα επικεφαλής του κινήματος των αριστερόφρονων ηγούνταν του αρχικού αντι-αποικιακού αγώνα κυρίως μέσω μαζικών διαδηλώσεων και απεργιών. Όμως, κατά τη δεκαετία του 1950, όταν η δεξιά ανέλαβε την ηγεσία του αντι-αποικιακού κινήματος στην ελληνοκυπριακή κοινότητα, οι διακοινοτικές

2. Δες επίσης και Taeuber (1955, σ.13) για λεπτομέρειες σχετικά με τον πληθυσμό των μικτών χωριών, βάσει της απογραφής πληθυσμού του 1946.

σχέσεις επιδεινώθηκαν και διαταράχθηκαν σοβαρά με το ξέσπασμα του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ³. Μέχρι τότε, η προοπτική της ειρηνικής απόσυρσης των Βρετανών φάνταζε δυνατή και οι δεξιόφρονες ελληνοκυπριακές και τουρκοκυπριακές ελίτ είχαν αρχίσει να πιέζουν με τρόπο αδιάλλακτο η κάθε μια για τους διαμετρικά αντίθετους στόχους της *ένωσης* και του *ταξίμ* (διχοτόμηση), δηλαδή, οι μεν για την *ένωση* του νησιού με την Ελλάδα και οι δε για τη *διπλή ένωση* με την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα. Στα πλαίσια αυτής της σύγκρουσης συμφερόντων, η ίδρυση της ΕΟΚΑ, της οποίας ηγούνταν ο Γρίβας, ήταν αποφασιστικής σημασίας.

Στόχος της ΕΟΚΑ δεν ήταν μόνο η αυτονομία επιδίωξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου από τη Βρετανία, αλλά μάλλον η επιβολή στους Βρετανούς και τους Τουρκοκύπριους του ευρύτερα αποδεκτού από την ελληνοκυπριακή κοινότητα πολιτικού στόχου της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Ως αποτέλεσμα, οι Βρετανοί άρχισαν να εισάγουν πιο αυστηρά κατασταλτικά μέτρα ενάντια στους ανθρώπους της Κύπρου επιβάλλοντας απαγορεύσεις κυκλοφορίας, κηρύσσοντας παράνομες διάφορες αριστερές οργανώσεις (στο πνεύμα του Ψυχρού Πολέμου αλλά επίσης επειδή ήταν οι αριστερές οργανώσεις που διοργάνωναν μαζικές κινητοποιήσεις και απεργίες εναντίον των Βρετανών) και αναστέλλοντας τις περισσότερες πολιτικές ελευθερίες που είχαν κερδηθεί κατά τη δεκαετία του 1940. Αντίστοιχα, η τουρκοκυπριακή ελίτ απάντησε στην ίδρυση της ΕΟΚΑ με την ίδρυση της δικής της ένοπλης οργάνωσης, της ΤΜΤ⁴, στόχος της οποίας ήταν να επιβάλει το *ταξίμ* (διχοτόμηση) και να αντισταθμίσει την ύπαρξη της ΕΟΚΑ. Σε διεθνές επίπεδο, η Ελλάδα υποστήριζε τον αγώνα της ΕΟΚΑ για *ένωση*, δηλαδή την προσάρτηση της Κύπρου από την Ελλάδα, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα, σε κάποιο βαθμό επίσημα και σε κάποιο βαθμό ανεπίσημα. Από την άλλη, η Τουρκία προέβαλλε σθεναρή αντίδραση στην ιδέα της ένωσης (βλ. Αη, 2004, σ.136) και όντας ο σύμμαχος-κλειδί του ΝΑΤΟ στην περιοχή, αυτό δημιουργούσε μια περίπλοκη και λεπτή κατάσταση η οποία δεν αποτελούσε χαρακτηριστικών των άλλων αντι-αποικιακών αγώνων. Το 1955 σηματοδεύτηκε από έντονες αναταραχές όχι μόνο στην Κύπρο αλλά και στην Κωνσταντινούπολη, όπου οργανωμένες ομάδες Τούρκων εξτρεμιστών κατέστρεψαν εκατοντάδες ελληνικά καταστήματα, τα λεηλάτησαν και τα βανδάλισαν. Αυτές οι επιθέσεις πυροδοτήθηκαν από μια επίθεση κατά του τουρκικού προξενείου στη Θεσσαλονίκη αλλά και από την ψιθυρολογία ότι δήθεν μέλη της ΕΟΚΑ στην Κύπρο σχεδίαζαν να εξολοθρεύσουν τους Τουρκοκύπριους (βλ. Δρουσιώτης, 2004, σ.31, Αη, 2004, σ.92-93).

Ο ρόλος της Τουρκίας στη συγκρότηση της ΤΜΤ, της τουρκοκυπριακής μυστικής παραστρατιωτικής οργάνωσης που δρούσε ως το αντίστοιχο της ΕΟΚΑ, ήταν σημαντικός. Όπως εξηγεί ο Packard (2008), η ΤΜΤ υπήρξε τόσο εθνικιστική και αντι-κομμουνιστική όσο και η ΕΟΚΑ, με τη διαφορά ότι δεν είχε αντι-Βρετανικό χαρακτήρα. Η ΤΜΤ λάμβανε στήριξη από τον τουρκικό στρατό και στόχευε στο *ταξίμ*, δηλαδή τη διχοτόμηση της Κύπρου σε δύο μέρη, ένα Ελληνικό και ένα Τούρκικο (Attalides, 1979). Η ένταση μεταξύ των δύο κοινοτήτων αυξήθηκε σημαντικά το 1958 όταν η επιδείνωση των διακοινοτικών σχέσεων έγινε εμφανής με την έκθεση και των δύο κοινοτήτων σε βιαιότητες και αλληλοσκοτωμούς. Οι Ελληνοκύπριοι ήταν αναλογικά τα μεγαλύτερα θύματα αυτών των βιαιοτήτων (Packard, 2008, σ.16), αφού την ίδια αποτελούσαν τον κύριο στόχο και των Βρετανών. Σε κάποιες περιπτώσεις, Τουρκοκύπριοι κάτοικοι μικτών χωριών εκκένωσαν τα σπίτια τους και το ίδιο έπραξαν και κάποιες ελληνοκυπριακές οικογένειες (βλ. Kliot & Mansfield, 1997, σ.499). Κατά την περίοδο αυτή, στο πνεύμα του κλιμακούμενου εθνικισμού, η ΤΜΤ απαγόρευσε στους Τουρκοκύπριους να μιλούν ελληνικά ή προβαίνουν σε αγοραπωλησίες με τους Ελληνοκύπριους ή να συμμετέχουν ως μέλη σε διάφορες αριστερές οργανώσεις στις οποίες κυριαρχούσαν οι Ελληνοκύπριοι όπως η συντεχνία εργαζομένων (ΠΕΟ), στην οποία ανήκαν οι περισσότεροι τουρκοκύπριοι εργαζόμενοι, παρά την ύπαρξη μιας αντίστοιχης συντεχνίας τούρκων εργαζομένων από το 1944. Όποιος συλλαμβανόταν να παρακούει αυτές τις εντολές τιμωρούνταν με βαριές ποινές, κοινωνικό στιγματισμό, ακόμα και πολιτική βία (Karpler & Πέτρου, 2010, 1999, Αη, 2004, Δρουσιώτης, 2004).⁵

Η εκστρατεία της ΕΟΚΑ έληξε το 1959 όταν στη Ζυρίχη η Ελλάδα και η Τουρκία συμφώνησαν με μια περιορισμένης μορφής ανεξαρτησία της Κύπρου. Όπως εξηγεί ο Κιζιλγιουρεκ, οι ελίτ της Κύπρου που ηγήθηκαν των κοινοτήτων τους στον αγώνα για *ένωση και διχοτόμηση* αντίστοιχα,

3. Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών, ιδρύθηκε το 1955 και ηγείτο από τον Γρίβα μέχρι το 1959, όταν διαλύθηκε μετά τις συμφωνίες της Ζυρίχης.

4. Türk Mukavemet Teşkilatı (Turkish Resistance Organisation)

5. Δες επίσης Αη (2004, σ.128-129) για παρόμοιες απαγορεύσεις από την Βολκάν το 1955.

μεσ' από αυτές τις συμφωνίες αναγκάστηκαν για πρώτη φορά να αναγνωρίσουν την ύπαρξη της άλλης κοινότητας (Kiziliurek, 1999, σ.60). Στην πραγματικότητα, η υλοποίηση τόσο της ένωσης όσο και της διχοτόμησης είχαν αποκλειστεί.

Στις 16 Αυγούστου του 1960 η Κύπρος απέκτησε την ανεξαρτησία της από το Ηνωμένο Βασίλειο, αφού η ελληνοκυπριακή και η τουρκοκυπριακή κοινότητα έφτασαν σε συμφωνία σχετικά με το σύνταγμα. Η Συνθήκη Εγγυήσεων παραχωρούσε στη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία το δικαίωμα επέμβασης ενώ η Βρετανία διατηρούσε την κυριαρχία της σε δύο στρατιωτικές βάσεις. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εκλέχτηκε ως ο πρώτος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παρ' όλ' αυτά, σύντομα έγινε φανερό ότι στην ελληνοκυπριακή κοινότητα πολλοί έβλεπαν την ανεξαρτησία ως ένα πρώτο σκαλοπάτι προς την κατεύθυνση της *ένωσης*. Ακόμα και ο πρόεδρος της Δημοκρατίας συνέχισε να αναφέρεται δημοσίως στη μελλοντική *ένωση* με την Ελλάδα το 1964 αλλά και το 1971 (βλ. Patrick, 1976a, σ.28). Η ανικανότητα του κράτους γενικά και των κυβερνήσεων και της ελίτ συγκεκριμένα να προωθήσουν την αίσθηση μιας κυπριακής πολιτικής ταυτότητας στους πολίτες δημιούργησε κλιμακούμενα αισθήματα φόβου και απειλής σε σχέση με την άλλη κοινότητα (Ηρακλείδης, 2002).

Από το 1962, υπο-ομάδες τόσο μεταξύ των Ελληνοκυπρίων όσο και μεταξύ των Τουρκοκυπρίων ετοίμαζαν και εξόπλιζαν μυστικά τις μονάδες τους με τη βοήθεια των εθνικιστικών κύκλων στις αντίστοιχες μητέρες πατρίδες. Οι ελληνοκυπριακές παραστρατιωτικές ομάδες στελεχώνονταν κυρίως από άτομα που είχαν λάβει μέρος στον αγώνα της ΕΟΚΑ ενώ οι τουρκοκυπριακές ομάδες (η Βολκάν και αργότερα η ΤΜΤ) στελεχώνονταν κυρίως από άτομα που είχαν προηγουμένως υπηρετήσει στο βρετανικό στρατό ή στη βρετανική αστυνομία (Packard, 2008, σ.17). Και στις δύο κοινότητες αυτές οι ομάδες λάμβαναν ενισχύσεις από την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα (βλ. Δρουσιώτης, 2004, σ.52, 44).

Το 1963, προέκυψε μια συνταγματική κρίση όταν ο Μακάριος διατύπωσε μια πρόταση για 13 αλλαγές στο σύνταγμα, στις οποίες η Τουρκία και οι Τουρκοκύπριοι ήταν κάθετα αντίθετοι. Αυτό σηματοδότησε και την απαρχή των εχθροπραξιών ανάμεσα στους εξτρεμιστές και των δύο πλευρών οι οποίες κορυφώθηκαν κατά την περίοδο μεταξύ Δεκεμβρίου του 1963 και Αυγούστου του 1964. Η ηγεσία των Ελληνοκυπρίων προσπάθησε να επιβάλει στους Τουρκοκύπριους να δεχτούν την *ένωση* με τη λήψη παραστρατιωτικών, οικονομικών και πολιτικών εξαναγκαστικών μέτρων. Ως αντίδραση η τουρκοκυπριακή ηγεσία έδωσε έμφαση στην προώθηση της ιδέας της διχοτόμησης και της *ένωσης* με την Τουρκία, προβάλλοντας αντίσταση στους Ελληνοκύπριους με απώτερο σκοπό να ενθαρρύνει μια τουρκική στρατιωτική παρέμβαση (Patrick, 1976a). Οι Ελληνοκύπριοι κατηγορούσαν τους Τουρκοκύπριους για ανταρσία ενάντια στη Δημοκρατία που στόχο είχε να επιτύχει τη διχοτόμηση του νησιού ενώ οι Τουρκοκύπριοι κατηγορούσαν τους Ελληνοκύπριους ότι ήθελαν να εγκαταλείψουν το σύνταγμα του κράτους με σκοπό να πετύχουν την *ένωση*. Οι δύο κοινότητες χρησιμοποίησαν διάφορες στρατηγικές συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών ελιγμών, της προπαγάνδας, των ένοπλων δυνάμεων, των εκκενώσεων των χωριών και του περιορισμού των διακοινοτικών επαφών. Οι εκτελέσεις, οι λεηλασίες, οι σφαγές και η ομηρεία προσώπων υπήρξαν συνήθη φαινόμενα. Στην κάθε κοινότητα ένας αριθμός από ένοπλες συμμορίες αρνούνταν να ενσωματωθούν στις «επίσημες» κοινοτικές δυνάμεις που δημιουργήθηκαν και προέβιαν σε πράξεις εκδίκησης για παλαιότερες βιαιότητες ενάντια σε μέλη της άλλης κοινότητας (Patrick, 1976γ, σ.360-1). Ως αποτέλεσμα, το 1964 τα Ηνωμένα Έθνη απέστειλαν μια ειρηνευτική δύναμη στο νησί.

Η επίσημη απογραφή πληθυσμού του 1960 δείχνει ότι στην Κύπρο υπήρχαν περίπου 114 μικτά χωριά. Ως αποτέλεσμα του διογκούμενης εθνοτικής διαμάχης η ζωή στα μικτά χωριά την περίοδο 1963-64 άλλαξε δραστικά και χαρακτηριζόταν από ένα διαρκές αίσθημα φόβου και ανησυχίας. Μπλόκα στους δρόμους υψώθηκαν γύρω από τα τουρκοκυπριακά χωριά ενώ σε όλο το νησί οι τουρκοκύπριοι χωρικοί δεν τολμούσαν να βγουν έξω στα χωράφια τους ή στους δρόμους (Patrick, 1976a). Περιστασιακά κόβονταν επίσης οι τηλεφωνικές γραμμές των Τουρκοκυπρίων ενώ στις περιπτώσεις που αυτές δεν διακόπτονταν, οι υπάλληλοι της Κυπριακής Αρχής Τηλεπικοινωνιών (CYTA) συχνά αρνούνταν να συνδέσουν κλήση που προέρχονταν από τουρκοκυπριακά χωριά (βλ. Packard για την περιγραφή ενός τέτοιου περιστατικού, σ.75-76; επίσης Patrick, σ.111). Ο Packard (2008, σ.52-3) περιγράφει την κατάσταση όπως την έζησε ο ίδιος τον Ιανουάριο του 1964 στο μικτό χωριό της Περιστέρωνας, όπου οι κάτοικοι του εξηγούσαν ότι οι ελληνοκύπριοι αστυνομικοί του χωριού είχαν αντικατασταθεί από μια ομάδα επικουρικού προσωπικού που αποτελούνταν από επιθετικούς νεαρούς ελληνοκύπριους · αυτή η *'σπείρα νταήδων της ΕΟΚΑ'*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρονταν σ' αυτούς οι τουρκοκύπριοι κάτοικοι, φαίνεται ότι ήταν υπεύθυνη για την εκτέλεση ενός τουρκοκύπριου συγχωριανού τους αλλά και για τη σύλληψη και αργότερα την εξαφάνιση δύο τουρκοκύπριων αστυνομικών. Από τη στιγμή που αυτοί αποτελούσαν το αστυνομικό σώμα, οι Τουρκοκύπριοι ένοιωθαν

ότι δεν είχαν κανένα να τους προστατέψει ή να επιβάλει το νόμο. Η κατάσταση εκτραχυνόταν περαιτέρω και από τους πυροβολισμούς που ακούγονταν συχνά το βράδυ μέσα και γύρω από το χωριό. Από το φόβο τους, οι χωρικοί που κατοικούσαν στα πιο απομακρυσμένα σπίτια του χωριού αναγκάζονταν να μετακινηθούν στην τουρκοκυπριακή συνοικία κάθε βράδυ ενώ το επόμενο πρωί έβρισκαν τα σπίτια τους λεηλατημένα.

Όπως εύστοχα εξηγεί ο Packard:

Σύντομα αντιληφθήκαμε ότι η συμπεριφορά κάποιων μονάδων της ελληνοκυπριακής αστυνομίας και παραστρατιωτικών ελληνοκύπριων εξτρεμιστών υποβοηθούσαν σε τεράστιο βαθμό τους αυτονομιστικούς στόχους της TMT (και του τουρκικού στρατού που την ενίσχυε)... (σ.131).

Κατά τις διακοινοτικές ταραχές η ηγεσία της TMT δήλωνε απερίφραστα ότι οι προσπάθειες της στόχευαν στο διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων αφού, όπως υποστήριζαν, αυτό ήταν απαραίτητο για την προστασία των Τουρκοκυπρίων. Από την άλλη οι ελληνοκύπριοι αστυνομικοί και οι ελληνοκυπριακές παραστρατιωτικές δυνάμεις περηφανεύονταν ότι αγωνίζονταν ενάντια στις αυτονομιστικές προσπάθειες της TMT αλλά και για τη μελλοντική ένωση με την Ελλάδα (βλ. Packard, 2008, σ.135).

Οι ελληνοκύπριοι και οι τουρκοκύπριοι χωρικοί όμως είχαν βρεθεί εν τω μέσω των επιδιώξεων αυτών των εξτρεμιστικών ομάδων. Οι τουρκοκύπριοι χωρικοί έβλεπαν τα δικαιώματά τους να καταπατούνται καθημερινά: δεν μπορούσαν να ταξιδέψουν στο νησί με ασφάλεια, ένιωθαν ανασφάλεια μέσα στα ίδια τους τα σπίτια, μέλη της κοινότητας τους εξαφανίζονταν, ενώ άλλα δολοφονούνταν χωρίς ποτέ οι ένοχοι να συλλαμβάνονται. Επιπρόσθετα σε όλο αυτό, υπόκειντο στην προπαγάνδα της TMT η οποία τους επαναλάμβανε ότι αποτελούν στόχους μιας επιχείρησης γενοκτονίας (Packard, 2008, σ.135), κάτι που ενέτεινε ακόμα περισσότερο το φόβο τους.

Οι Ελληνοκύπριοι από την άλλη, βομβαρδίζονταν επίσης καθημερινά με προπαγάνδα από τις εφημερίδες αλλά και το κυβερνητικό ραδιόφωνο και την τηλεόραση που ισχυρίζονταν ότι οι Τουρκοκύπριοι, σε συνεργασία με την Τουρκία, εξύφαιναν σχέδια για να εμποδίσουν την επιθυμία της πλειοψηφούσας ελληνοκυπριακής κοινότητας με απώτερο κίνητρο να δώσουν στην Τουρκία μια αφορμή να εισβάλει και να επιβάλει τη διχοτόμηση (Patrick, 1976α). Επιπλέον, λόγω της προπαγάνδας και του απόλυτα προκατειλημμένου τρόπου με τον οποίο τα μέσα παρουσίαζαν την κατάσταση στην Κύπρο, οι Ελληνοκύπριοι γενικά παρέμεναν απληροφόρητοι για τους σκοτωμούς, τις ομηρίες προσώπων και τις λεηλασίες που λάμβαναν χώρα εναντίον των Τουρκοκυπρίων σε διάφορα μέρη του νησιού. Αντίθετα, αυτό που έφτανε στα αυτιά τους διαρκώς ήταν ότι οι Τουρκοκύπριοι με προκλητικό τρόπο εξεγείρονταν εναντίον της νόμιμης κυβέρνησης η οποία απλά προσπαθούσε να τηρήσει το νόμο και την τάξη (Packard, 2008). Συνεπώς, οι περισσότεροι Ελληνοκύπριοι εκείνη την περίοδο δεν ήταν σε θέση να κατανοήσουν τους λόγους πίσω από τα παράπονα των Τουρκοκυπρίων και τρώμαζαν όλο και περισσότερο με την προοπτική να εισβάλει η Τουρκία στην Κύπρο (see Packard, 2008).

Η προπαγάνδα και από τις δύο πλευρές δημιούργησε ένα έντονο αίσθημα εχθρότητας ανάμεσα στα μέλη των δύο κοινοτήτων και ενθάρρυνε έναν αριθμό από βιαιοπραγίες σε όλο το νησί. Στα καφενεία του νησιού, τόσο οι Ελληνοκύπριοι όσο και οι Τουρκοκύπριοι μιλούσαν με τρόπο υπερβολικό για την όλη κατάσταση, που θύμιζε την εξτρεμιστική γλώσσα και την προπαγάνδα που χρησιμοποιούσαν τα έντυπα μέσα και στις δύο κοινότητες (Packard, 2008). Τα παιδιά που κατοικούσαν στα μικτά χωριά, ενώ παλαιότερα έπαιζαν μαζί, τώρα τσακώνονταν χλεύαζαν και έριχναν πέτρες το ένα στο άλλο, αν τύχαινε να συναντηθούν στους δρόμους του χωριού (Patrick, 1976α).

Εντούτοις, αυτό δε σημαίνει ότι η πόλωση αφορούσε στο σύνολο του πληθυσμού, ούτε ότι όλοι οι κάτοικοι ακολουθούσαν πιστά αυτές τις εξτρεμιστικές ομάδες. Κάποιες αφηγήσεις αναφέρουν ότι οι ελληνοκύπριοι χωρικοί παρουσιάζονταν συχνά καχύποπτοι και επιφυλακτικοί απέναντι στο παλαιότερο δίκτυο της ΕΟΚΑ, για το οποίο υπήρχαν ισχυρισμοί ότι είχε συνδέσεις με το έγκλημα και τον υπόκοσμο (Packard, 2008, σ.90). Με παρόμοιο τρόπο, ούτε όλοι οι Τουρκοκύπριοι ακολουθούσαν πιστά την TMT, καθώς κάποιες αφηγήσεις αναφέρουν ότι σε κάποια χωριά οι τουρκοκύπριοι ιθύνοντες είχαν απαγορεύσει οποιεσδήποτε φιλικές σχέσεις με Ελληνοκυπρίους και επέβαλλαν βαριές ποινές όπως μεγάλα πρόστιμα, φυλάκιση ακόμα και μαστίγωμα σε όποιον συλλάμβαναν να είναι φιλικός με τους Ελληνοκύπριους, να κινείται ή να διασκεδάζει στις ελληνικές περιοχές (Δημητρίου, 1989 όπως παρατίθεται στο Κακουλλής, 2011, βλ. επίσης Patrick, 1976α, σ.133, Δρουσιώτης, 2004, σ. 44, Αν, 2004, σ. 136).

Υπάρχουν επίσης αφηγήσεις που αναφέρουν ότι στα μικτά χωριά οι ηγεσίες των Τουρκοκυπρίων δεν τους επέτρεπε να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες του κυβερνητικού ταχυδρομείου, αφού αυτό θεωρούνταν ότι προωθούσε την αλληλεγγύη με την άλλη κοινότητα και αντιμετωπιζόταν ως σημάδι αναγνώρισης του κράτους (Patrick, 1976α, σ.112), στο οποίο συμμετείχαν πλέον μόνο Ελληνοκύπριοι. Τέλος, υπάρχουν ενδείξεις ότι σε κάποιες περιπτώσεις στα τέλη του 1964, οι επικεφαλής των τοπικών τουρκοκυπριακών μαχητών κατέφυγαν σε ένοπλες απειλές, ακόμα και σε δολοφονίες, με σκοπό να αποτρέψουν τους τουρκοκύπριους πρόσφυγες να μετακινηθούν σε περιοχές που ελέγχονταν από την Κυπριακή Δημοκρατία (Patrick, 1976β, σ.345).

Εξαιτίας του φόβου τους να ταξιδέψουν έξω από τα χωριά τους, πολλοί Τουρκοκύπριοι δεν μπορούσαν πλέον να μεταβούν στους χώρους εργασίας τους και, ως αποτέλεσμα, Τουρκοκύπριοι σε πολλές απομακρυσμένες περιοχές άρχισαν να ζεμένουν από χρήματα και, κατά συνέπεια, από τρόφιμα. Απόρροια αυτού του γεγονότος αλλά και του διωγμού από τους Ελληνοκύπριους, του φόβου που τον συνόδευε αλλά και των έντονων παροτρύνσεων της ΤΜΤ, πολλοί Τουρκοκύπριοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να μετακινηθούν στους τουρκοκυπριακούς θύλακες, οι οποίοι σχηματίστηκαν μέσα και γύρω από αποκλειστικά τουρκοκυπριακές συνοικίες σε πόλεις και κωμοπόλεις ή σε άλλα μεγάλα τουρκοκυπριακά χωριά (βλ. Packard, 2008; Kliot & Mansfield, 1997; Δρουσιώτης, 2004).

Μεταξύ Δεκεμβρίου 1963 και Αυγούστου 1964 οι Τουρκοκύπριοι πιστεύεται ότι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους από 72 μικτά χωριά και από 24 εξ ολοκλήρου τουρκοκί χωριά ενώ 12 μικτά χωριά εκκενώθηκαν μερικώς ή εξ ολοκλήρου από τους ελληνοκύπριους κατοίκους τους (Patrick, 1976β, σ.340). Σύμφωνα με τους Patrick (1976α) και Packard (2008), οι Τουρκοκύπριοι που προέρχονταν από μικρά και απομακρυσμένα χωριά ή από μικτά χωριά στα οποία αποτελούσαν μειοψηφία εκκένωσαν τα χωριά τους ομαδικά και μετακινήθηκαν στο πλησιέστερο μεγαλύτερο τουρκοκυπριακό χωριό ή θύλακα σε πόλη ή κωμόπολη που περιφρουρούνταν από τουρκοκύπριους μαχητές. Σε άλλα μικτά χωριά στα οποία οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν την πλειοψηφία, συνήθως εγκαθίσταντο ελληνοκυπριακές ένοπλες επικουρικές δυνάμεις έτσι ώστε, στο τέλος, οι Τουρκοκύπριοι και πάλι καθίσταντο μειοψηφία και, έτσι, εκκένωναν τα χωριά τους (Patrick, 1976α). Σε περιπτώσεις που οι τουρκοκύπριοι χωρικοί εμφανίζονταν απρόθυμοι να εγκαταλείψουν τα χωριά τους, υπάρχουν αναφορές ότι για να τους πείσουν να το πράξουν, άλλοι Τουρκοκύπριοι τους έλεγαν ότι σύντομα τουρκικές αεροπορικές δυνάμεις θα βομβαρδίσουν την Κύπρο και επομένως θα έπρεπε να είναι συγκεντρωμένοι μαζί με άλλους Τουρκοκύπριους για τη δική τους προστασία (βλ. Packard, 2008, σ.68, σ.73).

Ως αποτέλεσμα αυτών των μεγάλης κλίμακας μετακινήσεων, δημιουργήθηκαν 42 θύλακες οι οποίοι ελέγχονταν από τους Τουρκοκύπριους και απάρτιζαν περίπου το μισό του τουρκοκυπριακού πληθυσμού. Αυτοί οι θύλακες, οι οποίοι καταλάμβαναν περίπου το 3-4% του εδάφους του νησιού στην ουσία αποτέλεσαν την εδαφική βάση μιας εξολοκλήρου τουρκοκυπριακής διοίκησης, της *Προσωρινής Τουρκοκυπριακής Διοίκησης*. Αυτή περιλάμβανε ένα σύνολο 115 χωριών και συνοικιών σε πόλεις (Kliot & Mansfield, 1997). Σ' αυτές τις περιοχές δεν επιτρεπόταν η είσοδος σε δυνάμεις της Κυπριακής Δημοκρατίας ή σε ελληνοκύπριους πολίτες, αφού βρισκονταν στην ουσία κάτω από τον στρατιωτικό έλεγχο της ΤΜΤ (Kliot & Mansfield, 1997). Σε μερικές περιπτώσεις η ελληνοκυπριακή κυβέρνηση σταμάτησε ακόμα και την παροχή νερού και ηλεκτρισμού⁶ σ' αυτές τις τουρκοκυπριακές περιοχές. Όπως εξηγεί ο Patrick (1976α), στην Κύπρο είχαν δημιουργηθεί τρεις κύριες γεωπολιτικές ζώνες: περιοχές υπό ελληνοκυπριακό έλεγχο, περιοχές υπό τουρκοκυπριακό έλεγχο και περιοχές διακοινοτικής αντιπαράθεσης.

Καθώς οι Τουρκοκύπριοι εγκατέλειπαν τα χωριά τους, η ελληνοκυπριακή προπαγάνδα ισχυριζόταν ότι σε όλες τις περιπτώσεις οι Τουρκοκύπριοι εκκένωναν τα σπίτια τους είτε από δική τους προσωπική επιλογή είτε μετά από διαταγές και πιέσεις από την ΤΜΤ και την ηγεσία τους, με σκοπό να προωθήσουν τις αυτονομιστικές τους επιδιώξεις (Packard, 2008, Canefe, 2002). Οι Τουρκοκύπριοι από την άλλη, ισχυριζόταν ότι εκκένωναν τα χωριά τους με μοναδικά κίνητρα το φόβο για τη ζωή τους ή επειδή οι Ελληνοκύπριοι είχαν καταστήσει την καθημερινότητά τους εξαιρετικά δύσκολη μέσα από τακτικές διωγμού και απομόνωσης. Οι Ελληνοκύπριοι από την άλλη κατηγορούσαν την ΤΜΤ ότι χρησιμοποιούσε προπαγάνδα

6. Το 1964 είχε διακοπεί η προμήθεια νερού σε 2500 Τουρκοκύπριους στο Κτήμα της Πάφου, κίνηση η οποία καταγγέλθηκε στον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών από τον Δρ. Κουτσιουκ, Αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ως απάντηση, οι ελληνοκυπριακές αρχές δήλωσαν ότι αυτό έγινε επειδή οι Τουρκοκύπριοι αρνούνταν να πληρώσουν τους λογαριασμούς του νερού τους (βλ. Κακουλλής, 2011, σ.11).

για να σπείρει το φόβο στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, ειδικά στα μικτά χωριά, με απώτερο σκοπό να προωθήσει την αυτονομία και την γκετοποίηση (Packard, 2008).

Σε κάθε περίπτωση, μετά την εκκένωση των τουρκοκυπριακών εστιών και περιουσιών συνήθως ακολουθούσαν λεηλασίες στα μικτά χωριά όπου οι Ελληνοκύπριοι χωρικοί είχαν εύκολη πρόσβαση στις εγκαταλειμμένες περιουσίες.⁷ Σε κάποια μικτά χωριά τα σπίτια των Τουρκοκυπρίων ήταν παντελώς λεηλατημένα σε τέτοιο βαθμό ώστε όχι μόνο κλάπηκαν αντικείμενα αλλά και πόρτες, παράθυρα και κεραμίδια.⁸ Οι λεηλασίες και οι καταστροφές δεν συνέβαιναν σε όλα τα μικτά χωριά. Για παράδειγμα, ο Packard (2008, σ.124) εξηγεί πως στα μικτά χωριά Δένεια και Ακάκι, με την αποχώρηση τους, οι Τουρκοκύπριοι εμπιστεύτηκαν σχεδόν όλη της περιουσία τους στους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους (π.χ. τα σπίτια τους, τα ζώα τους, το γεωργικό τους εξοπλισμό, τα σιτηρά τους), οι οποίοι με τη σειρά τους κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για να τα περιφρουρήσουν. Οι Ελληνοκύπριοι χωρικοί όχι μόνο περιποιούνταν τα κοπάδια των Τουρκοκυπρίων αλλά κρατούσαν βάρδιες με τη σειρά για να περιφρουρήσουν τις περιουσίες και τα εξαρτήματα των τουρκοκυπρίων συγχωριανών τους από τις συνήθεις κλοπές και λεηλασίες.

Γενικά, κατά την περίοδο 1963-64, υπολογίζεται ότι είχαν εκτοπιστεί περίπου 20,000-25,000 Τουρκοκύπριοι (το ένα τέταρτο του πληθυσμού ολόκληρης της τουρκοκυπριακής κοινότητας εκείνη τη στιγμή) και περίπου 200-300 Ελληνοκύπριοι από 6 μικτά χωριά (Patrick, 1976a). Μέχρι το τέλος του 1964, η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων βόρεια της γραμμής κατάπαυσης του πυρός, είτε από μικτά χωριά είτε από εξολοκλήρου τουρκοκυπριακά χωριά, μετακινήθηκαν είτε σε άλλες περιοχές του νησιού είτε στους τουρκοκυπριακούς θύλακες. Όπως εξηγεί ο Packard (2008), κατά τη διάρκεια της σύντομης περιόδου μεταξύ Δεκεμβρίου 1963 και Αυγούστου 1964 ο αριθμός των μικτών χωριών μειώθηκε δραματικά από 135 σε 45. Επιπλέον, υπολογίζεται ότι κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου είχαν σκοτωθεί περίπου 350 Τουρκοκύπριοι και 200 Ελληνοκύπριοι (Patrick, 1976a).

Η διακοινοτικές ταραχές αυτής της περιόδου κλιμακώθηκαν με τον βομβαρδισμό της περιοχής της Τυλληρίας από την τουρκική αεροπορία η οποία επιτέθηκε στην Εθνική Φρουρά⁹ με αποτέλεσμα το θάνατο 55 Ελληνοκυπρίων και τον τραυματισμό 125 (Patrick, 1976a). Με αυτό τον τρόπο, η Τουρκία έδειξε ότι ήταν όντως διατεθειμένη να επέμβει στρατιωτικά αν οι Ελληνοκύπριοι συνέχιζαν την βίαιη επίθεση τους εναντίον των Τουρκοκυπρίων. Αυτή την περίοδο μια ελληνική στρατιωτική μεραρχία κατέφθασε μυστικά στο νησί, ένα σημάδι της αυξημένης ανάμειξης της Ελλάδας στην πολιτική σκηνή της Κύπρου και του στρατιωτικού ισοζυγίου δυνάμεων. Από αυτό το σημείο και στο εξής, η κεντρική κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας κατέβαλε προσπάθειες να εξομαλύνει την κατάσταση και να χρησιμοποιήσει όχι βία αλλά πολιτικές πιέσεις και οικονομικές κυρώσεις για να επιβάλει την εξουσία της στην τουρκοκυπριακή κοινότητα και να καταφέρει να επανενσωματώσει τους Τουρκοκύπριους πίσω στα χωριά και τις συνοικίες της καταγωγής τους. Αυτές οι κυρώσεις περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, περιορισμούς στη μετακίνηση, τη διανομή τροφίμων, καυσίμων και ενδυμάτων στους θύλακες με τη χρήση δελτίων, την αποκοπή των κρατικών παροχών όσον αφορά σε θέματα κοινωνικής πρόνοιας, μισθοδοσίας και παροχής κονδυλίων (Patrick, 1976a). Αυτή η αλλαγή τακτικής σημειώθηκε βέβαια μερικώς από το φόβο μιας τουρκικής επέμβασης (βλ Patrick, 1976a, σ.21). Ωστόσο, αυτές οι προσπάθειες απέτυχαν, από τη μια, λόγω του ότι η τουρκοκυπριακή ηγεσία εργαζόταν πλέον συστηματικά για την επιβολή της διχοτόμησης και, γι' αυτό, δεν επέτρεπε στους τουρκοκύπριους πολίτες να επιστρέψουν στα χωριά προέλευσής τους (Kliot & Mansfield, 1997, βλ. επίσης Attalides, 1977 όπως παρατίθεται στο Canefe, 2002, σ.13). Από την άλλη, οι προσπάθειες των τουρκοκύπριων ηγετών διευκολύνονταν από τη δράση των ελληνοκύπριων εθνικιστών οι οποίοι, αψηφώντας τις αποφάσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας, συνέχισαν τις βιαιότητες, τους διωγμούς και τις σποραδικές δολοφονίες Τουρκοκυπρίων σε ευάριθμες περιοχές, προκαλώντας πράξεις αντεκδίκησης, καθώς οι ψίθυροι ταξίδευαν σε ολόκληρο το νησί. Συνεπώς, λόγω του φόβου για τη ζωή τους αλλά και των παροτρύνσεων των ηγετών τους και της ΤΜΤ, οι Τουρκοκύπριοι γενικά, παρέμειναν στους θύλακες και δεν επέστρεψαν στα χωριά τους. Το περιστατικό στην Κοφίνου το 1967 κατά το οποίο η Εθνική Φρουρά επιτέθηκε σε ένα σύμπλεγμα χωριών που βρισκόταν ελεγχόταν από τους

7. Για το ζήτημα των λεηλασιών στο μικτό χωριό Σκυλλούρα δεξ για παράδειγμα τον Packard (2008, σ. 50).

8. Δες την περιγραφή του Packard (2008) για την κατάσταση στον Άγιο Θεόδωρο (σ.101)

9. Η Εθνική Φρουρά αποτελούνταν αποκλειστικά από Ελληνοκύπριους και συστάθηκε στα μέσα του 1964 με την συνένωση των περισσότερων ελληνοκυπριακών παραστρατιωτικών οργανώσεων.

Τουρκοκύπριους, των οποίων οι ένοπλοι μαχητές κατά καιρούς διέκοπταν την κυκλοφορία στο δρόμο Λευκωσίας-Λεμεσού, είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω όξυνση των εντάσεων. Η ελληνοκυπριακή επίθεση είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο 21 Τουρκοκυπρίων και η Τουρκία απείλησε εκ νέου ότι θα εισβάλει με στρατιωτικές δυνάμεις. Τελικά η κρίση εκτονώθηκε με την απόσυρση του ελληνοκυπριακού πληθυσμού από την περιοχή και την απομάκρυνση από το νησί του Γρίβα, ο οποίος είχε ηγηθεί της επίθεσης στην Κοφίνου.

Κατά την περίοδο 1967-1974, τμήματα και των δύο κοινοτήτων είχαν αρχίσει να εστιάζουν τις προσπάθειες τους στη διατήρηση της ανεξαρτησίας της χώρας. Η φιλο-κυβερνητική παράταξη των Ελληνοκυπρίων επιδίωξε διαπραγματεύσεις με την τουρκοκυπριακή ηγεσία η οποία ανταποκρίθηκε θετικά. Βέβαια, με αυτές τις ιδέες δε συμφωνούσαν όλοι οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι αλλά, αντί αυτού, μεγάλοι αριθμοί ατόμων από την κάθε κοινότητα παρέμειναν προσκολλημένοι στις επιδιώξεις τους για *ένωση* και *διχοτόμηση* αντίστοιχα (Patrick, 1976a). Οι ενδοκοινοτικοί διαχωρισμοί ήταν χαρακτηριστικοί αυτής της περιόδου, καθώς στο εσωτερικό της κάθε κοινότητας εκφράζονταν διαφορετικές και αντικρουόμενες πολιτικές ιδέες. Αυτό ίσχυε περισσότερο στην περίπτωση της ελληνοκυπριακής κοινότητας, όπου αυτοί που συνέχιζαν να υποστηρίζουν την *ένωση* αλληλοσυγκρούονταν με τους υποστηρικτές της ανεξαρτησίας της Κύπρου. Το 1968 ο Μακάριος επέλεξε τη στήριξη και την ενδυνάμωση της κυπριακής ανεξαρτησίας διατυπώνοντας την πολιτική του «εφικτού» έναντι του «ευκαίσιου» αλλά ακατόρθωτου που ήταν η *ένωση*, ενώ οι υποστηρικτές της *ένωσης* κατέφυγαν στη βία, σχηματίζοντας παραστρατιωτικές ομάδες, από τις οποίες η σημαντικότερη ήταν το «Εθνικό Μέτωπο». Το 1971 ο Γρίβας επέστρεψε παράνομα στην Κύπρο και ίδρυσε την δεξιόφρονη εθνικιστική παραστρατιωτική οργάνωση ΕΟΚΑ Β΄, η οποία είχε στόχο τη συνέχιση του αγώνα για *ένωση*, αυτή τη φορά αντιμετώπιη με το Κυπριακό ανεξάρτητο κράτος. Η ΕΟΚΑ Β΄ τοποθετούσε βόμβες σε κυβερνητικά κτήρια και εκτελούσε ανθρώπους αποσταθεροποιώντας την πολιτική κατάσταση η οποία ήταν ήδη τεταμένη, με ανεπιτυχείς επιθέσεις εναντίον της ζωής του προέδρου Μακαρίου, όπως αυτή του 1970 και ανεπιτυχείς απόπειρες πραξικοπήματος όπως αυτή του 1972, πράξεις οι οποίες αποδίδονται και οι δύο στους έλληνες αξιωματικούς και στους ελληνοκύπριους συνεργάτες τους (Δρουσιώτης, 2008). Έτσι, ενώ οι διακοινοτικές ταραχές περιορίστηκαν σε μια γενικά μη-βίαιη κατάσταση πραγμάτων, η πολιτική και ένοπλη αντιπαράθεση στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας εντάθηκε.

Ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης διακοινοτικής σύγκρουσης, μέχρι το 1970 ο αριθμός των μικτών χωριών είχε μειωθεί από 346 το 1891 σε 48 (βλ. Πίνακα 1 πιο κάτω). Αυτή η μείωση στον αριθμό των μικτών χωριών ήταν βέβαια σταδιακή αλλά είχε προφανώς ενταθεί μεταξύ του 1960 και του 1970. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, μια σταδιακή μείωση του αριθμού των μικτών χωριών είχε παρατηρηθεί κατά την περίοδο μεταξύ του 1891 and 1931, λόγω της αστικοποίησης (βλ. Asmussen, 1996) και της μετανάστευσης των Τουρκοκυπρίων στην Τουρκία. Στα επόμενα 30 χρόνια, κατά την περίοδο μεταξύ του 1931 και του 1960, ο αριθμός των μικτών χωριών μειώθηκε σε λιγότερο από το μισό, κυρίως λόγω της αστικοποίησης αλλά και κάποιων διακοινοτικών προστριβών, αφού τα μέσα και τα τέλη της δεκαετίας του 1950 ήταν επίσης περίοδος βιαιοτήτων. Μέχρι το 1970 ο αριθμός των μικτών χωριών μειώθηκε κατά το ήμισυ, με τα μικτά χωριά να αποτελούν μόνο το 10% του συνολικού αριθμού χωριών του νησιού. Στα μικτά χωριά που είχαν απομείνει, ο Patrick (1976a) εξηγεί ότι οι σχέσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων δεν ήταν ακριβώς μικτές αφού από το 1970 και μετά, τα περισσότερα από αυτά τα χωριά που ήταν αρχικά μικτά, είχαν διαχωριστεί σε δύο διακριτές εθνοτικές συνοικίες με ελάχιστες κοινωνικές ή οικονομικές επαφές μεταξύ τους. Στην ουσία, οι σχέσεις μεταξύ των δύο εθνοτικών συνοικιών στα περισσότερα μικτά χωριά χαρακτηρίζονταν από «απερίφραστη εχθρότητα» (Patrick, 1976a, σ.8).

Μέχρι το 1971, 2 000 Τουρκοκύπριοι πρόσφυγες είχαν επιστρέψει σε 19 μικτά χωριά και σε 5 τουρκοκυπριακά χωριά, ενώ 57 πρώην μικτά χωριά κατοικούνταν πλέον αποκλειστικά από Ελληνοκύπριους (Patrick, 1976a).

Το 1974, με τη σύγκρουση ανάμεσα σε μέλη της ελληνοκυπριακής κοινότητας να κορυφώνεται, η ελληνική Χούντα οργάνωσε πραξικόπημα ενάντια στον πρόεδρο της Δημοκρατίας Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, χρησιμοποιώντας την Εθνική Φρουρά η οποία ήταν υπό τον έλεγχο της εξτρεμιστικής δεξιάς οργάνωσης ΕΟΚΑ Β΄, η οποία και την υποβοηθούσε. Κατ'επίφαση ο στόχος των πραξικοπηματιών ήταν να πετύχουν την *ένωση*. Αμέσως μετά το πραξικόπημα, η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο εξαναγκάζοντας όλους τους Ελληνοκύπριους που διέμεναν στο βόρειο μέρος του νησιού (περίπου 180 000 στον αριθμό) να καταφύγουν στο νότο. Αυτός ο πληθυσμός δεν ήταν μόνο άστεγος αλλά γενικά χωρίς κανένα προσωπικό περιουσιακό στοιχείο, αφού είχαν υποθέσει ότι η μετακίνησή τους θα ήταν προσωρινή. Ο τουρκικός στρατός με περίπου 30 000 στρατιώτες,

Πίνακας 1. Ο εθνοτικός διαχωρισμός του πληθυσμού από το 1891 μέχρι το 1970 (Προσαρμοσμένο από τον Patrick, 1976a)

Έτος	Μικτά χωριά	ΕΚ χωριά	ΤΚ χωριά	Σύνολο χωριών	% Μικτά	% ΕΚ	% ΤΚ
1891	346	342	114	802	43	43	14
1931	252	358	84	694	36	52	12
1960	114	392	117	623	18	63	19
1970	48	444	11	503	10	88	2

ΕΚ., Ελληνοκυπριακά· ΤΚ., Τουρκοκυπριακά.

επέβαλε το διαχωρισμό του νησιού ανάμεσα στο βόρειο και το νότιο μέρος επεκτείνοντας την «Πράσινη Γραμμή» της Λευκωσίας, τη γραμμή κατάπαυσης του πυρός που είχαν χαράξει οι δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών το 1965, τόσο ανατολικά όσο και δυτικά. Μέχρι το 1975, όλοι οι Τουρκοκύπριοι που διέμεναν στο νότιο μέρος του νησιού είχαν μετακινηθεί στο βορρά στο 37% του εδάφους που είχε καταληφθεί από τον τουρκικό στρατό, ενώ οι περισσότεροι από τους εναπομείναντες Ελληνοκύπριους στο βορρά μετακινήθηκαν στο νότο. Στα εδάφη που ελέγχονταν από τον τουρκικό στρατό υπήρχαν 162 ελληνοκυπριακά και μικτά χωριά. Η στρατιωτική δράση του τουρκικού στρατού είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο χιλιάδων Ελληνοκυπρίων ενώ περισσότεροι από 1 000 αναφέρθηκαν ως αγνοούμενοι. Επιπλέον, περίπου 1 500 Τούρκοι και Τουρκοκύπριοι σκοτώθηκαν ενώ περίπου 270¹⁰ Τουρκοκύπριοι αναφέρθηκαν ως αγνοούμενοι (Attalides, 1979).

Οι μετακινήσεις πληθυσμών των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1974 ήταν διαφορετικές σε χαρακτήρα και η κάθε κοινότητα τις βίωσε με διαφορετικό τρόπο. Οι Ελληνοκύπριοι άφησαν πίσω τους το μεγαλύτερο μέρος των περιουσιών τους και υποχρεώθηκαν να τις εγκαταλείψουν από το φόβο της προέλασης του τουρκικού στρατού. Οι περισσότεροι κατέληξαν άστεγοι και σε πρόχειρα καταλύματα στα προάστια των πόλεων στο νότο μέχρι την ανέγερση προσφυγικών οικισμών που ολοκληρώθηκε μέσα στα επόμενα χρόνια. Οι Τουρκοκύπριοι από την άλλη, είχαν μια πιο ομαλή μετακίνηση, πολλοί σε πομπές που περιφρουρούνταν από τα Ηνωμένα Έθνη, και εγκαταστάθηκαν σε άδεια ελληνοκυπριακά σπίτια στο βορρά. Οι Ελληνοκύπριοι, με τις διαβεβαιώσεις από την ηγεσία τους, φαντάστηκαν τη μετακίνησή τους ως προσωρινή και ανέμεναν να επιστρέψουν όταν τα πράγματα θα ηρεμούσαν. Οι Τουρκοκύπριοι από την άλλη, έλαβαν διαβεβαιώσεις από την ηγεσία τους ότι επρόκειτο για ένα νέο ξεκίνημα στην νεοαποκτηθείσα «Τουρκική γή» της βορείου Κύπρου.

Κάθε μορφή επικοινωνίας καθώς και μετακίνησης μεταξύ του βόρειου και του νότιου τμήματος του νησιού απαγορεύτηκε εντελώς, πράγμα το οποίο εμπόδιζε τους Ελληνοκύπριους να περάσουν στο βόρειο μέρος της Κύπρου και τους Τουρκοκύπριους στο νότιο αντίστοιχα. Οι δύο κοινότητες διαχωρίστηκαν γεωγραφικά με τρόπο απόλυτο και έχουν παραμείνει διαχωρισμένες για τα τελευταία 37 χρόνια. Από τα 48 μικτά χωριά που υπήρχαν το 1970, σήμερα παραμένουν μόνο δύο. Αυτά τα δύο χωριά, η Πύλα και η Ποταμιά, κατόρθωσαν να παραμείνουν μικτά λόγω του ότι το πρώτο βρίσκεται μέσα στα όρια της «Πράσινης Γραμμής» ενώ το δεύτερο βρίσκεται πολύ κοντά στην «Πράσινη Γραμμή», πράγμα το οποίο επιτρέπει την πρόσβαση σε αυτά και από τις δύο κοινότητες.

Το 1983 η τουρκοκυπριακή ηγεσία ίδρυσε ένα παράνομο κράτος στο βόρειο μέρος της Κύπρου, το οποίο ονόμασε «Τουρκική Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου» (ΤΔΒΚ), το οποίο διεθνώς αναγνωρίζεται μόνο από την Τουρκία.

10. Πληροφορίες από την ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας, www.cmo-cyprus.org/ (πρόσβαση στις 15/5/2011)

Στις 23 Απριλίου του 2003 η τότε τουρκοκυπριακή ηγεσία, μετά από εισήγηση της νεοεκλεγείσας κυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης της Τουρκίας, ανακοίνωσε μερική άρση των περιορισμών διακίνησης που βρίσκονταν σε ισχύ από το 1974.¹¹ Για πρώτη φορά μετά από 29 χρόνια, επιτράπηκε στους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους, να περάσουν στην άλλη πλευρά της Πράσινης Γραμμής, να επισκεφτούν τις περιουσίες τους και να συναντήσουν ανθρώπους που γνώριζαν από παλιά. Ένα χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο του 2004, οι Ελληνοκύπριοι απέρριψαν το σχέδιο που πρότειναν τα Ηνωμένα Έθνη (γνωστό ως Σχέδιο Ανάν) για επανένωση της Κύπρου κάτω από ένα ομόσπονδο κράτος με ποσοστό 76% ενώ 65% των Τουρκοκυπρίων το ενέκρινε.¹² Από τότε οι ανανεωμένες προσπάθειες για επίλυση του Κυπριακού βρίσκονται σε εξέλιξη.

11. Ορισμένες περιοχές, όπως η πόλη των Βαρωσίων για παράδειγμα, παραμένουν ακόμα κλειστές στο κοινό.

12. Για μια συζήτηση της πορείας προς το δημοψήφισμα και των αποτελεσμάτων του βλ. Περικλέους, (2007), Bahceli (2004) και Coufoudakis (2004).

Η δημιουργία των ομάδων και της διομαδικής σύγκρουσης

Η ιδιότητα του μέλους μιας ομάδας αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης. Το να ανήκει κανείς σε μια ομάδα και όχι σε μια άλλη, εξυπηρετεί ένα σημαντικό σκοπό: ορίζει το ποιο είμαστε. Επομένως, η αίσθηση της ταυτότητάς μας είναι στενά συνυφασμένη με τη συμμετοχή μας σε διάφορες κοινωνικές ομάδες. Συχνά η ένταση με την οποία οι άνθρωποι ταυτίζονται με μια ομάδα επιδρά σημαντικά στο βαθμό στον οποίο τα μέλη της ομάδας εκδηλώνουν προκατάληψη προς άλλες ομάδες. Οι κοινωνικές ταυτότητες επίσης νοηματοδοτούνται και από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που τροφοδοτούν τις ταυτότητες (Psaltis & Duvveen, 2006). Στην Κύπρο η κάθε κοινότητα διαμόρφωσε τις δικές της κοινωνικές αναπαραστάσεις οι οποίες σχηματίστηκαν, σε μεγάλο βαθμό, μέσα από τη χειραγώγηση της εκπαίδευσης της κάθε κοινότητας (Paradakis, 2008, Psaltis, υπό έκδοση). Η εξύψωση του μεγαλείου του Ελληνισμού ή της υπεροχής του τουρκικού έθνους, κάτι που γινόταν συχνά μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα για δεκαετίες, ενδεχομένως να κατασκεύασε αναπαραστάσεις του έθνους που επιδρούσαν στην κατασκευή της συλλογικής ταυτότητας. Έτσι, μερίδες της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας εσωτερικεύσαν μια εικόνα του συλλογικού εαυτού η οποία ενσωμάτωνε ένα ισχυρό στοιχείο ελληνικότητας ή τουρκικότητας στην εθνική τους ταυτότητα, συχνά εις βάρος του στοιχείου της κυπριακότητας και των ομοιοτήτων τους με μέλη της άλλης κοινότητας. Ωστόσο, στην κάθε μια από τις δύο κοινότητες εντοπίζονται διαφορετικές τοποθετήσεις ως προς την εθνική ταυτότητα, οι οποίες όμως διατηρούν δομικές αντιστοιχίες μεταξύ τους. Αναμένεται κανείς ότι οι πιο ελληνο-/τουρκο-κεντρικές απόψεις σχετίζονται με πιο αρνητικά συναισθήματα προς τα μέλη της άλλης ομάδας, μικρότερο βαθμό επαφών και έλλειψη εμπιστοσύνης, ενώ οι κυπροκεντρικές απόψεις που επίσης εντοπίζονται, αναμένεται ότι σχετίζονται με περισσότερες και καλύτερης ποιότητας επαφές με μέλη της άλλης κοινότητας, που συνοδεύονται από θετικότερα συναισθήματα και περισσότερη εμπιστοσύνη.

Οι κοινωνικές ταυτότητες όμως, πέρα από το να καθορίζουν το ποιο είμαστε ως άτομα, έχουν σημαντικές επιπτώσεις και στη διομαδική συμπεριφορά, αφού οι άνθρωποι συχνά βασίζονται στη δική τους προσωπική αυτοεκτίμηση στην αυτοεκτίμηση της ομάδας τους και, επομένως, παλεύουν να προωθήσουν το κύρος της ομάδας τους. Αν το κύρος μιας ομάδας θεωρηθεί ασύμβατο με την αυτοεκτίμηση μιας άλλης ομάδας, τότε αυτό δίνει το έναυσμα στα μέλη της ομάδας να ανταγωνίζονται με τα μέλη της άλλης ομάδας ως προς την κοινωνική επιτυχία, κάτι το οποίο ενδεχομένως να προάγει την προκατάληψη και τη διομαδική σύγκρουση (π.χ. Tajfel & Turner, 1979, 1986).

Ένας παράγοντας που φαίνεται να συνδέεται με τη διομαδική σύγκρουση και την προκατάληψη, τόσο στη βιβλιογραφία της κοινωνικής ψυχολογίας όσο και στη βιβλιογραφία διαφόρων άλλων επιστημονικών πεδίων, αφορά τη φύση των στόχων που θέτουν οι αλληλοσυγκρουόμενες ομάδες. Οι στόχοι των ομάδων είναι κάποιες φορές ασύμβατοι, σε περιπτώσεις όταν ο στόχος της μιας ομάδας λειτουργεί εις βάρος των στόχων της άλλης. Ωστόσο, σε άλλες περιπτώσεις οι στόχοι πιθανόν να είναι συμβατοί και η επιτυχία των στόχων της μιας ομάδας να μην είναι καθόλου εις βάρος της επιτυχίας των άλλων ομάδων· επιπλέον, είναι πιθανόν οι δύο ομάδες ακόμα και να χρειάζονται η μια τη συνδρομή της άλλης για να φτάσουν στην αμοιβαία επιτυχία. Οι ασύμβατοι στόχοι οδηγούν συνήθως σε διομαδική σύγκρουση καθώς οι ομάδες συναγωνίζονται να παραγκωνίσουν η μια την άλλη, ενώ οι εναρμονισμένοι μεταξύ τους στόχοι φαίνεται ότι μειώνουν τη διομαδική σύγκρουση και την προκατάληψη (Sherif, 1966). Συχνά ο βαθμός της ταύτισης με μια εθνική ομάδα σχετίζεται με το αίσθημα ρεαλιστικών απειλών μηδενικού αθροίσματος αντιλήψεις σχετικά με την ευημερία της ομάδας, την εξουσία της και την οικονομική της κατάσταση) και συμβολικών απειλών των μελών της (αίσθημα απειλής των κοσμοαντιλήψεων, των ιδεών και της ταυτότητας της ομάδας από μια εξω-ομάδα). Σύμφωνα με τη γνωστή θεωρία των Stephan και Stephan (1996), όσο περισσότερο ταυτίζεται κανείς με την ομάδα του, τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα υπάρχει να αισθάνεται τέτοια αισθήματα απειλής. Αυτά τα αισθήματα απειλής με τη σειρά τους παράγουν προκατάληψη και έλλειψη εμπιστοσύνης προς την εξω-ομάδα.

Από τη στιγμή που οι κοινωνικές ταυτότητες συγκροτούνται από κοινωνικές αναπαραστάσεις, εξίσου εύκολα οι άνθρωποι συχνά καταλήγουν να ανταγωνίζονται ή ακόμα και να συγκρούονται με μέλη εξω-ομάδων. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των μικτών χωριών της Κύπρου, αφού στην περίπτωση των μικτών χωριών δύο κοινοτικές ομάδες βρίσκονταν σε καθημερινή επικοινωνία και αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με τις υποθέσεις που αναφέραμε πιο πάνω, αν τα μέλη των δύο κοινοτήτων σ' ένα συγκεκριμένο χωριό έπρεπε να εργαστούν μαζί για να πετύχουν ένα αμοιβαία ευεργετικό στόχο, τότε είναι πιθανόν οι σχέσεις μεταξύ τους να ήταν πιο ειρηνικές. Αν όμως, οι συνθήκες ήταν τέτοιες που τα μέλη των δύο κοινοτήτων του χωριού ένιωθαν ότι έπρεπε να ανταγωνιστούν μεταξύ τους είτε για τους φυσικούς πόρους είτε για ζητήματα εξουσίας, τότε είναι

πιθανόν η σχέση μεταξύ των δύο ομάδων να χαρακτηριζόταν από συγκρούσεις και ανταγωνισμό. Αναπόφευκτα, οι στόχοι και τα συμφέροντα των μικτών χωριών επηρεάζονταν από τις διάφορες ασυμμετρίες που υπήρχαν στο κάθε χωριό. Πειράματα στην κοινωνική ψυχολογία έδειξαν ότι οι ασυμμετρίες στο μέγεθος και το κοινωνικό κύρος έχουν αποδεδειγμένα επιπτώσεις στο βαθμό των διακρίσεων μεταξύ των ομάδων (π.χ. Blanz, Mummenday & Otten, 1995, Sachdev & Bourhis, 1987). Στα περισσότερα μικτά χωριά υπήρχαν ασυμμετρίες μεταξύ των δύο κοινοτήτων ως προς τον πληθυσμό, με τη μια κοινότητα να αποτελεί την πλειοψηφία και την άλλη τη μειοψηφία (για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Taeuber, 1955), αλλά και ως προς την εξουσία και τον πλούτο, αφού η μια κοινότητα μπορεί να είχε τον έλεγχο του νερού ή να είχε στην κατοχή της μεγαλύτερες εκτάσεις γης. Είναι φανερό ότι τέτοιες ασυμμετρίες, στην περίπτωση που έρθουν στο προσκήνιο, μπορούν εύκολα να οδηγήσουν στον ανταγωνισμό και τη σύγκρουση.

Βέβαια, τα άτομα και τα χωριά δεν υπάρχουν στο κενό. Τα έννομα συμφέροντά τους συνήθως εκτείνονται πολύ πέρα από τη δυναμική του χωριού και συμμετέχουν στις ευρύτερες δυναμικές ανταγωνισμού και συνεργασίας που ισχύουν είτε στην περιοχή είτε σε ολόκληρη την κοινότητα. Επομένως, στα μικτά χωριά της Κύπρου τα έννομα συμφέροντα και οι στόχοι των κατοίκων τους ενδεχομένως να επηρεάζονταν και από τα έννομα συμφέροντα των ευρύτερων κοινοτήτων στις οποίες ανήκαν. Ο αγώνας για ένωση ή διχοτόμηση μεταξύ της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας κατά την περίοδο 1963-1964 επηρέασε σημαντικά τις σχέσεις μεταξύ των κατοίκων πολλών μικτών χωριών, είτε άμεσα με επεισόδια βίας, είτε έμμεσα με το φόβο των βιαιοτήτων (Patrick, 1976, Ackard, 2008). Επιπλέον, οι ασυμμετρίες σε επίπεδο χωριού είτε συγκρούονταν είτε ευθυγραμμίζονταν με τις ευρύτερη κοινωνική ασυμμετρία, η οποία αφορούσε το γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν τη μειονότητα και είχαν γενικά μικρότερη εξουσία στην Κύπρο. Από αυτή την άποψη αξίζει να διερευνηθεί κανείς αν οι συγκεκριμένες ασυμμετρίες σε επίπεδο χωριού σχετίζονταν με οποιοδήποτε τρόπο με την ποιότητα των διακοινοτικών σχέσεων. Σ' ένα ακόμα πιο γενικό επίπεδο ανάλυσης, υπήρχε ακόμα μια ασυμμετρία ως προς την εξουσία στην ευρύτερη γεωπολιτική περιοχή, αφού η Τουρκία ήταν σημαντικά ισχυρότερη συγκριτικά με την Ελληνοκυπριακή κοινότητα και την Ελλάδα μαζί. Ο συνδυασμός όλων αυτών των παραγόντων συνέβαλε στο σχηματισμό των διομαδικών σχέσεων των Τουρκοκυπρίων και των Ελληνοκυπρίων στα μικτά χωριά της Κύπρου.

Τα πειράματα που έκανε ο Muzaffer Sherif (1966) είναι από τα γνωστότερα πειράματα στην κοινωνική ψυχολογία και δείχνουν τη σημασία των δομικών παραγόντων όπως η αλληλεξάρτηση ή ο ανταγωνισμός των στόχων των ομάδων. Ο Sherif έκανε μια σειρά από κλασικές μελέτες στο πλαίσιο μιας καλοκαιρινής κατασκήνωσης αγοριών, μέσ' από τις οποίες έδειξε με εύστοχο τρόπο την ευκολία με την οποία οι άνθρωποι χωρίζονται σε ομάδες, υποστηρίζουν τις ομάδες τους και ανταγωνίζονται με εξω-ομάδες για την επιτυχία της ομάδας τους.

Κατ' αρχήν, ο Sherif επέλεξε μια ομάδα 22-24 αγοριών περίπου 12 χρονών και τα χώρισε σε 2 ομάδες. Αρχικά, στην κατασκήνωση τα παιδιά καταπάτησαν με διάφορες δραστηριότητες μέσα στην ομάδα τους, σε απόσταση η μια ομάδα από την άλλη και χωρίς η μια να γνωρίζει την ύπαρξη της άλλης. Μετά από μερικές μέρες, οι δύο ομάδες πληροφορήθηκαν την παρουσία της άλλης ομάδας και τους ανακοινώθηκαν διάφοροι διομαδικοί διαγωνισμοί. Σ' αυτούς τους διαγωνισμούς η νικήτρια ομάδα θα έπαιρνε ένα κύπελλο και κάθε μέλος της θα έπαιρνε για έπαθλο ένα καινούριο σουγιά. Η ομάδα που θα έχανε δεν θα έπαιρνε κανένα έπαθλο. Μ' αυτό τον τρόπο, παρόλο που οι δύο ομάδες ήταν αρχικά ανεξάρτητες μεταξύ τους, ξαφνικά με τον σαφώς ασύμβατο στόχο που ανακοινώθηκε στα παιδιά, κατέληξαν να εξαρτούνται η μια από την άλλη. Αυτός ήταν ένας τύπος αρνητικής αλληλεξάρτησης, που όριζε ότι η μια ομάδα θα νικούσε εις βάρος της άλλης. Από τη στιγμή που τους ανακοινώθηκε ο διαγωνισμός, η συμπεριφορά των παιδιών άλλαξε δραματικά. Ενώ στην αρχή η μια ομάδα συνυπήρχε ειρηνικά με την άλλη, ξαφνικά μετατράπηκαν σε αντίπαλες ομάδες σε σύγκρουση, και σε κάποιες περιπτώσεις σημειώθηκαν ακόμα και επιθέσεις σωματικής βίας μελών της μιας ομάδας εναντίον της άλλης. Αφού λοιπόν με τόση ευκολία οι ερευνητές κατάφεραν να δημιουργήσουν άγριο διομαδικό ανταγωνισμό, στη συνέχεια προσπάθησαν να μειώσουν τον ανταγωνισμό που δημιούργησαν. Για να το κάνουν αυτό εισήγαγαν μια σειρά γενικότερων στόχων για τις δύο ομάδες. Με άλλα λόγια, προσπάθησαν να δημιουργήσουν στόχους συμβατούς και εναρμονισμένους μεταξύ τους, τους οποίους και οι δύο ομάδες θα επεδίωκαν αλλά θα ήταν αδύνατο να τους πετύχει μια ομάδα από μόνη της. Έτσι, αντί να ανταγωνίζονται η μια την άλλη, οι δύο ομάδες τώρα έπρεπε να συνεργαστούν για να πετύχουν ένα κοινό στόχο. Μετά από την υλοποίηση μιας σειράς τέτοιων σεναρίων οι ερευνητές παρατήρησαν ότι τα παιδιά έγιναν πολύ λιγότερο επιθετικά προς τα μέλη της άλλης ομάδας. Τα πειράματα του Sherif (1966) σήμαναν την απαρχή μεγάλου αριθμού μελετών πεδίου, οι οποίες γενικά επιβεβαίωναν τα ευρήματα της δικής του έρευνας (π.χ. Brown, Condor, Matthews, Wade & Williams, 1986, Struch &

Schwartz, 1989). Άλλα πειράματα μελέτησαν περαιτέρω τους παράγοντες που προωθούν τις διακρίσεις μεταξύ των ομάδων και βρήκαν ότι οι διαφορές ως προς το κοινωνικό κύρος και το μέγεθος των ομάδων παίζουν σημαντικό ρόλο στην έκφραση τέτοιων διακρίσεων (π.χ. Gonzalez & Brown, 2006, Otten, Mummenday & Blanz, 1996).

Αυτού του είδους τα πειράματα έχουν άμεσες προεκτάσεις σε καταστάσεις της καθημερινής ζωής και τα αποτελέσματά τους αφορούν όχι μόνο τη ζωή στα μικτά χωριά της Κύπρου αλλά και σε περιπτώσεις μικτών πληθυσμών σε άλλες χώρες του κόσμου. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των ομάδων για την επίτευξη ασύμβατων στόχων μπορεί εύκολα να μετατρέψει ειρηνικές κοινότητες σε αλληλοσυγκρουόμενες κοινότητες.

Μείωση της διομαδικής σύγκρουσης: η θεωρία της διομαδικής επαφής

Η έρευνα γύρω από τη διομαδική σύγκρουση έχει προσπαθήσει να διερευνήσει τρόπους μείωσης της σύγκρουσης μεταξύ των ομάδων. Όπως γίνεται φανερό και από τα πειράματα του Sherif (1966) που περιγράψαμε νωρίτερα, ένας τρόπος είναι να φέρει κανείς σε επαφή τα μέλη των δύο συγκρουόμενων ομάδων ώστε να εργαστούν για να πετύχουν ευρύτερους κοινούς στόχους· δηλαδή εναρμονισμένους μεταξύ τους στόχους που οι δύο συγκρουόμενες ομάδες θα πρέπει να συνεργαστούν για να πετύχουν και που τελικά θα επιφέρουν οφέλη και στις δύο ομάδες. Όπως επιβεβαίωσαν κατοπινές μελέτες, σε τέτοιες περιπτώσεις οι πρώην ανταγωνιστικές διομαδικές σχέσεις ενδέχεται να μετατραπούν σε ειρηνικές σχέσεις αμοιβαίας ανοχής (βλέπε Brown, 1988).

Πολυάριθμες διεθνείς μελέτες με άτομα από αλληλοσυγκρουόμενες ομάδες δείχνουν ότι η επαφή μεταξύ των ατόμων από αντίθετες ομάδες έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της προκατάληψης και την προώθηση της εμπιστοσύνης (βλέπε Pettigrew & Tropp, 2000). Η αρχική υπόθεση της διομαδικής επαφής (Allport, 1954) εισηγείται ότι θετικές, συνεργατικές επαφές μεταξύ ατόμων από αντίθετες ομάδες, όταν αυτές υποστηρίζονται νομικά και τις τοπικές συνθήκες, μπορούν να μειώσουν την προκατάληψη και να βελτιώσουν τις διομαδικές σχέσεις. Σε περίπτωση που πληρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, η επαφή θεωρείται ότι διευκολύνει την καλύτερη κατανόηση της εξω-ομάδας (Pettigrew, 1998), τη βελτίωση της ικανότητας κατανόησης της προοπτικής της εξω-ομάδας και τη μείωση του αισθήματος απειλής από την εξω-ομάδα. Μια πιο πρόσφατη μετα-ανάλυση περισσότερων από 500 μελετών ανά τον κόσμο οι οποίες είχαν βασιστεί στην υπόθεση της επαφής (βλέπε Pettigrew & Tropp, 2006) έδειξε ότι πράγματι η υπόθεση της διομαδικής επαφής ισχύει και ότι, επιπλέον, οι προϋποθέσεις που καθόρισε ο Allport (1954) στην αρχική του διατύπωση μπορούν να θεωρηθούν ότι μεγιστοποιούν τα οφέλη από τη μείωση της προκατάληψης και όχι ότι αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη μείωση της προκατάληψης.

Ένα από τα πρακτικά ερωτήματα που σχετίζονται με την εφαρμογή της θεωρίας της επαφής είναι το πώς θα μειωθεί η προκατάληψη όχι μόνο προς τα άτομα με τα οποία έρχεται κανείς σε επαφή, αλλά και γενικότερα προς την ομάδα ως σύνολο. Ένα άλλο ερώτημα αφορά στο πώς η διομαδική επαφή μειώνει αποτελεσματικά την προκατάληψη, από τη στιγμή που τα άτομα συνήθως προσκολλούνται στα στερεότυπα που έχουν για τους άλλους ακόμα και όταν παρατηρούν οι ίδιοι μη στερεοτυπικές συμπεριφορές από πλευράς της εξω-ομάδας (Gaertner et al., 1999).

Μια επιλογή για τη μείωση της προκατάληψης είναι να απο-κατηγοριοποιήσει κανείς τα μέλη των δύο ομάδων, τοποθετώντας τα σε καταστάσεις στις οποίες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ξεχωριστά άτομα παρά ως μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας. Η μείωση της ελκυστικότητας της ιδιότητας μέλους της ενδο-ομάδας επίσης βοηθά εν τέλει στη μείωση της προκατάληψης. Ωστόσο, το ερώτημα παραμένει σχετικά με το πώς μπορεί να μειωθεί η προκατάληψη χωρίς να στερήσει κανείς από τα άτομα την ιδιότητα τους ως μέλη της ομάδας. Η ανάπτυξη διττών ταυτοτήτων μπορεί να μειώσει την προκατάληψη μεταξύ δύο αντίθετων ομάδων δημιουργώντας μια νέα ταυτότητα που επιτρέπει στα μέλη και των δύο ομάδων να διατηρήσουν την αφοσίωσή τους προς την αρχική τους ενδο-ομάδα και τη διάκριση μεταξύ των δύο ομάδων, ενώ την ίδια στιγμή μπορούν να υιοθετήσουν τη βασική ταυτότητα μιας κοινής ενδο-ομάδας. Ένα παράδειγμα συναφές με την περίπτωση της Κύπρου θα ήταν η προώθηση μιας κοινής κυπριακής ταυτότητας, η οποία συμπεριλαμβάνει τόσο την ελληνοκυπριακή όσο και την τουρκοκυπριακή ταυτότητα, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει τη διατήρηση της διάκρισης μεταξύ των ταυτοτήτων των υπο-ομάδων. Η υπόθεση εργασίας σε αυτή την περίπτωση είναι ότι, παρόλο που πράγματι η κοινωνική κατηγοριοποίηση δημιουργεί προκατάληψη, ο τύπος της προκατάληψης που δημιουργεί είναι ευνοϊκός προς την ενδο-ομάδα παρά εχθρικός προς την εξω-ομάδα (Gaertner et al., 1999). Αυτή η προσέγγιση όμως, ενέχει ένα περιορισμό: οι έρευνες αυτές διερευνήσαν τη δυνατότητα μείωσης της προκατάληψης μεσ' από την ανάπτυξη μιας ευρύτερης κοινής ταυτότητας μόνο σε περιπτώσεις ομάδων οι οποίες δεν είχαν εμπλακεί σε σοβαρές διομαδικές συγκρούσεις στο παρελθόν (Gaertner et al., 1999).

Μια μελέτη βασίστηκε σ' αυτά τα ευρήματα σχετικά με την ευρύτερη κοινή ταυτότητα και εξέτασε το κατά πόσο οι διττές ταυτότητες μπορούν να μειώσουν την προκατάληψη στην περίπτωση των σχέσεων μεταξύ Αφρο-Αμερικανών και Λευκών (Nier & Gaertner, 2001). Η μελέτη παρατήρησε πως τα άτομα από τις δύο ομάδες έκτιζαν σχέσεις μεταξύ τους όταν έπρεπε να συνεργαστούν για ένα κοινό στόχο. Κατέληξε ότι τα μέλη της μιας ομάδας ανέπτυξαν πιο θετική στάση προς τα μέλη της εξω-ομάδας με την οποία μοιράζονταν μια ευρύτερη κοινή ταυτότητα, παρά με μέλη ακόμα και της δικής τους ομάδας τα οποία είχαν αναμειχθεί στην ίδια δραστηριότητα.

Αυτός ο τύπος της μελέτης όμως εξακολουθεί να είναι ανεπαρκής ώστε να εξηγήσει πώς μια ευρύτερη κοινή ταυτότητα μπορεί να επεκταθεί και στα άλλα μέλη της εξω-ομάδας, τα οποία δεν είχαν λάβει μέρος σε πειράματα επαφής. Μια άλλη ερευνητική τάση απαντά σ' αυτή την πρόκληση εστιάζοντας τα πειράματά της στο να πληροφορεί τους συμμετέχοντες ότι μέλη της ενδο-ομάδας, και όχι της εξω-ομάδας, έχουν υιοθετήσει αυτή την ευρύτερη κοινή ταυτότητα (Gomez, Dovidio, Huici, Gaertner, Cuadrado, 2008). Αυτή η ερευνητική κατεύθυνση απορρέει από προηγούμενες παρατηρήσεις ότι οι συμμετέχοντες συνήθως προσλαμβάνουν εκφράσεις μιας κοινής ταυτότητας από την εξω-ομάδα με καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο όταν μέλη της ενδο-ομάδας εκφράζουν αυτή την ευρύτερη κοινή ταυτότητα (Gomez et al., 2008). Το επιχείρημα σ' αυτή την περίπτωση είναι ότι, στις περιπτώσεις που οι συμμετέχοντες δεν έχουν πληροφόρηση ότι μέλη της ενδο-ομάδας έχουν υιοθετήσει αυτή την κοινή ταυτότητα, συνήθως αντιμετωπίζουν με καχυποψία εκφράσεις της κοινής ταυτότητας από την εξω-ομάδα, ενώ αντίθετα, οι συμμετέχοντες φαίνεται να ανταποκρίνονται θετικά σε εκφράσεις της κοινής ταυτότητας από την εξω-ομάδα, αν έχουν υπόψη τους ότι υπάρχει αντίστοιχο αίσθημα κοινής ταυτότητας και από μέλη της ενδο-ομάδας (Gomez et al., 2008).

Γενικά, η κοινωνιοψυχολογική έρευνα γύρω από τις διομαδικές σχέσεις έχει επισημάνει διάφορους τρόπους για τη μείωση της σύγκρουσης και της προκατάληψης και την προαγωγή της εμπιστοσύνης μεταξύ των ομάδων (βλέπε Pettigrew and Tropp, 2000). Παρ' όλα αυτά, η μεγαλύτερη έλλειψη των πειραμάτων αυτών αφορά τη δυσκολία να προεκτείνει κανείς τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασης μεταξύ μικρών ομάδων στο επίπεδο ολόκληρης της κοινότητας· ή να προεκτείνει κανείς τα αποτελέσματα μιας ελεγχόμενης έρευνας σε μη ελεγχόμενες καταστάσεις όπως είναι για παράδειγμα οι ζώνες συγκρούσεων, στις οποίες εμπλέκονται πολλοί άλλοι κοινωνικο-πολιτικοί και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με το συγκεκριμένο υπό αναφορά. Επιπλέον, τα αποτελέσματα των ερευνών γύρω από την εθνοτική και τη φυλετική προκατάληψη που διεξήχθησαν σε δείγματα ομάδων από μια συγκεκριμένη χώρα, ενδεχομένως να μην ισχύουν σε όλες τις περιπτώσεις συγκρουόμενων ομάδων.

Διομαδική σύγκρουση και ο ρόλος του συγκειμένου

Κοινωνικο-πολιτικοί και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με το τοπικό συγκείμενο αναπόφευκτα επηρεάζουν τις διομαδικές σχέσεις στην πραγματική ζωή, καθιστώντας έτσι την επίτευξη της συμφιλίωσης πιο περίπλοκη και δύσκολη από ότι στην περίπτωση των πειραμάτων της κοινωνικής ψυχολογίας. Η επίλυση των συγκρούσεων πιθανόν να εξαρτάται από την προσαρμογή των αποτελεσμάτων της κοινωνικής ψυχολογίας σύμφωνα με τις συνθήκες και τα δεδομένα της κάθε περίπτωσης.

Μια ευρείας κλίμακας έρευνα ερωτηματολογίου που μοιράστηκε στην Κύπρο σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους συμμετέχοντες (Ψάλτης, υπό έκδοση), καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τόσο η ποσότητα όσο και η ποιότητας της επαφής είναι ευάλωτες στις επιδράσεις των αναπαραστάσεων της σπουδαιότητας της επαφής που απορρέουν από πολιτικές ιδεολογίες και αναπαραστάσεις του παρελθόντος και του μέλλοντος του κυπριακού ζητήματος.

Συγκεκριμένα, ο Ψάλτης εξηγεί ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το εκπαιδευτικό σύστημα παίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στο να κατευθύνουν την κοινωνιογενετική αλλαγή, είτε προς την κατεύθυνση της εμπιστοσύνης, είτε προς αυτή της δυσπιστίας. Στην Κύπρο, όπως υποδηλώνουν τα ευρήματα του Ψάλτη, η προσπάθεια των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της εκπαίδευσης να προωθήσουν μια μονοδιάστατη επίσημη αφήγηση αποτέλεσε το εμπόδιο στις προσπάθειες οικοδόμησης εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο κοινότητων (Psaltis, υπό έκδοση). Η επαφή μεταξύ ατόμων που ανήκουν στις δύο αλληλοσυγκρουόμενες ομάδες μπορεί να αλλάξει τις αναπαραστάσεις αυτών των ατόμων για τον άλλο, δεδομένου ότι οι αναπαραστάσεις τέτοιων περιπτώσεων διομαδικής επαφής ορίζονται ως ευχάριστες, συνεργατικές και βασισμένες στον αμοιβαίο σεβασμό. Ωστόσο, στην περίπτωση που απουσιάζουν καταλυτικοί παράγοντες όπως για παράδειγμα ένας δημόσιος λόγος υπέρ της συνεργασίας και της επαφής, τα άτομα είναι πιθανόν είτε να αποφύγουν την επαφή με μέλη της άλλης κοινότητας είτε, στην περίπτωση αλληλεπίδρασης, να διατηρήσουν ένα σκεπτικισμό ως προς την προοπτική να επέλθουν θετικές αλλαγές σε ευρύτερη κλίμακα στις διομαδικές σχέσεις (Hadjiravlou-Trigeorgis, 1993).

Μια μελέτη από τον Djordje Stefanovic σχετικά με την εκλογική επιτυχία του σερβικού εθνικιστικού κόμματος ακόμα και μετά το θάνατο του αρχηγού του υποστηρίζει ότι η αναβίωση της δεξιάς συνδεόταν με το αίσθημα της «εθνικής απειλής» και της οικονομικής ευπάθειας που ήταν ευρέως διαδεδομένο ανάμεσα στους ψηφοφόρους. Στην Ανατολική Ευρώπη, ο ακραίος εθνικιστικός λόγος εκμεταλλεύτηκε την απώλεια της κρατικής ακεραιότητας. Όταν τα μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας στη χώρα αποτελούν μειονότητα σε τοπικό επίπεδο – κάτι που συνεπάγεται την αύξηση του ανταγωνισμού με την εξω-ομάδα για τους φυσικούς πόρους και συνοδεύεται από το φόβο της απόσχισης – τότε είναι πιθανό τα μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας να υιοθετήσουν μια αμυντική στάση προς την εξω-ομάδα και να ενστερνιστούν τον πολιτικό λόγο της άκρας δεξιάς. Για να αντισταθμίσει την απήγηση του εθνικιστικού λόγου, ο Stefanovic εισηγείται το κράτος να εγκαταλείψει την φιλελεύθερη οικονομική προσέγγιση, η οποία απέτυχε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της κοινωνικής ασφάλειας του οικονομικά ευπαθούς σερβικού πληθυσμού, και να αναπτύξει προγράμματα κοινωνικής ευημερίας. Μ' αυτό τον τρόπο, οι οικονομικά ευπαθείς ομάδες, ειδικά σε περιοχές που φοβούνται τον ανταγωνισμό από την εξω-ομάδα, δεν θα είχαν κίνητρα να ενστερνιστούν τον εθνικιστικό λόγο (Stefanovic, 2007).

Μια ερευνητική μελέτη που έγινε σε ένα τυχαίο δείγμα γερμανικού πληθυσμού σε μια επαρχία της Γερμανίας με πληθυσμό 180,000 διερεύνησε κατά πόσο τα μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας αναπτύσσουν μια θετική στάση προς τις μειονοτικές ομάδες που ζουν στην ίδια γειτονιά μ' αυτούς. Η μελέτη έδειξε ότι οι διαφορές στην αντίληψη εξαρτώνται όχι μόνο από τη γεωγραφική θέση των ομάδων της πλειοψηφίας και της μειοψηφίας, αλλά και από το μέγεθος των ομάδων που αλληλεπιδρούν (Wagner, Christ, Pettigrew, Stellmacher, Wolf, 2006). Η μελέτη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μια αύξηση στο ποσοστό των μελών της εθνοτικής μειονότητας παρέχει περισσότερες ευκαιρίες για διομαδική επαφή στην πλειοψηφούσα ομάδα και έτσι μειώνει τα επίπεδα προκατάληψής της. Ωστόσο, οι θετικές αντιλήψεις και η μείωση της προκατάληψης φάνηκε ότι εξαρτώνται επίσης και από το μέγεθος των δύο ομάδων. Όπως εξηγεί το άρθρο, άλλες έρευνες (π.χ. Wagner & van Dick, 2001, όπως παρατίθεται στο Wagner et al., 2006, σ.381) δεν έφτασαν στα ίδια συμπεράσματα· αντίθετα, έδειξαν ότι η αύξηση στα ποσοστά των εθνοτικών μειονοτήτων συσχετιζόταν με την αύξηση της προκατάληψης της πλειοψηφίας. Το άρθρο εισηγείται ότι η διαφορά στα αποτελέσματα αυτών των μελετών πιθανόν να οφείλεται στη διαφορά στο μέγεθος της γεωγραφικής μονάδας της κάθε έρευνας απ' όπου πάρθηκαν δείγματα. Πιο συγκεκριμένα, εισηγείται ότι

το ποσοστό των εθνοτικών μειονοτήτων σε μεγάλες γεωγραφικές μονάδες όπως είναι τα έθνη-κράτη, συχνά ελκύει την προσοχή των πολιτικών και γίνεται θέμα πολιτικών αντιπαράθεσεων, οι οποίες τονίζουν τις οικονομικές και πολιτικές απειλές. Επομένως, σε ευρύτερες γεωγραφικές μονάδες τα ευεργετικά αποτελέσματα από τη διομαδική επαφή για τα μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας μειώνονται από την παρέμβαση των πολιτικών κομμάτων και της προπαγάνδας τους. Αντίθετα, φαίνεται ότι σε μικρές γεωγραφικές περιοχές (όπως είναι μια επαρχία με πληθυσμό 180,000 ή ένα σχολείο) όπου τα ποσοστά των μελών της μειονότητας δεν ελκύουν την αρνητική προσοχή των πολιτικών δυνάμεων, η επαφή με τα μέλη της μειονότητας οδηγεί σε μείωση της προκατάληψης. Όσα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης επενδύουν τις προσπάθειές τους στην αναχαίτιση της μετανάστευσης χρησιμοποιούν το επιχείρημα ότι η υψηλότερη ροή μεταναστών μεταφράζεται σε δι-εθνοτικές εντάσεις με την πλειοψηφία. Συνεπώς, τέτοιες στρατηγικές των κομμάτων για να προσεγγίζουν μεγάλες ομάδες δυνητικών ψηφοφόρων τους, δηλ. ο ισχυρισμός ότι η αύξηση των μειονοτικών ομάδων απειλεί την κοινωνική σταθερότητα, μπορούν να ερμηνεύσουν το γιατί μεγαλύτερες μερίδες της πλειοψηφίας έχουν λιγότερο θετική στάση προς τις μειονοτικές ομάδες.

Η συγκεκριμένη έρευνα αναδεικνύει τον πολιτικό παράγοντα ως σημαντικό για τον καθορισμό των συναστροφών και των αμοιβαίων αντιλήψεων των διαφόρων ομάδων, καθώς και των φαινομένων της διομαδικής σύγκρουσης και ειρήνης. Παρ' όλα αυτά, ο πολιτικός παράγοντας δεν πρέπει να ορίζεται αυστηρά είτε ως η μορφή και η δράση του κρατικού μηχανισμού είτε ως ανταγωνισμός για τον έλεγχο ή την κατάληψη των κρατικών δομών. Ο πολιτικός παράγοντας, αν τον ορίσουμε ως το σύνολο των καταναγκαστικών ή μη καταναγκαστικών μηχανισμών για την οργάνωση και την ρύθμιση των κοινωνικών συναλλαγών, εκτείνεται πέρα από το κράτος, περιλαμβάνοντας και τις σχέσεις σε τοπικές μονάδες κοινωνικής οργάνωσης. Ως τοπικό, με τη μορφή χωριών ή περιοχών, ορίζουμε τη μικρότερη δυνατή μονάδα κοινωνικής οργάνωσης ικανή να κινητοποιήσει και να ρυθμίσει τη συλλογική δράση, με καταναγκαστικά ή μη καταναγκαστικά μέσα. Επομένως, το τοπικό δεν αναφέρεται στο μικρότερο επίπεδο πολιτικής εκπροσώπησης που ρυθμίζει το κράτος, αλλά σε ένα διαφορετικό τύπο συλλογικής μονάδας ο οποίος λειτουργεί σύμφωνα με τις συγκεκριμένες τοπικές δυναμικές και αλληλεπιδρά με άλλες κοινωνικές μονάδες με διάφορους τρόπους (Karatsioli, 2010).

Η ανθρωπολογική μελέτη της Βαρβάρας Καρατσιόλη που έγινε σε δύο χωριά στην Κύπρο τα οποία ήταν και παραμένουν μικτά – την Πύλα και την Ποταμιά – στηρίζεται σ' αυτό τον ορισμό του πολιτικού παράγοντα και επιχειρεί να εξηγήσει πώς στο τοπικό επίπεδο η ειρήνη και η σύγκρουση λειτουργούν διαφορετικά σε σύγκριση με το κρατικό επίπεδο ή τον τρόπο που την αντιλαμβάνονται οι διεθνείς οργανισμοί. Η Καρατσιόλη εξέτασε τον τρόπο με τον οποίο οι χωρικοί από την Πύλα και την Ποταμιά ενεπλάκησαν στην εθνοτική διαμάχη κατά την περίοδο μεταξύ της δεκαετίας του 1950 και της δεκαετίας του 1970. Συγκεκριμένα, η μελέτη εξέτασε κατά πόσο οι χωρικοί είχαν προβεί σε πράξεις βίας εναντίον των συγχωριανών τους ή κατά πόσο είχαν διαπράξει τέτοιες πράξεις μόνο στα γύρω χωριά και την γύρω περιοχή. Εξέτασε επίσης τη φύση των σχέσεων μεταξύ τουρκοκύπριων και ελληνοκύπριων χωρικών μετά το τέλος των εχθροπραξιών και κατά πόσο οι σχέσεις αυτές οργανώνονταν σε διαπροσωπική ή σε διακοινοτική βάση.

Η Καρατσιόλη εξηγεί ότι στην Πύλα οι κοινότητες πάντα διατηρούσαν ένα βαθμό διαχωρισμού, ενώ οι εντάσεις μετριάζονταν μέσα από ένα σύστημα αυστηρής αμοιβαιότητας και διαπραγμάτευσης. Αυτό το σύστημα λειτούργησε και κατά τη διάρκεια της εθνοτικής διαμάχης, αφού οι χωρικοί προέβαιναν σε βιαιότητες σε μη τοπικό επίπεδο, δηλαδή, σε άλλα χωριά και όχι στο δικό τους και σε άλλα άτομα πέρα από τους συγχωριανούς τους. Ακόμα και σήμερα, αυτό το σύστημα συνεχίζει να βρίσκεται σε εφαρμογή για τη ρύθμιση των σχέσεων μέσα στο χωριό όπου οι δύο ομάδες εξακολουθούν να επιδεικνύουν σύμβολα της ευρύτερης εθνικής τους κοινότητας με αποτέλεσμα κατά καιρούς οι εντάσεις να επανεμφανίζονται. Αυτό το σύστημα της αυστηρής αμοιβαιότητας έχει καταφέρει να ελέγξει τη δυναμική της σύγκρουσης που υπήρξε πάντοτε παρούσα και να διατηρήσει μια φαινομενική ειρήνη στο χωριό. Όπως εξηγεί η Καρατσιόλη, η φαινομενική ειρήνη στην Πύλα είναι στην πραγματικότητα μεταμφιεσμένη σύγκρουση η οποία ήταν και παραμένει σε καταστολή στο επίπεδο του χωριού, αλλά εκδηλώθηκε κατά καιρούς έξω από το χωριό. Συνεπώς, η Πύλα αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση πολύπλοκης πολιτικής δράσης: οι κάτοικοι δείχνουν την υποστήριξη τους προς τις ευρύτερες εθνικές κοινότητες μέσα από συμβολικές κινήσεις, ενώ πήραν μεν μέρος στην περιφερειακή σύγκρουση αλλά την ίδια στιγμή ενήργησαν με τρόπο που στόχευε να διατηρήσει μια φαινομενική γαλήνη στο άμεσο περιβάλλον τους, το χωριό τους.¹³

13. Για περισσότερες πληροφορίες για το χωριό Πύλα και την έρευνα της Καρατσιόλη (2010), σσ. 62- 68.

Από την άλλη πλευρά, στην Ποταμιά οι σχέσεις ανέκαθεν αντιμετωπιζόνταν σε διαπροσωπικό περισσότερο παρά σε διακοινοτικό επίπεδο. Το χωριό δεν εμφάνιζε σημάδια διαχωρισμού και οι δημόσιοι χώροι μοιράζονταν από τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους εξίσου ενώ δεν σπάνιζαν και οι μικτοί γάμοι. Αν και αρχικά, το 1958, πράξεις διακοινοτικής βίας είχαν διαπραχθεί μόνο έξω από το χωριό, το 1963 η βία επικεντρώθηκε τοπικά και εκδηλώθηκε από συγχωριανούς που στράφηκαν ο ένας εναντίον του άλλου. Επιπλέον, οι κάτοικοι των διπλανών χωριών είχαν ενώσει τις δυνάμεις τους για να ενισχύσουν τα μέλη της ευρύτερης τους κοινότητας, ενώ οι χωρικοί της Ποταμιάς ανταπέδωσαν παίρνοντας μέρος σε διακοινοτικά γεγονότα που εκτυλίχθηκαν σε άλλα χωριά - συνεπώς η βία ξέσπασε σε περιφερειακό επίπεδο. Αυτές οι πράξεις βίας δεν ήταν μόνο βασισμένες στην εθνική αντιπαλότητα αλλά σε κάποιες περιπτώσεις αποτέλεσαν και μέσο επίλυσης διαπροσωπικών διαφορών. Σε αντίθεση με την Πύλα, στην Ποταμιά οι χωρικοί ενεπλάκησαν σε βιαιότητες σε τοπικό και διαπροσωπικό επίπεδο, όπου οι γείτονες και φίλοι μετατράπηκαν σε εχθρούς. Ενώ στην Πύλα οι χωρικοί προσπάθησαν να διατηρήσουν την ηρεμία στο χωριό τους διοχετεύοντας την εχθρότητα τους έξω από το χωριό, στην Ποταμιά η βία ήταν έντονη και επεκτάθηκε σε όλη την γύρω περιοχή. Παρ' όλα αυτά, σε αντίθεση με την περίπτωση της Πύλας, από τη δεκαετία του 1990 οι κάτοικοι της Ποταμιάς, ακολουθώντας το παράδειγμα ενός γειτονικού χωριού, συμμετείχαν σε προσπάθειες επαναπροσέγγισης μεταξύ της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Και άλλα χωριά της περιοχής, παρά την αρχική τους απροθυμία, σύντομα εντάχθηκαν κι αυτά σ' αυτές τις προσπάθειες επαναπροσέγγισης. Φαίνεται επομένως, ότι στην περίπτωση της Ποταμιάς η κλιμάκωση τόσο των συγκρούσεων όσο και των ειρηνευτικών προσπαθειών έγιναν με τον ίδιο βαθμό έντασης και μέσα από τα ίδια τοπικά δίκτυα – με τον ίδιο τρόπο που οι κάτοικοι της Ποταμιάς και των γειτονικών χωριών απάντησαν στην «έκκληση του έθνους» ως περιοχή και ενεπλάκησαν σε βιαιότητες, με τον ίδιο τρόπο ακριβώς τρόπο ανταποκρίθηκαν και αναμείχθηκαν στην έκκληση για ειρηνευτικές και συμφιλιοτικές προσπάθειες (Karatsioli, 2010). Όπως εξηγεί η Καρατσιόλη, αυτές οι δύο περιπτώσεις δείχνουν ότι οι εθνικοί και διεθνείς φορείς που στοχεύουν στην οικοδόμηση μακροχρόνιας ειρήνης θα πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή την τοπική διάταξη των πολιτικών δυνάμεων και όχι μόνο σε μεγαλύτερης κλίμακας δομές πολιτικής οργάνωσης, όπως είναι το κράτος.

Στην επόμενη ενότητα επιχειρούμε μια ανασκόπηση των διαθέσιμων πληροφοριών για τα πρώην μικτά χωριά της Κύπρου.

Τι γνωρίζουμε για τη ζωή στα μικτά χωριά στο παρελθόν

Ελάχιστες έρευνες έχουν διεξαχθεί σχετικά με το θέμα των μικτών χωριών στην Κύπρο και οι περισσότερες από αυτές ακολούθησαν εθνογραφική και ανθρωπολογική μεθοδολογική προσέγγιση. Γι' αυτό και οι πληροφορίες που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας προέρχονται κυρίως από περιπτώσιολογικές μελέτες που έγιναν σε μικρό αριθμό μικτών χωριών. Παρ' ότι οι ποιοτικές αυτές έρευνες είναι γενικά πολύ ενδιαφέρουσες και εμβαθύνουν σε διάφορες όψεις της ζωής των μικτών χωριών που μελετήθηκαν, ένας περιορισμός που ενέχεται σ' αυτού του είδους τις μελέτες είναι βέβαια το γεγονός ότι τα ευρήματά τους δεν μπορούν να γενικευτούν σχετικά με τη ζωή σε άλλα μικτά χωριά. Οι συγγραφείς αυτής της έκθεσης, παρά την εκτενή ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, δεν κατόρθωσαν να εντοπίσουν κάποια ποσοτική έρευνα που να εξετάζει τη ζωή στα πρώην μικτά χωριά της Κύπρου στο σύνολό της. Άλλη διαθέσιμη πηγή πληροφοριών σχετικά με τα μικτά χωριά αποτελεί το έργο ενός αριθμού συγγραφέων, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τα χωριά της Κύπρου ή με τις δικοινοτικές σχέσεις γενικά και, συνεπώς, περιλαμβάνουν και κάποιες σύντομες αναφορές στα μικτά χωριά. Έχοντας συλλέξει πληροφορίες από τέτοιες γενικές πηγές, σ' αυτή την ενότητα προσπαθούμε αρχικά να σκιαγραφήσουμε διάφορες όψεις της καθημερινής ζωής στα πρώην μικτά χωριά της Κύπρου- και συνέχεια, προχωρούμε με μια επισκόπηση των διαθέσιμων ποιοτικών ερευνών που έγιναν για κάποια συγκεκριμένα μικτά χωριά της Κύπρου.

Διοίκηση

Ενδείξεις για τη ζωή στα μικτά χωριά υπάρχουν από την οθωμανική περίοδο και, από τη στιγμή που οι Βρετανοί διατήρησαν το οθωμανικό διοικητικό σύστημα μέχρι το 1945, το να εντοπίσει κανείς πληροφορίες για τον τρόπο διοίκησης των μικτών χωριών αποτελεί σχετικά απλό ζήτημα.

Κατ' αρχήν, κατά τη διάρκεια ολόκληρης αυτής της περιόδου, η κάθε κοινότητα στα μικτά χωριά είχε το δικό της συμβούλιο που αποτελούνταν από τον μουχτάρη (τον επικεφαλής) και 4 αζάδες (γηραιά μέλη της κοινότητας), οι οποίοι καθορίζονταν από τους επαρχιακούς επιτρόπους: τα μικτά χωριά διοικούνταν από ένα «Κοινό Συμβούλιο» του χωριού αποτελούμενο από τους 2 μουχτάρηδες και τους 8 αζάδες. Γενικά, τα διάφορα ζητήματα συζητούνταν και αποφασίζονταν πρώτα στην κάθε κοινότητα χωριστά πριν τεθούν στην ατζέντα του «Κοινού Συμβουλίου» (Asmussen, 1996). Όπως σημειώνει ο Asmussen (1996), αυτό το σύστημα δεν ευνοούσε τη δια-κοινοτική συνεργασία, αλλά αντίθετα ήταν αντιπαραγωγικό και προωθούσε το διαχωρισμό.

Μετά το 1945 αποφασίστηκε η εισαγωγή ενός εκλεκτορικού συστήματος ενώ ορίστηκε, στην ίδια περίπου λογική, από το 1960 και έπειτα, το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας όριζε ότι στα μικτά χωριά θα υπήρχε 1 μουχτάρης και 4 αζάδες από την κάθε κοινότητα, που θα αποτελούσαν την Χωριτική Επιτροπή. Αυτοί οι μουχτάρηδες θα ήταν υπόλογοι στο Υπουργείο Εσωτερικών της κεντρικής κυβέρνησης (Patrick, 1976a). Παρ' όλα αυτά η ένταση και η αμοιβαία διακοινοτική καχυποψία που κυριαρχούσε κατά τα τελευταία χρόνια της βρετανικής διοίκησης, μαζί με την αβεβαιότητα που προκλήθηκε με τη μετάβαση στην Κυπριακή Δημοκρατία και εν τω μέσω της εξελισσόμενης σύγκρουσης και των διακοινοτικών διαπραγματεύσεων, τέθηκε το ερώτημα κατά πόσο οι δήμοι πρέπει να είναι ενοποιημένοι ή χωριστοί (Markides, 2001). Στην πραγματικότητα, με τα γεγονότα του 1963-64 ουσιαστικά κατέρρευσε το διοικητικό σύστημα που ίσχυε μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Στα μικτά χωριά που τελούσαν υπό την έλεγχο της Κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας, μετά τα γεγονότα του 1963-64, οι τουρκοκύπριοι μουχτάρηδες αρνούσαν να δώσουν όρκο πίστης στην Κυπριακή Δημοκρατία. Επιπλέον, οι περισσότεροι Τουρκοκύπριοι που διέμεναν σ' αυτά τα χωριά αρνούσαν να αναγνωρίσουν την *de jure* ύπαρξη της Κυπριακής Κυβέρνησης. Η Κυβέρνηση με τη σειρά της, αρνούσαν να αναγνωρίσει την εκ του νόμου εξουσία αυτών των τουρκοκύπριων μουχτάρηδων: οι τουρκοκύπριοι εκπρόσωποι δεν επιτρέπταν να συμμετέχουν στο Χωριτικό Συμβούλιο ή την Επιτροπή ή στα Δημοτικά Συμβούλια. Η Κυπριακή Κυβέρνηση επίσης αποδεδασμένη από τις ευθύνες της για ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας των τουρκοκυπρίων κατοίκων ενώ, την ίδια στιγμή, τα ελληνοκυπριακά μέλη των Χωριτικών Συμβουλίων των μικτών χωριών, τα οποία είχαν στο μεταξύ αποκτήσει απόλυτο έλεγχο των Συμβουλίων, επέβαλλαν φόρους και τέλη στις τουρκοκυπριακές συνοικίες για τη χρήση των δημόσιων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας (Patrick, 1976a, σ. 82).

Στα χωριά υπό τουρκοκυπριακό έλεγχο εφαρμοζόταν ένα διαφορετικό σύστημα διοίκησης. Τουρκοκύπριοι μαχητές είχαν καταλάβει την ηγεσία σε επίπεδο του χωριού ή συνοικίας στην περίπτωση μικτών χωριών, αλλά και στο επίπεδο επαρχίας και της κοινότητας στο σύνολό της, σχηματίζοντας έτσι μια πολιτικο-στρατιωτική σύνθεση. Στα μικτά χωριά ο αναγνωρισμένος ηγέτης της συνοικίας ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις ο μουχτάρης ή ο επικεφαλής των Μαχητών. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις ο ίδιος άντρας πληρούσε και τους δύο ρόλους, και αυτό του μουχτάρη και αυτού του επικεφαλής των μαχητών (Patrick, 1976a). Η επικοινωνία με την ελληνοκυπριακή συνοικία του χωριού ήταν ελάχιστη. Σε πολλά ελληνοκυπριακά χωριά συνέβαιναν αντίστοιχες διαδικασίες, αφού ένοπλοι άντρες αναλάμβαναν, επίσημα ή ανεπίσημα, τον έλεγχο της ασφάλειας του χωριού, ενώ σε περιόδους έντασης οργάνωναν τον αντρικό πληθυσμό του χωριού σε ένα σύστημα εκ περιτροπής φρούρησης της περιοχής.

Ωστόσο, παρά τον εθνοτικό διαχωρισμό, επειδή στα μικτά χωριά οι ελληνοκύπριοι και οι τουρκοκύπριοι συγχωριανοί είχαν ζήσει μαζί για πολλά χρόνια και είχαν αναπτύξει φιλίες, σύντομα οι άνθρωποι βρήκαν τρόπους συνεργασίας στο πνεύμα του «ζήσε κι άσε τον άλλο να ζήσει» (Patrick, 1976δ, σ. 465). Όπως εξηγεί ο Patrick, ένας ελληνοκύπριος αρχιφύλακας της αστυνομίας σ' ένα μικτό χωριό μπορούσε να έρθει σε συμφωνία με τον τουρκοκύπριο μουχτάρη ώστε να του επιτρέψει να οδηγή άοπλος στον κεντρικό δρόμο της τουρκοκυπριακής συνοικίας μια συγκεκριμένη ώρα κάθε μέρα, για να μπορέσει κι αυτός να κάνει αναφορά στους ανώτερους του ότι έχει την τουρκοκυπριακή συνοικία υπό τον έλεγχό του. Την ίδια στιγμή, ο τουρκοκύπριος μουχτάρης μπορούσε επίσης να αναφέρει στους ανώτερους του ότι είχε τον έλεγχο της τουρκοκυπριακής συνοικίας και ότι δεν επιτρεπόταν στην ελληνοκυπριακή αστυνομία η ελεύθερη είσοδος και περιπολία στην περιοχή. Σε περιπτώσεις σαν αυτή, η ειρήνη διατηρούνταν στο χωριό και οι ανώτεροι και από τις δύο κοινότητες έμεναν ικανοποιημένοι ότι είχαν τον έλεγχο του χωριού.

Το συνεργατικό κίνημα

Από τις απαρχές του, το συνεργατικό κίνημα στην Κύπρο υπήρξε δικαιοδικό. Οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας μιας συνεργατικής σημειώθηκαν το 1883 στην Αμμόχωστο από ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους κτηματίες υπό την επίβλεψη του Βρετανού Επαρχιακού Επιτρόπου (βλέπε Asmussen, 1996). Το πρώτο μεγάλο βήμα προς την ανάπτυξη του συνεργατικού κινήματος ήταν η ίδρυση της Χωρικής Τράπεζας Λευκονοίκου το 1909, η οποία το 1914 μετατράπηκε σε Συνεργατική Πιστωτική Εταιρεία Λευκονοίκου. Μετά από αρκετά χρόνια αδράνειας, ακολούθησε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας το 1925 καθώς και η ίδρυση της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας το 1938. Παρά το γεγονός ότι η Αγροτική Τράπεζα δεν ήταν σε θέση να καλύψει τις πιστωτικές ανάγκες των αγροτών, η ίδρυσή της κατάφερε να ενθαρρύνει την ίδρυση συνεργατικών εταιρειών σε ευάριθμα χωριά σε όλο το νησί που ήταν σε θέση να προσφέρουν πιστώσεις στους αγρότες. Ο πίνακας 2 πιο κάτω δείχνει τους γρήγορους ρυθμούς ίδρυσης των συνεργατικών μετά την ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας.

Πίνακας 2. Αριθμός εγγεγραμμένων συνεργατικών από το 1924 μέχρι το 1935 (προσαρμοσμένος από το Αγκαστινιώτης, 1965, σ.59)

ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΩΝ
1924	28
1925	29
1930	326
1935	339

Αυτές οι Συνεργατικές Εταιρίες προσέφεραν πολλές και διάφορες υπηρεσίες στα μέλη τους: έκαναν δεκτούς διάφορους τύπους καταθέσεων, προσέφεραν διάφορους τύπους βραχυπρόθεσμων δανείων όπως π.χ. για αγροτικούς ή οικογενειακούς σκοπούς, προμήθευαν τους αγρότες με χημικά λιπάσματα και με άλλους τύπους αγροτικών αντικειμένων, ενώ κάποιες αναλάμβαναν και τη μεταπώληση των αγροτικών προϊόντων. Παρ' όλα αυτά, αυτό το σύστημα δε θεωρήθηκε αποτελεσματικό, ειδικά καθώς οι ανάγκες των αγροτών μεγάλωναν. Γι' αυτό το λόγο, προωθήθηκε η ίδρυση νέων εταιρειών που ονομάστηκαν Συνεργατικά Ταμιευτήρια. Αυτά τα Συνεργατικά Ταμιευτήρια ήταν πολύ πιο συγκεκριμένα ως προς τις υπηρεσίες που προσέφεραν (έτσι, για παράδειγμα, κάποια παρείχαν υπηρεσίες καταθέσεων, κάποια προμήθευαν τους αγρότες με χημικά λιπάσματα, άλλα διέθεταν στο εμπόριο τα γεωργικά προϊόντα και ούτω καθεξής), ενώ τα μέλη τους έπρεπε να συνεισφέρουν στον προϋπολογισμό.

Δυστυχώς, το σύστημα που χρησιμοποίησε η Αγροτική Τράπεζα ήταν αναποτελεσματικό και, μέχρι τη δεκαετία του 1930, οδήγησε σε κλείσιμο περισσότερες από 150 Συνεργατικές Πιστωτικές Εταιρίες, ενώ αυτές που παρέμειναν αδυνατούσαν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά. Σε μια προσπάθεια διάσωσης του συνεργατικού κινήματος και οργάνωσής του σε πιο στέρεα βάση, η Βρετανική Αποικιακή Διοίκηση ίδρυσε το Τμήμα Συνεργασίας το 1936 και το 1938 την Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα, η οποία αποτελούνταν από αρκετές οικονομικά βιώσιμες συνεργατικές εταιρίες. Οι περισσότερες από αυτές ήταν πιστωτικές και χρεωστικές εταιρίες, ενώ υπήρχαν και μερικά παντοπωλεία· όμως, πέρα από χρηματοδοτικές και καταναλωτικές συνεργατικούς συνεταιρισμούς, περιλάμβανε επίσης συνεργατικές εταιρίες που ασχολούνταν με την αποθήκευση και την εμπορία γεωργικών προϊόντων, όπως και άλλες που ασχολούνταν με την παραγωγή την ίδια – δηλαδή με καλλιέργειες και μικρές βιοτεχνίες. Τα παντοπωλεία, σε αντίθεση με άλλες χώρες, είχαν τη βάση τους κυρίως στα χωριά και όχι στις πόλεις. Το πρώτο ιδρύθηκε στο χωριό Αγκαστίνα όπου, κατά τη μακρά περίοδο της ξηρασίας μεταξύ 1931-1933, άρχισε να δίνει στα μέλη του πίστωση σε είδος, με τη μορφή διαφόρων τροφίμων όπως αλεύρι, ρύζι, φασόλια, αντί για δάνεια σε μετρητά ή χημικά λιπάσματα. Η εταιρία έπαιρνε παραγγελίες από τα μέλη της σχετικά με το ποια τρόφιμα χρειάζονταν, αγόραζε τα προϊόντα από άλλους πωλητές και τα παρείχε στα μέλη της κυρίως με πίστωση. Το παράδειγμα της Αγκαστίνας αντέγραψαν σύντομα και άλλα χωριά και έτσι ιδρύθηκαν πολλά άλλα παντοπωλεία, όπως δείχνει ο [πίνακας 3](#).

Πίνακας 3. Αριθμός των παντοπωλείων και των μελών τους (προσαρμοσμένο από το Αγκαστινιώτης, 1965, σ.101).

	1945	1952	1962
Αριθμός παντοπωλείων	18	152	308
Αριθμός μελών των παντοπωλείων	3600	27820	58600

Μέχρι το 1959 το συνεργατικό κίνημα παρέμενε δικοινοτικό και τόσο οι Τουρκοκύπριοι όσο και οι Ελληνοκύπριοι είχαν το δικαίωμα να είναι μέλη της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας. Οι ελληνοκυπριακές συνεργατικές ελέγχονταν από ελληνοκύπριους ελεγκτές και οι τουρκοκυπριακές από τουρκοκύπριους ελεγκτές, όμως όλο το εποπτικό και ελεγκτικό προσωπικό υπαγόταν κάτω από μια κοινή διοίκηση και ένα γενικό διευθυντή. Η κοινότητα στην οποία θεωρούνταν ότι ανήκε η κάθε συνεργατική καθοριζόταν από τη γλώσσα στην οποία τηρούνταν τα αρχεία. Στα μικτά χωριά οι γραμματείς ορίζονταν από την πλειοψηφούσα κοινότητα του χωριού και έτσι η γλώσσα στην οποία τηρούνταν το αρχείο ήταν αυτή της πλειοψηφούσας κοινότητας. Ακριβείς πληροφορίες για τη φύση και την ανάπτυξη των συνεργατικών στα μικτά χωριά είναι δύσκολο να αντλήσει κανείς· ωστόσο, σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση του Τμήματος Συνεργατικής Ανάπτυξης για το έτος 1958 (από το Asmussen, 1996), γνωρίζουμε ότι ο αριθμός των συνεργατικών στα μικτά χωριά το 1958 ήταν περίπου 80, καθώς επίσης ότι εκείνη την περίοδο υπήρχε μια τάση να δημιουργούνται ξεχωριστές συνεργατικές εταιρίες λόγω των διακοινοτικών ταραχών σε ένα αριθμό περιοχών. Η Ετήσια Έκθεση του Τμήματος Συνεργατικής Ανάπτυξης δείχνει ακόμα ότι στην τουρκοκυπριακή κοινότητα αυτή την περίοδο ακούγονταν κάποιες φωνές που καλούσαν για τη δημιουργία ξεχωριστών τουρκοκυπριακών συνεργατικών από τις ελληνοκυπριακές.

Το 1959, μετά τα διακοινοτικά επεισόδια του 1958, οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από την Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα και σχημάτισαν τη δική τους τράπεζα η οποία λειτουργούσε εντελώς ανεξάρτητα. Μετά απ' αυτό, σε κάθε μικτό χωριό σχηματίστηκαν ξεχωριστές συνεργατικές, μια από κάθε κοινότητα. Ο ακόλουθος πίνακας (Πίνακας 4) παρουσιάζει τον αριθμό των τουρκοκυπριακών, των ελληνοκυπριακών και των μικτών συνεργατικών οι οποίες ήταν μέλη της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας, καθώς επίσης και τον αριθμό του προσωπικού ανά κοινότητα που εργαζόταν στην Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα κατά τη στιγμή της διάλυσής της το δεύτερο μισό του 1959.

Πίνακας 4. Αριθμός των ελληνοκυπριακών και των τουρκοκυπριακών συνεργατικών που ήταν μέλη της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας και το προσωπικό της (προσαρμοσμένο από το Αγκαστινιώτης, 1965, σ.223)

	Ελληνο-κύπριοι	Τουρκο-κύπριοι	Σε μικτά χωριά
Συνεργατικές μέλη της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας	469	115	13
Προσωπικό της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας	17	10	—

Ο πιο πάνω πίνακας δείχνει μια μεγάλη μείωση στον αριθμό των συνεργατικών στα μικτά χωριά, σε σύγκριση με την αντίστοιχη τιμή την ακριβώς προηγούμενη χρονιά το 1958 (n=80). Αυτό θα μπορούσε να δηλώνει ότι πριν την έναρξη των διακοινοτικών ταραχών, ο αριθμός των μικτών συνεργατικών ήταν ακόμα μεγαλύτερος από αυτόν που καταγράφηκε το 1958 όταν οι διακοινοτικές ταραχές είχαν ήδη ξεκινήσει, παρόλο που αυτή τη στιγμή δε διαθέτουμε άλλα στοιχεία που να στηρίζουν αυτό τον ισχυρισμό.

Θρησκεία και Θρησκευτικοί Εορτασμοί

Σε όλα σχεδόν τα χωριά της Κύπρου υπήρχε ή τζαμί ή εκκλησία ή και τα δύο. Στα μικτά χωριά με ουσιαστική παρουσία και των δύο κοινοτήτων συναντούσε κανείς τόσο εκκλησιές όσο και τζαμιά. Επίσης σε τέσσερα χωριά Μαρωνιτών υπήρχαν Καθολικές Εκκλησίες, πέρα από τις Καθολικές και Αρμένικες εκκλησίες που είχαν ανεγερθεί στις πόλεις. Σε μερικές περιπτώσεις, τα τζαμιά στα χωριά δεν είχαν τον τυπικό μιναρέ, κυρίως λόγω του κόστους ανέγερσης τέτοιων μιναρέδων, αλλά αντί αυτού είχαν μια σκάλα που οδηγούσε στην οροφή του τζαμιού, την οποία χρησιμοποιούσε ο ιμάμης για να καλέσει τους Μουσουλμάνους του χωριού σε προσευχή.

Γενικότερα, πολύ λίγοι Τουρκοκύπριοι ακολουθούσαν πιστά τον ισλαμικό νόμο. Στην πραγματικότητα ελάχιστοι Τουρκοκύπριοι ακολουθούσαν τη μουσουλμανική απαγόρευση κατανάλωσης οινοπνεύματος, ενώ υπάρχουν μαρτυρίες ότι κάποιοι Τουρκοκύπριοι καλλιεργούσαν αμπέλια ενώ άλλοι ασχολούνταν με την εκτροφή και την πώληση χοίρων (βλέπε Beckingham, 1957). Επιπλέον, και ειδικά μέχρι τη δεκαετία του 1950, οι Τουρκοκύπριες είχαν γενικά σταματήσει να φορούν το μουσουλμανικό βέλος και, αντί αυτού, φορούσαν μαντήλια στα κεφάλια τους, όπως έκαναν και οι Ελληνοκύπριες του χωριού, κάτι το οποίο αποτελούσε τάση της μόδας της εποχής. Με παρόμοιο τρόπο, μέχρι τη δεκαετία του 1950, οι άντρες ντύνονταν γενικά με τον ίδιο τρόπο, ανεξάρτητα από τις κοινοτικές τους ταυτότητες και οι Τουρκοκύπριοι είχαν σταματήσει να φορούν το παραδοσιακό φέσι.

Ο Beckingham (1957) αναφέρει ότι στην Κύπρο, όπως και σε πολλές περιοχές της Μεσογείου όπου ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ συνυπήρχαν στο ίδιο ή σε κοντινά χωριά, οι άνθρωποι δε θεωρούσαν ότι το ένα σύστημα πίστης απέκλειε το άλλο, αλλά μάλλον αντιλαμβάνονταν τα δύο συστήματα απλά ως δύο διαφορετικούς τρόπους συνδιαλλαγής με τις υπερφυσικές δυνάμεις. Πράγματι, υπάρχουν ανεκδοτολογικές αναφορές ότι οι Τουρκοκύπριοι επισκέπτονταν το μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα στην χερσόνησο της Καρπασίας για να προσευχηθούν και ότι Χριστιανοί προσεύχονταν στη Μονή των Σαράντα (Kirkklar Tekke, Άγιοι Σαράντα) στην Τύμπου. Αν για παράδειγμα, κάποιος άγιος ήταν ξακουστός ανάμεσα στους Χριστιανούς για τις ικανότητές του να θεραπεύει μια συγκεκριμένη ασθένεια, δεν ήταν ασυνήθιστο φαινόμενο Μουσουλμάνοι να ζητούν την συνδρομή του αγίου για μέλη της δικής τους οικογένειας. Και στις δύο περιπτώσεις οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι δεν άλλαζαν τη θρησκεία τους με τη θρησκεία της άλλης κοινότητας, αλλά σύμφωνα με τις αναφορές του Beckingham, «απλά έλεγχαν την αποτελεσματικότητα μιας άλλης μεθόδου για να εξασφαλίσουν μια καλή σοδειά ή να γιατρέψουν μια ασθένεια» (Beckingham, σ. 173). Σε άλλες περιπτώσεις, τα κίνητρα για να λάβει κανείς μέρος σε ένα θρησκευτικό εορτασμό της άλλης κοινότητας βασιζόνταν σε αμιγώς κοινωνικούς ή οικονομικούς λόγους. Ένας εορτασμός για την ονομαστική γιορτή του αγίου του χωριού που φιλοξενούσε εκκλησία αφιερωμένη στο συγκεκριμένο άγιο ήταν συχνά ένα μεγάλο γεγονός στο οποίο συμμετείχαν και άνθρωποι από τα γειτονικά χωριά, καθώς επίσης και έμποροι απ' όλο το νησί. Ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο οι Μουσουλμάνοι που ζούσαν στα γειτονικά χωριά να συμμετέχουν σ' αυτούς τους εορτασμούς που συνήθως λάμβαναν χώρα μια φορά το χρόνο σε κάθε χωριό, είτε για να πωλήσουν τα προϊόντα τους στην πανήγυρη, είτε για να αγοράσουν προϊόντα οι ίδιοι είτε απλά για σκοπούς κοινωνικών συναναστροφών. Αυτοί οι εορτασμοί ήταν επίσης ένας τρόπος για τη νεότερη γενιά να γνωρίσει και να συναναστραφεί με άτομα του αντίθετου φύλου. Σε κάθε περίπτωση, ένας αριθμός βρετανών περιηγητών στο νησί κατά το 19ο αιώνα εκπλήγηκε από το κύρος το οποίο Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί προσέδιδαν στα μέρη λατρείας ο ένας του άλλου, και από το βαθμό στον οποίο οι φαινομενικά θρησκευτικοί εορτασμοί ήταν στην πραγματικότητα σύμμεκτοι (βλέπε Pollis, 1973). Αυτό ισχυρίζεται και ο Κιζιλγιουρέκ όσον αφορά την περίπτωση της Ποταμιάς, του γενέθλιου χωριού στο οποίο διέμενε μέχρι το 1960, όπου οι θρησκευτικές ταυτότητες ήταν «αρκετά ελαστικές» και ουσιαστικά επέτρεπαν στους ανθρώπους να μπουν σε μια εκκλησία ή ένα τζαμί με μεγάλη ευκολία (Κιζιλγιουρέκ, 2009, σ. 4, βλέπε επίσης Ηρακλείδης, 2002, σ. 202). Ήταν επίσης κοινότυπο για τους Τουρκοκύπριους να επισκέπτονται τους Ελληνοκύπριους κατά τη διάρκεια των χριστιανικών διακοπών των Χριστουγέννων και του Πάσχα, αλλά και για τους Ελληνοκύπριους να επισκέπτονται τους Τουρκοκύπριους στα σπίτια τους κατά τις μουσουλμανικές διακοπές, το Μπαϊράμι και το Ραμαζάνι (Διονυσίου, 2009).

Πέρα από τη συμμετοχή στους εορτασμούς της άλλης κοινότητας, υπάρχουν ανεκδοτολογικές ενδείξεις για συμμετοχή μελών της μιας κοινότητας στους γάμους, τις βαφτίσεις ή τις περιτομές μελών της άλλης κοινότητας. Σε κάποια μικτά χωριά, ήταν συνήθης πρακτική για μια χριστιανική οικογένεια που διοργάνωνε ένα γάμο να τοποθετήσει ένα μεγάλο κεριά έξω από το τζαμί του χωριού, ως ένδειξη ανοικτής πρόσκλησης προς όλους

τους Μουσουλμάνους του χωριού να παρευρεθούν στους εορτασμούς του γάμου (Διονυσίου, 2009). Επίσης, ήταν γνωστό ότι κάποιοι Μουσουλμάνοι έμπαιναν κουμπάροι στους γάμους Χριστιανών, μια πρακτική που ενδέχεται να ήταν συνήθης στα μικτά χωριά. Γενικά, οι γάμοι στην Κύπρο ήταν και παραμένουν εξαιρετικά μεγάλα γεγονότα, ειδικά στα χωριά όπου ο κατάλογος των καλεσμένων συνήθως περιλάμβανε όλους τους κατοίκους του χωριού.

Μικτοί γάμοι

Όπως ισχυρίζεται ο Asmussen (1996), μπορούμε να συμπεράνουμε την ύπαρξη μικτών γάμων ή ερωτικών δεσμών μεταξύ μελών των δύο κοινοτήτων, από τις αναφορές συμβουλευτικού χαρακτήρα που συναντούμε στα δημοτικά τραγούδια, όπου τέτοια φαινόμενα αναπαριστούνται ως καταστάσεις που αναπόφευκτα καταλήγουν σε καταστροφικές συνέπειες. Κάποιος θα μπορούσε επίσης να υποθέσει ότι είναι πιθανόν τέτοια φαινόμενα να παρουσιάζονταν συχνότερα σε μικτά παρά σε μονο-κοινοτικά χωριά.

Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί η σχέση ενός ζευγαριού από το πρώην μικτό χωριό Εφτακώμη στην Αμμόχωστο, την οποία περιγράφει ένα δημοτικό τραγούδι. Σ' αυτό το τραγούδι, μια παντρεμένη Ελληνοκύπρια ερωτεύεται έναν Τουρκοκύπριο από το χωριό της και φτιάχνει δεσμό μαζί του. Ο άντρας της τελικά τους τσακώνει μαζί και μαχαιρώνει τον Τουρκοκύπριο μέχρι θανάτου, ενώ τραυματίζει σοβαρά τη γυναίκα του πριν διαφύγει στην Ελλάδα για να αποφύγει τη σύλληψη (Γεωργιάδης, 2001). Μια παρόμοια περίπτωση καταγράφεται, σε δικαστικά πρακτικά αυτή τη φορά αντί σε δημοτικό τραγούδι, στο μικτό χωριό Κόμη Κεπήρ το 1881 όπου ο απαγωγέας καταδικάστηκε (Γεωργιάδης, 2001, σ. 210).

Βασισμένος σε συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας, ο Loizos θεωρεί ότι πριν το 1950 συνέβαιναν μικτοί γάμοι αλλά αποτελούσαν μάλλον την εξαίρεση παρά τον κανόνα (Loizos, 1967 όπως παρατίθεται στο Asmussen, 1996). Επιπλέον, όπως ο Asmussen ισχυρίζεται, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι υπήρχαν μικτοί γάμοι και από την κυκλοφορία φυλλάδων της ΤΜΤ κατά των Μουσουλμάνων που παντρεύονταν Χριστιανές (βλέπε Asmussen, 1996, σ.104). Επομένως, είναι ασφαλές να συμπεράνουμε ότι στα χωριά όπου Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ζούσαν, εργάζονταν, γελοούσαν και έκλαιγαν μαζί, οι νέοι άνθρωποι θα πρέπει να είχαν την ευκαιρία να ερωτευτούν μέλη της άλλης κοινότητας. Ο Κιζιλγιουρέκ (2009) εξηγεί ότι στην περίπτωση του μεικτού χωριού της Ποταμιάς, οι μικτοί γάμοι ήταν στην πραγματικότητα συνηθισμένοι και ότι οι άνθρωποι και από τις δύο κοινότητες δε δίσταζαν να παντρευτούν μέλη της άλλης κοινότητας και να ζήσουν μαζί, ισχυρισμό τον οποίο υποστηρίζει και η Καρατσιόλη (2010). Επιπλέον, ο Packard (2008, σ.139) υποστηρίζει ότι σε μικτά χωριά όπως η Ποταμιά, ειδικά κατά την οθωμανική περίοδο, παραδοσιακά η πρώτη αγάπη των τουρκοκύπριων αντρών ήταν συνήθως ελληνοκύπρια γυναίκα. Στην περίπτωση που συνέβαιναν οι μικτοί γάμοι, ο Packard ισχυρίζεται ότι θεωρούνταν σύννηθες οι γιοί του ζευγαριού να πάρουν τη θρησκεία του πατέρα και οι κόρες τη θρησκεία της μητέρας και, κατά συνέπεια να αναφέρονται στους εαυτούς τους ως Τούρκοι και ως Έλληνες αντίστοιχα• έτσι, υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι οικογένειες είχαν μέλη που θεωρούσαν τους εαυτούς τους τόσο Ελληνοκύπριους όσο και Τουρκοκύπριους, ένας ισχυρισμός που υποστηρίζεται και από τον Κιζιλγιουρέκ στην περίπτωση της δικής του οικογένειας (Packard, 2008; Κιζιλγιουρέκ 2009). Επιπλέον, τέτοιες αναφορές υποστηρίζονται και από νομικά κείμενα που αναφέρονται στο θέμα των μικτών γάμων στην Κύπρο και δείχνουν ότι μικτοί γάμοι μεταξύ Μουσουλμάνων και Χριστιανών αναμφίβολα υπήρχαν (Αιμιλιανίδης, 1938, όπως παρατίθεται στο Pollis 1973), αλλά και από γλωσσολογικές ενδείξεις• η Pollis (1973) ισχυρίζεται ότι η διάδοση των επιθέτων με τουρκική προέλευση στο σύγχρονο ελληνοκυπριακό πληθυσμό προσδίδει αξιοπιστία στην άποψη ότι οι πληθυσμοί των δύο κοινοτήτων συναναστρέφονταν και αναμειγνύονταν μεταξύ τους. Επιπρόσθετα, υπάρχουν ενδείξεις από τον 18ο αιώνα ότι «οι μωαμεθανοί άντρες πολύ συχνά παντρεύονταν χριστιανές γυναίκες και τηρούσαν τις νηστείες με τις γυναίκες τους. Θεωρείται ότι πολλοί απ' αυτούς δεν αποστρέφονταν το Χριστιανισμό» (Pococke, 1743, όπως παρατίθεται στο Beckingham, 1957, σ.173).

Με τον καιρό, καθώς ο διαχωρισμός μεταξύ των δύο κοινοτήτων άρχισε να βαθαίνει, οι μικτοί γάμοι έγιναν σπανιότεροι. Όπως παρατηρούσε ο Beckingham το 1957 «στην Κύπρο οι μικτοί γάμοι έγιναν τώρα πιο σπάνιοι, αλλά η κατάσταση δεν ήταν πάντα έτσι» (σ.173). Σήμερα οι μικτοί γάμοι συμβαίνουν πολύ σπάνια αλλά γενικά κρατούνται μυστικοί από το ζευγάρι, τους συγγενείς και τους απογόνους τους, από το φόβο του κοινωνικού στιγματισμού που μπορεί να επακολουθήσει (βλέπε Uludag, 2005).

Ονόματα χωριών

Όπως ισχυρίζεται ο Beckingham στην ανθρωπολογική του μελέτη το 1957, «είναι συχνά αδύνατο να διακρίνει κανείς τα τουρκικά από τα ελληνικά χωριά στην Κύπρο από τα ονόματά τους και μόνο» (σ.166). Όπως παρατηρεί, το 1957 δεν ήταν ασυνήθιστο, χωριά που κατοικούνταν μόνο από Τουρκοκύπριους να έχουν ονόματα ελληνικής προέλευσης (βλέπε επίσης Ηρακλείδης, 2002, σ.202), παρά το γεγονός ότι αυτά ήταν προσαρμοσμένα στην τουρκική φωνολογία (π.χ. η περιοχή του Ψυλλάτου στην Αμμόχωστο που τροποποιήθηκε σε Ipsillat) και το αντίστροφο (π.χ. το Bogaz τροποποιήθηκε σε Μπογάζι). Σε άλλες περιπτώσεις, μια ελληνική λέξη μπορούσε να δοθεί σε ένα τουρκικό χωριό όπως για παράδειγμα τα Κόκκινα ή η Αυγολίδα. Αυτό που ίσως προκαλεί ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη είναι το γεγονός ότι κάποια εξολοκλήρου ή σχεδόν εξολοκλήρου τουρκικά χωριά είχαν πάρει τα ονόματα χριστιανικών αγίων όπως ο Άγιος Επιφάνειος στη Λευκωσία, και ο Άγιος Ευστάθιος ή η Σταυροκόκνου στην Πάφο¹⁴. Μέχρι το 1958 ωστόσο, λόγω του αυξανόμενου εθνικισμού, η τουρκοκυπριακή ηγεσία άρχισε έντονες προσπάθειες μεταλλαγής των ελληνικών ονομάτων σ' αυτά τα χωριά σε τούρκικα (Karpler & Petrou, 2010).

Η έλλειψη αυστηρής διάκρισης στη γλώσσα που χρησιμοποιούνταν για την ονομασία χωριών αλλά και περιοχών υποδηλώνει ότι οι δύο κοινότητες ήταν αναμεμιγμένες ή μια με την άλλη και ένιωθαν ασφάλεια να δανείζονται λέξεις η μια από την άλλη, ακόμα και λέξεις με θρησκευτικό περιεχόμενο. Παρ' όλα αυτά, η επικράτηση του εθνικισμού και στις δύο κοινότητες και η διαίρεση που επήλθε μετά το 1974 οδήγησε σε επίμονες επίσημες εκστρατείες για αλλαγή ονομάτων και αφαίρεση των επιρροών του *άλλου* μέσω διαδικασιών τουρκοκοποίησης ή ελληνοποίησης. Αυτό το φαινόμενο ήταν ιδιαίτερα έντονο στην τουρκοκυπριακή κοινότητα και στο βόρεια πλευρά του υφιστάμενου διαχωρισμού (Baysal, 2010). Συγκεκριμένα, οι Τουρκοκύπριοι κυρίως από το 1958 και σε αρκετές περιπτώσεις μετά τη διαίρεση του νησιού το 1974 έκαναν συστηματικές προσπάθειες να αλλάξουν τα τοπωνύμια. Στη νότια πλευρά του υφιστάμενου διαχωρισμού σημειώθηκε μια προσπάθεια αφαίρεσης των φωνολογικών στοιχείων των κυπριακών τοπωνυμίων που παρέπεμπαν στην τουρκική φωνολογία (αλλά και στη ελληνοκυπριακή φωνολογία, σε αντίθεση με την φωνολογία της ηπειρωτικής Ελλάδας), σε μια προσπάθεια «κανονικοποίησης» (ή ακόμα και ελληνοποίησης) κατά την περίοδο της εθνικιστικής έξαρσης τη δεκαετία του 1990• αυτή η προσπάθεια υπήρξε μόνο μερικώς επιτυχής.

14. Για περισσότερες αναφορές βλέπε Beckingham (1957), σ.166

Κατανομή των κατοικιών

Ο βαθμός στον οποίο οι ελληνοκυπριακές και οι τουρκοκυπριακές κατοικίες ήταν διασκορπισμένες σε όλο το χωριό ή διαχωρισμένες ποικίλει από περίπτωση σε περίπτωση. Σε μερικά χωριά, όπως η Περιστέρωνα, τα σπίτια των μελών των δύο κοινοτήτων ήταν οικοδομημένα μαζί και διασκορπισμένα σε όλο το χωριό, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, όπως η Αφάνεια, τα σπίτια των μελών των δύο κοινοτήτων ήταν εντελώς διαχωρισμένα σε διακριτά τμήματα του χωριού ή μαχαλλάδες, τον ελληνοκυπριακό και τον τουρκοκυπριακό αντίστοιχα¹⁵. Στην περίπτωση της Αφάνειας οι δύο περιοχές χωρίζονταν και από ένα κεντρικό δρόμο ο οποίος διέσχιζε το χωριό, στην ουσία κόβοντας το σε δύο τμήματα (βλέπε Beyli, 2010).

Ο τρόπος και τα μοτίβα κατανομής των κατοικιών θα πρέπει να είχαν επιπτώσεις στην ποιότητα και την ποσότητα της επαφής μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων και, επομένως, στα επίπεδα της προκατάληψης και της εμπιστοσύνης. Είναι πολύ πιθανό ένα μοτίβο μεικτής κατανομής κατοικιών να παρείχε στους χωρικούς μεγαλύτερες ευκαιρίες επαφής, αφού θα ζούσαν ο ένας δίπλα στον άλλο. Πράγματι σε μια έκθεση που ετοίμασε η Zehra Beyli (2010) για τον Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας σχετικά με το μικτό χωριό Περιστέρωνα, αναφέρεται ότι οι χωρικοί είχαν συχνές και καθημερινές επαφές στο χωριό, καθώς η κατανομή των σπιτιών ήταν μεικτή. Η κάθε κοινότητα είχε τα δικά της καφενεία αλλά, λόγω του μοτίβου μεικτής κατανομής, τα δύο καφενεία ήταν χτισμένα το ένα απέναντι στο άλλο στις δύο πλευρές του ίδιου δρόμου και έτσι οι άνδρες από τις δύο κοινότητες συνήθως χαιρετούσαν και μιλούσαν ο ένας στον άλλο.

Αντίθετα, ο διαχωρισμός του χωριού σε δύο διακριτά μέρη ενδέχεται να είχε εμποδίσει τους χωρικούς να έχουν καθημερινές επαφές, επιτείνοντας και ενδυναμώνοντας το διαχωρισμό. Η Beyli (2010) εισηγείται ότι ο σαφής διαχωρισμός των κατοικιών στην Αφάνεια έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μείωση των ευκαιριών για καθημερινή επαφή μεταξύ των ελληνοκυπρίων και των τουρκοκυπρίων χωρικών: πράγματι, οι ερωτώμενοι στην έρευνα της Beyli θεωρούσαν ότι ο διαχωρισμός των κατοικιών τους ήταν ο λόγος που καθιστούσε περιορισμένη και συχνά προβληματική τη διομαδική επαφή.

Η μελέτη του Cakal για την Πύλα, ένα χωριό που παραμένει ακόμα και σήμερα μικτό με αναλογία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων 2 προς 1, διερεύνησε, ανάμεσα σε άλλες μεταβλητές, και τις επιπτώσεις των μοτίβων κατανομής των κατοικιών στην εμφάνιση προκαταλήψεων και άγχους (Cakal, 2007). Στην Πύλα τα μοτίβα κατανομής των κατοικιών δεν ήταν διαχωρισμένα αλλά μικτά. Χρησιμοποιώντας δεδομένα από ποσοτικά ερωτηματολόγια που μοιράστηκαν σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους στην Πύλα, ο Cakal βρήκε ότι το να ζει κανείς σε μικτές γειτονίες και να έχει καλής ποιότητας σχέσεις με γείτονες που ανήκουν στην εξω-ομάδα σχετίζεται με τη μείωση του άγχους και της υφέρπουσας προκατάληψης (Cakal, 2007).

Η μελέτη των Ψάλτη και Hewstone για την Πύλα (Psaltis & Hewstone, 2008) διερεύνησε τη σχέση μεταξύ των μοτίβων κατανομής των κατοικιών και της προκατάληψης και επιχείρησε να απαντήσει ερωτήματα όπως: πώς αισθάνονταν οι Ελληνοκύπριοι που ζούσαν σε συνοικίες με κυρίως τουρκοκυπριακά σπίτια• και πώς αισθάνονταν οι Τουρκοκύπριοι που ζούσαν σε συνοικίες με κυρίως ελληνοκυπριακά σπίτια. Οι Ψάλτης και Hewstone βρήκαν ότι, σ' αυτή την περίπτωση, οι Τουρκοκύπριοι ήταν πιθανότερο να είχαν περισσότερες προκαταλήψεις εναντίον των Ελληνοκυπρίων σε σύγκριση με τους Τουρκοκύπριους που ζούσαν σε τουρκοκυπριακές συνοικίες• ενώ, αντίθετα, οι Ελληνοκύπριοι σε ένα περιβάλλον στο οποίο ήταν πλαισιωμένοι από Τουρκοκύπριους ήταν πιθανότερο να είναι λιγότερο προκατειλημμένοι, συγκριτικά με τους Ελληνοκύπριους που ζούσαν σε ελληνοκυπριακές περιοχές. Περαιτέρω αναλύσεις έδειξαν ότι ο διαμεσολαβητικός μηχανισμός μεταξύ της πυκνότητας των κατοικιών της ενδο-ομάδας και της προκατάληψης ήταν η υπεροχή του διομαδικού παράγοντα. Η υπεροχή του διομαδικού παράγοντα ορίστηκε ως η επίγνωση του ατόμου αναφορικά με τις ταυτότητες μέλους του σε διάφορες ομάδες και τις αντίστοιχες διαφορές μεταξύ των ομάδων, στην περίπτωση διομαδικής συνάντησης (Harwood, Raman & Hewstone 2006)• με άλλα λόγια, το κατά πόσο έχει κανείς επίγνωση ότι ανήκει σε μια διαφορετική ομάδα από τους άλλους γύρω του. Οπότε, ενώ στην περίπτωση των Ελληνοκυπρίων αυτή η κατάσταση μείωνε την υπεροχή του διομαδικού παράγοντα, στην περίπτωση των Τουρκοκυπρίων η ίδια κατάσταση αύξανε την υπεροχή του διομαδικού παράγοντα, πράγμα το οποίο με τη σειρά του σχετιζόταν με την αύξηση της προκατάληψης. Επομένως, φαίνεται ότι, όταν οι Τουρκοκύπριοι της Πύλας που

15. Για μια οπτικοποίηση των πιθανών μοτίβων κατανομής των κατοικιών στα μικτά χωριά, βλέπε την ενότητα των αποτελεσμάτων στη σελίδα 60.

γενικά αποτελούν μειονότητα στο χωριό, νιώθουν ότι αποτελούν μειονότητα και στη γειτονιά τους, όπου οι Ελληνοκύπριοι είναι και πάλι η πλειοψηφία, βρίσκουν αυτό το γεγονός πιο απειλητικό επειδή, όπως εισηγούνται οι ερευνητές, φοβούνται περισσότερο ότι υπάρχει ο κίνδυνος να αφομοιωθούν. Αντίθετα, όταν οι Ελληνοκύπριοι της Πύλας που γενικά αποτελούν την πλειοψηφία στο χωριό, αποτελούν τη μειονότητα σε μια γειτονιά όπου οι Τουρκοκύπριοι πλειοψηφούν, δεν βλέπουν αυτό το γεγονός ως απειλητικό αλλά μάλλον ως κάτι που επιτρέπει την ανάπτυξη των ευεργετικών αποτελεσμάτων της επαφής, η οποία προωθεί τη φιλία και την εμπιστοσύνη.

Γλώσσα

Κατά τη μεσαιωνική περίοδο, εν πολλοίς λόγω της απόστασης του νησιού και επομένως της απομόνωσής του από την ηπειρωτική Ελλάδα, η γλώσσα στην Κύπρο εξελίχθηκε σε μια διακριτή κυπριακή διάλεκτο, η οποία είχε ως κύρια βάση της την ελληνική γλώσσα. Πέρα από την ελληνική της βάση, η κυπριακή διάλεκτος ήταν αναπόδραστα επηρεασμένη από τις γλώσσες των πολυάριθμων λαών που είχαν καταλάβει και εγκατασταθεί στο νησί ανά τους αιώνες. Μετά την ελληνική γλώσσα, η τουρκική υπήρξε η σημαντικότερη επιρροή της ελληνοκυπριακής διαλέκτου όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, παρόλο που μπορεί κανείς να βρει και αρκετές λέξεις με γαλλικές, ιταλικές και αραβικές ρίζες. Ο λόγος που η τουρκική είχε μικρότερη επιρροή στην ελληνοκυπριακή διάλεκτο απ' ό,τι η ελληνική ήταν, κατά πάσα πιθανότητα, επειδή ο ελληνόφωνος ορθόδοξος πληθυσμός του νησιού παραδοσιακά αποτελούσε την πλειοψηφία, αλλά ενδεχομένως και επειδή, όπως εισηγείται ο Beckingham (1957), οι Ελληνορθόδοξοι είχαν σχεδόν απόλυτη κυριαρχία στην εμπορική ζωή του νησιού προς τέλος της Οθωμανικής περιόδου.

Μέχρι τον 19ο αιώνα, η ομιλούμενη γλώσσα στην Κύπρο είχε λίγες ομοιότητες με τη ομιλούμενη γλώσσα στην Ελλάδα, ενώ την ίδια εποχή είχαν αρχίσει να εκδίδονται εξειδικευμένες κυπριακές γραμματικές και λεξικά, καθώς και λογοτεχνικά κείμενα γραμμένα στη διάλεκτο (βλέπε Ξιούτας, 1937 όπως παρατίθεται στο Pollis, 1973, σ.587). Κατά τον 19ο αιώνα αυτή η κυπριακή γλώσσα ήταν η κοινή και ιδιαίτερη γλώσσα των ανθρώπων της Κύπρου, ανεξάρτητα από το αν αυτοί ήταν Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί, Αρμένιοι ή Μαρωνίτες. Λόγω του ότι οι Ελληνοκύπριοι αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού στο νησί, πολλοί Τουρκοκύπριοι, εκτός από την τουρκοκυπριακή διάλεκτο, μιλούσαν και ακόμα μιλούν αυτή τη διάλεκτο με βάση της την ελληνική, ενώ είναι πολύ πιο ασυνήθιστο για τους Ελληνοκύπριους να μιλούν την τουρκοκυπριακή διάλεκτο.

Η τουρκοκυπριακή διάλεκτος είναι επίσης αρκετά διαφορετική από την τουρκική γλώσσα που μιλιέται στην Τουρκία. Έχει βέβαια επηρεαστεί από τα ελληνικά και δανείζεται πολλές λέξεις και φράσεις από την ελληνική γλώσσα. Για την ακρίβεια, κατά την οθωμανική περίοδο τα Τουρκικά θεωρούνταν γλώσσα με υψηλότερο κύρος από την ελληνοκυπριακή διάλεκτο, λόγω της υψηλότερης κοινωνικής θέσης των Οθωμανών στο νησί (Kappeler & Petrou, 2010). Αυτό ωστόσο άλλαξε με τη βρετανική διοίκηση μετά το 1878. Λόγω του ότι τα αγγλικά αποτέλεσαν τη νέα γλώσσα που χρησιμοποιούνταν από άτομα με υψηλό κοινωνικό κύρος στη διοίκηση του κράτους αλλά και λόγω της αύξησης της οικονομικής δύναμης των Ελληνοκυπρίων στο νησί, η τουρκική γλώσσα άρχισε να χάνει το κύρος της (Kappeler & Petrou, 2010). Όλο και περισσότεροι Τουρκοκύπριοι έπρεπε να μάθουν τη γλώσσα της πλειοψηφούσας κοινότητας, ώστε να μπορούν να εργάζονται, να εμπορεύονται, να πωλούν και να αγοράζουν, να είναι δηλαδή σε θέση να αναπτύξουν κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις με μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας. Έτσι, η ελληνοκυπριακή διάλεκτος σταδιακά έγινε η κύρια ομιλούμενη γλώσσα στο νησί, ενώ τα αγγλικά περιορίζονταν κυρίως στο επίπεδο της ελίτ και της διοίκησης.

Σε πολλά χωριά η κύρια γλώσσα που κυριαρχούσε στη δημόσια ζωή ήταν η ελληνοκυπριακή διάλεκτος, ακόμα και σε περιπτώσεις που οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν την πλειοψηφία· σε περιπτώσεις που το χωριό ήταν εξολοκλήρου τουρκοκυπριακό είναι φυσικό ότι οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν κυρίως την τουρκοκυπριακή γλώσσα. Γενικότερα ωστόσο, η ελληνοκυπριακή διάλεκτος ήταν πιο συνήθης αφού αποτελούσε τη γλώσσα της πλειοψηφίας των κατοίκων του νησιού. Η Απογραφή Πληθυσμού του 1960 αναφέρει ότι 38% των Τουρκοκυπρίων του νησιού μιλούσε Ελληνικά, ενώ μόνο 1% των ελληνοκυπρίων μιλούσε Τουρκικά.

Επιπλέον, υπάρχουν αναφορές ότι σε κάποια τουρκοκυπριακά χωριά η καθημερινά ομιλούμενη γλώσσα ήταν η ελληνοκυπριακή διάλεκτος, παρά το γεγονός ότι κανένας Ελληνοκύπριος δε ζούσε στο χωριό. Τέτοια χωριά ήταν για παράδειγμα η Λαπηθιού, η Πλατανισός, ο Άγιος Συμεών και η Γαληνόπορνη (Beckingham, 1957, σ. 170). Σύμφωνα με τους Kappeler και Petrou (2010, σ.6), ένα μικρό ποσοστό Τουρκοκυπρίων στην περιοχή της Πάφου, καθώς και στη Λουρουτζίνα και την Τυλληρία μιλούσαν την ελληνοκυπριακή διάλεκτο ως μητρική τους γλώσσα (5.4% του τουρκοκυπριακού πληθυσμού το 1891 και 1.3% το 1946). Αντίθετα, βάση της απογραφής του 1946, φαίνεται ότι 0.32% του ελληνικού ορθόδοξου πληθυσμού μιλούσε Τούρκικα ως μητρική του γλώσσα (Patrick, 1976a, σ.13)¹⁶.

16. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι προαναφερθέντες αριθμοί έχουν ληφθεί από απογραφές που διενεργήθηκαν επίσημα σε μια περίοδο ανερχόμενου εθνικισμού και, επομένως, ενδέχεται οι εκτιμήσεις τους να υπολείπονται της πραγματικότητας επί του εδάφους.

Το γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός Τουρκοκυπρίων μιλούσε την ελληνοκυπριακή διάλεκτο εξόργιζε τους τουρκοκύπριους εθνικιστές οι οποίοι στο αποκορύφωμα της πολιτικής του και στρατιωτικής τους ισχύος στην κοινότητα το 1958 άρχισαν την εκστρατεία «Πατριώτες μιλάτε Τουρκικά!» (Vatandaş Türkçe konuş!) , παρενοχλώντας και επιβάλλοντας πρόστιμα σε όποιο Τουρκοκύπριο έπιαναν να μιλά την ελληνοκυπριακή διάλεκτο. Την ίδια στιγμή οργάνωναν μαθήματα Τουρκικών σε όλα τα μέλη των τουρκοκυπριακών κοινοτήτων που δεν μιλούσαν ή έγραφαν Τουρκικά (Karpler & Petrou, 2010, σ.7). Από το 1964 και εξής η διδασκαλία των Ελληνικών ή των Τουρκικών ως δεύτερης γλώσσας γενικά αποθαρρυνόταν (Patrick, 1976α, σ.13), παρά το γεγονός ότι το Σύνταγμα αναγνώριζε τόσο τα Ελληνικά όσο και τα Τουρκικά ως επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Καθώς η διγλωσσία δεν προωθείτο, η χρήση της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής διαλέκτου άρχισε να περιορίζεται και να καταστέλλεται μέσω της εκπαίδευσης και στις δύο κοινότητες η οποία ευνοούσε τη χρήση της Ελληνικής και της Τουρκικής κοινής. Ως αποτέλεσμα, η ιδιαιτερότητα και ο πλούτος της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής διαλέκτου επηρεάστηκαν ανεπανόρθωτα.

Εκπαίδευση

Η χαρτογράφηση της εκπαίδευσης και της σχολικής φοίτησης στα μικτά χωριά δεν είναι δύσκολη, αφού το εκπαιδευτικό σύστημα στα μικτά χωριά ακολουθούσε το σύστημα που ίσχυε σε ολόκληρο το νησί. Ενώ είναι αλήθεια ότι στα μικτά χωριά κάποιες φορές τουρκοκύπριοι μαθητές φοιτούσαν σε ελληνοκυπριακά σχολεία, ενώ κάποιοι ελληνοκύπριοι μαθητές αναφέρεται ότι μάθαιναν Τουρκικά σε απογευματινά τουρκοκυπριακά σχολεία, αυτό αποτελούσε μάλλον την εξαίρεση στον κανόνα, ο οποίος όριζε ένα εκπαιδευτικό σύστημα στο μεγαλύτερο βαθμό διαχωρισμένο. Λόγω του ότι η εκπαίδευση στην Κύπρο έχει διαδραματίσει και συνεχίζει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των συλλογικών ταυτοτήτων και στην προώθηση του εθνικισμού, αφιερώνουμε μεγαλύτερη έκταση στην παρούσα υποενότητα. Από την οθωμανική περίοδο, η εκπαίδευση στην Κύπρο υπήρξε συνυφασμένη με τη θρησκεία καθώς η εκπαίδευση της κάθε κοινότητας τελούσε υπό τον έλεγχο των αντίστοιχων θρησκευτικών ηγετών της, παρόλο που ο έλεγχος της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην εκπαίδευση κατά την οθωμανική περίοδο υπήρξε κάπως περιορισμένος.

Κατά την οθωμανική περίοδο, και συγκεκριμένα κατά την περίοδο από το 1571 μέχρι το 1754, ο κόσμος προσέδιδε μικρή σημασία στην σχολική εκπαίδευση, ενώ η φοίτηση στα εκπαιδευτικά ιδρύματα ήταν ελάχιστη. Σε αυτό το διάστημα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού του νησιού παρέμενε αμόρφωτο και τα λιγοστά μαθήματα που γίνονταν παραδίδονταν από ορθόδοξους ιερείς και μοναχούς ή από μουσουλμάνους ιμάμηδες ή άλλους εγγράμματους λαϊκούς (Μαραθεύτης, 1992; Patrick, 1976α). Μέχρι το τέλος της οθωμανικής περιόδου το 1878 σε ολόκληρο το νησί υπήρχαν 76 χριστιανικά δημοτικά σχολεία και 64 μουσουλμανικά. Ωστόσο, η κρατική βοήθεια και αναγνώριση περιοριζόταν μόνο στον μουσουλμανικό πληθυσμό. Τα χριστιανικά σχολεία που επιτρεπόταν να λειτουργούν στηρίζονταν εξολοκλήρου από εθελοντικές εισφορές (Weir, 1952, σ.23). Αυτή την κατάσταση περιγράφει εύστοχα ο Canon Newham το 1902, μετά την άφιξη του στο νησί:

Στους μουσουλμάνους που αποτελούν το ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού, παρέχεται ετησίως ένα ποσό τριεσήμισι φορές μεγαλύτερο από αυτό που δίδεται στα χριστιανικά σχολεία. Ήταν προφανές ότι αυτό στόχευε στη διόρθωση αυτής της κατάστασης..." (όπως παρατίθεται στο Weir, σ.72).

Στην αρχή της βρετανικής διοίκησης, οι χριστιανικές και οι μουσουλμανικές θρησκευτικές αρχές συνέχιζαν να διοικούν τα σχολεία, όπως το έκαναν κατά την οθωμανική περίοδο, με τη διαφορά ότι η βρετανική διοίκηση χρηματοδοτούσε και τα ελληνικά δημοτικά σχολεία. Οι λεπτομέρειες σχετικά με τον αριθμό των παιδιών που είχαν εγγραφεί στα δημοτικά σχολεία κατά τη βρετανική κυριαρχία φαίνονται στον Πίνακα 5 πιο κάτω.

Πίνακας 5. Αριθμός των παιδιών που είχαν εγγραφεί στη δημοτική εκπαίδευση κατά την πρώιμη περίοδο της βρετανικής διοίκησης (προσαρμοσμένο από το Newham, 1902, παρατίθεται στο Anastasiades, 1979, σ.25).

Έτος	Συνολικός αριθμός των παιδιών μεταξύ 5 - 15 ετών	Ποσοστό των χριστιανών μαθητών που φοιτούσαν στο σχολείο	Ποσοστό των μουσουλμάνων μαθητών που φοιτούσαν στο σχολείο	Συνολικό ποσοστό των μαθητών που φοιτούσαν στο σχολείο
1881	45952	14	16	15
1891	50500	28	28	28
1901	54776	37	39	38

Μια από τις πρώτες ενέργειες των Βρετανών για να βελτιώσουν το εκπαιδευτικό σύστημα ήταν ο ορισμός Χωριτικών Σχολικών Επιτροπών, επιφορτισμένων με την ευθύνη της συνεργασίας με την κυβέρνηση σε θέματα εκπαίδευσης. Η κάθε Χωριτική Επιτροπή εκλεγόταν ετησίως από τους φορολογούμενους κατοίκους του κάθε χωριού και της παραχωρούνταν ένας αριθμός εξουσιών, συμπεριλαμβανομένης και της εξουσίας «να διορίζει ή να απολύει τους εκπαιδευτικούς και να καθορίζει το μισθό τους» (Newham, 1902, όπως παρατίθεται στο Weir, 1952, σ.25). Σχολεία μπορούσαν να σχηματιστούν στις κοινότητες στις οποίες οκτώ και πλέον παιδιά παρουσιάζονταν για εγγραφή, παρόλο που συχνά χωριά της ίδιας περιοχής ομαδοποιούνταν μαζί και ίδρυναν ένα κοινό σχολείο (σύμφωνα με το Νόμο περί Δημοτικής Εκπαίδευσης του 1933; βλέπε Anastasiades, 1975, σ.70). Στα μικτά χωριά λειτουργούσαν δύο ξεχωριστά σχολεία, ένα για τους Ελληνοκύπριους που επανδρωνόταν από Έλληνες ή ελληνοκύπριους εκπαιδευτικούς και ένα για τους Τουρκοκύπριους που επανδρωνόταν από Τούρκους ή τουρκοκύπριους εκπαιδευτικούς (Pollis, 1973, Taeuber, 1955). Επιπρόσθετα, είχαν σχηματιστεί δύο ξεχωριστά Εκπαιδευτικά Συμβούλια, ένα για την κάθε κοινότητα, των οποίων τα μέλη εκλέγονταν από την κάθε κοινότητα. Και τα δύο συμβούλια είχαν ως μέλη θρησκευτικούς αρχηγούς και εκλέγονταν ανά 2 χρόνια (βλέπε Anastasiades, 1975, σ. 23-27).

Βάσει αυτού του συστήματος, τα παιδιά των Ελληνοκυπρίων φοιτούσαν σε σχολεία που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας και του ελληνοκυπριακού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Το αναλυτικό πρόγραμμα αυτών των σχολείων είχε εθνικιστικό χαρακτήρα ενώ η ελληνική γλώσσα, η ελληνική ιστορία και η ορθόδοξη θρησκεία αποτελούσαν βασικά σχολικά αντικείμενα (βλέπε Μαραθεύτης και Κουτσελίνη, 2000). Το αναλυτικό πρόγραμμα για την Ορθόδοξη θρησκεία περιλάμβανε κατήχηση, προσευχές, θρησκευτικά ποιήματα, την ιστορία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης και γεωγραφία των Αγίων Τόπων. Το αναλυτικό πρόγραμμα των ελληνοκυπριακών σχολείων αποτελούσε «αντίγραφο του αναλυτικού προγράμματος της Ελλάδας» (Weir, 1952, σ.121). Τα σχολικά βιβλία που χρησιμοποιούνταν επιλέγονταν από το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας και συγγράφονταν από Έλληνες συγγραφείς στην Ελλάδα (Weir, 1952). Παρά το γεγονός ότι κάποιοι ελληνοκύπριοι εκπαιδευτικοί επέδειξαν προθυμία να συγγράψουν τα δικά τους σχολικά βιβλία, αυτά έπρεπε να πρώτα να εγκριθούν όχι από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο της Κύπρου, αλλά από την αρμόδια Επιτροπή στην Αθήνα την οποία είχε διορίσει το ελληνικό κράτος για την αξιολόγηση των σχολικών βιβλίων (Weir, 1952, σ.115). Επιπλέον, όπως όριζε ο νόμος του 1892 οι ελληνοκύπριοι εκπαιδευτικοί έπρεπε να είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αλλά και μέλη της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ σύμφωνα με τους Κανονισμούς που είχε ετοιμάσει το ελληνοκυπριακό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο το 1898, ένας εκπαιδευτικός μπορούσε να απορριφθεί αν κρινόταν ότι δίδασκε τα παιδιά ενάντια στο δόγμα της Ορθόδοξου Εκκλησίας (βλέπε Anastasiades, 1975, σ.34).

Οι τουρκοκύπριοι μαθητές από την άλλη, φοιτούσαν σε σχολεία που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο του ΕΒΚΑΦ¹⁷ και του τουρκοκυπριακού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και διδάσκονταν αντικείμενα που στόχευαν να ενδυναμώσουν την τουρκική εθνική ταυτότητα. Το αναλυτικό πρόγραμμα των τουρκικών σχολείων αποτελούσε αντίγραφο του προγράμματος των σχολείων στην Τουρκία. Συγκεκριμένα, οι μαθητές των τουρκοκυπριακών δημοτικών διδάσκονταν, μεταξύ άλλων, ανάγνωση και ψαλμωδία του Κορανίου, αποστήθιση του θρησκευτικού κώδικα İlmî-jal, τουρκική γλώσσα, οθωμανική ιστορία και γεωγραφία και, στις υψηλότερες τάξεις κάποιων σχολείων, λίγα Αραβικά και Περσικά (Newham, 1902, όπως παρατίθεται στο Anastasiades, 1975, σ.31; Weir, 1952, σ.72). Όπως αναφέρουν οι Talbot και Cape το 1913:

Μόλις μερικά χρόνια πριν τα αγόρια των μουσουλμανικών σχολείων ασχολούνταν αποκλειστικά με την απομνημόνευση του Κορανίου και τη σπουδή των κανόνων συμπεριφοράς, όπως διατυπώνονται στο θρησκευτικό κώδικα του İlmî-jal. Η θρησκευτική διδασκαλία ακόμα καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του ωρολογίου προγράμματος, ενώ η κοσμική εκπαίδευση, η οποία είναι αλήθεια ότι παραμένει ακόμα περιορισμένη, έχει λάβει τώρα μόνιμη θέση στο ωρολόγιο πρόγραμμα (cited in Weir, 1952, σ.35).

Παρόμοια με τις πρακτικές της ελληνοκυπριακής κοινότητας, οι εκπαιδευτικοί στα τουρκικά σχολεία έπρεπε να ασπάζονται τη μωαμεθανική θρησκεία (Luke & Jardine, 1920, όπως παρατίθεται στο Weir, σ.73). Επιπλέον, το Οθωμανικό και μετέπειτα το τουρκικό κράτος περιστασιακά παρείχαν οικονομική στήριξη στα σχολεία. Ειδικότερα, υπήρχαν αναφορές ότι το 1904 13 μουσουλμανικά σχολεία στην Κύπρο δεν λάμβαναν

17. Ένα τουρκικό θρησκευτικό ίδρυμα το οποίο διαχειριζόταν την περιουσία, τους οικονομικούς πόρους και τη γη που ανήκε στα τζαμιά, τα κοιμητήρια, τα μουσουλμανικά σχολεία και άλλα ιδρύματα.

καθόλου χρηματοδότηση από την κυβέρνηση και, αντί αυτού, χρηματοδοτούνταν από κονδύλια από την Κωνσταντινούπολη και τα τοπικά τεμένη (Anastasiades, σ.40). Και στις δύο περιπτώσεις όμως, σύμφωνα με την κρίση του Τμήματος Εκπαίδευσης, τα αναλυτικά προγράμματα τόσο στα ελληνικά όσο και στα τουρκικά σχολεία «ελάχιστα λάμβαναν υπόψη τις ειδικές συνθήκες της Κύπρου και παρέμεναν υπερπλήρη με ασήμαντες και θεωρητικού τύπου λεπτομέρειες» (Αναφορά από το Τμήμα Εκπαίδευσης για τη σχολική χρονιά 1934-35, όπως παρατίθεται στο Weir, σ.35).

Στα πλαίσια αυτού του συστήματος, στα μικτά χωριά τα παιδιά των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων που ζούσαν πλάι-πλάι και έπαιζαν μαζί τα απογεύματα, φοιτούσαν σε διαφορετικά σχολεία και διδάσκονταν εντελώς διαφορετικά αντικείμενα με έμφαση σε εντελώς διαφορετικά πράγματα, γεγονός το οποίο οικοδομούσε δύο εντελώς διαφορετικές εθνικές ταυτότητες.

Επομένως, η εκπαίδευση στα μικτά χωριά παρέμενε διαχωρισμένη, όπως συνέβαινε γενικότερα στην Κύπρο εκείνη την περίοδο. Αυτό το σύστημα εκπαίδευσης ενθάρρυνε την ανάπτυξη του εθνικισμού στις δύο κοινότητες καθώς η Τουρκία παρουσιαζόταν ως ο εχθρός του Ελληνισμού ανά τους αιώνες, και αντίστροφα. Όπως εξηγεί ο Κιζιλγιουρέκ (2009), τα κάποτε αθώα κοινωνικά στοιχεία της θρησκείας και της γλώσσας ξαφνικά, στις αρχές και ειδικά στα μέσα του 20ου αιώνα, είχαν πάρει πολιτικό περιεχόμενο και συνδέθηκαν με περίπλοκους τρόπους με τις νεογέννητες και διάχυτες εθνικιστικές φαντασιώσεις της εθνοτικής καθαρότητας, του προαιώνιου αποκλειστικού δικαιώματος στη γη, της εθνικής ανωτερότητας, της αέναης σύγκρουσης και του νικηφόρου πεπρωμένου κτλ (βλέπε επίσης Pollis, 1973).

Την κατάσταση επιδεινώνει περαιτέρω το γεγονός ότι τα βιβλία που χρησιμοποιούνταν στα δύο εκπαιδευτικά συστήματα προέρχονταν από την αντίστοιχη «μητέρα πατρίδα» και δεν εστίαζαν καθόλου στις συγκεκριμένες τοπικές ιδιαιτερότητες της Κύπρου. Αντί αυτού, κατά τη διάρκεια της σχολικής φοίτησης οι ελληνοκύπριοι μαθητές υποβάλλονταν σε μια εκπαίδευση πανομοιότυπη με αυτή των παιδιών στην Ελλάδα, ενώ οι τουρκοκύπριοι μαθητές διαπαιδαγωγούνταν όπως και τα παιδιά στην Τουρκία. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι το αναλυτικό πρόγραμμα των τουρκοκυπριακών δημοτικών σχολείων παρέμενε για πολλά χρόνια το ίδιο με αυτό των σχολείων της Τουρκίας, μετά την επανάσταση του Ατατούρκ στην Τουρκία, οι αλλαγές στην τουρκοκυπριακή δημοτική εκπαίδευση ήταν αργές και βραδυπορούσαν σε σύγκριση με τις εξελίξεις στην Τουρκία. (Anastasiades, 1975; 1979). Βέβαια, μετά το σχολείο, τα παιδιά επέστρεφαν στις γειτονιές τους που ήταν συχνά μικτές και όχι μονο-κοινοτικές.

Αυτό το σύστημα εκπαίδευσης είχε αρχίσει να δημιουργεί δεσμούς πίστης προς τις αντίστοιχες μητέρες πατρίδες και να δυναμώνει τις φωνές που ακούγονταν στην ελληνοκυπριακή κοινότητα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, κάτι το οποίο στήριζε ιδιαίτερα και η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία (βλέπε Ηρακλείδης, 2002). Στις ελληνοκυπριακές τάξεις υπήρχαν ξεκάθαρες εκφράσεις του εθνικισμού. Αυτός ο διογκούμενος εθνικισμός και η απέχθεια προς οτιδήποτε βρετανικό βέβαια είχε δυσαρεστήσει τη βρετανική διοίκηση. Όπως υποδεικνύει ο Μαραθεύτης (1992), τόσο η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία όσο και οι Βρετανοί επιχείρησαν να χρησιμοποιήσουν την εκπαίδευση για να προωθήσουν τις δικές τους πολιτικές ατζέντες και να τις επιβάλουν στους εκπαιδευτικούς. Η διαμάχη μεταξύ των δύο αυτών θεσμών επηρέασε τα αναλυτικά προγράμματα, τα προγράμματα κατάρτισης των εκπαιδευτικών, τους κανονισμούς των σχολείων και γενικότερα όλες της πτυχές της κυπριακής εκπαίδευσης.

Μεταξύ των ετών 1923 και 1959 σημειώθηκε μια αλλαγή στο χειρισμό της εκπαίδευσης από τη βρετανική διοίκηση, η οποία υποκινήθηκε με βασικότερο στόχο τον έλεγχο της επιρροής της Εκκλησίας και τον περιορισμό του ελληνικού εθνικισμού (Persianis, 1978). Συγκεκριμένα, οι Βρετανοί έλαβαν τέσσερα κύρια μέτρα για να κάνουν το εκπαιδευτικό σύστημα πιο συγκεντρωτικό: (1) τα σχολικά βιβλία ορίζονταν από την κυβέρνηση• (2) τα μέλη των Εκπαιδευτικών Συμβουλίων και των επιτροπών των πόλεων ορίζονταν από την κυβέρνηση• (3) η διάθεση των κονδυλίων για την εκπαίδευση ελεγχόταν από την κυβέρνηση• και (4) ο χαρακτήρας των Εκπαιδευτικών Συμβουλίων έγινε συμβουλευτικός (Weir, 1952). Επιπρόσθετα, η διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας αφαιρέθηκε από το αναλυτικό πρόγραμμα, ο ελληνικός εθνικός ύμνος απαγορεύτηκε, καθώς και η χρήση της ελληνικής σημαίας στα σχολεία. Η αγγλική γλώσσα εισήχθη στις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου και δόθηκε έμφαση στη βρετανική αυτοκρατορική ιστορική αφήγηση και προοπτική. Έτσι, η αλλαγή της στάσης των Βρετανών στην Κύπρο, που αρχικά είχαν επιτρέψει, – σχεδόν στήριξαν – τον ελληνικό εθνικισμό στην Κύπρο, κατά τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου, έγινε αισθητή προς το τέλος της δεκαετίας του 1920 και τις αρχές της δεκαετίας του 1930[όταν η αποκάλυπτη διδασκαλία του ελληνικού εθνικισμού στα ελληνοκυπριακά σχολεία είχε ξεφύγει από τον έλεγχό τους].

Με μια νομοθεσία το 1929, οι Βρετανοί σήμαναν μια αλλαγή στη διοίκηση των σχολείων, αφού οι εκπαιδευτικοί υπαλληλοποιήθηκαν:

Σύμφωνα με το νόμο του 1929, οι εκπαιδευτικοί στα σχολεία ήρθαν υπό τον άμεσο έλεγχο της Κυβέρνησης, όσον αφορά ζητήματα διορισμού, προαγωγής, απόλυσης και σε όλα τα πειθαρχικά ζητήματα και οι μισθοί τους θα καταβάλλονται από την Κυβέρνηση (Αναφορά του Τμήματος Εκπαίδευσης για τη σχολική χρονιά 1934-35 όπως παρατίθεται στο Weir, σ. 28).

Η αλλαγή αυτή προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Όπως εξηγεί ο Αναστασιάδης (Anastasiades 1975, σ.50), τα Εκπαιδευτικά Συμβούλια είχαν περιέλθει κάτω από την επιρροή των πολιτικών και, από τη στιγμή που οι εκπαιδευτικοί διορίζονταν από τα Συμβούλια, αυτό καθιστούσε την εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους απόλυτα εξαρτημένη από τους πολιτικούς, αφού έτσι θα έπρεπε να εξυπηρετούν τους πολιτικούς σκοπούς των εποπτών τους. Για τους πολιτικούς που ήταν εγκατεστημένοι στις πόλεις και είχαν ελάχιστη πρόσβαση στα χωριά, οι εκπαιδευτικοί ήταν πολύτιμοι ως οι απαραίτητοι πολιτικοί φορείς στα χωριά.

Γύρω από την αλλαγή αυτή διακυβούνταν επίσης και εθνικιστικές επιδιώξεις. Ο ανταγωνισμός μεταξύ της Ορθόδοξου Εκκλησίας και των Βρετανών για τον έλεγχο της εκπαίδευσης ήταν ιδιαίτερα εμφανής στο μνημόνιο που απεστάλη στο βρετανό διοικητή από τον τοποτηρητή (προσωρινό Αρχηγό της Εκκλησίας):

...για μας η θρησκεία και η εκπαίδευση είναι αναπόσπαστες και διαμορφώνουν το ένα και το αυτό... Ο σκοπός της Κυβέρνησης μ' αυτή την κίνηση ήταν να καταπνίξει τον αέναο και αμετάβλητο εθνικό πόθο το λαού να είναι πολιτικά ενοποιημένος με τους ελεύθερους αδερφούς του. Αυτός ο νόμος αποτελεί δαμόκλειο σπάθι που επικρέμαται πάνω από τα κεφάλια των σχολικών επιτροπών... Επομένως, η συστηματική προσπάθεια της Κυβέρνησης να μεταλλάξει τους Ελληνοκύπριους σε Άγγλους είναι πλέον αξιόμειπτη. (Weir, 1952, σσ.99-104).

Τη δεδομένη στιγμή, αυτό που απασχολούσε ιδιαίτερα τους Ελληνοκύπριους ήταν η προσπάθεια υπαλληλοποίησης όλων των εκπαιδευτικών. Οι εκπαιδευτικοί που στήριζαν το μέτρο της υπαλληλοποίησης τους θεωρήθηκαν προδότες, αφού επέλεξαν την προσωπική τους οικονομική ευημερία εις βάρος των συμφερόντων του έθνους. Όπως χαρακτηριστικά εξηγεί ένας επιφανής Έλληνας της εποχής στους Βρετανούς, όπως παρατίθεται από τον Weir:

Οι εκπαιδευτικοί στα χέρια μας είναι ένα όπλο στο οποίο δύσκολα αντιστέκεται κανείς και δεν θέλουμε να τους παραδώσουμε στην κυβέρνηση (Talbot & Cape, 1913, όπως παρατίθεται στο Weir, σ.28).

Από την άλλη, στην τουρκοκυπριακή κοινότητα δεν εκφράστηκαν ιδιαίτερες αντιρρήσεις στην υιοθέτηση αυτού του νόμου από τους θρησκευτικούς πολιτικούς αρχηγούς (Anastasiades, 1975; 1979, Weir, 1952).

Στην πραγματικότητα, μετά το 1933, οι Βρετανοί πρόσφεραν στα δύο εκπαιδευτικά συστήματα μια ενοποιημένη ηγεσία και ένα κοινό αναλυτικό πρόγραμμα. Η Έκθεση του Τμήματος Εκπαίδευσης για τη σχολική χρονιά 1934-35 (όπως παρατίθεται στο Weir, 1952) υποδεικνύει τις κυριότερες αλλαγές που επήλθαν:

(α) για πρώτη φορά όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από το αν διδάσκονται στα ελληνικά ή τα τουρκικά, θα ακολουθούν τα ίδια μαθήματα σε όλα τα σχολικά αντικείμενα αλλά στη δική τους γλώσσα και θρησκεία• (β) η ιστορία και η γεωγραφία, που διδάσκονται ως παράλληλα αντικείμενα, δεν κυριαρχούνται πλέον από την Ελλάδα και την Τουρκία, αλλά έχουν αφιερώσει την Κύπρο και εκτείνονται προς τα έξω, μέσω της περιοχής της Εγγύς Ανατολής και της Μεσογείου, στον υπόλοιπο κόσμο... (σ.36).

Επιπλέον, το 1937 οι Βρετανοί δημιούργησαν ένα κοινό Διδακταλικό Κολλέγιο όπου ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι εκπαιδευτικοί συνυπήρχαν αλλά παρέμεναν στην πραγματικότητα χωριστά. Παρόλο που οι Βρετανοί αντιλαμβάνονταν ότι ο ελληνικός και τουρκικός εθνικισμός αντίστοιχα μπορούσαν να αποβούν επικίνδυνοι γι' αυτούς, ήταν ακόμα πιο επιφυλακτικοί προς το ενδεχόμενο ανάπτυξης ενός κυπριακού εθνικισμού, ικανού να σχηματίσει ένα ενιαίο κυπριακό μέτωπο ενάντια στην αποικιοκρατική δύναμη, όπως δείχνει η μυστική έκθεση του Palmer το 1936 στο Λονδίνο

(An, 2005). Δεν είναι βέβαια σύμπτωση ότι καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, και παρά τις διαμάχες γύρω από την εκπαίδευση, οι Βρετανοί συνεργάστηκαν με τους ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους εθνικιστές, οι οποίοι αποτελούσαν μέρος της Αποικιακής Διοίκησης. Αυτή η τάση συνέχισε και κατά τη δεκαετία του 1940, ακόμα και κατά τη δεκαετία του 1950, όταν οι έλληνες εθνικιστές πήραν τα όπλα, καθώς το αντικομμουνιστικό ψυχροπολεμικό κλίμα μετά το 1946 θεώρησε ότι το προσκείμενο προς τη Σοβιετική Ένωση ΑΚΕΛ καθιστούσε μεγαλύτερη απειλή.

Μετά το 1960, με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, το σύνταγμα της νέας Δημοκρατίας προνοούσε την ίδρυση δύο χωριστών Κοινοτικών Συνελεύσεων – μιας για κάθε κοινότητα. Από τη στιγμή που τα δύο Εκπαιδευτικά Συμβούλια ανέλαβαν τα ηνία από τη βρετανική κυβέρνηση, το ένα αναλυτικό πρόγραμμα για την δημοτική εκπαίδευση αντικαταστάθηκε από δύο, ένα για κάθε κοινότητα με την κάθε κοινότητα να καλλιεργεί την προσκόλληση είτε στην Ελλάδα είτε στην Τουρκία αντίστοιχα (Pollis, 1973; Anastasiades, 1979). Αυτά τα δύο Εκπαιδευτικά Συμβούλια εκλέγονταν χωριστά από τις δύο κοινότητες και οι στόχοι τους ήταν η ενίσχυση της πολιτιστικής και θρησκευτικής κληρονομιάς της κάθε κοινότητας χωριστά, και όχι οι στόχοι της κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, ο Μαραθεύτης (1992) εξηγεί πως η Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση στόχευε από τη μια να εξαλείψει τα υπολείμματα του βρετανικού ιμπεριαλισμού (αφαίρεσε ακόμα και την αγγλική γλώσσα από τα δημοτικά σχολεία), αλλά και να οικοδομήσει την εκπαίδευση σύμφωνα με την ελληνική εκπαίδευση. Το 1963, μετά την κορύφωση της διακοινοτικής διαμάχης σε πολλά μέρη της Κύπρου, οι τουρκοκύπριοι βουλευτές εγκατέλειψαν τις έδρες τους στη Βουλή των Αντιπροσώπων ενώ άλλοι τουρκοκύπριοι αξιωματούχοι της Κυβέρνησης αποχώρησαν από τις θέσεις τους. Η Τουρκική Κοινοτική Συνέλευση συνέχισε να λειτουργεί ανεξάρτητα από την Κυβέρνηση. Από την άλλη, η Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση διαλύθηκε και τη θέση της πήρε το Υπουργείο Παιδείας το 1965, το οποίο από τότε είναι βασικά υπεύθυνο για την ελληνοκυπριακή εκπαίδευση.

Ερευνώντας το παρελθόν μέσα από την υποκειμενικότητα της παροντικής μνήμης

Πριν το 1974, οι συζητήσεις για τη ζωή στα μικτά χωριά ήταν σχεδόν ανύπαρκτες, με τις περισσότερες αναφορές στη βιβλιογραφία για την Κύπρο να αφορούν απλά στη καταγραφή του αριθμού των κατοίκων των μικτών χωριών στο νησί (για παραδείγματα βλέπε Patrick, 1976a). Όπως έχουμε ήδη δει στην προηγούμενη ενότητα, οι περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή στα μικτά χωριά αναγκαστικά συλλέγονται ή συνάγονται μέσα από άρθρα ή βιβλία για τη ζωή στην Κύπρο γενικότερα. Ωστόσο, μετά τα γεγονότα του 1974 που δημιούργησαν το μεγαλύτερο κύμα μετακίνησης πληθυσμών, υπήρξαν κάποιες έρευνες που εστίασαν σε συνεντεύξεις με άτομα από τα μικτά χωριά και οι οποίες εξέταζαν ζητήματα όπως η μετεγκατάσταση των προσφύγων και η κατασκευή διασπορικών ταυτοτήτων. Εντούτοις, δεδομένου ότι και οι δύο κοινότητες ήταν διαχωρισμένες και τα περισσότερα χωριά μετά το 1974 μετατράπηκαν σε εθνοτικά ομοιογενείς κοινότητες, τέτοιες συνεντεύξεις για τις σχέσεις μεταξύ Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων στα μικτά χωριά ή γενικά στην Κύπρο πριν από τον πόλεμο, προφανώς αντλούν από τις μνήμες των ατόμων γύρω απ' αυτές τις σχέσεις. Στην πραγματικότητα, κάθε προσπάθεια ανασυγκρότησης της ζωής στα μικτά χωριά αναπόδραστα γίνεται μέσα από το φακό της μνήμης.

Η βιβλιογραφία που καταγράφει και συζητά τις μνήμες των εκτοπισμένων και των μη εκτοπισμένων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στοχεύει στην κατανόηση της διαλογικής σχέσης μεταξύ της ατομικής μνήμης και της επίσημης αφήγησης• και του κατά πόσο η ατομική μνήμη τελικά συμβάλει στην διαιώνιση των ηγεμονικών λόγων (Bryant, 2008). Κάποιοι συγγραφείς ερμηνεύουν τις αναφορές των ερωτηθέντων για τους Τουρκοκύπριους και Ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους ως προς τη διεισδυτικότητα των εθνικών λόγων, ώστε να δείξουν ότι παρά της μνήμης της κοινής ζωής, τα άτομα πιθανόν να αποδέχονται το status quo του εθνοτικού διαχωρισμού ή να εμφανίζονται αμφίθυμα ως προς τους «άλλους».

Η Rebecca Bryant προσπάθησε να ερμηνεύσει τις γραπτές αυτοβιογραφίες δύο γυναικών, μιας Ελληνοκύπριας και μιας Τουρκοκύπριας από το μικτό χωριό Λάπηθος, ώστε να δείξει ότι η ηγεμονική θέση του λόγου περί διαχωρισμού και εθνικισμού δε στηρίζεται μόνο στην ισχύ της επίσημης προπαγάνδας.

Πιο υποτελείς φωνές, όπως είναι αυτές δύο γυναικών σε μια ανδροκρατική κουλτούρα, φιλτράρουν τις δικές τους μνήμες του παρελθόντος μέσα από τον ηγεμονικό εθνικιστικό λόγο και επιθυμούν να επιστρέψουν σε μια εξιδανικευμένη πατρίδα την οποία αναπαριστούν ως εθνοκοιμημένη (Bryant, 2008). Αυτή η λεπτή σχέση μεταξύ υποκειμενικότητας και επίσημου λόγου φαίνεται να εγγυάται το μηχανισμό της διαιώνισης του ηγεμονικού λόγου και της αναντίρρησης αποδοχής του. Η Bryant υποστηρίζει ότι καμιά από τις δύο γυναίκες δε δίνει έμφαση στο δικαιοδικό χαρακτήρα της κωμόπολης στις αναμνήσεις της. Η τουρκοκύπρια γυναίκα ανακαλεί στη μνήμη της το τραύμα της φυγής της από τη Λάπηθο χωρίς τα υπάρχοντά της αλλά όχι τις επαφές της με τους Ελληνοκύπριους της κωμόπολης της που ήταν διαχωρισμένη σε τουρκοικό και ελληνικό τμήμα. Από την άλλη, η ίδια Τουρκοκύπρια, ανακαλεί με πολλή τρυφερότητα τις μνήμες της από την κοινότητα του θύλακα, τον οποίο θεωρούσε μια ενοποιημένη κοινότητα Τουρκοκυπρίων ίσων μεταξύ τους που βοηθούσαν ο ένας τον άλλο, σε αντίθεση με την τουρκοκυπριακή κοινότητα μετά το 1974, όπου οι διαφορές ως προς το κοινωνικό κύρος ή η άφιξη των εποίκων και των μεταναστών της προκαλεί οδύνη. Με παρόμοιο τρόπο, η ελληνοκύπρια γυναίκα στην έρευνα της Bryant ανακαλεί μνήμες από τη Λάπηθο και τους άλλους Ελληνοκύπριους που ζούσαν στην κωμόπολη, αλλά όχι από τους Τουρκοκύπριους που ζούσαν εκεί, παρά το γεγονός ότι οικογένειες πλούσιων Τουρκοκυπρίων ζούσαν πολύ κοντά στο σπίτι της. Η χαμένη κοινότητα που λαχταρούσε τόσο ήταν η ελληνοκυπριακή κοινότητα της Λαπήθου. Το αντικείμενο της νοσταλγίας της ήταν το σπίτι και τα υπάρχοντά της μέσα σ' αυτό, στα οποία είχε επενδύσει μέσ' από σκληρή δουλειά, αντικείμενα που απολάμβανε μέχρι τη στιγμή του πολέμου (Bryant, 2008).

Ο Γιάννης Παπαδάκης εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο η ατομική μνήμη λειτουργεί διαλογικά και διαλεκτικά, μεσολαβώντας μεταξύ δρώντων ατόμων, πολιτικών ομάδων και εθνικών ιδεολογιών. Σε αντίθεση με την Bryant, ο Παπαδάκης τονίζει τον τρόπο με τον οποίο ο διαλογικός χαρακτήρας της μνήμης καθιστά τη μνήμη καθώς και τους ευρύτερους κοινωνικούς λόγους επιρρεπείς στην αλλαγή με το χρόνο, ενώ συζητά επίσης και τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικά μοντέλα του έθνους και του εθνικισμού υιοθετούνται την ίδια στιγμή σε μια κοινότητα. Σ' ένα άρθρο του σχετικά με την ελληνοκυπριακή αφήγηση της ιστορίας και του εθνικισμού ως μια αμφισβητούμενη διαδικασία, ο Παπαδάκης ανέλυσε τον τρόπο με τον οποίο οι υποστηρικτές των κομμάτων της αριστεράς και της δεξιάς ερμήνευαν την εθνοτική διαμάχη μεταξύ Ελληνοκυπρίων

και Τουρκοκυπρίων και τη διαμάχη μεταξύ πολιτικής δεξιάς και αριστεράς από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1974. Ο Παπαδάκης παρατήρησε ότι, καθώς οι ερωτώμενοι ανακαλούσαν το παρελθόν, αντιπαρέθεταν προσωπικές εμπειρίες από εκείνη την περίοδο με ερμηνείες που έδιναν τα πολιτικά κόμματα για τη συγκεκριμένη περίοδο και ακολουθώντας τη χρονολόγηση των γεγονότων που είχε εισάγει η εθνική ιστορία. Την ίδια στιγμή, οι επίσημες εθνικές αφηγήσεις ή αφηγήσεις πολιτικών οργανώσεων συχνά χρησιμοποιούσαν ατομικές περιγραφές του παρελθόντος, παρόμοιες με αυτές των ερωτώμενων, ως παραδείγματα για τις συγκεκριμένες ερμηνείες του παρελθόντος που προτείνουν (Paradakis, 1998). Όπως συμβαίνει και στην περίπτωση άλλων εθνών, τελικά αυτό που φαίνεται να συνενώνει τους Ελληνοκύπριους ως μια κοινότητα είναι ο αποκλεισμός συγκεκριμένων μνημών και ατόμων και η συμπερίληψη άλλων, καθώς και η σιωπηρή πρόθεση να ξεετάζουν το παρελθόν βάσει μιας υπονοούμενης δήλωσης αποποίησης ευθύνης: «δεν ήταν δικό μας λάθος» (Paradakis, 1998, σσ.156-158).

Τα επιχειρήματα της Bryant και του Παπαδάκη ότι οι ατομικές αναμνήσεις βρίσκονται σε διαλογική σχέση με τις επίσημες αφηγήσεις και ότι πιθανόν να διαιωνίζουν την ηγεμονία των επίσημων αφηγήσεων είναι όντως πειστικά. Παρ' όλα αυτά, θα ήταν επίσης χρήσιμο να εξηγήσει κανείς πώς και γιατί τα άτομα επιλέγουν να ξεχνούν γεγονότα και πράξεις που δεν είναι αξιολογικά από μόνες τους, αλλά που η επίσημη αφήγηση κατασκευάζει ως αξιόποινες και τις απορρίπτει, όπως για παράδειγμα, ένας μικτός γάμος ή περιστατικά αλληλοβοήθειας μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στις καθημερινές τους ασχολίες. Υπάρχουν αναφορές ότι συγγενείς Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων που παντρεύτηκαν άτομα από την άλλη ομάδα και οδηγήθηκαν στην αλλαγή της θρησκείας και του επιθέτου τους, αντέδρασαν αρνητικά στο ενδεχόμενο μιας συζήτησης για το παρελθόν αυτών των ατόμων (Uludag, 2005). Επιπλέον, υπάρχουν αναφορές ότι Ελληνοκύπριοι που είχαν προσπαθήσει να προστατέψουν τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους κατά τη διάρκεια των διακοινοτικών ταραχών, εμφανίζονταν απρόθυμοι να δεχτούν τον ισχυρισμό ότι κάποιοι Τουρκοκύπριοι είχαν σκοτωθεί κατά τη διάρκεια του 1974, ενώ αποσιωπούσαν τις δικές τους πράξεις για την προστασία των τουρκοκύπριων συγχωριανών τους (Loizos, 2008). Οι λεπτομέρειες των απαντήσεων αυτών των ερωτηθέντων σε τέτοιες ερωτήσεις δείχνουν ότι ηθελήμενα παρέμεναν σιωπηλοί και όχι επειδή δεν είχαν ανάμνηση του γεγονότος. Η εξήγηση που δίνει ο Loizos είναι ότι οι ελληνοκυπριακή εθνική αφήγηση μετά το 1974, καθώς και η ΕΟΚΑ Β' που οργάνωσε τις σφαγές, προσπάθησαν να «κρατήσουν ξεχασμένες» τις σφαγές των Τουρκοκυπρίων που διεπράχθησαν πριν και κατά τη διάρκεια του 1974. Αυτή η επιβεβλημένη σιωπή αναφορικά με τις σφαγές που έγιναν από Ελληνοκύπριους άρχισε να επηρεάζει και την μνήμη αυτών που είχαν αντισταθεί στις σφαγές την περίοδο εκείνη αφού, όπως ισχυρίζεται ο Loizos, τέτοιες σφαγές παρουσιάζονταν ως «αδιανόητες» (Loizos, 2008, σ.25). Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι «υποτελείς» είχαν συνείδηση των περιορισμών που σιωπηρά έθετε η επίσημη αφήγηση. Επομένως, ακόμα κι αν μέσω των αναμνήσεων τους ήταν σε θέση να αμφισβητήσουν τις επίσημες αφηγήσεις και έτσι να συμβάλουν στον ανασχηματισμό της εθνικής μνήμης, στο τέλος, ενδεχομένως να αποφάσιζαν να μην αποκαλύψουν τις μνήμες αυτές που θα μπορούσαν να ανατρέψουν ανεπανόρθωτα την εθνική ιστορία. Σε τελική ανάλυση, η ιδεολογική και πολιτική ηγεμονία του εθνικισμού και στις δύο κοινότητες, σε επίπεδο κοινωνίας και, ακόμα περισσότερο, σε επίπεδο κράτους παραμένει παρούσα και δεν έχει αμφισβητηθεί επαρκώς ακόμα και σήμερα.

Σύμφωνα με τις μελέτες γύρω από θέματα μνήμης, η ιδιότητα του πρόσφυγα είναι άλλος ένας παράγοντας που πιθανόν να επηρεάζει τις μνήμες του άλλου και την προθυμία αυτών των ατόμων να ξαναζήσουν μαζί (Canefe, 2002). Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι πρόσφυγες αναγκάστηκαν να διαφύγουν επηρεάζουν την προθυμία τους να «επιστρέψουν». Στην περίπτωση των Τουρκοκυπρίων, οι διωγμοί των δεκαετιών του 1950 και 1960 και η φυγή στους θύλακες φαίνεται ότι έχουν καταβαρυνθεί κάθε ελπίδα επιστροφής στα χωριά τους, και έχουν ενισχύσει την πεποίθηση ότι η αναχώρησή τους το 1974 ήταν οριστική. Καταλυτικό παράγοντα για την απροθυμία των Τουρκοκυπρίων να επιστρέψουν φαίνεται ότι αποτέλεσε και η επίδραση του τουρκοκυπριακού εθνικιστικού λόγου. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ο λόγος του τουρκοκυπριακού εθνικισμού, ο οποίος είχε διαμορφωθεί σε απάντηση του ελληνοκυπριακού εθνικισμού, μετακινήθηκε από το αίτημα για σχετική αυτονομία στο αίτημα για απόλυτη αυτονομία, και άρχισε να διακηρύττει την εθνο-θρησκευτική ομοιογένεια και τις στενές σχέσεις με τη «μητέρα πατρίδα» (Canefe, 2002).

Αντίστροφα, οι έρευνες δείχνουν ότι οι ελληνοκύπριοι πρόσφυγες τείνουν να διατηρούν μια ισχυρή φιλοδοξία για επιστροφή στα σπίτια τους, τα οποία σε κάποιες περιπτώσεις βρίσκονταν και σε μικτά χωριά. Όπως εξηγεί ο Roger Zetter, ο μύθος της επιστροφής των ελληνοκυπρίων προσφύγων, οι οποίοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με μια απότομη ρήξη μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος, οδήγησε στην εξιδανίκευση τόσο του παρελθόντος πριν το εκτοπισμό τους, όσο και της μνήμης αυτής της συλλογικής απώλειας (Zetter, 1998). Η τάση των προσφύγων, να

ανακατασκευάζουν το παρελθόν προσδίδοντας του μια μυθική μορφή είναι φαινόμενο εξατομικευμένο και αντικατοπτρίζει συγκεκριμένες στρατηγικές που υιοθέτησαν τα άτομα, ώστε να προσαρμοστούν στις προκλήσεις και τις ευκαιρίες του παρόντος τους και να πετύχουν την υλοποίηση των υποσχέσεων για ένα συγκεκριμένο φανταστικό μέλλο. Σε άλλες περιπτώσεις, η μετάβαση στις συνθήκες της ζωής μετά τον εκτοπισμό και ο επανα-προσανατολισμός των ατόμων προς το παρόν και το μέλλον τελικά αντικατέστησαν την διαιώνιση του μύθου της επιστροφής. Επιπλέον, είναι δυνατόν τα άτομα να συντηρούν κάποιες πλευρές του μύθου την ίδια στιγμή που αναπροσαρμόζονται στις συνθήκες της προσφυγικής ζωής (Zetter, 1998). Ο ρόλος του ελληνοκυπριακού ηγεμονικού εθνικιστικού λόγου, ο οποίος επιβεβαιώνει την ελληνοκυπριακή σύνδεση κατά το παρελθόν και απαιτεί απρόσκοπτα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων στο βόρειο μέρος της Κύπρου στο μέλλον είναι εξαιρετικά σημαντικός για την κατανόηση της διαιώνισης της ρητορικής της επιδίωξης των προσφύγων για επιστροφή, ακόμα και τέσσερις δεκαετίες μετά τον επιβεβλημένο εκτοπισμό μετά το 1974.

Υπάρχουσες έρευνες για τα πρώην μικτά χωριά: ενθουμούμενοι τον άλλο

Πώς άραγε οι διαφορετικές εμπειρίες εκτοπισμού και οι διαφορετικές εμπειρίες σε ότι αφορά την επιστροφή επηρέασαν τις αντιλήψεις Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων για τον άλλο και, στην περίπτωση των εκτοπισμένων από τα μικτά χωριά τον τρόπο που προσλάμβαναν τους συγχωριανούς τους από την άλλη (εθνοτική) κοινότητα; Το ερώτημα μάς επιτρέπει να εξετάσουμε ένας μικρός αριθμός ανθρωπολογικών ερευνών που διενεργήθηκαν μετά το 1974 αναφορικά με τους κατοίκους των μικτών χωριών και τις αντιλήψεις τους για τους πρώην συγχωριανούς τους από την άλλη κοινότητα.

Μια από τις πιο διεξοδικές έρευνες που έχουν γίνει για τους κατοίκους πρώην μικτών χωριών ήταν αυτή του ανθρωπολόγου Peter Loizos στο Αργάκι. Σ' αυτό το μικτό χωριό ο τουρκοκυπριακός πληθυσμός κατά τον 19ο αιώνα αποτελούσε την πλειοψηφία, αλλά οι δημογραφικές ισορροπίες άλλαξαν με την άφιξη των Ελληνοκυπρίων που αρχικά δούλευαν ως έμμισθοι εργάτες και τελικά κατόρθωσαν να αγοράσουν τις περισσότερες εκτάσεις γης. Κατά τη διάρκεια των εθνοτικών ταραχών της δεκαετίας του 1950 πολλοί από τους Τουρκοκύπριους του χωριού αποχώρησαν στους θύλακες, ενώ κάποιοι παρέμειναν στο χωριό και αποτέλεσαν τη μειοψηφία (Loizos, 1981). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των εθνοτικών ταραχών πριν το 1974 τα μέλη αυτής της τουρκοκυπριακής μειονότητας οι Τουρκοκύπριοι δεν εγκατέλειψαν εντελώς το χωριό (Loizos, 1981). Σε ορισμένες περιπτώσεις ελληνοκύπριο συγχωριανοί τους που είχαν ενστερνιστεί εθνικιστικές απόψεις και πρόσκειντο στην ΕΟΚΑ είχαν προσβάλει κάποιους Τουρκοκύπριους του χωριού ενώ επιχείρησαν και μια αποτυχημένη εμπρηστική επίθεση στο καφενείο τους. Ωστόσο, ο υπόλοιπος ελληνοκυπριακός πληθυσμός του χωριού κατόρθωσε να κατευνάσει τις εντάσεις μεταξύ των υποστηρικτών της ΕΟΚΑ, των Τουρκοκυπρίων και των υποστηρικτών του ΑΚΕΛ και τελικά να διατηρήσει τους ρυθμούς της τοπικής ζωής και τις παραδοσιακές συμμαχίες (Loizos, 1981).

Κατά την περίοδο των εθνοτικών ταραχών, οι Ελληνοκύπριοι του χωριού προσπάθησαν να προστατέψουν τους Τουρκοκύπριους που παρέμειναν στο Αργάκι. Την ίδια στιγμή, θεωρούσαν ότι η δημογραφική μείωση των Τουρκοκυπρίων και η σχετική τους ένδεια μπορούσε να αποδοθεί στην τεμπελιά και την υπανάπτυκτη φύση τους. Όταν οι ίδιοι οι Ελληνοκύπριοι του Αργακίου έφυγαν από το χωριό το 1974, προέβαιναν σε αρνητικές εκτιμήσεις για τους Τούρκους γενικά, αποκαλώντας τους «βάρβαρους». Στη συνέχεια κάποιοι απ' αυτούς επέστρεφαν σε πιο θετικές εκτιμήσεις, δηλώνοντας συμπόνια προς Τουρκοκύπριους που συναντούσαν κατά την πορεία φυγής τους από το χωριό, οι οποίοι επίσης εγκατέλειπαν τα σπίτια τους για να μετακινηθούν στο βορρά (Loizos, 1981, σ.144). Άλλοι Ελληνοκύπριοι εκδήλωναν εχθρικά συναισθήματα προς τους Τουρκοκύπριους στον οποίων τα σπίτια είχαν εγκατασταθεί μετά το 1974, ισχυριζόμενοι ότι πιθανόν να ήταν συγγενείς των συγκεκριμένων Τουρκοκυπρίων που ήταν υπαίτιοι για την απώλεια των δικών τους σπιτιών (Loizos, 1981, σ.46). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Loizos δεν πήρε συνεντεύξεις από τους Τουρκοκύπριους του Αργακίου φοβούμενος ότι θα τους καθιστούσε στόχο αντιποίνων από μέλη της ΕΟΚΑ (Loizos, 1981, σ.42).

Στην πιο πρόσφατη του μονογραφία για τους ελληνοκύπριους εκτοπισμένους από το πρώην μικτό χωριό Αργάκι, ο Peter Loizos καταγράφει τις μνήμες μικρού αριθμού χωρικών σχετικά με τις συναντήσεις τους μετά το 1974 με Τουρκοκύπριους από άλλα χωριά, κάποιοι από τους οποίους είχαν επίσης προσφυγοποιηθεί. Μια ελληνοκύπρια πρόσφυγας θυμόταν ότι μόλις είχαν φτάσει στα Πολεμίδα, η κόρη της είχε αναφερθεί στην ειρηνική ζωή που θα μπορούσαν να είχαν ζήσει μαζί με τους λιγιστούς Τουρκοκύπριους που είχαν απομείνει στο χωριό (Loizos, 2008, σ.37). Ο Paul Sant Cassia επίσης αναφέρει ότι ελληνοκύπριες πρόσφυγες από το Αργάκι στο Στρουμπί της Πάφου θυμόντουσαν ότι είχαν δουλέψει στο Στρουμπί μαζί με μια Τουρκοκύπρια που είχε εκφράσει τη λύπη της για τις διακοινοτικές ταραχές και τελικά είχε εγκατέλειψε το χωριό για να μετακινηθεί μόνιμα στην τουρκοκυπριακή κοινότητα στο βορρά (Sant Cassia, 2005, όπως παρατίθεται στο Loizos, 2008).

Οι αναμνήσεις των Τουρκοκυπρίων από το ίδιο χωριό, το Αργάκι, σχετικά με τη συμβίωσή τους με τους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους ποικίλουν. Κάποιοι ανακαλούσαν στιγμές κατά τις οποίες οι ελληνοκύπριοι χωρικοί τους είχαν βοηθήσει να περάσουμε από τα σημεία ελέγχου της ΕΟΚΑ, τους είχαν προσλάβει ως εργάτες στα χωράφια τους ή τους είχαν προστατέψει από τις διώξεις. Άλλοι ανακαλούσαν στιγμές όταν οι συγγενείς τους αγνοούνταν, ακόμα κι αν τελικά αποδεικνυόταν ότι ήταν ασφαλείς, και εξέφραζαν την απροθυμία τους να ξαναζήσουν ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους στο μέλλον (Loizos, 2008). Οι ελληνοκύπριοι πρόσφυγες από το Αργάκι θυμόντουσαν ότι είχαν υποτιμήσει την έξαρση των εθνοτικών εντάσεων και σε ορισμένες περιπτώσεις είχαν υπερασπιστεί τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους• αλλά ανέφεραν επίσης και περιπτώσεις στις οποίες οι Τουρκοκύπριοι τους είχαν σώσει τη ζωή ή τους είχαν βοηθήσει (Loizos, 2008, σ.73).

Συμπληρώνοντας την έρευνα του Loizos στο Αργάκι, ο Eral Akarturk (2008) εστίασε την έρευνα του περισσότερο στους Τουρκοκύπριους από το Αργάκι στους οποίους ο Loizos δεν είχε εύκολη πρόσβαση λόγω της εθνοτικής διαμάχης. Ο Akarturk διερεύνησε τις αντιλήψεις και τα συναισθήματα των τουρκοκύπριων κατοίκων του Αργακιού ως προς τους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους. Ζητώντας να μάθει για την καθημερινή ζωή στο χωριό, ο Akarturk βρήκε ότι οι Τουρκοκύπριοι του Αργακιού είχαν θετικές αναμνήσεις της κοινής τους ζωής με τους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους. Οι ερωτώμενοι αναφέρθηκαν σε στενούς δεσμούς με τους ελληνοκύπριους στα πλαίσια των καθημερινών τους ασχολιών – όπως το να δουλεύουν μαζί, να φτιάχνουν ψωμιά μαζί – αλλά και στα πλαίσια ενεργειών για να προστατέψουν ο ένας τον άλλο σε επικίνδυνες καταστάσεις, τις οποίες δεν θα ξεχάσουν ποτέ. Για την ακρίβεια, η έρευνα εισηγείται ότι η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων στο Αργάκι φαίνεται να είχε στενούς δεσμούς με ελληνοκύπριους φίλους στο χωριό.

Από τις συνεντεύξεις όμως, γίνεται επίσης φανερό ότι οι Τουρκοκύπριοι του Αργακιού συχνά αισθάνονταν να απειλούνται κατά την περίοδο των διακοινοτικών ταραχών και, συγκεκριμένα, να απειλούνται από τα μέλη της ΕΟΚΑ. Αυτός ο φόβος ήταν τόσο έντονος που οδήγησε κάποιους Τουρκοκύπριους μακριά από το χωριό το 1960. Φαίνεται ότι ο φόβος των διακοινοτικών ταραχών οι οποίες εκτυλίσσονταν στο νησί γενικότερα μεταφερόταν και στη ζωή στα χωριά. Ωστόσο, γίνεται φανερό ότι γενικά τέτοιου είδους φόβοι εστιάζονταν κυρίως στα μέλη της ΕΟΚΑ από άλλα χωριά και όχι στους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους. Αντίθετα, συχνά οι Τουρκοκύπριοι του Αργακιού ένιωθαν ότι οι συγχωριανοί τους, τους βοηθούσαν να διατηρήσουν την ασφάλειά τους. Συγκεκριμένα, υπογράμιζαν το ρόλο των αριστερόφρονων Ελληνοκυπρίων του Αργακιού που τους προστάτευαν από τα μέλη της ΕΟΚΑ και από τους Έλληνες στρατιώτες και πάντοτε προσπαθούσαν να τους κάνουν να αισθάνονται ασφαλείς.

Ωστόσο, οι Τουρκοκύπριοι δεν ανακαλούν πάντα αναμνήσεις απόλυτα ειρηνικών σχέσεων μεταξύ μελών των δύο κοινοτήτων του χωριού. Αντίθετα, ακόμα κι αν δεν εξέφρασαν ισχυρά αισθήματα εχθρότητας ή φόβου προς την άλλη κοινότητα στο χωριό, υπήρχαν περιπτώσεις που γίνονταν φανερό ότι οι χωρικοί δεν κατόρθωναν πάντα να κρατήσουν έξω από το χωριό τους τις συνέπειες των γενικευμένων διακοινοτικών ταραχών στο υπόλοιπο νησί. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα ενός Ελληνοκυπρίου που είχε αντλία νερού αλλά αρνούσαν να δώσει νερό σε έναν τουρκοκύπριο συγχωριανό του, με αποτέλεσμα οι φυτείες του δεύτερου να ξεραθούν.

Μια άλλη έρευνα εξέτασε τις αντιλήψεις των Ελληνοκυπρίων για τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους σε ένα άλλο πρώην μικτό χωριό, την Αφάνεια (Cabrera, 2009). Η Αφάνεια ήταν ένα μικτό χωριό όπου οι συνοικίες των δύο εθνοτικών ομάδων ήταν αυστηρά διαχωρισμένες. Σχετικά με την περίοδο που προηγήθηκε του 1974, στις συνεντεύξεις τους κάποιοι από τους χωρικούς αναφέρθηκαν σε περιόδους ειρηνικής συμβίωσης, όταν η μια κοινότητα λάμβανε μέρος στις μεγάλες γιορτές της άλλης ή όταν Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι σύναζαν μαζί στο καφενείο. Από την άλλη μεριά, άλλοι χωρικοί ανέφεραν ότι οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι δεν παντρεύονταν μεταξύ τους και ότι συνήθως δεν σχημάτιζαν μακροχρόνιους δεσμούς φιλίας. Σχετικά με την περίοδο των εθνοτικών εντάσεων 1955-1959, οι ερωτώμενοι ανέφεραν ότι οι επαφές μεταξύ Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων είχαν μειωθεί ακόμα περισσότερο, από το φόβο για τυχόν αντίποινα από τις εθνοτικές παραστρατιωτικές ομάδες που δεν ενέκριναν τις διακοινοτικές σχέσεις. Είναι σε σχέση μ' αυτή την περίοδο που ορισμένοι από τους ερωτώμενους άρχισαν να αναφέρονται στους Τουρκοκύπριους ως «βάρβαρους ανθρώπους» (Cabrera, σ.8). Οι αναμνήσεις των χωρικών για τους μήνες που προηγήθηκαν του πολέμου του 1974 συγκλίνουν στο ότι οι ελληνοκυπριακή εθνικιστική πολιτοφυλακή έλεγχε τα πάντα στο χωριό, αλλά και στο ότι οι δύο κοινότητες είχαν αρχίσει να αντιλαμβάνονται η μια την άλλη ως εχθρό της. Παρόλο που οι ερωτώμενοι δεν εμφανίζονταν βέβαιοι, γενικά το θεωρούσαν πιθανό κατά τη διάρκεια του 1974 κάποιοι τουρκοκύπριοι συγχωριανοί τους να είχαν αναμειχθεί σε επεισόδια βίας εναντίον Ελληνοκυπρίων (βιασμούς, εξαφανίσεις, δολοφονίες). Μόνο ένας από τους ελληνοκύπριους συμμετέχοντες αναφέρθηκε στις τλαιπωρίες και τις διακρίσεις που διέπρατταν οι Ελληνοκύπριοι του χωριού εναντίον των Τουρκοκυπρίων και ένιωθε ότι και οι Ελληνοκύπριοι ενδεχομένως να είχαν μερίδιο ευθύνης για τους σπόρους της τουρκοκυπριακής βίας που έδρεψαν. Κάποιοι ερωτηθέντες εξέφρασαν άγχος και αισθήματα προδοσίας σχετικά με τα γεγονότα του 1974. Μεταξύ του 1974 και του 2003 δεν έγινε καμία επαφή με τα μέλη της τουρκοκυπριακής κοινότητας αλλά, μετά τη διάνοιξη των οδοφραγμάτων, κάποιοι Ελληνοκύπριοι της Αφάνειας επισκέφτηκαν το χωριό τους και συνάντησαν ορισμένους Τουρκοκύπριους πρώην συγχωριανούς τους με τους οποίους συνεχίζουν να διατηρούν εγκάρδιες σχέσεις. Ωστόσο, άλλοι Ελληνοκύπριοι επέλεξαν να μην επισκεφθούν το χωριό, καθώς εξέφραζαν ακόμα δυσάρεσκα για την προδοσία που θεωρούσαν ότι διέπραξαν οι τουρκοκύπριοι χωρικοί και δήλωναν απρόθυμοι να ξαναζήσουν σε μικτό χωριό (Cabrera, 2009).

Σε μια ποιοτική έρευνα για την Αφάνεια που διενέργησε ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας, η Zehra Beyli πήρε συνέντευξη από Τουρκοκύπριους της Αφάνειας για θέματα που αφορούσαν τις αντιλήψεις τους για τους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους και τη ζωή στο χωριό σε διάφορες περιόδους. Η Beyli βρήκε ότι η φύση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο κοινοτήτων έτεινε να είναι επαγγελματική παρά κοινωνική: οι περισσότεροι ερωτώμενοι ανέφεραν ότι δεν είχαν ελληνοκύπριους γείτονες ή φίλους, αλλά ότι διατηρούσαν εμπορικές σχέσεις με τους Ελληνοκύπριους. Αυτός ο τύπος επαφών υπήρχε κυρίως μεταξύ των αντρών των δύο κοινοτήτων, καθώς οι γυναίκες δε δραστηριοποιούνταν στη δημόσια σφαίρα και είχαν σχεδόν μηδενική επαφή με τους Ελληνοκύπριους. Κατά την περίοδο των διακοινοτικών ταραχών τα χρόνια 1963-64, η κατάσταση στο χωριό είχε γίνει πιο τεταμένη, με τους χωρικούς να φοβούνται για τη ζωή τους, ειδικά τη νύχτα. Ο φόβος τους ήταν τέτοιος που έπρεπε να καταφύγουν σε μέτρα όπως η φύλαξη της τουρκοκυπριακής συνοικίας του χωριού και η άρνηση του δικαιώματος διάβασης στους Ελληνοκύπριους. Από τη στιγμή που οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων δεν ήταν ανεπτυγμένες, στην Αφάνεια η στήριξη από μέλη της μιας κοινότητας προς την άλλη ήταν περιορισμένη. Αυτό αποδεικνύεται χαρακτηριστικά από ένα περιστατικό στο οποίο ένας ελληνοκύπριος καταστηματούχος αρνήθηκε να πωλήσει γάλα σε έναν Τουρκοκύπριο για το νεογέννητο γιο του. Αυτός ο αυξημένος φόβος και η καχυποψία αναπόφευκτα οδήγησε και στη μείωση των εμπορικών συναλλαγών στο χωριό. Ωστόσο, οι πολιτικές πεποιθήσεις φαίνεται να διαδραμάτισαν θετικό ρόλο στις σχέσεις των δύο κοινοτήτων: κάποιες αναφορές δείχνουν ότι οι αριστεροί Ελληνοκύπριοι συνεργάζονταν περισσότερο με τους Τουρκοκύπριους του χωριού και προστάτευαν ο ένας τον άλλο σε περιπτώσεις ανάγκης.

Πέρα από την έρευνα στην Αφάνεια, ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας διεξήγαγε παρόμοια έρευνα στο πρώην μικτό χωριό Περιστερώνα. Οι συνεντεύξεις που έγιναν με Ελληνοκύπριους που ζουν ακόμα στην Περιστερών και Τουρκοκύπριους πρόσφυγες από την Περιστερώνα δείχνουν έντονες διαφορές μεταξύ της ζωής στα δύο χωριά, την Αφάνεια και την Περιστερώνα. Υπολογίζεται ότι ο πληθυσμός της Περιστερώνας ανερχόταν περίπου στους 700 – 750 Ελληνοκύπριους και 350 – 500 Τουρκοκύπριους. Εκείνη την περίοδο στις αρχές της δεκαετίας του 60, η Περιστερώνα ήταν ένα από τα πλουσιότερα χωριά της περιοχής. Η κύρια πλουτοπαραγωγική της πηγή ήταν το ποτάμι που διέσχιζε το χωριό και συνέβαλλε στην γεωργική ανάπτυξη και σε άλλες εμπορικές δραστηριότητες. Η κάθε κοινότητα είχε το δικό της καφενείο, τις δικές της ταβέρνες και διάφορες άλλες επιχειρήσεις αλλά, σύμφωνα με τις περιγραφές των ερωτηθέντων, και οι δύο κοινότητες έκαναν χρήση αυτών των εγκαταστάσεων. Ως προς την κατανομή του πλούτου, η τουρκοκυπριακή κοινότητα φαίνεται ότι είχε το πλεονέκτημα αφού είχε στην κατοχή της τα πλουσιότερα εδάφη αλλά και τα γεωργικά μηχανήματα στο χωριό. Ωστόσο, η διοικητική εξουσία ήταν κατανεμημένη εξίσου: το χωριό είχε δύο μουχτάρηδες, ο καθένας από τους οποίους ήταν υπεύθυνος για τα ζητήματα της κοινότητάς του, και έναν αστυνομικό σταθμό ο οποίος μετά το 1960 ήταν επανδρωμένος τόσο από ελληνοκύπριους όσο και από τουρκοκύπριους αστυνομικούς. Επιπρόσθετα, υπήρχε επιτροπή για το νερό που έλεγχε την χρήση του ποταμού και της οποίας τα μέλη επίσης προέρχονταν και από τις δύο κοινότητες.

Τόσο η μελέτη για την Περιστερώνα της Zehra Beyli (2010) για λογαριασμό του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας που βασίστηκε σε συνεντεύξεις, όσο και όσο και αυτή του Γιώργου Φιλίππου (Philippou, 2010) συμφωνούν ότι οι σχέσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων υπήρξαν ειρηνικές κατά τη διάρκεια της βρετανικής διοίκησης. Σύμφωνα με τους ερευνητές, οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων συνέβαιναν σε τρία επίπεδα: το επαγγελματικό, το πολιτισμικό και το κοινωνικό. Στο επαγγελματικό επίπεδο, οι χωρικοί εργάζονταν μαζί στα αγροκτήματά τους και συνεργάζονταν όσον αφορά τις γεωργικές εκτάσεις στις οποίες συνήθως οι Τουρκοκύπριοι ήταν οι εργοδότες και οι Ελληνοκύπριοι οι εργοδοτούμενοι. Στο πολιτισμικό επίπεδο, υπάρχουν ανάγλυφες περιγραφές σχετικά με τις επαφές των δύο κοινοτήτων: περιστάσεις όπως αρραβώνες, γάμοι, θρησκευτικές γιορτές ή άλλες πολιτισμικές τελετές προσέφεραν ευκαιρίες για αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Στο κοινωνικό επίπεδο, οι συνεντεύξεις δείχνουν ξεκάθαρα ότι οι άνθρωποι του χωριού διατηρούσαν στενές διαπροσωπικές σχέσεις με μέλη της άλλης κοινότητας. Τα ευρήματα αυτών των μελετών οδηγούν στην υπόθεση ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις ήταν συχνότερες μεταξύ ανδρών που φαίνεται ότι δραστηριοποιούνταν εντονότερα στην δημόσια σφαίρα, σε αντίθεση με τις γυναίκες που έμεναν κυρίως στο σπίτι, φρόντιζαν τα παιδιά ή εργάζονταν στα χωράφια.

Η παρουσία της ΕΟΚΑ ήταν ισχυρή και στις μνήμες των Τουρκοκυπρίων της Περιστερώνας οι οποίοι, παρά το γεγονός ότι διατηρούσαν δεσμούς εμπιστοσύνης με τους Ελληνοκύπριους του χωριού, φαίνεται να φοβούνται τους ξένους που έρχονταν στο χωριό τους. Στην πραγματικότητα,

οι Τουρκοκύπριοι της Περιστερώνας ανέφεραν ότι είχαν γενικά καλές σχέσεις με τους Ελληνοκύπριους του χωριού τους μόνο μέχρι το 1963, όταν οι ζωές τους άλλαξαν. Σχετικά με την περίοδο 1963-64, υπήρχαν αναφορές σε επεισόδια βίας στο χωριό καθώς και διάφορες αναφορές σε συστηματική παρενόχληση των Τουρκοκυπρίων, γεγονός που οδήγησε στη μαζική φυγή τους και στην λεηλασία των περιουσιών τους από τους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους. Οι Τουρκοκύπριοι με μεγάλη θλίψη ανακαλούν στη μνήμη τους αυτή την περίοδο, ως περίοδο διαρκούς φόβου. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι γείτονες και παλιοί φίλοι σταμάτησαν να χαιρετιούνται στους δρόμους, η παρουσία ξένων στο χωριό έγινε πιο έντονη, συχνά ακούγονταν πυροβολισμοί κατά τη διάρκεια της νύχτας ενώ σημειώνονταν και συχνές ζωοκλοπές. Έχοντας εγκαταλείψει το χωριό τους για λόγους ασφάλειας, πολλοί Τουρκοκύπριοι επέστρεψαν κάποια χρόνια αργότερα (γύρω στο 1968-69) για να βρουν τις περιουσίες τους λεηλατημένες και κατεστραμμένες, ενώ μετά απ' αυτό φαίνεται ότι τίποτα δεν ήταν πια το ίδιο. Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι σε όλες τις συνεντεύξεις των Ελληνοκυπρίων, η έμφαση δίνεται στο ρόλο των εξωτερικών παραγόντων και όχι στις λεηλασίες και στο κλίμα φόβου, όπως γίνεται στις συνεντεύξεις των Τουρκοκυπρίων. Οι συνεντεύξεις των Ελληνοκυπρίων συνήθως αποδίδουν το φταίξιμο στους Βρετανούς, την ΤΜΤ, την ΕΟΚΑ αλλά και στις ελληνοκυπριακές αρχές που χαρακτηρίζονται ως παράγοντες που προωθούσαν την διακοινοτική βία ανάμεσα στους ανθρώπους της Κύπρου. Πράγματι, ένας Ελληνοκύπριος δήλωσε ότι άνθρωποι έξω από το χωριό προσπαθούσαν να ασκήσουν πίεση στους Ελληνοκύπριους της Περιστερώνας να οργανώσουν δολοφονίες Τουρκοκυπρίων στο χωριό και ότι η προσπάθειά τους αυτή δεν καρποφόρησε, αφού οι Ελληνοκύπριοι αρνήθηκαν να τραβήξουν τις διακοινοτικές ταραχές στα άκρα. Όπως σημειώνει ο ίδιος συμμετέχων:

“... χαιρόμαστε πάρα πολύ γι' αυτό [για το ότι αρνηθήκαμε]... γιατί αν το είχαμε κάνει [να προχωρήσουμε σε δολοφονίες], σήμερα ολόκληρη η κοινότητά μας θα θεωρούνταν ένοχη» (Philippou, 2010, σ.12).

Ένα χωριό που επιμένει να παραμένει μικτό: Η περίπτωση της Πύλας

Η Πύλα είναι ένα από τα δύο χωριά της Κύπρου που παραμένουν μικτά (το δεύτερο είναι η Ποταμιά). Βρίσκεται στην Πράσινη Γραμμή που ορίστηκε από τα Ηνωμένα Έθνη, γεγονός που επέτρεπε στους ελληνοκύπριους και τους τουρκοκύπριους ακτιβιστές να χρησιμοποιούν το χωριό ως τόπο συναντήσεων πριν το 2003, όταν δεν υπήρχε άλλο μέρος στο νησί όπου να επιτρέπεται η επαφή μεταξύ μελών των δύο κοινοτήτων. Η μοναδικότητα της περίπτωσης της Πύλας την κατέστησε αντικείμενο του ερευνητικού ενδιαφέροντος, αφού μετά το 1974 διάφορες μελέτες προσπάθησαν να εξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο Τουρκοκύπριοι και Ελληνοκύπριοι συνυπάρχουν σ' αυτό το εναπομείναν μικτό χωριό (π.χ. βλέπε Constantinou & Papadakis, 2001; Cakal, 2007). Μια και η Πύλα αποτελεί το πιο πολυερευνημένο μικτό χωριό στην Κύπρο, αφιερώνουμε ολόκληρη αυτή την ενότητα στην επισκόπηση των διαθέσιμων ερευνών για το χωριό αυτό.

Η Πύλα αποτελεί ένα περιβάλλον στο οποίο μπορεί κανείς να παρατηρήσει τις διακοινοτικές σχέσεις και τους τρόπους με τους οποίους αυτές αντανακλούν και οικειοποιούνται τη σύγκρουση μεταξύ ελληνικών και τουρκικών εθνικών συμβόλων, ιδεολογιών και πολιτικών λόγων (Constantinou & Papadakis, 2001). Η επίλυση των καθημερινών τοπικών ζητημάτων μπορεί να προκαλέσει ανυπέβλητες αντιδράσεις από την μια ή την άλλη πλευρά, οι οποίες εμφανίζονται απρόθυμες να συνεργαστούν σε συγκεκριμένα ζητήματα, αφού κάτι τέτοιο ενέχει τον κίνδυνο να κατηγορηθούν από τις δικές τους πολιτικές οργανώσεις ότι αναγνωρίζουν τη νομιμότητα των πολιτικών οργανώσεων της άλλης πλευράς (Constantinou & Papadakis, 2001).

Ο Παπαδάκης (Papadakis 1997, 2009) ήταν ένας από τους πρώτους ανθρωπολόγους που εστίασαν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον στην Πύλα, καθώς έκανε έρευνα στο χωριό από το Σεπτέμβριο του 1994 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1995. Οι διακοινοτικές εντάσεις στο χωριό σύντομα έγιναν εμφανείς στον ερευνητή, ο οποίος παραθέτει την εύστοχη περιγραφή ενός χωρικού που παρομοίασε τη ζωή στην Πύλα με το να στέκεται κανείς πάνω σ' ένα βαρέλι γεμάτο πυρίτιδα. Όπως εξηγεί ο Παπαδάκης, στην Πύλα μικρά και ασήμαντα περιστατικά μπορεί εύκολα να διογκωθούν και να μετατραπούν σε εθνικά ζητήματα, όχι τόσο από τους χωρικούς τους ίδιους όσο από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις αρχές στις δύο πλευρές του υφιστάμενου διαχωρισμού. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της περιόδου αντιλαμβάνονταν την Πύλα ως ένα μέρος στο οποίο δεν επιτρέπονται οι συμβιβασμοί ή η απώλεια έστω και μιας μικρής λωρίδας γης, καθώς το χωριό θεωρούνταν ένα περιβάλλον όπου η δικαιοδική διαμάχη συνεχίζεται. Από την άλλη, οι χωρικοί, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι, αντιπαθούσαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης καθώς αυτά πολλές φορές τους είχαν προδώσει κατονόμασει, είτε ως κατάσκοπους της άλλης πλευράς είτε ως παράνομους λαθρέμπορους.

Ο Παπαδάκης (Papadakis 1997, Παπαδάκης 2009) διερεύνησε επίσης τις διαδικασίες διατήρησης της ειρήνης στο χωριό κατά την περίοδο της έντονης διακοινοτικής σύγκρουσης στο νησί. Φαίνεται ότι οι χωρικοί είχαν προστατέψει τους συγχωριανούς τους από την άλλη κοινότητα σε δύο περιπτώσεις: η μία το 1963-64 όταν οι Τουρκοκύπριοι της Πύλας είχαν εμποδίσει τουρκοκύπριους εξτρεμιστές από άλλα μέρη του νησιού να επιτεθούν στους Ελληνοκύπριους του χωριού και η άλλη το 1974 όταν δεξιόφρονες Ελληνοκύπριοι της Πύλας απέτρεψαν ελληνοκύπριους εξτρεμιστές από άλλα μέρη του νησιού να επιτεθούν στους Τουρκοκύπριους του χωριού. Και στις δύο περιπτώσεις οι ερωτώμενοι εξήγησαν ότι οι χωρικοί είχαν προστατέψει τους συγχωριανούς τους από την άλλη κοινότητα εν μέρει επειδή ήθελαν να προστατέψουν τους εαυτούς τους από πράξεις εκδίκησης στο χωριό.

Φαίνεται λοιπόν, ότι οι χωρικοί της Πύλας και από τις δύο κοινότητες κατέβαλλαν προσπάθειες για τη διατήρηση της σταθερότητας στο χωριό τους για εργαλειακούς κυρίως σκοπούς. Η έρευνα δε δείχνει άριστες σχέσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων του χωριού αλλά, αντίθετα, δείχνει ότι τα εθνικά σύμβολα και οι εθνικές ιδεολογίες ήταν ιδιαίτερα εμφανείς στην καθημερινή ζωή του χωριού. Για παράδειγμα, το εξωτερικό του ελληνοκυπριακού καφενείου ήταν αποκάλυπτα διακοσμημένο με τη σημαία της Ελλάδας, ενώ τον εσωτερικό χώρο κοσμούσαν μια μικρότερη σημαία της Ελλάδας που διέσχισε την οροφή, εικόνες της ελληνικής επανάστασης εναντίον των Τούρκων το 1821 και η επιγραφή: Η πρωτεύουσα του Ελληνισμού δεν είναι η Αθήνα είναι η Κωνσταντινούπολη (Παπαδάκης, 2009, σ. 317). Επομένως, είναι φανερό ότι δε γίνεται καμιά προσπάθεια καταστολής του ευρύτερου πολιτικού εθνικιστικού ανταγωνισμού μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Επιπλέον, ήταν πολύ σπάνιο μέλη της μιας κοινότητας να επισκέπτονται τα καφενεία της άλλης κοινότητας και γενικότερα οι χωρικοί περιορίζονταν στα πλαίσια της δικής τους κοινότητας. Όπως εξήγησε ένας χωρικός, αυτό γινόταν για πρακτικούς κυρίως λόγους και με σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης: στα καφενεία το κυρίαρχο θέμα

συζητήσεων ήταν η πολιτική και οι θαμώνες ήθελαν να μπορούν να εκφράζουν ανοικτά τις απόψεις τους- ενώ αν στα καφενεία της κάθε κοινότητας σύχναζαν και μέλη από την άλλη κοινότητα, αναμφίβολα τέτοιες συζητήσεις θα οδηγούσαν σε διαφωνίες και πιθανότατα σε συγκρούσεις. Επομένως, φαίνεται ότι υπήρχε μια τρόπον τινά σιωπηρή συμφωνία ανάμεσα στις δύο κοινότητες για την τήρηση μιας ορισμένης απόστασης της μιας από την άλλη. Σε μια σπάνια περίπτωση που ανέφεραν οι ερωτώμενοι στην οποία ένας Τουρκοκύπριος επισκεπτόταν τακτικά το ελληνοκυπριακό καφενείο κυρίως εξαιτίας του εθισμού του στον τζόγο, ενδεχομένως και λόγω μιας ελαφριάς διανοητικής καθυστέρησης, οι Ελληνοκύπριοι τον υποψιάζονταν ότι ήταν κατάσκοπος που προσποιούνταν ως προς τον εθισμό του στον τζόγο και τη διανοητική του καθυστέρηση, ώστε να μπορεί να επισκέπτεται συχνά το καφενείο τους και να ακούει τις συζητήσεις τους (Παπαδάκης, 2009, σ.326). Επιπλέον, στο παρελθόν κάποιοι χωρικοί είχαν διαπράξει διακοινοτικά εγκλήματα, τα οποία ήταν καλά γνωστά και στις δύο κοινότητες του χωριού, όπως για παράδειγμα η σφαγή των επιβατών ενός λεωφορείου, με Τουρκοκύπριους από άλλα χωριά της Κύπρου στην οποία είχαν λάβει μέρος και Ελληνοκύπριοι από την Πύλα. Ωστόσο, καμία κοινότητα δε συζητούσε το συγκεκριμένο περιστατικό ανοικτά επειδή, όπως εξήγησαν οι ερωτώμενοι, δεν θα προέκυπτε κανένα όφελος από το να ανασκαλίζουν διαρκώς το παρελθόν και να συζητούν τέτοια γεγονότα. Οπότε φαίνεται ότι, παρά τις προσπάθειες που κατέβαλλαν οι κάτοικοι της Πύλας να προστατέψουν τους συγχωριανούς τους και να διατηρήσουν την ειρήνη στο χωριό τους, δε δίσταζαν να λάβουν μέρος σε διακοινοτικές βιαιότητες όταν αυτές συνέβαιναν έξω από το χωριό.

Ωστόσο, παρά το ότι οι χωρικοί κρατούσαν απόσταση ασφαλείας ο ένας από τον άλλο, σε επίπεδο εμπορικών επιχειρήσεων γίνονταν συνεργασίες. Όπως εξηγεί ο Παπαδάκης, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η Πύλα ήταν ξακουστή σε ολόκληρη την ελληνοκυπριακή κοινότητα ως το χωριό στο οποίο μπορούσε κανείς να πάει για να αγοράσει φθινό αλκοόλ, τσιγάρα, ρούχα και φρέσκο ψάρι (1997, 2009, βλέπε επίσης Constantinou & Papadakis, 2001). Όντας στη νεκρή ζώνη και παρά το εμπάργκο, η Πύλα είχε μετατραπεί σε εμπορικό κέντρο, στο οποίο οι Τουρκοκύπριοι μπορούσαν να πωλούν τα προϊόντα τους στους Ελληνοκύπριους που κατέφθαναν στο χωριό για να επωφεληθούν από τις χαμηλές τιμές. Οι χωρικοί της Πύλας σύντομα βρήκαν τον τρόπο να συνεργάζονται προς αμοιβαίο όφελος: στην ουσία οι Ελληνοκύπριοι έλεγχαν κυρίως τα εστιατόρια, ενώ οι Τουρκοκύπριοι διατηρούσαν τα καταστήματα του χωριού. Οι χωρικοί φαίνεται να εφεύρισκαν διαρκώς καινούριες στρατηγικές για να διατηρούν τις ισορροπίες και να κρατούν και τις δύο πλευρές ικανοποιημένες: για παράδειγμα, οι Ελληνοκύπριοι συχνά αγόραζαν ψάρια για τα εστιατόριά τους από τους Τουρκοκύπριους, ενώ πολλές φορές εργοδοτούσαν Τουρκοκύπριους ως σερβιτόρους στα εστιατόριά τους. Αυτό είχε και πρακτικές εφαρμογές αφού ένας τουρκοκύπριος σερβιτόρος φαινόταν ιδιαίτερα χρήσιμος όταν σημειώνονταν διαπληκτισμοί μεταξύ τουρκοκύπριων πελατών στο εστιατόριο, αφού, η παρέμβαση του ελληνοκύπριου ιδιοκτήτη σε μια τέτοια περίπτωση είναι πιθανό να έκανε τα πράγματα χειρότερα. Σε άλλες περιπτώσεις όταν παρέες Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων τσακώνονταν μεταξύ τους, ο τουρκοκύπριος σερβιτόρος θα ηρεμούσε τους πελάτες της δικής τους κοινότητας ενώ ο ιδιοκτήτης θα αναλάμβανε να χειριστεί τους πελάτες της ελληνοκυπριακής κοινότητας.

Ο Huseyin Cakal έκανε έρευνα στην Πύλα από την προοπτική της κοινωνικής ψυχολογίας (Cakal, 2007). Η έρευνα του Cakal είχε στόχο να εξετάσει τις σχέσεις που αναπτύσσονταν σε μικτές γειτονίες ως προς τις κοινωνικές επαφές, τις διομαδικές φιλίες και την εθνοτική προκατάληψη. Χρησιμοποιώντας ποιοτικά δεδομένα τα οποία συνέλεξε με τη βοήθεια ερωτηματολογίου, ο Cakal, βρήκε ότι οι επαφές που προέκυπταν από διακοινοτικές φιλίες είχαν ισχυρότερη αρνητική συσχέτιση με την προκατάληψη, απ' ότι οι επαφές που προέκυπταν από τη διαμονή σε μικτές συνοικίες. Επιπλέον, ο Cakal συμπλήρωσε τα ποσοτικά του αποτελέσματα με ποιοτικά δεδομένα που άντλησε από δομημένες συνεντεύξεις και επιτόπιες παρατηρήσεις. Μέσα από τις συνεντεύξεις, ο Cakal εντόπισε σημαντικές διαφορές μεταξύ των αντιλήψεων των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων γύρω από το κυπριακό πρόβλημα: η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων που ερωτήθηκαν θεωρούσαν ότι το κυπριακό πρόβλημα ήταν «αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής του 1974», ενώ η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων το θεωρούσε κυρίως «πρόβλημα εθνοτικό». Όταν ερωτήθηκαν για τις σχέσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες του χωριού στο παρελθόν, οι συμμετέχοντες και από τις δύο κοινότητες συμφωνούσαν στο ότι πριν το 1960 οι σχέσεις ήταν κανονικές και άνετες, και ότι η επιδείνωση των σχέσεων κορυφώθηκε την περίοδο μεταξύ 1963 και 1974. Ενώ όμως οι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες θεωρούσαν ότι οι σχέσεις άρχισαν να εντείνονται ιδιαίτερα μετά το 1955, οι Ελληνοκύπριοι που ερωτήθηκαν τοποθετούσαν την ένταση των διακοινοτικών σχέσεων μεταξύ 1960 και 1963. Όσον αφορά τη διάρκεια του 1974, ο Cakal βρήκε ότι, παρά το γεγονός ότι όλες οι αναφορές των κατοίκων περιέγραφαν την περίοδο ως τεταμένη, τόσο οι Ελληνοκύπριοι όσο και οι Τουρκοκύπριοι υπογράμμιζαν τη θετική φύση των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών των δύο κοινότητων κατά τη διάρκεια των δύσκολων καιρών. Οι διαρκείς προσπάθειες των χωρικών να διατηρήσουν τη σταθερότητα στην Πύλα ήταν εμφανείς και από το ότι κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων

οι χωρικοί απέφευγαν να μιλήσουν για πράγματα που ήταν πιθανόν να αναζωπυρώσουν τα πάθη στην κοινότητα και έξω απ' αυτήν. Επιπλέον, παρόλο που διακοινοτικές επαφές όντως υπήρχαν στις μικτές γειτονιές, έτειναν να είναι μεμονωμένες, ατομικές και βασισμένες σε οικονομικές δραστηριότητες να μετατρέπονται σε «καθημερινή εμπλοκή» και πιο προσωπικές σχέσεις ή να επεκταθούν επεκτείνονται στο επίπεδο της κοινότητας (Cakal, 2007). Η διάνοιξη των οδοφραγμάτων στο χωριό το 2003¹⁸, θεωρήθηκε, από τους κατοίκους, ότι επηρέασε αρνητικά τις σχέσεις στην κοινότητα. Γενικά, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι και οι δύο κοινότητες στο χωριό όντως προσπάθησαν να διατηρήσουν τη σταθερότητα κάτι το οποίο, σύμφωνα με τον ερευνητή, βοήθησε την κοινωνική ζωή του χωριού να αντέξει τις επιπτώσεις από τα εξωγενή πλήγματα, όπως ήταν οι διαδηλώσεις στην πράσινη γραμμή (π.χ. η πορεία «οι γυναίκες επιστρέφουν» και οι συγκρούσεις στη Δερύνεια το 1996), ακόμα και οι μεγάλης κλίμακας ένοπλες συγκρούσεις σε άλλα μέρη του νησιού κατά τη διάρκεια του 1974.

Οι Ψάλτης και Hewstone (2008) επίσης διενέργησαν κοινωνιοψυχολογική έρευνα στην Πύλα. Οι ερευνητές χρησιμοποίησαν ένα ερωτηματολόγιο το οποίο δένειμαν σε αντιπροσωπευτικό δείγμα και από τις δύο κοινότητες, με σκοπό να εξετάσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων σ' ένα χωριό με πολλές μεταβλητές σχετικές με τις διομαδικές σχέσεις. Οι Ψάλτης και Hewstone βρήκαν ότι οι ελληνοκύπριοι χωρικοί στην Πύλα είχαν θετικότερη εικόνα για τους Τουρκοκύπριους παρά το αντίστροφο, όσον αφορούσε σε ζητήματα εμπιστοσύνης μεταξύ των απλών ανθρώπων, συγχώρεσης, αντίληψης της προοπτικής του άλλου και θετικών συναισθημάτων προς την εξω-ομάδα. Ωστόσο, οι Τουρκοκύπριοι ανέφεραν περισσότερες επαφές με την άλλη κοινότητα σε σύγκριση με τους Ελληνοκύπριους αλλά και περισσότερες διακοινοτικές φιλίες. Από την άλλη, ένας σημαντικά μεγαλύτερος αριθμός Ελληνοκυπρίων στο χωριό ανέφερε καλύτερης ποιότητας επαφές με την άλλη κοινότητα (θετικές, σε συνεργατικό πνεύμα, βασισμένες στον αμοιβαίο σεβασμό) σε σύγκριση με τους Τουρκοκύπριους. Αυτά τα ευρήματα σχετικά με τις επαφές μπορούν να ερμηνευθούν από το γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι της Πύλας εργάζονται στο νότιο τμήμα του διαχωρισμού και έτσι έχουν περισσότερες ευκαιρίες για επαφές με μέλη της ελληνοκυπριακής κοινότητας, παρά το αντίστροφο. Επομένως, φαίνεται ότι παρόλο που οι Τουρκοκύπριοι της Πύλας όντως έχουν περισσότερες ευκαιρίες για επαφές με μέλη της άλλης κοινότητας, σύμφωνα με τα ευρήματα αυτής της έρευνας, οι επαφές τους πιθανόν να γίνονται για επαγγελματικούς λόγους και να μην είναι εξίσου καλές ως προς την ποιότητα. Αυτό το εύρημα ήταν επίσης σύμφωνο με το γεγονός ότι η στάση των Τουρκοκυπρίων της Πύλας προς τους Ελληνοκύπριους δεν ήταν πολύ θετική.

Όσον αφορά τις φιλίες στο χωριό, η έρευνα βρήκε ότι το επίπεδο των διομαδικών φιλιών ήταν πολύ υψηλό, αφού 61.3% των Ελληνοκυπρίων ανέφεραν ότι είχαν τουλάχιστον ένα τουρκοκύπριο φίλο ενώ το 86.6% των Τουρκοκυπρίων ανέφεραν ότι είχαν τουλάχιστον ένα ελληνοκύπριο φίλο. Μια ενδιαφέρουσα διαφορά όμως βρέθηκε μεταξύ των δύο κοινοτήτων σχετικά με το βαθμό στον οποίο ήταν διατεθειμένοι να αποκαλύψουν λεπτομέρειες της προσωπικής τους ζωής. Η έρευνα βρήκε ότι οι Ελληνοκύπριοι ήταν λιγότερο πιθανόν να αποκαλύψουν στοιχεία για τον εαυτό τους και ειδικά λεπτομέρειες για προσωπικά τους θέματα στους Τουρκοκύπριους απ' ότι το αντίστροφο. Επίσης, παρατηρήθηκε μια ασυμφωνία ως προς τις απόψεις των μελών των δύο κοινοτήτων όσον αφορά τις ισορροπίες εξουσίας στο χωριό. Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων θεωρούσαν ότι οι Ελληνοκύπριοι είχαν περισσότερη πολιτική δύναμη στο χωριό, ενώ η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων θεωρούσαν ότι ήταν οι Τουρκοκύπριοι είχαν την περισσότερη πολιτική δύναμη. Επιπρόσθετα, η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων αισθανόταν ότι έκανε μεγαλύτερη προσπάθεια να συνεργαστεί και να έρθει σε επαφή με τους Ελληνοκύπριους, ενώ η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων αισθανόταν ότι έκανε εξίσου προσπάθειες με τους Τουρκοκύπριους προς την κατεύθυνση της επαφής και της συνεργασίας.

Γενικά, οι Ψάλτης και Hewstone (2008) ισχυρίζονται ότι συγκρίνοντας αυτά τα αποτελέσματα με έρευνες που διενέργησαν στον ευρύτερο πληθυσμό της Κύπρου, οι διομαδικές σχέσεις στην Πύλα εμφανίζονται καλύτερες ως προς αρκετές βασικές παραμέτρους. Ωστόσο, τα ευρήματα εισηγούνται επίσης ότι αυτό δεν απορρέει από το γεγονός και μόνο ότι οι δύο κοινότητες ζουν μαζί. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι σε περιπτώσεις όπως η Πύλα, στην οποία υπάρχει αριθμητική ασυμμετρία υπέρ των Ελληνοκυπρίων, οι Τουρκοκύπριοι εμφανίζουν εντονότερες τις ρεαλιστικές απειλές

18. Πριν το 2003 μόνο οι Τουρκοκύπριοι μπορούσαν να περάσουν για μερικές ώρες στο νότιο μέρος του διαχωρισμού με την επίσημη αιτιολογία ότι επισκέπτονται τους Τουρκοκύπριους της Πύλας. Σε πολλές περιπτώσεις όμως, ο πραγματικός λόγος της επίσκεψης τους ήταν η συνάντηση με Ελληνοκύπριους. Σε κάθε περίπτωση, κατά τη διάρκεια αυτών των επαφών συνήθως παρακολουθούνταν από τη μυστική αστυνομία και των δύο πλευρών

και την διομαδική ευκρίνεια¹⁹, ενώ επίσης φοβούνται την αφομοίωση περισσότερο απ' ό,τι οι Ελληνοκύπριοι• κάτι το οποίο μειώνει τη δυνατότητα θετικών αποτελεσμάτων από την επαφή με μέλη της εξω-ομάδας σ' ένα μικτό χωριό.

Η Βαρβάρα Καρατσιόλη (Karatsioli, 2010) διενήργησε ανθρωπολογική μελέτη στην οποία σύγκρινε τα δύο χωριά που παραμένουν μικτά, την Πύλα και την Ποταμιά. Όσον αφορά την Πύλα, η Καρατσιόλη εξηγεί ότι οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων είχαν πάντοτε «μια δικοινοτική γεύση από την οποία επέβαλλε ένας μηχανισμός αυστηρής αμοιβαιότητας» (σ.43). Σύμφωνα με την ερευνήτρια, στην Πύλα οι χωρικοί διατηρούσαν πάντοτε και ακόμα διατηρούν χωριστά καφενεία, χωριστά μέρη λατρείας, χωριστά δημαρχεία και συμβούλια, ενώ από το 1974 και έπειτα, έχουν αναρτήσει την ελληνική και τουρκική σημαία αντίστοιχα. Η Καρατσιόλη συμφωνεί με τον Παπαδάκη ότι η συνεργασία των χωρικών φαίνεται να περιορίζεται στην εμπορική δραστηριότητα. Όπως εξηγεί, αυτό το κλίμα που υπογραμμίζει τις εμφανείς διαφορές μεταξύ των δύο κοινοτήτων συχνά προκαλεί εντάσεις, όπως για παράδειγμα, σχετικά με την χρήση των σημαιών σε δημόσιους χώρους ή κατά τη διάρκεια των εορτασμών της μιας από τις δύο κοινότητες. Παρ' όλα αυτά, για να διατηρηθεί η ειρήνη, όταν εμφανίζονται τέτοιες εντάσεις αντιμετωπίζονται με ένα σύστημα αυστηρής αμοιβαιότητας, ένα σύστημα που φαίνεται ότι κατόρθωσε να διατηρήσει τη φαινομενική ειρήνη στο χωριό όλα αυτά τα χρόνια. Οι χωρικοί ποτέ δεν επέτρεψαν βιαιότητες στην Πύλα και πάντα εμπόδιζαν επιθέσεις μέσα στο χωριό. Έτσι, κατόρθωσαν να αποτρέψουν ξεσπάσματα βίας ακόμα και σε περιόδους που οι διακοινοτικές συγκρούσεις έπλητταν ολόκληρο το νησί το 1963-64. Παρ' όλα αυτά για την Καρατσιόλη ήταν φανερό ότι αυτή η φαινομενική ειρήνη στην Πύλα είναι στην πραγματικότητα «μεταμφιεσμένη σύγκρουση». Όπως είδαμε και πιο πάνω, ακόμα κι αν οι κάτοικοι της Πύλας κατόρθωναν να αποφεύγουν την ανοικτή σύγκρουση στο χωριό, το 1963-64 είχαν λάβει μέρος σε διακοινοτικές βιαιότητες έξω από το χωριό. Επιπλέον, οι πράξεις τους αυτές δεν κρατούνταν μυστικές, καθώς είχαν μιλήσει ανοικτά στο χωριό για τις δολοφονίες, τους βιασμούς και άλλες παρόμοιες πράξεις στις οποίες είχαν προβεί. Αυτό οδήγησε στη διόγκωση του διακοινοτικού μίσους και της έντασης στο χωριό αλλά, και πάλι, αυτός ο θυμός και το μίσος είχαν κατευθυνθεί έξω από το χωριό μέσα από πράξεις βίαιης εκδίκησης αλλού, ώστε να διατηρείται η ειρήνη στο δικό τους χωριό. Σήμερα, παρά το γεγονός ότι οι κάτοικοι της Πύλας αναρτούν ελεύθερα τα σύμβολα των ευρύτερων τους εθνικών κοινοτήτων, πράγμα που όντως δημιουργεί εντάσεις, κατορθώνουν όμως να εξισορροπούν αυτές τις εντάσεις προς όφελος της σταθερότητας στο χωριό. Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε επίσης ότι, παρά το γεγονός ότι πολλοί επαναπροσεγγιστές ακτιβιστές σύχναζαν στην Πύλα και ζητούσαν από τους χωρικούς να συμμετέχουν στις δραστηριότητές τους και να μοιραστούν τις εμπειρίες τους γύρω από την ειρηνική συνύπαρξη, οι χωρικοί πολύ σπάνια αποδέχονταν τις προσκλήσεις για να λάβουν μέρος σε τέτοιες εκδηλώσεις.

19. Διομαδική ευκρίνεια (intergroup salience) καλείται η επίγνωση την οποία έχει ένα άτομο σε ότι αφορά την υπαγωγή του σε μια ομάδα και τις σχετικές διαφορές που παρουσιάζει η ομάδα του στα πλαίσια μιας διομαδικής συναναστροφής (Harwood, Raman and Hewstone, 2006).

Από το παρόν στο μέλλον: πρώην κάτοικοι των μικτών χωριών και συμφιλίωση

Υπάρχει ένας μικρός αριθμός μελετών που βασίστηκαν σε συνεντεύξεις με άτομα από πρώην μικτά χωριά, με σκοπό να κατανοήσουν κατά πόσο και με ποιο τρόπο η μνήμη της διακοινοτικής ζωής μπορεί να αποτελέσει ένα συστατικό στοιχείο για τη συμφιλίωση και τα είδη των θεσμικών και ιδεολογικών εμποδίων που κρατούν ακόμα τα άτομα χωριστά.

Η διάνοιξη των οδοφραγμάτων μεταξύ της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας το 2003 και οι επαφές και επισκέψεις μεταξύ των δύο πλευρών που ακολούθησαν προσέκλυσαν ευρύ ερευνητικό ενδιαφέρον. Για μια σειρά από λόγους, οι μελετητές και οι επαναπροσεγγιστές ακτιβιστές προσπάθησαν να καταγράψουν τα συναισθήματα των εκτοπισμένων όταν επισκέφθηκαν τα παλιά τους σπίτια ή τις αντιδράσεις τους όταν συνάντησαν παλιές γνωριμίες ή άγνωστα πρόσωπα στα σπίτια τους:

- Πρώτον, τέτοιες μελέτες είχαν στόχο να καταγράψουν το βαθμό στον οποίο και τους τρόπους με τους οποίους τέτοιες συναντήσεις και επισκέψεις έκαναν τα εκτοπισμένα άτομα να επανεξετάσουν τις αναμνήσεις τους σχετικά με τα σπίτια που εγκατέλειψαν, τις ταυτότητές τους, τη σημασία της επιστροφής, το παρόν τους και το μέλλον τους.
- Δεύτερον, αυτές οι μελέτες θεωρούσαν ότι εξετάζοντας τους τρόπους με τους οποίους εκτοπισμένοι και μη εκτοπισμένοι ταξιδιώτες στην άλλη πλευρά αλληλεπιδρούσαν με παλιές τους γνωριμίες και με τον «άλλο», μπορούσε να παρέχει πληροφορίες για το σχεδιασμό μελλοντικών στρατηγικών, ώστε με ενεργό τρόπο να δημιουργήσει κανείς συνθήκες επαφής μεταξύ των δύο κοινοτήτων.

Κάποιοι από τους ελληνοκύπριους χωρικούς από το Αργάκι, οι οποίοι είχαν εκτοπιστεί το 1974, είχαν ταξιδέψει στο βορρά για να επισκεφτούν το χωριό τους ενώ κάποιοι από τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους είχαν ταξιδέψει στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Οι συναντήσεις τους ήταν φιλικές και συναισθηματικές, με ανταλλαγές δώρων και νέων και την επιστροφή αντικειμένων τα οποία οι Ελληνοκύπριοι είχαν αφήσει φεύγοντας και οι Τουρκοκύπριοι είχαν φυλάξει γι' αυτούς. Όπως παρατήρησε ο Peter Loizos, επιστρέφοντας στα σπίτια τους και στα χωριά τους μετά από τόσα χρόνια, τα άτομα άρχισαν να συμβιβάζονται με την ιδέα ότι είχαν χάσει οριστικά τα σπίτια στα οποία κάποτε πίστευαν ότι πιθανόν να επέστρεφαν για να ζήσουν ξανά στο μέλλον, ενώ συνειδητοποίησαν επίσης ότι οι μνήμες που είχαν για τα σπίτια τους ενδεχομένως να ήταν εξιδανικευμένες. Όμως την ίδια στιγμή, αυτές οι εγκάρδιες συνεντεύξεις συνοδεύονταν από επικριτικά σχόλια σχετικά με την ανικανότητα των Τουρκοκυπρίων να διατηρήσουν σε καλή κατάσταση τα σπίτια και τα χωράφια τους, την αδιαφορία τους (που ερμηνευόταν ως έλλειψη σεβασμού) να συντηρήσουν τις χριστιανικές εκκλησίες και τους τάφους ή την καταστροφή αυτών των χώρων. Κάποιες από τις επισκέψεις συνοδεύονταν από όρκους να μην ξανα-επισκεφτούν το Αργάκι ενώ κάποιοι άλλοι τηρούσαν απολογητική στάση για το γεγονός ότι διατήρησαν επαφές με τους Τουρκοκυπρίους που γνώρισαν πρόσφατα (Loizos, 2008). Σε άλλες περιπτώσεις, Τουρκοκύπριοι από το Αργάκι ταξίδεψαν στο βορρά για να συναντήσουν γέροντες ή άρρωστους Ελληνοκύπριους πρώην γείτονες και να τους δείξουν την ευγνωμοσύνη τους για τη βοήθεια που είχαν κάποτε λάβει απ' αυτούς (Loizos, 2008). Ο Loizos εξηγεί την αμφισβημία των αντιδράσεων των Ελληνοκυπρίων μετά από τέτοιες συναντήσεις. Από τη μια, αντέδρασαν με χαρά βλέποντας παλιές γνωριμίες και λαμβάνοντας τα αντικείμενα που τους επέστρεφαν τα οποία παλαιότερα ανήκαν σ' αυτούς, αισθανόμενοι ότι ξανάβρισκαν κομμάτια του παρελθόντος τους• από την άλλη η χαρά που συνοδευόταν κι από την άμεση αίσθηση ότι η απώλεια που υπέστησαν ήταν μόνιμη και ότι η μελλοντική επιστροφή στα χωριά τους ήταν αδύνατη. Έτσι, οι αντιδράσεις των ανθρώπων σε τέτοιες συναντήσεις εξαρτιόνταν από τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα συμβιβάζονταν με την απώλειά τους και το βαθμό στον οποίο επέμεναν να συντηρούν το μύθο της επιστροφής.

Μια έρευνα που διεξήγαγε ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας στα πρώην μικτά χωριά της Περιστερώνας και της Αφάνειας αγγίζει επίσης το θέμα της συμφιλίωσης στο παρόν και το μέλλον. Σ' αυτή την έρευνα οι ερευνητές επιχείρησαν να διερευνήσουν τις αντιλήψεις, τις στάσεις, τους φόβους και τις ανησυχίες των συμμετεχόντων, όσον αφορά τη λύση του κυπριακού προβλήματος και την τύχη των δύο κοινοτήτων.

Οι Τουρκοκύπριοι της Περιστερώνας είχαν επισκεφθεί το χωριό τους και πάλι το 2003 και αφηγήθηκαν το πώς επισκέφθηκαν τους παλιούς τους γείτονες και έκλαψαν μαζί τους θρηνώντας τη ζωή που έχασαν. Οι Ελληνοκύπριοι της Περιστερώνας με την ευκαιρία επισκέφθηκαν επίσης τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους στο βορρά. Επίσης διοργάνωσαν ένα δικαιοδικό φεστιβάλ στο χωριό ώστε να φέρουν και πάλι μαζί τα μέλη

των δύο κοινοτήτων. Οι ελληνοκύπριοι χωρικοί εξέφραζαν νοσταλγία για το χρόνο που είχαν περάσει με τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους στο παρελθόν, ενώ κάποιοι εξέφρασαν επίσης δυσαρέσκεια με το γεγονός ότι κάποιοι ελληνοκύπριοι πρόσφυγες από άλλα χωριά μετακόμισαν πλέον στην Περιστέρωνα και σήμερα οι αρχικοί κάτοικοι της Περιστέρωνας αποτελούν μειοψηφία. Οι τουρκοκύπριοι ερωτώμενοι όμως, ήταν απρόθυμοι να δηλώσουν την επιθυμία τους να επιστρέψουν πίσω στο χωριό τους στο μέλλον. Όπως ανέφερε μια τουρκοκύπρια γυναίκα: «το χωριό δεν σημαίνει τίποτα για μένα πια» (Beyli, 2010, σ.12). Άλλοι εξέφρασαν την άποψη ότι είναι ίσως «πολύ αργά» να λυθεί το πρόβλημα αφού «δεν μπορείς να εμπιστευτείς τους Ελληνοκύπριους τώρα. Θα μπορούσες να τους εμπιστευθείς πριν την ΕΟΚΑ αλλά τώρα είναι πολύ αργά» (Beyli, 2010, σ.14). Κάποιοι από τους Τουρκοκύπριους της Περιστέρωνας επέλεξαν να μην διακόψουν τους δεσμούς που διατηρούσαν με τις παλιές τους επαφές και συνέχισαν να επισκέπτονται το πρότερο χωριό τους. Για άλλους, όμως το να ανακαλέσουν τις παλιές τους αναμνήσεις και να διαπιστώσουν ότι τίποτα δεν έχει απομείνει από τις παλιές μέρες φαίνεται ότι ήταν εξαιρετικά οδυνηρό. Τα χρόνια το πολέμου φαίνεται ότι αύξησαν τον φόβο της άλλης κοινότητας και απέτρεψαν την επιθυμία για επιστροφή: δεν σκέφτονταν πια τις παλιές τους ζωές και αποδέχτηκαν την παροντική τους διεύθυνση ως μόνιμη. Στην Περιστέρωνα οι κοινωνικές συναναστροφές μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων συνεχίζουν και σήμερα αλλά περιορίζονται σε μικρό αριθμό ατόμων που επισκέπτονται το χωριό, ενώ οι περισσότεροι γνωστοί τους έχουν χαθεί λόγω του θανάτου των γηραιότερων συγχωριανών τους.

Όσοι Ελληνοκύπριοι ερωτήθηκαν από το μικτό χωριό Αφάνεια ανέφεραν ότι είχαν επισκεφτεί το χωριό τους λίγο μετά τη διάνοιξη των οδοφραγμάτων το 2003. Οι ατομικές εμπειρίες της επιστροφής ήταν, βέβαια, ποικίλες αλλά η κοινή θεματική που διέτρεχε τις περισσότερες συνεντεύξεις ήταν το αίσθημα της απογοήτευσης και της λύπης για το status quo. Όπως εξηγεί ο Cabrera (2009), οι ατομικές αντιδράσεις φαίνεται ότι είχαν επηρεαστεί από το τι ανέμεναν οι συμμετέχοντες να βρουν και το τι βρήκαν στην πραγματικότητα. Κάποιοι απ' αυτούς μίλησαν για τα σπίτια τους στο χωριό που είχαν καταστραφεί, ενώ άλλοι ήταν απογοητευμένοι με τον αριθμό των τούρκων εποίκων που ζούσε στο βορρά, καταλαμβάνοντας τα σπίτια τους και χτίζοντας στη γη τους. Οι τουρκοκύπριοι χωρικοί από την άλλη, ανέφεραν ότι είχαν δει ένα ή δύο ελληνοκυπριακά αυτοκίνητα στο χωριό και δήλωσαν ότι το επίπεδο επαφής ήταν καλό. Παρ' όλα αυτά, ένας τουρκοκύπριος χωρικός εξήγησε ότι:

«Οι Ελληνοκύπριοι ήταν φιλοξενούμενοι στα σπίτια μας και είναι πάντοτε ευπρόσδεκτοι» αλλά «το να ξαναζήσουμε μαζί τους είναι αδύνατο μετά απ' όλ' αυτά που έχουμε περάσει» (Beyli, 2010, σ.21-22).

Κανένας από τους ελληνοκύπριους ερωτώμενους από την Αφάνεια δεν είχε λάβει μέρος σε δικαιοδικές δραστηριότητες επαναπροσέγγισης που διοργανώθηκαν στην Κύπρο ενώ οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν επισκεφτεί το βόρειο μέρος του νησιού μόνο 3-4 φορές. Αξίζει να αναφέρουμε όμως ότι μια συγκεκριμένη Ελληνοκύπρια που έλαβε μέρος στην έρευνα ανέφερε ότι πάει τακτικά στην Αφάνεια για να επισκεφτεί τους Τουρκοκύπριους του χωριού. Οι εμπειρίες της από τις επισκέψεις της στο χωριό και η φύση των επαφών που διατηρούσε με Τουρκοκύπριους ήταν πολύ θετικές. Όπως εξηγεί ο Cabrera, η έμφαση στην αφήγησή της δεν ήταν μόνο στην ποσότητα αλλά και στην ποιότητα των επαφών της. Ήταν ενεργά αναμειγμένη στην αναστήλωση της εκκλησίας της περιοχής και φαίνεται ότι σ' αυτή η προσπάθεια είχε την πλήρη στήριξη των Τουρκοκυπρίων. Επίσης θυμόταν το γάμο ενός από τα ξαδέφια της στον οποίο είχαν προσκληθεί πολλοί Τουρκοκύπριοι και είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν τους εορτασμούς μαζί με τους Ελληνοκύπριους. Ένας άντρας που συμμετείχε στην έρευνα δήλωσε ότι επισκέφτηκε την Αφάνεια και άλλες περιοχές στο βορρά τρεις μέρες μετά τη διάνοιξη των οδοφραγμάτων, μαζί με τα παιδιά του και τον πατέρα του. Παρόλο που ο πατέρας του ήταν αρκετά αναστατωμένος με το γεγονός ότι έπρεπε να δείξει το διαβατήριό του για να περάσει την Πράσινη Γραμμή, είχε εκπλαγεί ευχάριστα με το γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι από την Αφάνεια τον θυμόντουσαν και τον υποδέχθηκαν θερμά. Ένας άλλος Ελληνοκύπριος ανέφερε ότι αρχικά ήταν απρόθυμος να επισκεφτεί το βορρά αλλά είχε πειστεί από ένα γείτονά του ο οποίος ήθελε κι αυτός να επισκεφτεί το χωριό του και το σπίτι του. Απογοητεύτηκε όμως όταν διαπίστωσε την άσχημη κατάσταση στην οποία βρισκόταν το σπίτι στο οποίο διέμενε. Αναφέρει ότι εκεί συνάντησε τυχαία έναν Τουρκοκύπριο ο οποίος γνώριζε τον πατέρα του και τον είχε προσκαλέσει να πάνε μαζί στο τοπικό καφενείο• αρνήθηκε όμως την πρόσκληση, καθώς το καφενείο πριν το 1974 ανήκε στο θείο του ο οποίος είναι ακόμα αγνοούμενος.

Οι περισσότεροι Ελληνοκύπριοι, όταν ερωτήθηκαν για την πιθανότητα μιας λύσης στο κυπριακό πρόβλημα, εμφανίστηκαν απρόθυμοι να δεσμευτούν δίνοντας μια οριστική απάντηση. Ήταν όμως εμφανές ότι θεωρούσαν απίθανο να βρεθεί μια ικανοποιητική και δίκαιη λύση στο εγγύς μέλλον. Ένας από τους τουρκοκύπριους συμμετέχοντες εμφανίστηκε εμφATICΑ αντίθετος με την ενοποίηση του νησιού και είπε ότι ακόμα και με

μια λύση, δεν θα επέστρεφε ποτέ στο χωριό του. Μια άλλη ερωτηθείσα από την Αφάνεια, λιγότερο άκαμπτη στις απόψεις της, είπε ότι θα φοβόταν να επέστρεφε πίσω στο χωριό της και ότι από τη στιγμή που οι Ελληνοκύπριοι δεν εμπιστεύονταν τους Τουρκοκύπριους, δεν μπορούσαν πια να ζήσουν μαζί. Δεν μπορούσε να συγχωρέσει τους Τουρκοκύπριους που «επέτρεψαν στους Τούρκους να σκοτώσουν τόσους Χριστιανούς» (Cabrerá, 2009, σ.15) και πίστευε ότι ακόμα και αν η παρούσα κατάσταση δεν είναι ιδανική, είναι μακράν καλύτερη από μια ομοσπονδία. Μόνο μια ελληνοκύπρια συμμετέχουσα συζήτησε ανοικτά τις ελπίδες της για ένα ομόσπονδο κράτος στο οποίο και οι δύο κοινότητες θα αντιπροσωπεύονταν και θα ζούσαν ειρηνικά.

Όταν οι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες από την Αφάνεια ερωτήθηκαν αν θα ήθελαν να ξαναζήσουν με τους Ελληνοκύπριους έδωσαν αρνητική απάντηση (Beyli, 2010). Εξήγησαν ότι η ασφάλειά τους ήταν το σημαντικότερο ζήτημα γι' αυτούς και ότι το παρόν status quo εγγυούνταν αυτή την ασφάλεια. Στην πραγματικότητα, οι περισσότεροι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες ομολόγησαν ότι τους χαροποιεί το τωρινό status quo και ότι στο μέλλον θα ήθελαν «να μείνουν έτσι», καθώς θεωρούσαν «την παρούσα κατάσταση ως την καλύτερη λύση στο κυπριακό πρόβλημα». Οι περισσότεροι απ' αυτούς δεν πίστευαν στην ομοσπονδία ή σε οποιοδήποτε άλλο τρόπο διευθέτησης του προβλήματος. Δεν πίστευαν ότι οι Τουρκοκύπριοι και οι Ελληνοκύπριοι θα μπορούσαν να ζήσουν μαζί πια, κάτι το οποίο έδειχνε την αυξημένη δυσπιστία μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Φαίνεται ότι γι' αυτά τα άτομα οι θετικές προσωπικές επαφές του παρελθόντος με μέλη της άλλης κοινότητας είχαν χάσει τη σημασία τους με τον καιρό, ενώ τώρα κυριαρχούσαν στη μνήμη τους τα αρνητικά γεγονότα που είχαν διαταράξει τις διακοινοτικές σχέσεις (Beyli, 2010) και συνέβαλλαν στη διαμόρφωση του τρόπου σκέψης τους σχετικά με την πιθανότητα αλλά και τη σκοπιμότητα του να ξαναζήσουν μαζί στο μέλλον.

Σ' αυτή την ενότητα της ερευνητικής έκθεσης επιχειρήσαμε μια επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικά με τη ζωή στα πρώην μικτά χωριά της Κύπρου. Εξετάσαμε το ρόλο της μνήμης στη διερεύνηση του παρελθόντος και περιγράψαμε τα ευρήματα κάποιων ερευνών για τα πρώην μικτά χωριά στην Κύπρο. Εξετάσαμε επίσης το μέλλον των μικτών χωριών διερευνώντας τις αντιλήψεις των κατοίκων τους γύρω από τη συμφιλίωση. Γενικά, γίνεται φανερό ότι υπάρχει μικρό ερευνητικό ενδιαφέρον για τα μικτά χωριά της Κύπρου ενώ οι περισσότερες έρευνες υπήρξαν ποιοτικές.

Οι ακόλουθες ενότητες αυτής της ερευνητικής έκθεσης θα εστιάσουν στα ευρήματα μιας ποσοτικής έρευνας ερωτηματολογίου που διενεργήθηκε στην Κύπρο με τη συμμετοχή περίπου 1900 ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων κατοίκων περίπου 100 πρώην μικτών χωριών. Από την επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας που προηγήθηκε είναι φανερό ότι καμιά έρευνα μέχρι τώρα δεν προσπάθησε να ερευνήσει τη ζωή στα μικτά χωριά χρησιμοποιώντας ποσοτική μεθοδολογία. Επομένως, η ακόλουθη έρευνα επιχειρεί να καλύψει αυτό το ερευνητικό κενό.

Το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε στόχευε όχι στην άντληση «αντικειμενικών πληροφοριών» σχετικά με τη ζωή στα πρώην μικτά χωριά, αλλά στη διερεύνηση των αντιλήψεων των κατοίκων τους για τη ζωή σ' αυτά τα χωριά. Το ερωτηματολόγιο στόχευε επίσης να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο αυτή η ζωή σχετίζεται με τις σημερινές αντιλήψεις των συμμετεχόντων για την άλλη κοινότητα και για τις σχέσεις τους μ' αυτήν, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι των μικτών χωριών αντιλαμβάνονται την ιδανική διακοινοτική ζωή στην Κύπρο στο μέλλον.

Συγκεκριμένα, η έρευνα που ακολουθεί εξετάζει τις αναπαραστάσεις των κατοίκων των πρώην μικτών χωριών στην Κύπρο σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Πέρα από τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για την καθημερινή ζωή στα πρώην μικτά χωριά, η συγκεκριμένη έρευνα εξετάζει επίσης τις αναπαραστάσεις των κατοίκων των χωριών αυτών για την ιστορία, καθώς και τις αντιλήψεις και τις στάσεις τους προς τα μέλη της άλλης κοινότητας, αγγίζοντας και ζητήματα που αφορούν τις διομαδικές σχέσεις όπως η εμπιστοσύνη, το άγχος και η απειλή. Επιπλέον, εξετάζονται οι προσδοκίες των συμμετεχόντων για το μέλλον, όπως για παράδειγμα οι αντιλήψεις τους γύρω από την προοπτική λύσης του κυπριακού προβλήματος και επίλυσης του περιουσιακού ζητήματος. Σκοπός μας ήταν να διερευνήσουμε τις σύνθετες σχέσεις μεταξύ του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος και να κατανοήσουμε καλύτερα τις επιθυμίες αυτής της συγκεκριμένης και ευαίσθητης μερίδας του πληθυσμού με εμπειρίες από τη ζωή σε μικτά χωριά, αλλά και τους ψυχολογικούς παράγοντες που επηρεάζουν αυτές τις αντιλήψεις.

Το σύνολο των δεδομένων στο οποίο βασίστηκε η παρούσα μελέτη προήλθε από μια ποσοτική έρευνα ερωτηματολογίου. Το ερευνητικό εργαλείο σχεδιάστηκε από τους δύο συγγραφείς, τον Διευθυντή Έρευνας του Ομίλου και τον Διευθυντή Έρευνας του AHDR-MIDE, με τη συνδρομή και ανεξάρτητων ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων ερευνητών, οι οποίοι εργοδοτήθηκαν ώστε να συνεισφέρουν στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου κατά τα αρχικά στάδια της κατασκευής του.

Μετά την ολοκλήρωση του σχεδιασμού του, το ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε από τα Αγγλικά, την αρχική γλώσσα στην οποία σχεδιάστηκε, στα Ελληνικά και τα Τουρκικά και, ακολούθως από αυτές τις γλώσσες ξαναμεταφράστηκε στα αγγλικά, ώστε να διασφαλιστεί η ακρίβεια της μετάφρασης. Η συλλογή των δεδομένων ανατέθηκε σε δύο ιδιωτικές ερευνητικές εταιρίες, μια ελληνοκυπριακή (Novena) και μια τουρκοκυπριακή (Kadem). Αρχικά, οι δύο εταιρίες έκαναν πιλοτικό έλεγχο του ερωτηματολογίου σε 10 ελληνοκύπριους και 10 τουρκοκύπριους κατοίκους πρώην μικτών χωριών. Αφού έγιναν όλες οι απαραίτητες προσαρμογές στο ερωτηματολόγιο βάσει των αποτελεσμάτων της πιλοτικής έρευνας, ακολούθησε η κυρίως συλλογή δεδομένων. Το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελούνταν από συνολικά 173 ερωτήματα και απαιτούσε περίπου 45' με 1 ώρα για να συμπληρωθεί.

Η έρευνα μελέτησε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ατόμων από την ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα τα οποία είχαν ζήσει σε πρώην μικτά χωριά που σήμερα βρίσκονται και στις δύο πλευρές του υφιστάμενου διαχωρισμού του νησιού. Οι ενότητες του ερωτηματολογίου διερευνούσαν συγκεκριμένα τις εμπειρίες των συμμετεχόντων κατά τις περιόδους 1955-1959, 1963-1964 και 1974, ενώ ερωτήθηκαν μόνο άτομα που είχαν ζήσει στα μικτά χωριά την περίοδο μεταξύ 1955 και 1974. Δόθηκε έμφαση σ' αυτή συγκεκριμένα την περίοδο, αφού αυτά ήταν τα χρόνια της ανάπτυξης και της κορύφωσης των διακοινοτικών ταραχών. Η διερεύνηση της ζωής στα μικτά χωριά σε πρωιμότερες περιόδους θα ήταν αναμφίβολα ενδιαφέρουσα, αλλά αυτό αποφεύχθηκε λόγω της αναμενόμενης δυσκολίας στον εντοπισμό συμμετεχόντων που να βρίσκονται σε κατάσταση υγείας αρκετά καλή, ώστε να είναι σε θέση να λάβουν μέρος στην έρευνα. Σε κάθε περίπτωση, η περίοδος που διερευνήθηκε – με ιστορικούς όρους η ύστερη νεότερη εποχή (εποχή κορύφωσης της εθνοτικής διαμάχης) – ήταν βέβαιο ότι θα μας φαινόταν περισσότερο χρήσιμη, ώστε να βρούμε την άκρη του νήματος στο παρόν και να γίνουν κάποιες προεκτάσεις σχετικά με το μέλλον, απ' ό,τι θα ήταν μια έρευνα για την παραδοσιακή ή την πρώιμη νεότερη εποχή.

Ο αρχικός στόχος ως προς τον αριθμό συνεντεύξεων από κάθε χωριό καθορίστηκε βάσει μιας τυχαία διαστρωματωμένης δειγματοληπτικής διαδικασίας, κατά την οποία τα σημεία αφετηρίας επιλέχθηκαν βάσει της πυκνότητας πληθυσμού των διαφόρων χωριών το 1960 (όπως αυτή υποδεικνύεται από την απογραφή πληθυσμού του 1960). Ο αριθμός των συνεντεύξεων ανά χωριό που απέφερε αυτή η διαδικασία επιλογής χρησιμοποιήθηκε για τον καθορισμό χαλαρών ποσοστώσεων, οι οποίες θα δημιουργούσαν ένα δείγμα σε γενικές γραμμές αντιπροσωπευτικό του συνόλου του πληθυσμού-στόχου που βρίσκεται σήμερα εν ζωή, αφού από το 1960 το ποσοστό του πληθυσμού του κάθε χωριού έχει μειωθεί. Συνολικά, η έρευνα χρησιμοποίησε συμμετέχοντες από 97 πρώην μικτά χωριά, ο κατάλογος των οποίων παρατίθεται στο παράρτημα 1.

Οι ερωτηθέντες επιλέχθηκαν με τη χρήση δύο κυρίως μεθόδων, ανάλογα με το κατά πόσο διέμεναν ακόμα στο χωριό τους ή όχι. Οι ελληνοκύπριοι συμμετέχοντες που διέμεναν ακόμη στα χωριά τους που σήμερα βρίσκονταν στη νότια πλευρά του υφιστάμενου διαχωρισμού και οι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες που διέμεναν ακόμα στα χωριά τους στη βόρεια πλευρά του υφιστάμενου διαχωρισμού, εντοπίστηκαν για τους σκοπούς της έρευνας μέσα από ένα συνδυασμό τυχαίας επιλογής νοικοκυριών και τυχαίας επιλογής σε κεντρικά σημεία του κάθε χωριού, όπως τα καφενεία και οι πολιτιστικοί σύλλογοι.

Ο εντοπισμός των ελληνοκυπρίων συμμετεχόντων που διέμεναν σε μικτά χωριά που βρίσκονται στη βόρεια πλευρά του διαχωρισμού και των τουρκοκυπρίων συμμετεχόντων που διέμεναν σε μικτά χωριά που βρίσκονται σήμερα στη νότια πλευρά του διαχωρισμού ήταν πιο δύσκολη και περίπλοκη διαδικασία. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν μέσω μιας κατευθυνόμενης δειγματοληψίας, η οποία χρησιμοποίησε ένα συνδυασμό μεθόδων. Έγιναν επισκέψεις σε ένα μεγάλο αριθμό προσφυγικών συμπλεγμάτων (συνοικισμών) στα οποία κατοικούν εκτοπισμένοι. Επιπλέον, για τον εντοπισμό συμμετεχόντων χρησιμοποιήθηκαν πληροφορίες σχετικά με την επανεγκατάσταση των προσφύγων εκτοπισμένων σε συγκεκριμένα χωριά. Πρέπει να σημειωθεί ότι με αυτές τις μεθόδους εντοπίστηκε η πλειοψηφία των τουρκοκυπρίων εκτοπισμένων συμμετεχόντων, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις οι πρόσφυγες από το ίδιο χωριό είχαν επανεγκατασταθεί όλοι μαζί σε ένα άλλο χωριό στο βορρά. Αυτό όμως δεν συνέβαινε και με τους ελληνοκύπριους πρόσφυγες, οι οποίοι είχαν επανεγκατασταθεί με ακανόνιστο τρόπο συνήθως σε διαφορετικά μέρη απ' ό,τι άλλοι συγχωριανοί τους. Έτσι, επιτεύχθηκε επικοινωνία με πολλούς ελληνοκύπριους ερωτηθέντες μέσω των κοινοτικών τους αρχόντων, των κέντρων ή των συλλόγων που διατηρούσαν στο νότο οι πρώην κάτοικοι των μικτών χωριών στο βορρά. Τέλος, χρησιμοποιήθηκαν οι μέθοδοι της χιονοστιβάδας και της παραπομπής²⁰, αφού ο κάθε ερωτώμενος μπορούσε να παρέχει το πολύ 2 επιπλέον ονόματα πιθανών επαφών. Όλες οι συνεντεύξεις έγιναν πρόσωπο με πρόσωπο, είτε στο σπίτι του ερωτώμενου είτε σε μια κεντρική τοποθεσία, όπως το καφενείο ή οι πολιτιστικοί σύλλογοι του χωριού.

Ο κάθε ερευνητής που συμμετείχε στην έρευνα έτυχε κατάρτισης σχετικά με τη χρήση του ερωτηματολογίου σε τάξεις συναντήσεων που διοργανώθηκαν από έναν από τους διευθύνοντες της επιτόπιας έρευνας και από τους τοπικούς εφόπους σε κάθε μια από τις περιφέρειες. Οι ερευνητές συμπλήρωσαν επίσης δοκιμαστικά δύο ερωτηματολόγια πριν την έναρξη της κυρίως συλλογής των δεδομένων. Κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου, οι δύο ερευνητικές εταιρίες διεξήγαγαν ελέγχους της ποιότητας των δεδομένων, ελέγχοντας ένα δείγμα ερωτηματολογίων μέσα από τηλεφωνική ή προσωπική επικοινωνία με τους συμμετέχοντες, με έλεγχο ενός αριθμού κεντρικών ερωτημάτων και δημογραφικών. Αυτό έγινε για να επιβεβαιωθεί ότι όντως έγινε συνέντευξη με τους ερωτηθέντες που αναγράφονταν στους καταλόγους που κατέθεσε ο κάθε ερευνητής και ότι το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε με ορθό και ειλικρινή τρόπο.

Συνολικά διενεργήθηκαν 1005 συνεντεύξεις με Ελληνοκύπριους. Το ελληνοκυπριακό δείγμα αποτελούνταν από 55% άντρες και 45% γυναίκες, με μέσο όρο ηλικίας τα 68 χρόνια.

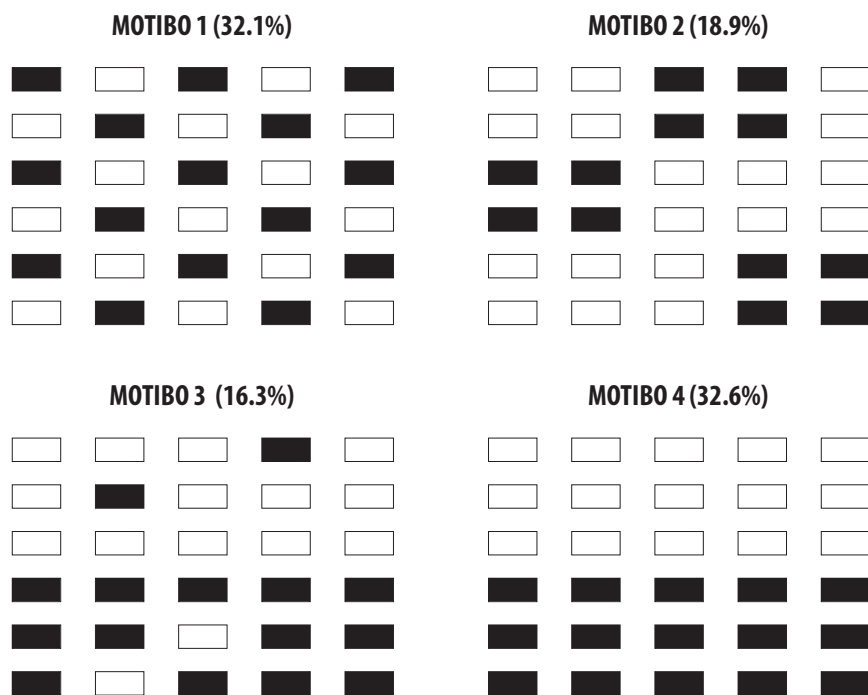
Συνολικά διενεργήθηκαν 882 συνεντεύξεις με Τουρκοκύπριους. Το τουρκοκυπριακό δείγμα αποτελούνταν από 55% άντρες και 45% γυναίκες, με μέσο όρο ηλικίας τα 61 χρόνια.

20. Η μέθοδος της χιονοστιβάδας και της παραπομπής θεωρούνται τεχνικές μη τυχαίας δειγματοληψίας, κατά τις οποίες οι υπάρχοντες συμμετέχοντες αναλαμβάνουν την ανεύρεση μελλοντικών συμμετεχόντων από τον κύκλο των γνωριμιών τους και παραπέμπουν τον ερευνητή σ' αυτούς.

Η ζωή στα μικτά χωριά: το παρελθόν

Αρκετές από τις ερωτήσεις που υποβλήθηκαν στους συμμετέχοντες σχετίζονταν με την καθημερινή ζωή στα μικτά χωριά πριν το 1974. Σ' αυτή την ενότητα εξετάζουμε τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις που αναφέρονταν στο παρελθόν.

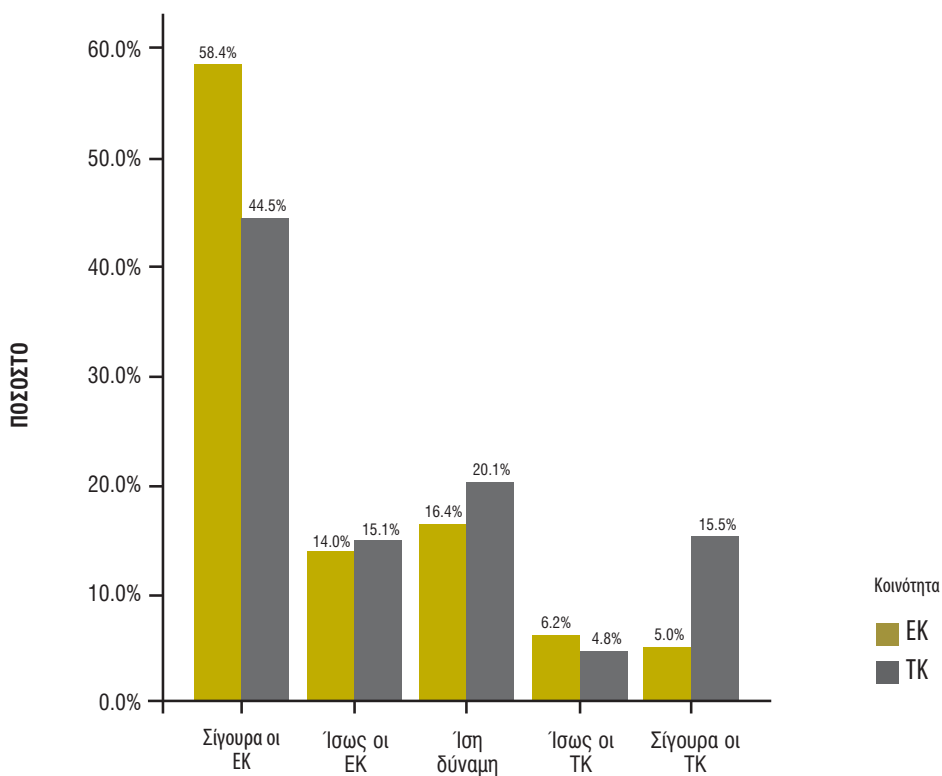
Ένα από τα πρώτα θέματα που διερευνήσαμε σχετικά με τη ζωή στο παρελθόν αφορούσε τα μοτίβα της διάταξης των κατοικιών στα μικτά χωριά. Ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν το μοτίβο διάταξης των ελληνοκυπριακών και των τουρκοκυπριακών σπιτιών στο χωριό τους, επιλέγοντας ένα από τα μοτίβα που δηλώνονται στο [Διάγραμμα 1](#).

Διάγραμμα 1. Μοτίβα διάταξης σπιτιών που παρουσιάσαμε στους συμμετέχοντες για να επιλέξουν αυτό που έμοιαζε περισσότερο με τον τρόπο διάταξης των σπιτιών στο μικτό χωριό που κατοικούσαν.

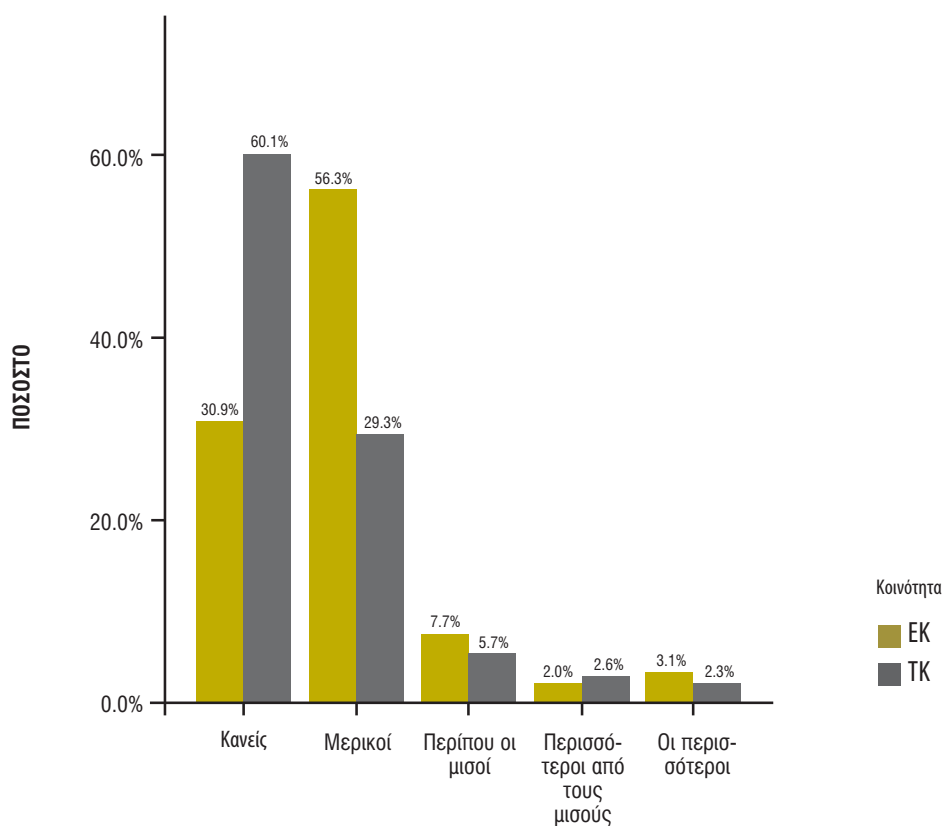
Από τα αποτελέσματα που εμφανίζονται στο **Διάγραμμα 1**, βρέθηκε ότι 32.1% των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι η διάταξη των σπιτιών στο χωριό τους έμοιαζε με το Μοτίβο 1, όπου τα σπίτια των δύο κοινοτήτων εμφανίζονται διάσπαρτα σε όλο το χωριό. Λιγότεροι συμμετέχοντες, το 18.9%, θεώρησαν ότι η διάταξη των σπιτιών στο χωριό τους έμοιαζε με το Μοτίβο 2, ενώ μόνο 16.3% των συμμετεχόντων επέλεξαν το Μοτίβο 3. Επιπλέον, 6% των συμμετεχόντων επέλεξε το Μοτίβο 4 που παρουσιάζει τις δύο κοινότητες να ζουν σε δύο απόλυτα διαχωρισμένες συνοικίες στο χωριό.

Οι επόμενες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ζητούσαν πληροφορίες σχετικά με την κατανομή της οικονομικής ισχύος στο χωριό. Ειδικότερα, ζητούσαν από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν ποια κοινότητα είχε την μεγαλύτερη οικονομική δύναμη. Όπως φαίνεται στο **Διάγραμμα 2**, οι περισσότεροι Ελληνοκύπριοι (58.4%) και οι περισσότεροι Τουρκοκύπριοι (44.5%) συμφώνησαν ότι σίγουρα η ελληνοκυπριακή κοινότητα ήταν αυτή που είχε την περισσότερη οικονομική δύναμη στο χωριό. Ωστόσο, μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο κοινότητες εντοπίζεται στην επιλογή «Σίγουρα οι Τουρκοκύπριοι», όπου 15.5% των Τουρκοκυπρίων συμφωνούσαν με αυτή την επιλογή, ενώ μόνο 5% των Ελληνοκυπρίων συμφωνούσε ότι οι Τουρκοκύπριοι στο χωριό είχαν μεγαλύτερη οικονομική δύναμη.

Διάγραμμα 2. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Ποιοι πιστεύεις είχαν την περισσότερη οικονομική δύναμη στο χωριό;»

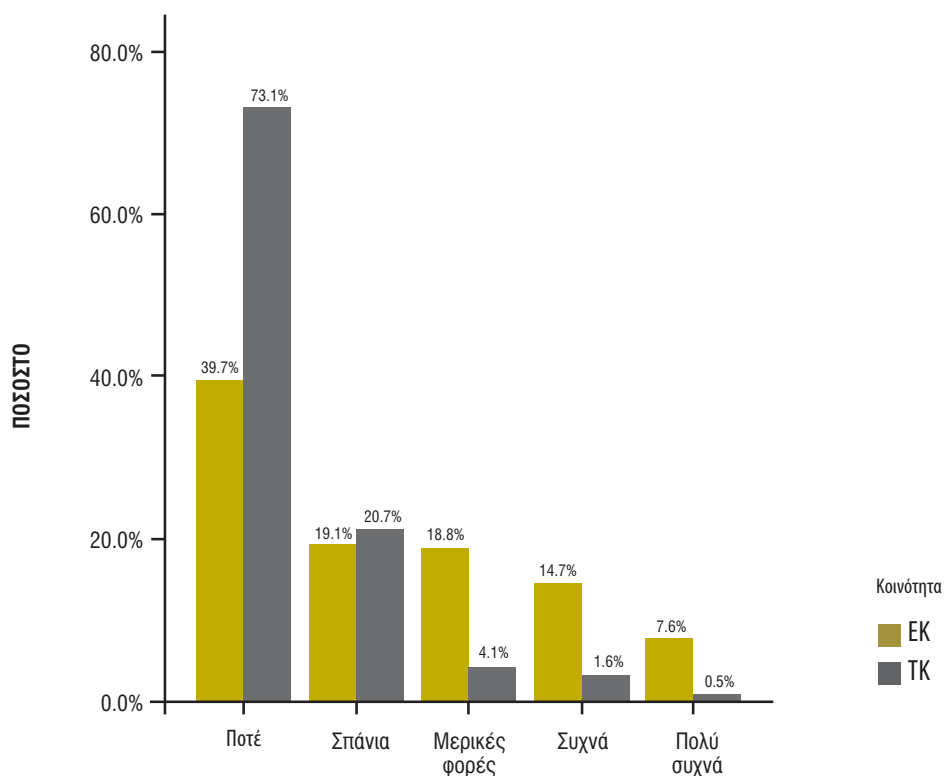
Η επόμενη ομάδα ερωτήσεων εξέταζε τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων. Όταν οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν πόσοι από τους στενούς τους φίλους ήταν μέλη της εξω-ομάδας²¹ (ανεξάρτητα από το αν ζούσαν στο χωριό ή όχι), περισσότεροι από τους μισούς Τουρκοκύπριους του δείγματος μας (60.1%) δήλωσαν ότι κανένας από τους στενούς τους φίλους δεν ήταν Ελληνοκύπριος, ενώ 29.3% των Τουρκοκυπρίων δήλωσαν ότι λίγοι στενοί τους φίλοι ήταν Ελληνοκύπριοι. Αντίθετα, περισσότεροι από τους μισούς Ελληνοκύπριους του δείγματός μας (56.3%) δήλωσαν ότι λίγοι στενοί τους φίλοι ήταν Τουρκοκύπριοι, ενώ 30.9% των Ελληνοκυπρίων δήλωσε ότι δεν είχαν κανένα Τουρκοκύπριο στενό φίλο. Επομένως, υπήρχε εμφανής διαφορά ως προς την έκταση των δια-κοινοτικών φιλιών, αφού οι Ελληνοκύπριοι δήλωσαν περισσότερες δια-κοινοτικές φιλιές σε σύγκριση με τους Τουρκοκύπριους (βλέπε Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Πόσοι από τους στενούς σας φίλους ήταν μέλη της εξω-ομάδας;»

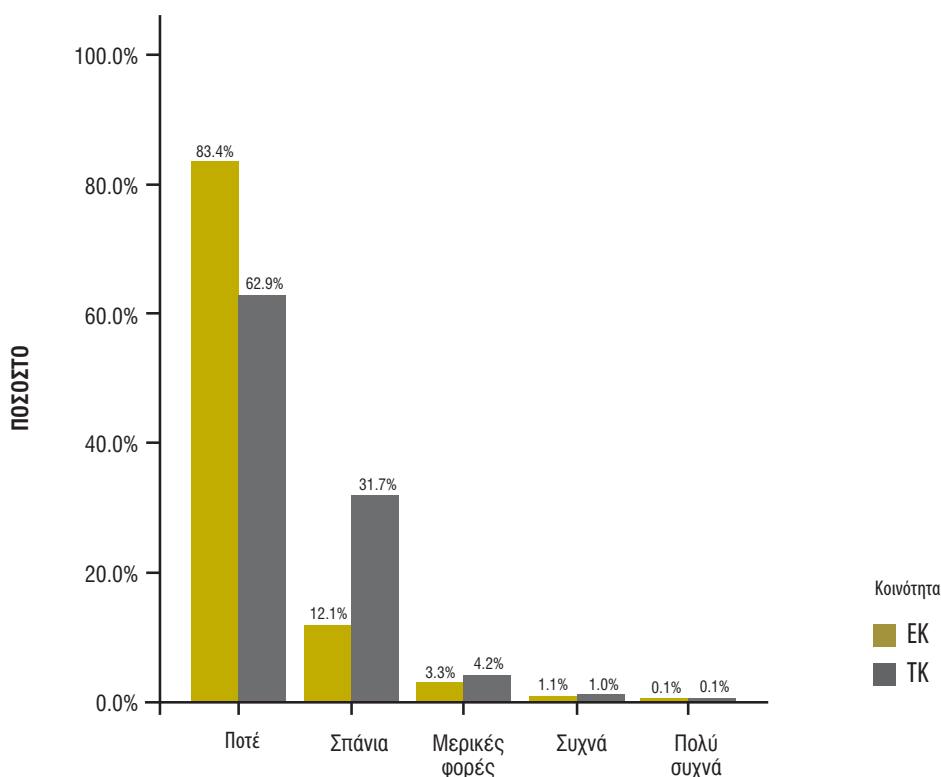
21. Όπου εμφανίζεται αναφορά σε «μέλη της εξω-ομάδας», ο αναγνώστης πρέπει να έχει υπόψη ότι στα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν οι ερωτήσεις αναφέρονταν είτε ερωτήσεις σε «Ελληνοκύπριους» είτε σε «Τουρκοκύπριους». Ειδικότερα, στη θέση της αναφοράς σε «μέλη της εξω-ομάδας» που εμφανίζεται στα Σχήματα και τους Πίνακες της παρούσας έκθεσης, οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που παρουσιάστηκε σε ελληνοκύπριους συμμετέχοντες έκαναν αναφορά σε «Τουρκοκύπριους», ενώ οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που παρουσιάστηκε σε τουρκοκύπριους συμμετέχοντες έκαναν αναφορά σε «Ελληνοκύπριους».

Οι συμμετέχοντες επίσης ερωτήθηκαν κατά πόσο Ελληνοκύπριοι ή Τουρκοκύπριοι έμπαιναν κουμπάροι/κουμπάρες σε γάμους μελών της άλλης κοινότητας. Ενώ η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων (73.1%) δήλωσε ότι ποτέ δεν συνέβη κάτι τέτοιο, οι Ελληνοκύπριοι δήλωσαν ότι αυτό γινόταν συχνότερα, με μόνο 39.7% να δηλώνουν ότι ποτέ δε συνέβη κάτι τέτοιο (βλέπε **Διάγραμμα 4**).

Διάγραμμα 4. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Υπήρξαν Ελληνοκύπριοι ή Τουρκοκύπριοι οι οποίοι ήταν κουμπάροι/ κουμπάρες στους γάμους των μελών της άλλης κοινότητας;»

Οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν επίσης αν υπήρξαν καθόλου μικτοί γάμοι μεταξύ μελών των δύο κοινοτήτων. Η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων (83.4%) απάντησε ότι ποτέ δεν υπήρξαν μικτοί γάμοι, ενώ 62.9% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε το ίδιο· ωστόσο, 31.7% των Τουρκοκυπρίων και 12.1% των Ελληνοκυπρίων δήλωσαν ότι μικτοί γάμοι γίνονταν αλλά σπάνια (βλέπε **Διάγραμμα 5**). Είναι αξιοσημείωτη η διαφορά ανάμεσα στις δύο κοινότητες ως προς αυτή την ερώτηση, αφού κινείται αντίθετα προς τη διαφορά που εντοπίσαμε αναφορικά με την έκταση των διακοινοτικών φιλιών.

Διάγραμμα 5. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Γίνονταν μικτοί γάμοι ανάμεσα στα μέλη των δύο κοινοτήτων;»

Η επόμενη σειρά ερωτήσεων ζητούσε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν τη συχνότητα με την οποία συνήθιζαν να κοινωνικοποιούνται οι ίδιοι με μέλη της άλλης κοινότητας. Το **Διάγραμμα 6** παρουσιάζει τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις αυτές. Η πρώτη από αυτές τις ερωτήσεις ζητούσε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν τη συχνότητα με την οποία χαιρετούσαν άτομα από την άλλη κοινότητα. Είναι αξιοσημείωτο ότι, ενώ το 68.9% των Ελληνοκυπρίων δήλωσαν ότι χαιρετούσαν Τουρκοκύπριους πολύ συχνά, μόνο το 8.6% των Τουρκοκυπρίων έδωσε την ίδια απάντηση. Αντίθετα, το 31.3 % των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι ποτέ δε χαιρετούσε Ελληνοκύπριους, ενώ μόνο το 3.2% των Ελληνοκυπρίων δήλωσε το ίδιο. Μια παρόμοια εικόνα προκύπτει και από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην ερώτηση σχετικά με το πόσο συχνά συνήθιζαν να μιλούν με άτομα από την άλλη κοινότητα. Και πάλι, η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων δήλωσε ότι μιλούσαν πολύ συχνά με μέλη της άλλης ομάδας, ενώ μόνο το 6.7% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι μιλούσε συχνά με Ελληνοκύπριους. Στην πραγματικότητα, 32.5% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι ποτέ δε συνομιλήσε με Ελληνοκύπριους, ενώ μόνο το 4.6% των Ελληνοκυπρίων δήλωσε ότι ποτέ δε συνομιλήσε με Τουρκοκύπριους.

Πίνακας 6. Ποσοστά των απαντήσεων των ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στις ερωτήσεις που αναφέρονταν τη συχνότητα με την οποία κοινωνικοποιούνταν με μέλη της εξω-ομάδας στα χωριά τους.

		Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πολύ συχνά	Μέσος όρος
Στο χωριό σας, πόσο συχνά χαιρετούσατε μέλη της εξω-ομάδας (όταν τους βλέπατε στο δρόμο);	EK	3.2%	4.2%	4.8%	18.8%	68.9 %	4.46
	TK	31.3%	23.7%	19.7%	16.1%	8.6%	2.47
Πόσο συχνά κουβεντιάζατε με μέλη της εξω-ομάδας στο χωριό σας;	EK	4.6%	4.2%	5.1%	19.5%	66.1%	4.39
	TK	32.5%	25.1%	21.2%	13.8 %	6.7%	2.37
Πόσο συχνά κάνατε κάτι κοινωνικό μαζί με συγχωριανούς σας, μέλη της εξω-ομάδας (π.χ. γάμους, πάρτι, εξόδους, ονομαστικές γιορτές, κηδείες);	EK	12.9%	10.5%	22.0%	22.5%	30.8%	3.48
	TK	52.0%	20.7%	14.9 %	8.0%	4.0%	1.91
Πόσο συχνά πηγαίνατε στα καταστήματα μελών της εξω-ομάδας στο χωριό σας;	EK	52.6%	9.4%	10.4%	12.4%	10.6%	2.15
	TK	38.7%	27.7%	19.4%	9.2%	4.8%	2.13
Πόσο συχνά πηγαίνατε στα καφενεία της εξω-ομάδας στο χωριό σας;	EK	54.3%	8.8%	9.7%	10.3%	13.6%	2.17
	TK	61.7%	16.1%	11.5%	6,6%	3.5%	1.73

Σημείωση: Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που παρουσιάστηκε στους ελληνοκύπριους συμμετέχοντες έκαναν λόγο για «Τουρκοκύπριους» ενώ οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που παρουσιάστηκαν στους τουρκοκύπριους συμμετέχοντες έκαναν λόγο για «Ελληνοκύπριους» όπου υπάρχει αναφορά σε «μέλη της εξω-ομάδας» στον πιο πάνω πίνακα.

Η επόμενη ερώτηση ζητούσε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν πόσο συχνά συμμετείχαν σε κάποια κοινωνική δραστηριότητα με μέλη της εξω-ομάδας από το χωριό τους, όπως να βγουν έξω, να πάνε σε πάρτι, σε ονομαστικές γιορτές, σε γάμους, ακόμα και σε κηδείες. Και πάλι, παρατηρήθηκε μεγάλη διαφορά στις απαντήσεις των δύο κοινοτήτων. Ενώ το 52% των Τουρκοκυπρίων δήλωσαν ότι ποτέ δεν συμμετείχαν σε κοινωνικές δραστηριότητες με τους ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους, το 53.3% των Ελληνοκυπρίων δήλωσε ότι συχνά και πολύ συχνά συμμετείχαν σε κοινωνικές δραστηριότητες με τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους.

Επιπλέον, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν πόσο συχνά συνήθιζαν να επισκέπτονται καταστήματα και καφενεία στο χωριό, τα οποία ανήκαν σε μέλη της εξω-ομάδας. Από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων σ' αυτές τις δύο ερωτήσεις είναι φανερό ότι η πλειοψηφία των κατοίκων των μικτών χωριών δηλώνουν ότι είτε επισκέπτονταν σπάνια είτε δεν επισκέπτονταν καθόλου καταστήματα (62% των Ελληνοκυπρίων και 66.4% των Τουρκοκυπρίων) και καφενεία (63.1% των Ελληνοκυπρίων και 77.7% των Τουρκοκυπρίων) που ανήκαν σε μέλη της άλλης κοινότητας, αλλά αντίθετα σύχναζαν σε επιχειρήσεις που ανήκαν σε μέλη της δικής τους κοινότητας. Ωστόσο, υπήρχε μια σημαντική μειοψηφία κατοίκων και από τις δύο κοινότητες που ανέφεραν ότι επισκέπτονταν επιχειρήσεις που ανήκαν σε μέλη της εξω-ομάδας είτε μερικές φορές, είτε συχνά, είτε πολύ συχνά (33.5% των Ελληνοκυπρίων και 27.5% των Τουρκοκυπρίων).

Επίσης, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να βαθμολογήσουν την ποιότητα των επαφών που είχαν στο παρελθόν με μέλη της εξω-ομάδας. Όπως συνέβη και σε προηγούμενες ερωτήσεις, παρατηρούνται μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις απαντήσεις των μελών των δύο κοινοτήτων. Όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει από τον Πίνακα 7, η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων (78.8%) δήλωσε ότι έβρισκε τις επαφές που είχε με Τουρκοκύπριους πριν το 1974 ευχάριστες και σε μεγάλο βαθμό πολύ ευχάριστες. Αντίθετα, μόνο μια μικρή μειοψηφία Τουρκοκυπρίων (14.7%) έδωσε την ίδια απάντηση. Ένα παρόμοιο μοτίβο απαντήσεων εντοπίζεται και στην επόμενη ερώτηση, η οποία ζητούσε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν κατά πόσο θεωρούσαν ότι οι επαφές αυτές γίνονταν σε κλίμα συνεργασίας. Και πάλι, η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων (77.8%) δήλωσε ότι οι επαφές γίνονταν σε καλό ή πολύ καλό κλίμα, ενώ μόνο μια μειοψηφία των Τουρκοκυπρίων συμφώνησε με αυτές τις τοποθετήσεις (14%). Τέλος, το ίδιο μοτίβο παρατηρήθηκε και σχετικά με την ερώτηση κατά πόσον οι συμμετέχοντες έβρισκαν αυτές τις επαφές θετικές, καθώς η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων (80.9%) δήλωσαν ότι έβρισκαν τις επαφές σε μεγάλο βαθμό ευχάριστες και πολύ θετικές, ενώ μόνο μια μειοψηφία των Τουρκοκυπρίων (13.6%) συμφώνησε με αυτές τις τοποθετήσεις.

Πίνακας 7. Ποσοστά των απαντήσεων των ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Όταν συναντούσατε μέλη της εξω-ομάδας πριν το 1974, σε ποιο βαθμό βρίσκατε την επαφή...»

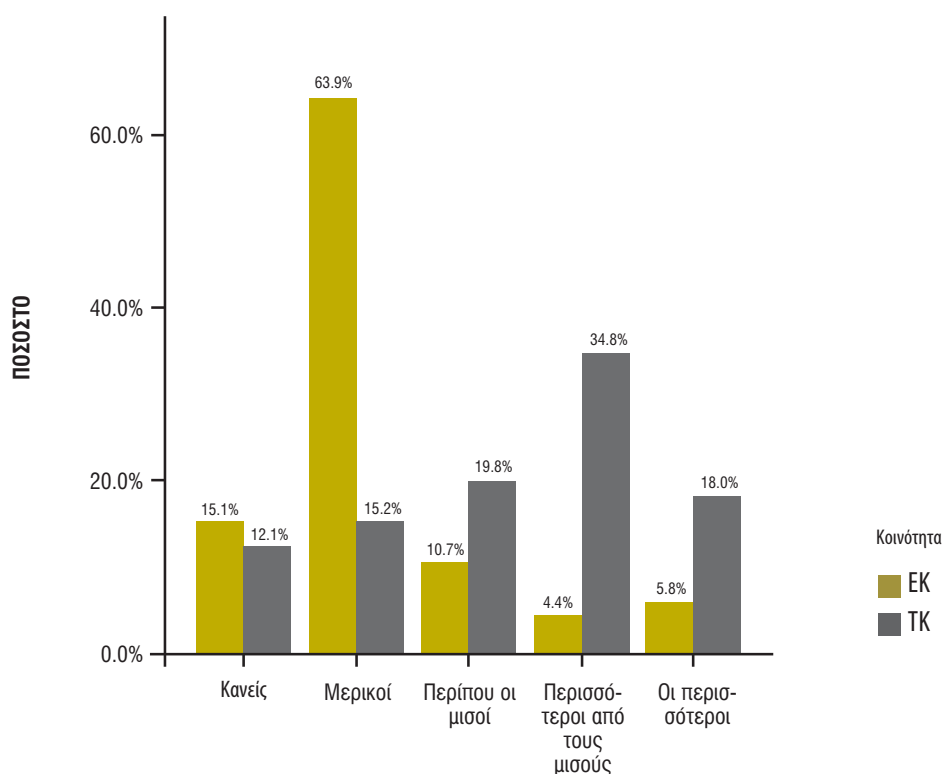
		Καθόλου	Λίγο	Ούτε λίγο ούτε πολύ	Πολύ	Πάρα πολύ
Ευχάριστη	EK	4.1%	5.9%	10.3%	32.0%	46.8%
	TK	29.4%	25.5%	29.0%	10.1%	4.6%
Σε πνεύμα συνεργασίας	EK	5.9%	5.3%	9.9%	31.9%	45.9%
	TK	34.8%	23.6%	25.9%	10.5%	3.5%
Θετική	EK	4.0%	5.7%	8.1%	36.2%	44.7%
	TK	29.3%	25.7%	29.8%	10.1%	3.5%

Επιπλέον, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν το βαθμό στον οποίο παρουσιαζόταν κοινοτικός διαχωρισμός σε διάφορες πτυχές της ζωής στο χωριό. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν κατά πόσο στο χωριό υπήρχαν:

- ξεχωριστό EK και TK παντοπωλείο
- ξεχωριστό EK και TK συνεργατικό
- ξεχωριστό EK και TK καφενείο
- ξεχωριστή EK και TK ομάδα ποδοσφαίρου
- ξεχωριστό EK και TK λεωφορείο
- ξεχωριστή EK και TK ένωση αγροτών
- ξεχωριστός EK και TK μύλος
- ξεχωριστό EK και TK συνδικάτο
- ξεχωριστός EK και TK μουχτάρης

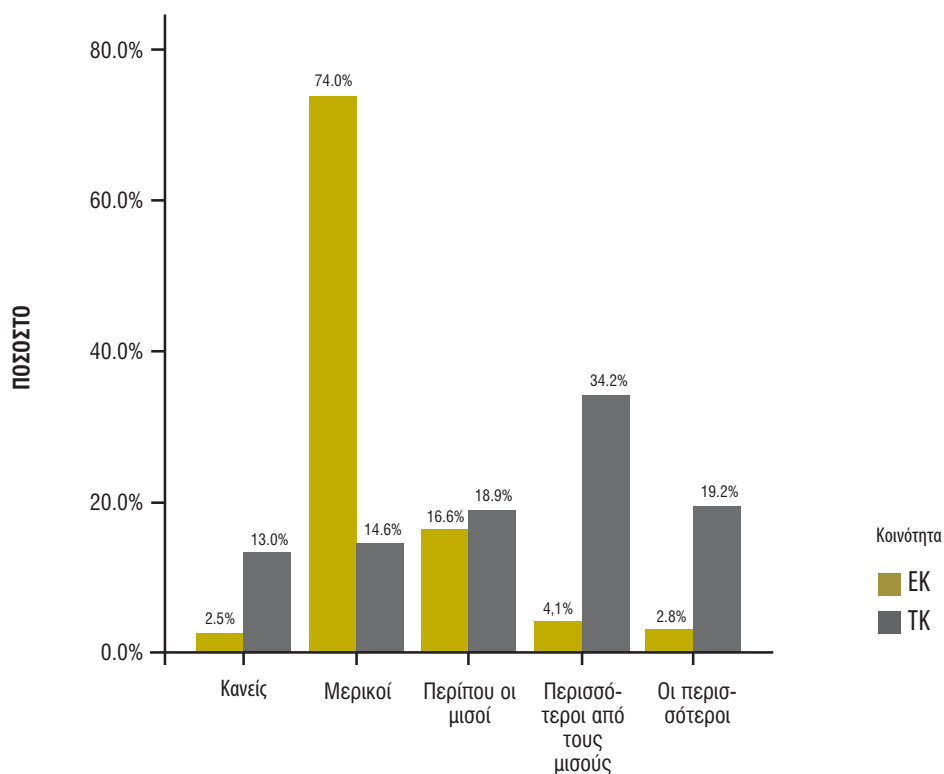
Βασισμένοι στον μέσο όρο των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις πιο πάνω 9 ερωτήσεις, δημιουργήσαμε ένα δείκτη κοινοτικού διαχωρισμού. Αυτός ο δείκτης δημιουργήθηκε με τον υπολογισμό του μέσου όρου των προαναφερθέντων ερωτήσεων τις οποίες οι συμμετέχοντες από την κάθε κοινότητα θυμόντουσαν να είναι κοινοτικά διαχωρισμένες, δεδομένου ότι αυτή η ερώτηση ίσχυε στην περίπτωση του συγκεκριμένου χωριού. Από αυτά τα αποτελέσματα παρατηρήθηκαν εντυπωσιακές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι ανακαλούν στη μνήμη τους το βαθμό του κοινοτικού διαχωρισμού σ' αυτά τα χωριά. Ενώ στο δείκτη διαχωρισμού οι Ελληνοκύπριοι είχαν κατά μέσο όρο βαθμολογία 0.33, οι Τουρκοκύπριοι είχαν κατά μέσο όρο βαθμολογία 0.75, με το 1 να αντιπροσωπεύει το μέγιστο βαθμό διαχωρισμού. Εξετάζοντας τις συχνότητες του μέσου όρου των απαντήσεων, μπορούμε να παρατηρήσουμε επιπλέον ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων Τουρκοκυπρίων φαίνεται να ανακαλεί στη μνήμη της μεγάλο βαθμό διαχωρισμού στα χωριά τους, αφού περίπου το 58% των Τουρκοκυπρίων είχαν κατά μέσο όρο βαθμολογία 1 ως προς το δείκτη διαχωρισμού, δηλώνοντας έτσι το μέγιστο βαθμό διαχωρισμού. Οι Ελληνοκύπριοι από την άλλη, θυμούνται πολύ χαμηλότερο βαθμό διαχωρισμού καθώς μόνο το 4% είχε μέσο όρο βαθμολογίας 1.

Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε επίσης να δηλώσουν πόσοι Τουρκοκύπριοι στο χωριό υπήρξαν μέλη της TMT ή της Volkan. Οι περισσότεροι από τους ελληνοκύπριους συμμετέχοντες (63.9%) πίστευαν ότι μόνο λίγοι Τουρκοκύπριοι υπήρξαν μέλη της TMT ή της Volkan, ενώ αντίθετα περισσότεροι από τους μισούς Τουρκοκύπριους (52.8%) δήλωσαν ότι είτε οι περισσότεροι είτε όλοι οι Τουρκοκύπριοι του χωριού υπήρξαν στην πραγματικότητα μέλη της TMT ή της Volkan (βλέπε [Διάγραμμα 7](#)).

Διάγραμμα 7. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Πόσοι TK στο χωριό σας ήταν μέλη της TMT ή της Volkan;»

Στο ίδιο πνεύμα, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν επίσης πόσοι Ελληνοκύπριοι στο χωριό τους υπήρξαν μέλη της ΕΟΚΑ. Ενώ το 74% των Ελληνοκυπρίων δήλωσε ότι μόνο μερικοί Ελληνοκύπριοι υπήρξαν μέλη της ΕΟΚΑ, το 34.2% των Τουρκοκυπρίων αισθανόταν ότι οι περισσότεροι Ελληνοκύπριοι υπήρξαν μέλη της ΕΟΚΑ. Είναι επίσης αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι 19.2% των Τουρκοκυπρίων αισθάνονταν ότι όλοι οι Ελληνοκύπριοι συγχωριανοί τους υπήρξαν μέλη της ΕΟΚΑ, ενώ μόνο το 2.8% των Ελληνοκυπρίων έδωσε την ίδια απάντηση (βλέπε [Διάγραμμα 8](#)).

Διάγραμμα 8. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων στην ερώτηση «Πόσοι EK στο χωριό σας ήταν μέλη της ΕΟΚΑ Α;»»

Από αυτές τις δύο ερωτήσεις, γίνεται φανερό ότι οι Τουρκοκύπριοι υπερεκτιμούν την εξάπλωση του εξτρεμισμού στο χωριό, τόσο του εξτρεμισμού της δικής τους κοινότητας όσο και του εξτρεμισμού των Ελληνοκυπρίων. Αντίθετα, φαίνεται ότι οι Ελληνοκύπριοι έχουν μια πιο επιφυλακτική άποψη σχετικά με τον εξτρεμισμό τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων.

Επιπρόσθετα, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν αν υπήρξαν οι ίδιοι μέλη της TMT, της Volkan ή της ΕΟΚΑ. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι δεν ήταν μέλη αυτών των ομάδων. Πιο συγκεκριμένα, το 84.8% των Ελληνοκυπρίων και το 72.9% των Τουρκοκυπρίων δήλωσαν ότι δεν ήταν μέλη αυτών των ομάδων, ενώ το 12.6% των Ελληνοκυπρίων και το 21.3% των Τουρκοκυπρίων δήλωσαν ότι όντως υπήρξαν μέλη είτε της TMT είτε της Volkan είτε της ΕΟΚΑ (βλέπε Πίνακα 8).

Πίνακας 8. Ποσοστό των Ελληνοκυπρίων που δήλωσαν ότι υπήρξαν μέλη της ΕΟΚΑ και των Τουρκοκυπρίων που δήλωσαν ότι υπήρξαν μέλη της TMT ή της Volkan.

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
EK	12.6%	84.8%
TK	21.3%	72.9%

Οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν επίσης σχετικά με τα δεινά που πιθανόν να υπέμειναν είτε άμεσα είτε έμμεσα ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1955-59, του 1963-64 ή του 1974. Όπως παρατηρεί κανείς στον Πίνακα 9, η μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ των δύο κοινοτήτων εντοπίζεται στην πρώτη ερώτηση σχετικά με τα άμεσα δεινά και συγκεκριμένα τους προσωπικούς τραυματισμούς που προέκυψαν από τα γεγονότα του 1974. Σ' αυτή την ερώτηση, 14.5% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι τραυματίστηκε κατά τη διάρκεια αυτών των γεγονότων, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των Ελληνοκυπρίων που δήλωσαν το ίδιο έφτανε το 4%. 25% των Τουρκοκυπρίων στο δείγμα μας ανέφεραν ότι τραυματίστηκαν κατά τη διάρκεια αυτών των τριών περιόδων, σε σύγκριση με μόνο 5.2% των Ελληνοκυπρίων που δήλωσαν το ίδιο. Οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν επίσης κατά πόσο είχαν αιχμαλωτιστεί από μέλη της άλλης κοινότητας. Η έρευνα εντοπίζει μεγάλες διαφορές μεταξύ των δύο κοινοτήτων: 8.4% των Τουρκοκυπρίων ανέφεραν ότι αιχμαλωτίστηκαν κατά την περίοδο 1963-64 και 21.5% το 1974· τα ποσοστά των Ελληνοκυπρίων που δήλωσαν ότι αιχμαλωτίστηκαν κατά τη διάρκεια και των τριών περιόδων ήταν σημαντικά μικρότερα (0.3% το 1963-64 και 3% το 1974).

Επιπλέον, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για τα έμμεσα δεινά που ενδεχομένως να υπέστησαν, δηλαδή, τα δεινά που υπέμειναν μέλη της οικογένειας τους ή στενοί τους φίλοι. Και στις δύο κοινότητες, μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι ένα μέλος της οικογένειας τους ή ένας στενός τους φίλος, είτε ήταν αγνοούμενος είτε είχε σκοτωθεί ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1974. Ειδικότερα, σχεδόν 37% των Τουρκοκυπρίων και 41% των Ελληνοκυπρίων έδωσαν θετική απάντηση στη συγκεκριμένη ερώτηση. Αυτή ήταν η μόνη περίπτωση που το ποσοστό ήταν μεγαλύτερο στην ελληνοκυπριακή κοινότητα παρά στην τουρκοκυπριακή. Είναι επίσης αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι 16% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι ένα μέλος της οικογένειάς τους ή ένας στενός τους φίλος αγνοούνταν ή είχε σκοτωθεί ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1963-64, ενώ μόνο 3% των Ελληνοκυπρίων απάντησαν με τον ίδιο τρόπο. Ακριβώς το ίδιο μοτίβο μπορεί να παρατηρήσει κανείς και στα αποτελέσματα της επόμενης ερώτησης η οποία ζητά από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν κατά πόσο ένα μέλος της οικογένειάς τους ή ένας στενός φίλος στην κοινότητά τους έχασε μέλος της οικογένειάς του ή στενό του φίλο. Και πάλι, όπως και στην προηγούμενη ερώτηση, πολύ ψηλά ποσοστά αναφέρθηκαν για το 1974, όπου 36% των Ελληνοκυπρίων και 41% των Τουρκοκυπρίων απάντησαν θετικά. Επιπλέον, ένα σημαντικό ποσοστό Τουρκοκυπρίων (σχεδόν το 21%) έδωσε θετική απάντηση σ' αυτή την τελευταία ερώτηση και αναφορικά με τα γεγονότα του 1963-64.

Πίνακας 9. Ποσοστά των συμμετεχόντων σε κάθε κοινότητα που δήλωσαν ότι υπέφεραν κατά τις περιόδους 1955-56, 1963-64 και 1974.

		1955-59	1963-64	1974
Τραυματίστηκα λόγω αυτών των γεγονότων	GC	0.4%	0.7%	4.1%
	TC	3.3%	7.5%	14.5%
Πιάστηκα αιχμάλωτος από μέλη της άλλης κοινότητας	GC	1.0%	0.3%	3.0%
	TC	1.7%	8.4%	21.5%
Ένα μέλος της οικογένειάς μου ή ένας στενός μου φίλος είναι αγνοούμενος ή σκοτώθηκε	GC	2.3%	3.3%	41.0%
	TC	4.1%	16.3%	36.8%
Ένα μέλος της οικογένειάς μου ή ένας στενός φίλος από την κοινότητά μου έχασε ένα μέλος της οικογένειάς του ή ένα στενό του φίλο	GC	1.0%	2.9%	36.3%
	TC	3.6%	20.5%	41.3%

Γίνεται επομένως φανερό ότι, γενικά, τα μέλη και των δύο κοινοτήτων δηλώνουν ότι είχαν υποφέρει ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1974 ενώ, επιπρόσθετα, οι Τουρκοκύπριοι δηλώνουν ότι είχαν υποφέρει και κατά τη διάρκεια των γεγονότων του 1963-64, με μόνη εξαίρεση τις περιπτώσεις προσωπικού τραυματισμού και αιχμαλωσίας από μέλη της άλλης κοινότητας. Σε αυτές τις δύο περιπτώσεις, ενώ τα ποσοστά των περιστατικών που αναφέρθηκαν στην ελληνοκυπριακή κοινότητα ήταν πολύ χαμηλά και στις τρεις περιόδους, στην τουρκοκυπριακή κοινότητα τα ποσοστά για την περίοδο του 1974 ήταν σχετικά υψηλότερα.

Αντιλήψεις για την άλλη κοινότητα: το παρόν

Οι ερωτήσεις που σχετίζονταν με το παρόν διέφεραν από τις ερωτήσεις που συζητήσαμε μέχρι τώρα και που διερευνούσαν διάφορες όψεις της παλιάς ζωής στο χωριό. Για να εξετάσουμε τις τρέχουσες απόψεις των συμμετεχόντων, επιχειρήσαμε να αποτυπώσουμε τα συναισθήματα της εμπιστοσύνης, του άγχους και της απειλής, τις αναπαραστάσεις τους ως προς την ιστορία, τις στάσεις και τις ταυτότητές τους, καθώς και ένα αριθμό άλλων ζητημάτων. Επειδή αυτά τα ζητήματα αναφέρονται στις αντιλήψεις και τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων, δεν μπορούν να αποτυπωθούν με τη χρήση μεμονωμένων ερωτήσεων· αντίθετα, για τη διαμόρφωση ακριβέστερης εικόνας, οι περισσότερες περιπτώσεις απαιτούσαν τη χρήση πολλαπλών ερωτήσεων.

Για να αναλύσουμε και να ερμηνεύσουμε τα δεδομένα της έρευνας αποτελεσματικά και με τρόπο αξιόπιστο, ήταν αναγκαίο να δημιουργήσουμε κλίμακες που απαρτίζονταν από μια σειρά ερωτήσεων. Έτσι, όσες από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου σχετίζονταν με τις ίδιες έννοιες ομαδοποιήθηκαν μαζί δημιουργώντας μια κλίμακα, ώστε η ανάλυση να μην βασίζεται σε μια μεμονωμένη ερώτηση αλλά σε ένα σύνολο στοιχείων που στοχεύουν στη μέτρηση της ίδιας βασικής ιδέας. Με αυτό τον τρόπο οι αναλύσεις μας γίνονται πιο αξιόπιστες, καθώς βασίζονται σε μια σειρά μετρήσεων και όχι στη μέτρηση μεμονωμένων αντικειμένων.

Για παράδειγμα, για να αποτυπώσουμε το συναίσθημα εμπιστοσύνης των συμμετεχόντων προς τα μέλη της άλλης κοινότητας, ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους με τρεις διαφορετικές προτάσεις. Τους ζητήσαμε, για παράδειγμα, να δηλώσουν τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους με τα ακόλουθα:

1. Απλά ΔΕΝ εμπιστεύομαι ανθρώπους από την άλλη κοινότητα
2. Εμπιστεύομαι ανθρώπους από την άλλη κοινότητα όταν λένε ότι αγαπούν την Κύπρο
3. Εμπιστεύομαι τους **απλούς** ανθρώπους όταν λένε ότι θέλουν ειρήνη

Αυτοί που θα έδιναν υψηλή βαθμολογία στις προτάσεις 2 και 3 αλλά χαμηλή στην πρόταση 1 θα ήταν συμμετέχοντες που θεωρούσαν ότι εμπιστεύονται μέλη της άλλης κοινότητας, ενώ οι συμμετέχοντες που θα έδιναν χαμηλή βαθμολογία στις προτάσεις 2 και 3 αλλά ψηλή στην πρόταση 1 θα παρουσίαζαν χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης προς τα μέλη της άλλης κοινότητας.

Έτσι, αντί να αναλύουμε τις απαντήσεις των συμμετεχόντων για την κάθε μια από αυτές τις προτάσεις, τις ομαδοποιήσαμε μαζί παίρνοντας τον μέσο όρο της βαθμολογίας των προτάσεις 2 και 3 και την αντίστροφη βαθμολογία της ερώτησης 1, ώστε να σχηματίσουμε μια κλίμακα που ονομάσαμε «*Εμπιστοσύνη*». Μια χαμηλή βαθμολογία σ' αυτή την κλίμακα θα δήλωνε χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης προς τα μέλη της άλλης κοινότητας, ενώ υψηλή βαθμολογία θα δήλωνε έντονο αίσθημα εμπιστοσύνης προς τα μέλη της άλλης κοινότητας.

Ωστόσο, για να κατασκευάσουμε αξιόπιστες κλίμακες ήταν απαραίτητο να διενεργήσουμε πρώτα παραγοντική ανάλυση και ακολούθως ανάλυση αξιοπιστίας (Cronbach's α) για να διασφαλίσουμε ότι οι ερωτήσεις στις κλίμακες που προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε όντως μετρούν την ίδια βασική ιδέα.²² Επίπεδα πάνω από 0.60 του συντελεστή Cronbach's α συνήθως θεωρούνται ότι δηλώνουν ένα αποδεκτό επίπεδο εσωτερικής συνέπειας, ενώ επίπεδα πάνω από 0.70 θεωρούνται δείκτες καλής αξιοπιστίας, με το 1.00 να αποτελεί το υψηλότερο επίπεδο εσωτερικής αξιοπιστίας. Η παραγοντική ανάλυση και η ανάλυση της αξιοπιστίας επέτρεψαν την κατασκευή 14 κλιμάκων βασισμένων στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που έδειχναν υψηλά επίπεδα εσωτερικής συνέπειας. Γενικά, οι περισσότερες ερωτήσεις μετρήθηκαν με κλίμακες Likert 5 σημείων, όπου το 1 αντιπροσώπευε το *Διαφωνώ Απόλυτα* και το 5 το *Συμφωνώ Απόλυτα*, εκτός σε περίπτωση που δηλώνεται διαφορετικά. Αυτές οι 14 κλίμακες παρουσιάζονται στον **Πίνακα 10** (σ. 72) και περιγράφονται πιο κάτω πριν προχωρήσουμε σε περαιτέρω ανάλυσή τους.

22. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε: Jose M. Cortina (1993). What is Coefficient Alpha? An examination of Theory and Applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98-104.23.

Η πρώτη κλίμακα που δημιουργήσαμε, η *Ποσότητα της επαφής*, αναφέρεται στην ποσότητα των διακοινωνικών επαφών που διατηρούν τα μέλη των δύο κοινοτήτων στο παρόν. Οι επόμενες δύο κλίμακες αντανακλούν τον βαθμό της εθνικής ταύτισης των συμμετεχόντων, όπου η κλίμακα *Κυπριακή Ταυτότητα* αντανακλά την ευθυγράμμιση των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων με την ευρύτερη κυπριακή ταυτότητα, ενώ η κλίμακα *Ταυτότητα της υπο-ομάδας* αντανακλά την ευθυγράμμιση τους με τις συλλογικές ταυτότητες των αντίστοιχων κοινοτήτων τους, είτε την Ελληνοκυπριακή είτε την Τουρκοκυπριακή. Η επόμενη κλίμακα που αφορά την ταυτότητα των συμμετεχόντων είναι η κλίμακα *Τουρκο-/Ελληνο-κεντρισμός*, η οποία εξετάζει κατά πόσο οι συμμετέχοντες ταυτίζονται με τις αντίστοιχες «μητέρες πατρίδες» τους, δηλαδή είτε με την Τουρκία είτε με την Ελλάδα.²³

Όπως εξηγήσαμε και πιο πάνω, η κλίμακα *Εμπιστοσύνη* αναφέρεται στο βαθμό που οι συμμετέχοντες νιώθουν ότι εμπιστεύονται μέλη της άλλης κοινότητας. Επιπλέον, η κλίμακα *Διομαδικό άγχος* προσπαθεί να ανιχνεύσει το βαθμό του άγχους που θα ένιωθαν οι συμμετέχοντες εάν, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, αποτελούσαν το μόνο μέλος της κοινότητας τους που συνεργαζόταν με αριθμό ατόμων από την εξω-ομάδα. Η κλίμακα *Ρεαλιστική απειλή* αναφέρεται στην απειλή που ενδεχομένως να νιώθουν οι συμμετέχοντες ως προς το ότι μέλη της άλλης κοινότητας ενδεχομένως να τους ξεπεράσουν σε δύναμη. Η *Συμβολική απειλή* από την άλλη, αναφέρεται στην απειλή που πιθανόν να νιώθουν οι συμμετέχοντες ότι τα μέλη της εξω-ομάδας θα θέσουν υπό δοκιμασία τις αξίες και την ταυτότητά τους, ενώ η κλίμακα *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* αναφέρεται στην απειλή που ενδεχομένως να νιώθουν οι συμμετέχοντες ως προς την συλλογική ανυποληψία στην οποία μπορεί να πέσει η ομάδα τους από μέλη της εξω-ομάδας.

Η επόμενη κλίμακα που δημιουργήσαμε με τον τίτλο *Ευθύνη της Τουρκίας και των ξένων δυνάμεων για το κυπριακό πρόβλημα* εξετάζει την έμφαση που δίνουν ή την κριτική διάθεση που έχουν οι συμμετέχοντες ως προς τον ρόλο της Τουρκίας και των ξένων δυνάμεων στη δημιουργία του κυπριακού προβλήματος. Οι υψηλές βαθμολογίες στην κλίμακα αυτή δηλώνουν προσκόλληση στην επίσημη ελληνοκυπριακή αφήγηση, ενώ οι χαμηλές βαθμολογίες προσκόλληση στην επίσημη τουρκοκυπριακή αφήγηση. Η επόμενη κλίμακα συνοψίζει τη *Στάση των συμμετεχόντων απέναντι στο άνοιγμα των οδοφραγμάτων μεταξύ του βορείου και του νοτίου μέρους του υφιστάμενου διαχωρισμού*. Η κλίμακα *Στάση προς την εξω-ομάδα* αποτελείται από μια μόνο ερώτηση η οποία ζητά από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν τα συναισθήματά τους προς την εξω-ομάδα σε μια κλίμακα που μοιάζει με θερμομότρο και κυμαίνεται από 0 μέχρι 100 βαθμούς.²⁴ Η συγκεκριμένη κλίμακα επανα-κωδικοποιήθηκε ώστε να κυμαίνεται από το 1 μέχρι το 10, όπου το 10 αντιπροσωπεύει τα πιο θετικά συναισθήματα ή στάσεις προς την εξω-ομάδα.

Η επόμενη ομάδα κλιμάκων, *Επαφή στο χωριό*, *Ποιότητα της επαφής στο παρελθόν*, και *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες* δεν αναφέρονται σε τρέχουσες αντιλήψεις της άλλης κοινότητας αλλά στη ζωή στα μικτά χωριά στο παρελθόν. Όπως θα παρατηρήσει ο αναγνώστης, οι ερωτήσεις σε δύο από τις κλίμακες που παραθέτουμε σ' αυτή την ενότητα έχουν ήδη συζητηθεί νωρίτερα ως μεμονωμένες ερωτήσεις (στην ενότητα Η ζωή στα μικτά χωριά στο παρελθόν στη σ. 60). Ο λόγος που τις παραθέτουμε και πάλι σ' αυτή την ενότητα είναι για να εξετάσουμε τις διαφορές που διαφαίνονται ανάμεσα στις δύο κοινότητες όταν αναλύσουμε τις συγκεκριμένες ερωτήσεις ως κλίμακες.

Οι *Επαφή στο χωριό* αναφέρεται στην ποσότητα των επαφών στο χωριό των συμμετεχόντων το παρελθόν ενώ η *Ποιότητα της επαφής στο παρελθόν* αναφέρεται, όχι στην ποσότητα αλλά αντίθετα στην ποιότητα των επαφών που διατηρούσαν τα μέλη των δύο κοινοτήτων μεταξύ τους πριν το 1974. Η κλίμακα *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες* αναφέρεται στον αριθμό των στενών φίλων από την άλλη κοινότητα που είχαν οι συμμετέχοντες, αλλά και στην ποιότητα αυτών των φιλιών.

23. Οι ερωτήσεις προέρχονται από το Παχουλίδης Κυριάκος (2007).

24. Οι ερωτήσεις προέρχονται από το Geoffrey Haddock, Mark Zanna, and Victoria M. Esses (1993). Assessing the structure of prejudicial attitudes: The case of attitudes toward homosexuals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1105-1118. Στο αυθεντικό άρθρο οι κλίμακες αναφέρονταν σε άλλες κοινωνικές ομάδες. Στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας, οι ερωτήσεις προσαρμόστηκαν ώστε να αναφέρονται στις στάσεις προς τις κοινωνικές ομάδες που μας ενδιέφερε να μετρήσουμε.

Πίνακας 10. Ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και τα επίπεδα του συντελεστή Cronbach's α ως προς τις κλίμακες που δημιουργήσαμε²⁵

Κλίμακα	Ερωτήσεις	ΕΚ άλφα	TK άλφα
Ποσότητα της επαφής (6 ερωτήσεις)	<p>Πόσο συχνά έχετε επαφή με μέλη της άλλης ομάδας στις πιο κάτω συνθήκες; (όχι απλά να τους βλέπετε αλλά να συνομιλείτε μαζί τους)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Όταν πάω για ψώνια • Στη δουλειά μου, • Σε δι-κοινοτικές εκδηλώσεις, • Στο χωριό που ζείτε, • στο βορρά, • στο νότο 	.79	.90
Κυπριακή ταυτότητα (3 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Γενικά είμαι χαρούμενος/η που είμαι Κύπριος/α • Νιώθω καλά για το ότι είμαι Κύπριος/α • Είμαι περήφανος που είμαι Κύπριος/α 	.96	.99
Ταυτότητα της υπο-ομάδας (3 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Γενικά είμαι χαρούμενος/η που είμαι ΕΚ/TK • Νιώθω καλά για το ότι είμαι ΕΚ/TK • Είμαι περήφανος που είμαι ΕΚ/TK 	.98	.96
Τουρκο-/Ελληνο-κεντρισμός (4 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Οι ελληνικές/τουρκικές πολιτισμικές ρίζες με χαρακτηρίζουν • Η Κύπρος ιστορικά είναι τουρκική/ ελληνική • Το Ισλάμ/η Ορθοδοξία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού • Θεωρώ την Τουρκία/Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα 	.77	.79
Εμπιστοσύνη (3 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Απλά ΔΕΝ εμπιστεύομαι μέλη της άλλης κοινότητας (αντίστροφη κωδικοποίηση) • Εμπιστεύομαι ανθρώπους της άλλης κοινότητας όταν λένε ότι αγαπούν την Κύπρο • Εμπιστεύομαι τους απλούς ανθρώπους της άλλης κοινότητας όταν λένε ότι θέλουν ειρήνη 	.84	.77
Διομαδικό άγχος (6 ερωτήσεις)	<p>Εάν σε κάποια δεδομένη περίπτωση ήσασταν το μόνο μέλος της κοινότητας σας που ερχόταν σε επαφή με μια ομάδα μελών της εξω-ομάδας, Ελληνοκύπριους/Τουρκοκύπριους, (π.χ. συζητούσατε μαζί τους ή εργαζόσασταν μαζί για ένα έργο) σε ποιο βαθμό θα νιώθατε σε αυτή την περίπτωση τα ακόλουθα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ανήσυχα • Νευρικά • Άβολα • Ασφαλής (αντίστροφη κωδικοποίηση) • άνετα (αντίστροφη κωδικοποίηση) • καχύποπτα 	.95	.87
Ρεαλιστική απειλή (4 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Όσο πιο ισχυρή γίνεται η εξω-ομάδα τόσο πιο δύσκολα γίνονται τα πράγματα για τα την ενδο-ομάδα • Επιτρέποντας στην εξω-ομάδα να αποφασίζει για πολιτικά θέματα, σημαίνει ότι η ενδο-ομάδα θα έχει λιγότερο λέγειν στο πως διοικείται η χώρα 	.83	.89

25. Επίπεδα του συντελεστή Cronbach's α πάνω από 0.60 συνήθως θεωρούνται ότι δηλώνουν ένα αποδεκτό επίπεδο εσωτερικής συνέπειας, ενώ επίπεδα πάνω από 0.70 θεωρούνται δείκτες καλής αξιοπιστίας, με το 1.00 να αποτελεί το υψηλότερο επίπεδο εσωτερικής αξιοπιστίας. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Jose M. Cortina (1993).

Κλίμακα	Ερωτήσεις	EK άλφα	TK άλφα
Ρεαλιστική απειλή (2 items)	<ul style="list-style-type: none"> Ανησυχώ ότι μέλη της εξω-ομάδας θα διεκδικούν όλο και περισσότερα από μας στο μέλλον Περισσότερες καλές θέσεις εργασίας για την εξω-ομάδα σημαίνει λιγότερες καλές θέσεις εργασίας για την ενδο-ομάδα 	.65	.67
Συμβολική απειλή (2 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι έχουν πολύ διαφορετικές αξίες Μέλη της εξω-ομάδας έχουν αρχίσει να προβάλλουν την ταυτότητα τους με ένα τρόπο που εγώ βρίσκω απειλητικό 	.65	.67
Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης (4 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> Τα μέλη της εξω-ομάδας δεν σέβονται τα μέλη της ενδο-ομάδας Τα μέλη της εξω-ομάδας θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους των μελών της ενδο-ομάδας Τα μέλη της εξω-ομάδας είναι θετικά έναντι των Ελληνοκυπρίων (αντίστροφη κωδικοποίηση) Τα μέλη της εξω-ομάδας νομίζουν ότι είναι καλύτεροι από τα μέλη της ενδο-ομάδας 	.88	.74
Ευθύνη της Τουρκίας και των ξένων δυνάμεων (7 ερωτήσεις) – EK επίσημη αφήγηση	<ul style="list-style-type: none"> Η βρετανική αποικιακή πολιτική του διαίρει και βασίλευε έσπειρε τους πρώτους σπόρους της αντιπαλότητας ανάμεσα στις δύο κοινότητες Οι Τουρκοκύπριοι πήραν το μέρος των Βρετανών εναντίον των Ελληνοκυπρίων κατά την περίοδο 1955-1959 Το 1974 η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο για να διχοτομήσει το νησί Η ανακήρυξη του ψευδοκράτους («Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου») παρεμποδίζει την εξεύρεση λύσης στο κυπριακό πρόβλημα Το κυπριακό πρόβλημα είναι αποτέλεσμα της εφαρμογής ΝΑΤΟϊκών σχεδίων στα θέματα της Κύπρου Το κυπριακό πρόβλημα προέκυψε ως αποτέλεσμα της επεμβατικής πολιτικής της Τουρκίας στην Κύπρο Η δημιουργία της TMT υπήρξε αποτέλεσμα της ανάγκης των Τουρκοκυπρίων να προστατέψουν τους εαυτούς τους (αντεστραμμένη) 	.67	.67
Άνοιγμα των οδοφραγμάτων (3 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> Με το άνοιγμα των οδοφραγμάτων είναι δυνατόν να αναπτυχθούν καλύτερες σχέσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες Το άνοιγμα των οδοφραγμάτων έφερε τη λύση του κυπριακού προβλήματος πιο κοντά Το άνοιγμα των οδοφραγμάτων είναι το πρώτο βήμα για να αξιολογήσουμε κατά πόσο οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι μπορούν να ζήσουν μαζί ειρηνικά. 	.81	.67
Στάση προς την εξω-ομάδα (1 ερώτηση)	<p>Οι παρακάτω ερωτήσεις σχετίζονται με τα αισθήματά σας απέναντι σε διάφορες ομάδες γενικά. Παρακαλώ βαθμολογήστε την κάθε ομάδα σε ένα θερμόμετρο που μετρά από το μηδέν (0) μέχρι τους εκατό (100) βαθμούς.</p> <p>Πώς νιώθετε απέναντι σε μέλη της εξω-ομάδας, γενικά; 0 10° 20° 30° 40° 50° 60° 70° 80° 90° 100°</p> <p>Πολύ ψυχρά ή αρνητικά</p> <p>Πολύ θερμά ή θετικά</p>	Μια ερώτηση	Μια ερώτηση

Κλίμακα	Ερωτήσεις	ΕΚ άλφα	TK άλφα
Επαφή στο χωριό (6 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Πόσο συχνά κουβεντιάζατε με μέλη της εξω-ομάδας στη δουλειά σας; • Στο χωριό σας, πόσο συχνά χαιρετούσατε μέλη της εξω-ομάδας (π.χ. όταν τους βλέπατε στο δρόμο); • Πόσο συχνά κουβεντιάζατε με μέλη της εξω-ομάδας στο χωριό σας; • Πόσο συχνά κάνατε κάτι κοινωνικό μαζί με συγχωριανούς σας μέλη της εξω-ομάδας (π.χ. γάμους, πάρτι, εξόδους, ονομαστικές γιορτές, κηδείες); • Πόσο συχνά πηγαίνατε στα καταστήματα μελών της εξω-ομάδας στο χωριό σας; • Πόσο συχνά πηγαίνατε στα καφενεία μελών της εξω-ομάδας στο χωριό σας; 	.74	.91
Ποιότητα της επαφής στο παρελθόν (4 ερωτήσεις)	<p><i>Όταν συναντούσατε μέλη της εξω-ομάδας πριν το 1974, σε ποιο βαθμό βρίσκατε την επαφή:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ευχάριστη • Σε πνεύμα συνεργασίας • Θετική • Βασίζεται σε αμοιβαίο σεβασμό 	.96	.93
Παλαιότερες δι- ομαδικές φιλίες (3 ερωτήσεις)	<ul style="list-style-type: none"> • Πόσοι από τους στενούς σας φίλους ήταν μέλη της εξω-ομάδας; • Αν είχατε στενούς φίλους από την εξω-ομάδα, πόσο συχνά πηγαίνατε επίσκεψη στο σπίτι των φίλων σας; • Αν είχατε στενούς φίλους από την εξω-ομάδα, πόσο συχνά έρχονταν στο σπίτι σας να σας επισκεφτούν; 	.75	.85

Σημείωση: Στα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν για τους σκοπούς της συλλογής των δεδομένων, οι ερωτήσεις που θέσαμε σε ελληνοκύπριους συμμετέχοντες αναφέρονταν σε «Τουρκοκύπριους», ενώ οι ερωτήσεις που θέσαμε σε τουρκοκύπριους συμμετέχοντες αναφέρονταν σε «Ελληνοκύπριους», όπου γίνεται αναφορά σε «μέλη της εξω-ομάδας» στον πιο πάνω πίνακα.

Το παρόν: διερευνώντας τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των δύο κοινοτήτων

Αφού συζητήσαμε την διαδικασία κατασκευής των κλιμάκων, προχωρούμε τώρα στη διερεύνηση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων κατοίκων των πρώην μικτών χωριών. Για να συγκρίνουμε τις απαντήσεις που έδωσαν οι ελληνοκύπριοι συμμετέχοντες με αυτές που έδωσαν οι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες σε κάθε μια από αυτές τις 14 κλίμακες διενεργήσαμε t-tests σε ανεξάρτητα δείγματα. Τα t-tests σε ανεξάρτητα δείγματα αποτελούν στατιστικούς ελέγχους οι οποίοι δείχνουν κατά πόσον οι διαφορές των μέσων όρων των απαντήσεων δύο ομάδων συμμετεχόντων – στην περίπτωση μας των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων – είναι στατιστικά σημαντικές. Τα αποτελέσματα των t-tests σε ανεξάρτητα δείγματα για κάθε μια από τις 14 κλίμακες που κατασκευάσαμε παρουσιάζονται στον Πίνακα 11.

Ο Πίνακας 11 δηλώνει το επίπεδο σημαντικότητας του κάθε t-test στα ανεξάρτητα δείγματα που διενεργήσαμε για κάθε κλίμακα χωριστά, καθώς και το μέσο όρο των απαντήσεων ή των βαθμολογιών, της κάθε κοινότητας στην κάθε κλίμακα. Ο μέσος όρος της βαθμολογίας υπολογίζεται προσθέτοντας τις απαντήσεις όλων των συμμετεχόντων μιας κοινότητας στις ερωτήσεις μιας κλίμακας και, ακολουθώντας, διαιρώντας το άθροισμα τους με τον συνολικό αριθμό συμμετεχόντων. Από τη στιγμή που οι περισσότερες από τις κλίμακες μας κυμαίνονται από το 1 μέχρι το 5, όπου το 1 αντιπροσωπεύει το *Διαφωνώ Απόλυτα* και το 5 το *Συμφωνώ Απόλυτα*, ένας μέσος όρος βαθμολογίας κάτω του 3 που θεωρείται το μεσαίο σημείο, δηλώνει διαφωνία με τις θέσεις της συγκεκριμένης κλίμακας, ενώ μια βαθμολογία πάνω από 3 δηλώνει συμφωνία με τις θέσεις της ίδιας κλίμακας.

Στην περίπτωση που οι απαντήσεις των δύο ομάδων είναι παραπλήσιες, τότε ο έλεγχος t-test σε ανεξάρτητα δείγματα θα δηλώνει ότι η διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων είναι μη στατιστικά σημαντική (δηλώνεται με μ.σ.σ.). Αν όμως, οι απαντήσεις των δύο ομάδων είναι πολύ διαφορετικές μεταξύ τους, σε περιπτώσεις για παράδειγμα που μια ομάδα εκφράζει έντονη συμφωνία με μια συγκεκριμένη τοποθέτηση, ενώ η άλλη ομάδα φαίνεται να διαφωνεί με αυτή την τοποθέτηση, τότε το t-test σε ανεξάρτητα δείγματα θα δηλώνει ότι η διαφορά είναι στατιστικά σημαντική (μια τιμή p-value μικρότερη από 0.05 θεωρείται ότι δηλώνει μια σημαντική διαφορά).

Όπως μπορούμε να δούμε από τον Πίνακα 11 στο t-test σε ανεξάρτητα δείγματα στην περίπτωση της πρώτης κλίμακας *Ποσότητα της επαφής*, οι Τουρκοκύπριοι αναφέρουν ότι σήμερα έχουν περισσότερη επαφή με τους Ελληνοκύπριους σε σύγκριση με τις απαντήσεις των Ελληνοκυπρίων ως προς την επαφή τους με Τουρκοκύπριους. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ποσότητα της επαφής που η κάθε ομάδα αναφέρει ότι διατηρεί με μέλη της δικής της εξω-ομάδας παραμένει σχετικά χαμηλή.

Οι Κύπριοι δηλώνουν την ταυτότητάς τους. Συγκεκριμένα, από τον Πίνακα 11 φαίνεται ότι οι Ελληνοκύπριοι δείχνουν να ταυτίζονται περισσότερο με την κυπριακή ταυτότητα απ' ό,τι οι Τουρκοκύπριοι, ενώ οι Τουρκοκύπριοι ταυτίζονται περισσότερο στην ταυτότητα της υπο-ομάδας τους, δηλαδή στην τουρκοκυπριακή ταυτότητα, σε σύγκριση με την ταύτιση των Ελληνοκυπρίων με την ταυτότητα της δικής τους υπο-ομάδας. Αυτό πιθανό να οφείλεται στο γεγονός ότι στην τουρκοκυπριακή κοινότητα η κοινοτική ταυτότητα *Kıbrıslı Turk* χρησιμοποιείται ευρέως σε όλο το φάσμα του ιδεολογικού συνεχούς,²⁶ αντίθετα με την αντίστοιχη ταυτότητα *Ελληνοκύπριος* που χρησιμοποιείται λιγότερο συχνά από τους Ελληνοκύπριους, αφού συχνά αντιπαράκειται στον όρο *Κύπριος*. Οι Ελληνοκύπριοι, ωστόσο, χρησιμοποιούν συχνά την ταυτότητα *Κύπριος* για να δηλώσουν μόνο την ελληνοκυπριακή κοινότητα. Τα μέλη των δύο κοινοτήτων εμφανίζουν διαφορά και ως προς το βαθμό στον οποίο ταυτίζονται με τις αντίστοιχες μητέρες πατρίδες τους, είτε την Ελλάδα είτε την Τουρκία. Όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 11, οι Ελληνοκύπριοι συμμετέχοντες εκφράζουν περισσότερο Ελληνοκεντρισμό συγκρινόμενοι με τον Τουρκοκεντρισμό που εκφράζουν οι Τουρκοκύπριοι, παρά το γεγονός ότι και οι δύο κοινότητες δίνουν βαθμολογίες πάνω από το μεσαίο σημείο της κλίμακας, εκφράζοντας έτσι την ευθυγράμμισή τους με τις αντίστοιχες μητέρες πατρίδες.

Προχωρώντας στην επόμενη ομάδα κλιμάκων, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η κλίμακα *Εμπιστοσύνη* δείχνει τους ελληνοκύπριους συμμετέχοντες να εμπιστεύονται μέλη της τουρκοκυπριακής κοινότητας περισσότερο απ' ό,τι οι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες εμπιστεύονται τους Ελληνοκύπριους. Ωστόσο, θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι το επίπεδο της εμπιστοσύνης που εκφράζεται και από τις δύο ομάδες είναι σχετικά χαμηλό, ειδικά στο τουρκοκυπριακό δείγμα όπου η εμπιστοσύνη είναι κάτω από το μέσο σημείο 3. Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στις κλίμακες

26. Βλέπε Charis Psaltis (υπό έκδοση)

Πίνακας 11. T-tests σε ανεξάρτητα δείγματα μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων

Κλίμακα	Κοινότητα	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	Επίπεδο σημαντικότητας
Ποσότητα της επαφής	Ελληνοκύπριοι	1.61	.77	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	1.82	.91	
Κυπριακή ταυτότητα	Ελληνοκύπριοι	4.65	.54	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	4.13	1.34	
Ταυτότητα της υπο-ομάδας	Ελληνοκύπριοι	4.57	.67	p < 0.05
	Τουρκοκύπριοι	4.64	.78	
Τουρκο-/Ελληνο-κεντρισμός	Ελληνοκύπριοι	4.32	.68	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	4.11	.84	
Εμπιστοσύνη	Ελληνοκύπριοι	3.33	1.11	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	2.16	1.17	
Διομαδικό άγχος	Ελληνοκύπριοι	2.89	1.30	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	3.44	1.07	
Ρεαλιστική απειλή	Ελληνοκύπριοι	4.06	.81	p < 0.007
	Τουρκοκύπριοι	3.95	.95	
Συμβολική απειλή	Ελληνοκύπριοι	3.54	.99	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	3.94	.95	
Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης	Ελληνοκύπριοι	2.91	.98	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	3.77	.91	
Υπαιτιότητα της Τουρκίας και των ξένων	Ελληνοκύπριοι	4.35	.53	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	3.10	.71	
Άνοιγμα των οδοφραγμάτων	Ελληνοκύπριοι	2.97	1.07	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	3.16	1.06	
Στάση προς την εξω-ομάδα	Ελληνοκύπριοι	6.45	5.10	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	2.05	2.80	
Επαφή στο χωριό	Ελληνοκύπριοι	3.36	.97	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	2.10	1.01	
Ποιότητα της επαφής στο παρελθόν	Ελληνοκύπριοι	4.12	1.02	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	2.33	1.03	
Παλαιότερες διομαδικές φιλίες	Ελληνοκύπριοι	2.37	1.21	p < 0.001
	Τουρκοκύπριοι	1.55	.87	

Διομαδικό Άγχος, Συμβολική απειλή και Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης είναι ανάλογες με τα αποτελέσματα της κλίμακας της *Εμπιστοσύνης*. Οι Ελληνοκύπριοι ανέφεραν λιγότερο *Διομαδικό άγχος*, μικρότερη *Συμβολική απειλή* και μικρότερη *Απειλή της συλλογικής τους αυτοεκτίμησης*. Τα αποτελέσματα όμως της κλίμακας *Ρεαλιστική απειλή* ήταν διαφορετικά. Σ' αυτή την περίπτωση, οι Ελληνοκύπριοι ανέφεραν ότι αισθάνονται μεγαλύτερα επίπεδα *Ρεαλιστικής απειλής* συγκρινόμενοι με τους Τουρκοκύπριους. Παρά το γεγονός ότι η διαφορά μεταξύ των δύο κοινοτήτων στην κλίμακα *Ρεαλιστική απειλή* δεν ήταν πολύ μεγάλη, ήταν όμως σημαντική στο να καταδείξει ότι οι Ελληνοκύπριοι ανησυχούν, όχι τόσο για την συλλογική τους υπόληψη ή τις συμβολικές απειλές, αλλά περισσότερο για τις ρεαλιστικές απειλές που σχετίζονται με ζητήματα όπως η απώλεια της πολιτικής δύναμης ή η μείωση των καλών θέσεων εργασίας.

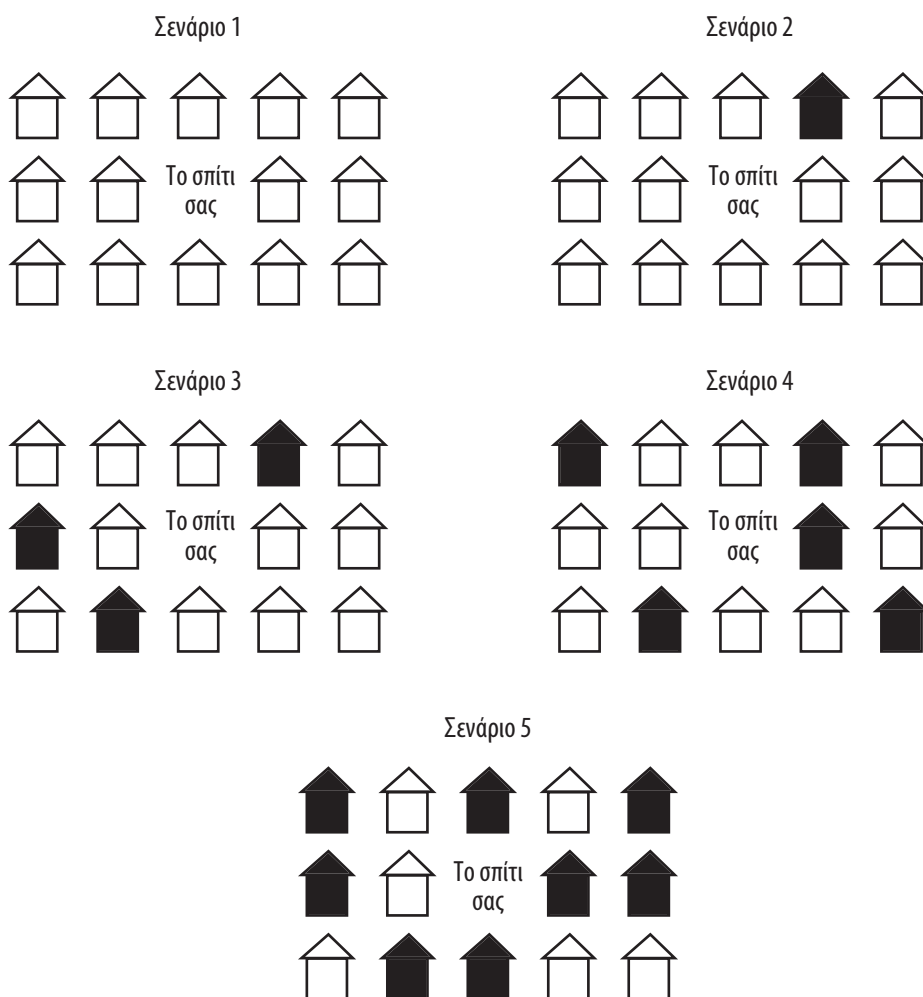
Η επόμενη κλίμακα αναφέρεται στις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων σχετικά με την ιστορία. Όπως αναμενόταν, οι Ελληνοκύπριοι συμφώνησαν περισσότερο με την κλίμακα *Ευθύνη της Τουρκίας και των ξένων δυνάμεων* απ' ό,τι οι Τουρκοκύπριοι. Επίσης, μια διαφορά εντοπίστηκε στην κλίμακα *Άνοιγμα των οδοφραγμάτων*, όπου οι Τουρκοκύπριοι είχαν πιο θετικά αισθήματα σχετικά με το άνοιγμα των οδοφραγμάτων μεταξύ των δύο πλευρών του υφιστάμενου διαχωρισμού απ' ό,τι οι Ελληνοκύπριοι. Μια μεγάλη διαφορά εντοπίστηκε στην μεμονωμένη ερώτηση που διερευνούσε τη στάση των συμμετεχόντων προς τα μέλη της εξω-ομάδας. Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι οι Ελληνοκύπριοι είχαν σχετικά θετική στάση προς τους Τουρκοκύπριους, αφού έδωσαν βαθμολογία μεγαλύτερη του μεσαίου σημείου 5 στη συγκεκριμένη κλίμακα που κυμαίνονταν από το 1 μέχρι το 10. Από την άλλη, βρέθηκε ότι οι Τουρκοκύπριοι είχαν σχετικά αρνητική στάση προς τους Ελληνοκύπριους, αφού έδωσαν βαθμολογία αρκετά χαμηλότερη από το μεσαίο σημείο 5.

Ένα παρόμοιο μοτίβο παρατηρούμε και σχετικά με τον μέσο όρο των αξιών των κλιμάκων *Επαφή στο χωριό* και *Ποιότητα της επαφής στο παρελθόν*. Σ' αυτές τις κλίμακες, οι Ελληνοκύπριοι αναφέρουν πολύ περισσότερες επαφές με τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους στο παρελθόν, αλλά και καλύτερης ποιότητας επαφές, σε σύγκριση με αυτά δηλώνουν οι Τουρκοκύπριοι για τις επαφές με ελληνοκύπριους συγχωριανούς τους, κάτι που έχουμε ήδη συζητήσει νωρίτερα. Επομένως, εντοπίζουμε μια ασυμμετρία στον τρόπο με τον οποίο Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ανακαλούν στη μνήμη τους την καθημερινή ζωή στα πρώην μικτά χωριά. Λαμβάνοντας υπ' όψιν το γεγονός ότι οι Ελληνοκύπριοι γενικά αντιπροσώπευαν την πλειοψηφία των κατοίκων της Κύπρου, θα ανέμενε κανείς ότι οι Τουρκοκύπριοι θα είχαν περισσότερη επαφή με Ελληνοκύπριους στο παρελθόν απ' ό,τι το αντίστροφο. Ωστόσο, η ασυμμετρία αυτή μάλλον αντανάκλα μια προκατάληψη ως προς τον τρόπο που τα μέλη των δύο κοινοτήτων ανακαλούν στη μνήμη τους το παρελθόν. Το γεγονός ότι οι Ελληνοκύπριοι θυμόντουσαν την ποιότητα των διακοινοτικών επαφών στο παρελθόν πολύ καλύτερη σε σύγκριση με τις αναμνήσεις των Τουρκοκυπρίων δηλώνει ότι, ενδεχομένως, οι Ελληνοκύπριοι διατηρούν θετικότερες αναμνήσεις σχετικά με τις επαφές τους με τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους στο παρελθόν, παρά το αντίθετο. Η διαφορά ως προς τις αναμνήσεις για την ποιότητα των επαφών στα χωριά είναι πολύ μεγάλη, αφού οι Τουρκοκύπριοι βαθμολόγησαν την ποιότητα της επαφής αρκετά κάτω από το μέσο σημείο της κλίμακας, δηλώνοντας ότι θεωρούν την επαφή αρνητική ως προς την ποιότητά της, ενώ οι Ελληνοκύπριοι τη βαθμολόγησαν αρκετά πάνω από το μέσο σημείο, δηλώνοντας έτσι ότι θεωρούν την επαφή θετική. Ακριβώς το ίδιο μοτίβο εμφανίστηκε και αναφορικά με την κλίμακα *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες*, καθώς οι Ελληνοκύπριοι έδωσαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία σ' αυτή την κλίμακα απ' ό,τι οι Τουρκοκύπριοι, δηλώνοντας έτσι ότι είχαν καλύτερης ποιότητας φιλίες με Τουρκοκύπριους στο χωριό σε σύγκριση με την ποιότητα των σχέσεων που οι Τουρκοκύπριοι δηλώνουν ότι είχαν με τους Ελληνοκύπριους.

Συμβίωση και πάλι; Πιθανά σενάρια για το μέλλον

Πέρα από ερωτήσεις που αφορούσαν την παλιά ζωή στα μικτά χωριά και τις τρέχουσες αντιλήψεις και αναπαραστάσεις των κατοίκων των πρώην μικτών χωριών, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν επίσης και για τις απόψεις τους σχετικά με το μέλλον του κυπριακού προβλήματος και την πιθανή λύση του.

Μια από τις πρώτες ερωτήσεις που τέθηκαν στους συμμετέχοντες ως προς το μέλλον σχετιζόταν με διάφορα πιθανά σενάρια για την επανάληψη της συμβίωσης των δύο κοινοτήτων σε μικτές γειτονιές. Συγκεκριμένα, στους συμμετέχοντες δόθηκαν 5 κάρτες (βλέπε [Διάγραμμα 9](#) πιο κάτω), κάθε μια από τις οποίες έδειχνε 15 σπίτια. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν σε ποιο από τα πιο κάτω σενάρια θα ένιωθαν πιο άνετα να ζουν μετά από μια ενδεχόμενη λύση στο κυπριακό πρόβλημα.

Διάγραμμα 9. Διαγράμματα των μοτίβων κατανομής σπιτιών που δόθηκαν στους συμμετέχοντες

Το Σενάριο 1 παρουσιάζει μια γειτονιά αποτελούμενη από σπίτια που ανήκουν όλα σε μέλη της ενδο-ομάδας (14 σπίτια), ενώ το Σενάριο 2 παρουσιάζει μια γειτονιά αποτελούμενη κυρίως από σπίτια μελών της ενδο-ομάδας (13) με 1 μόνο σπίτι από την εξω-ομάδα. Στο Σενάριο 3 η γειτονιά αποτελείται από σπίτια κυρίως της ενδο-ομάδας (11) και 3 σπίτια της εξω-ομάδας· ενώ στο Σενάριο 4 η γειτονιά αποτελείται από κάποια (9) σπίτια της ενδο-ομάδας και 5 σπίτια της εξω-ομάδας. Τέλος, το Σενάριο 5 παρουσιάζει μια γειτονιά που αποτελείται από λίγα μόνο (6) σπίτια της ενδο-ομάδας και 8 σπίτια της εξω-ομάδας.

Από τον Πίνακα 12 που παρουσιάζει τις συχνότητες των απαντήσεων των συμμετεχόντων στο κάθε σενάριο, μπορούμε να δούμε ότι στην πλειοψηφία τους (77.2%) οι Τουρκοκύπριοι επέλεξαν το Σενάριο 1. Μόνο μια μικρή μερίδα Τουρκοκυπρίων επέλεξε τα υπόλοιπα σενάρια. Από την άλλη, οι απαντήσεις των Ελληνοκυπρίων κατανέμονται στα 5 σενάρια που παρουσιάστηκαν με πιο αρμονικό τρόπο. Παρόλο που το μεγαλύτερο ποσοστό των ελληνοκύπριων συμμετεχόντων επέλεξε το Σενάριο 1 (45.8%), αυτό το ποσοστό ήταν αρκετά χαμηλότερο από το αντίστοιχο της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Σχεδόν το ένα τέταρτο του ελληνοκυπριακού δείγματος επέλεξε το Σενάριο 3 (23.5%), ενώ το 18.3% επέλεξε το Σενάριο 4. Όσον αφορά το Σενάριο 5, οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων ήταν παρόμοιες, αφού το επέλεξε μια πολύ μικρή μειονότητα και από τις δύο κοινότητες. Είναι επομένως φανερό ότι γενικά οι Τουρκοκύπριοι θα ένιωθαν άβολα να ξαναζήσουν μαζί με τους Ελληνοκύπριους στο μέλλον. Οι Ελληνοκύπριοι από την άλλη δείχνουν μια τάση να ξαναζήσουν μαζί, καθώς ένα σημαντικό ποσοστό δήλωσε ότι θα ένιωθε άνετα να ζήσει σε μια γειτονιά αποτελούμενη κυρίως από σπίτια της ενδο-ομάδας (11), που θα είχε όμως και μερικά (3) σπίτια της εξω-ομάδας (Σενάριο 3), αλλά και σε γειτονιά αποτελούμενη από κάποια σπίτια της ενδο-ομάδας (9) και 5 σπίτια της εξω-ομάδας (Σενάριο 4).

Πίνακας 12. Ποσοστά των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων που επέλεξαν το κάθε ένα από τα 5 σενάρια

	ΕΚ	ΤΚ
Σενάριο 1	45.8%	77.2%
Σενάριο 2	6.9%	7.6%
Σενάριο 3	23.5%	4.3%
Σενάριο 4	18.3%	5.4%
Σενάριο 5	5.4%	5.4%

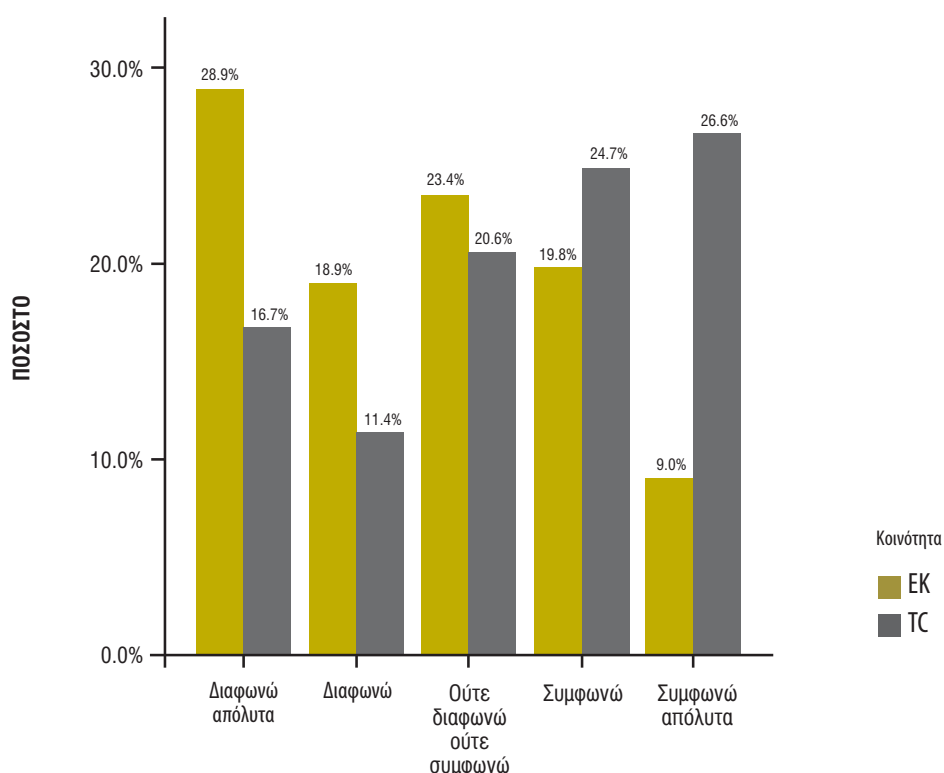
Επιπλέον, στους συμμετέχοντες τέθηκε και μια δεύτερη ερώτηση σχετικά με τα πιο πάνω σενάρια. Συγκεκριμένα, τους ζητήθηκε να δηλώσουν ποια άλλα σενάρια, πέρα από το σενάριο που επέλεξαν πρώτο, θα θεωρούσαν αποδεκτά για να ζήσουν. Ο Πίνακας 13 παρουσιάζει τις απαντήσεις των συμμετεχόντων σ' αυτή την δεύτερη ερώτηση. Στον Πίνακα 13 μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι, παρόλο που ένα μεγάλο ποσοστό των Τουρκοκυπρίων έβρισκαν το Σενάριο 1 αποδεκτό (αφού ήταν το σενάριο που είχαν ήδη επιλέξει στην προηγούμενη ερώτηση), είναι ενδιαφέρον ότι το 22.2% των Τουρκοκυπρίων θεωρούσε το Σενάριο 1 μη αποδεκτό. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι 23% των Τουρκοκυπρίων βρίσκουν το Σενάριο 2 αποδεκτό, ενώ 11% θεωρούσαν το Σενάριο 3 αποδεκτό για να ζήσουν. Βέβαια, η μεγάλη πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων θεωρούσε οποιοδήποτε σενάριο πέραν του Σεναρίου 1 μη αποδεκτό. Η τελική εικόνα ενδιαφέρει επίσης και ως προς τις απαντήσεις των Ελληνοκυπρίων. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων θεωρούσαν τα Σενάρια 1, 2, 3 και 4 αποδεκτά. Είναι όμως αξιοσημείωτο ότι ένα σημαντικό ποσοστό των Ελληνοκυπρίων (32.8%) θεωρούσε αποδεκτό και το Σενάριο 5, το οποίο παρουσιάζει μια γειτονιά αποτελούμενη από λίγα μόνο (6) σπίτια της ενδο-ομάδας και 8 σπίτια της εξω-ομάδας. Αντίθετα, στην περίπτωση των Τουρκοκυπρίων μόνο το 3.1% έδωσε την ίδια απάντηση.

Πίνακας 13. Ποσοστά των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων που θεωρούν κάθε ένα από τα 5 σενάρια «αποδεκτό» και «μη αποδεκτό»

		Αποδεκτό	Μη αποδεκτό
Σενάριο 1	EK	97%	3%
	TK	77.8%	22.2%
Σενάριο 2	EK	85.9%	14.1%
	TK	23%	77%
Σενάριο 3	EK	77.5%	22.5%
	TK	11%	89%
Σενάριο 4	EK	59%	41%
	TK	5.1%	94.9%
Σενάριο 5	EK	32.8%	67.2%
	TK	3.1%	96.9%

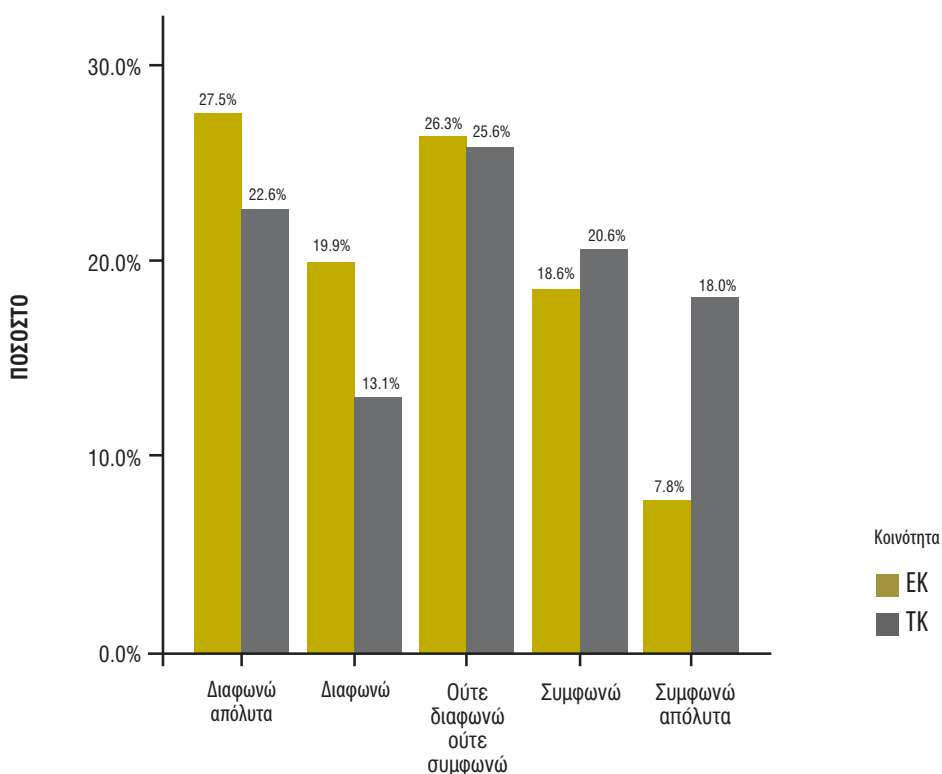
Επιπλέον, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν το βαθμό στον οποίο θα αποδέχονταν ένα αριθμό πιθανών λύσεων ως προς το περιουσιακό ζήτημα. Ειδικότερα, ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να βαθμολογήσουν το βαθμό στον οποίο αποδέχονταν να λυθεί το περιουσιακό ζήτημα κυρίως στη βάση: (α) αποζημιώσεων, (β) ανταλλαγών, (γ) επιστροφής και (δ) ενός συνδυασμού όλων των πιο πάνω.

Το **Διάγραμμα 10** παρουσιάζει τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην πρώτη απ' αυτές τις επιλογές, δηλαδή, στη λύση του περιουσιακού ζητήματος στη βάση αποζημιώσεων. Από το **Διάγραμμα 10** βλέπουμε ότι περίπου 29% των Ελληνοκυπρίων και 17% των Τουρκοκυπρίων δήλωσαν απόλυτη διαφωνία με αυτή τη λύση του περιουσιακού. Επιπλέον, και στις δύο κοινότητες ποσοστό περίπου 20% δήλωσε ότι ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί με αυτή τη λύση. Μια ενδιαφέρουσα διαφορά μεταξύ των δύο κοινοτήτων παρατηρείται στο δεξιό άκρο αυτής της κλίμακας, καθώς σχεδόν 27% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι θα συμφωνούσε απόλυτα με μια τέτοια λύση, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των Ελληνοκυπρίων ήταν μόλις 9%. Επομένως, φαίνεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό Τουρκοκυπρίων τείνει να συμφωνεί απόλυτα με αυτή τη συγκεκριμένη λύση ενώ, αντίθετα, ένα εξίσου σημαντικό ποσοστό των Ελληνοκυπρίων διαφωνεί απόλυτα με αυτή την προοπτική.

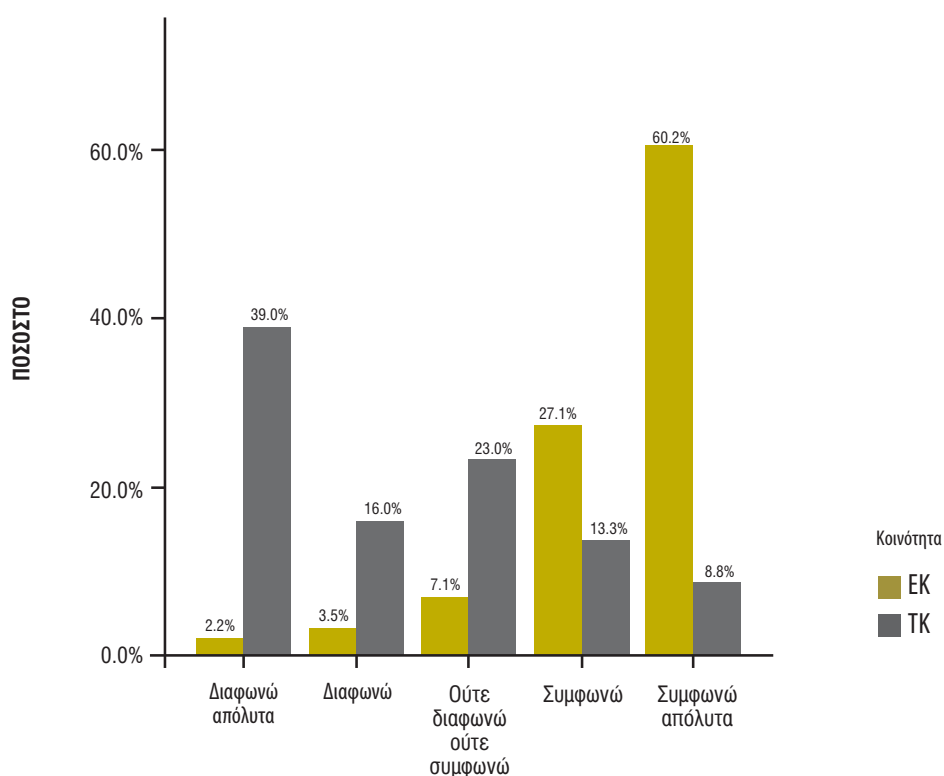
Διάγραμμα 10. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων σχετικά με την προοπτική η αποζημίωση να αποτελέσει τον κύριο τρόπο επίλυσης του περιουσιακού ζητήματος

Ένα παρόμοιο μοτίβο αποτελεσμάτων παρατηρείται και στα δεδομένα που προκύπτουν από την δεύτερη ερώτηση, σχετικά με την αποδοχή της ανταλλαγής περιουσιών ως πιθανής λύσης στο περιουσιακό ζήτημα. Όπως φαίνεται στο **Διάγραμμα 11**, περίπου 28% των ελληνοκύπριων συμμετεχόντων δήλωσε ότι διαφωνεί απόλυτα με αυτή την επιλογή, όπως έκανε και το 23% των Τουρκοκυπρίων. Ωστόσο, ενώ σχεδόν το 20% των Τουρκοκυπρίων συμφωνεί απόλυτα με αυτή την επιλογή, μόνο το 8% των Ελληνοκυπρίων φαίνεται να αισθάνεται το ίδιο αναφορικά με τη λύση της ανταλλαγής περιουσιών. Επιπλέον, περίπου ίσος αριθμός μελών των δύο κοινοτήτων δήλωσε ότι ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί με αυτό το ενδεχόμενο.

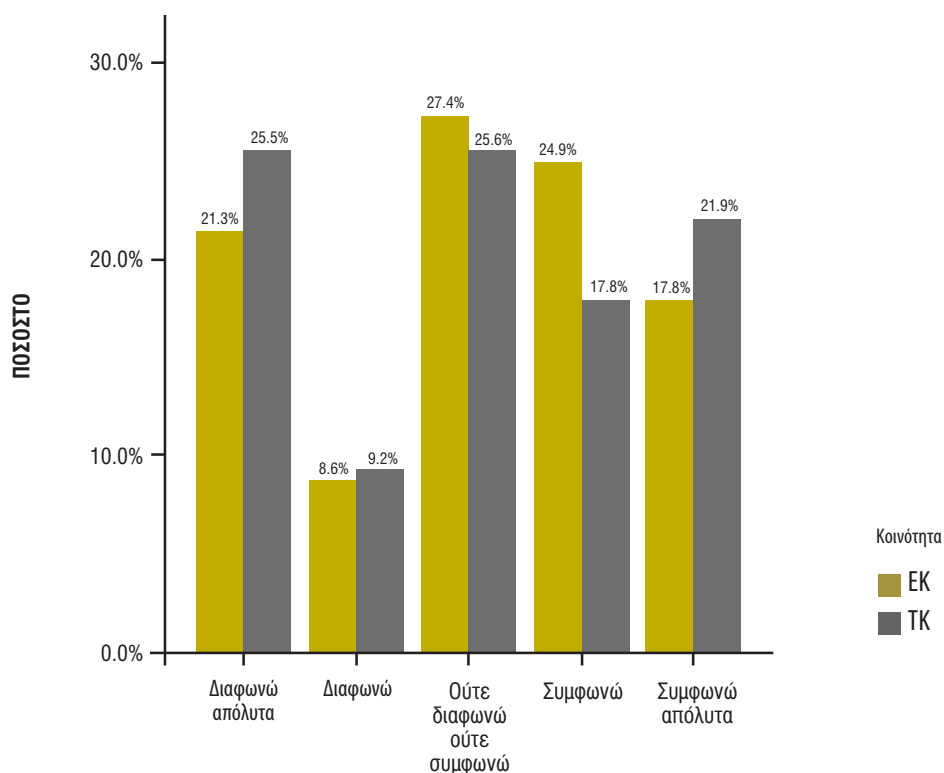
Διάγραμμα 11. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων σχετικά με την προοπτική η ανταλλαγή περιουσιών να αποτελέσει τον κύριο τρόπο επίλυσης του περιουσιακού ζητήματος.

Μεγάλες διαφορές μεταξύ των απόψεων των μελών των δύο κοινοτήτων εντοπίζονται και στην τρίτη σχετική ερώτηση. Ειδικότερα, όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 12, σχεδόν το 40% των Τουρκοκυπρίων διαφωνεί απόλυτα με την επιστροφή ως πιθανή λύση στο περιουσιακό ζήτημα, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην ελληνοκυπριακή κοινότητα ήταν μόλις 2%. Επιπλέον, περισσότερο από το 60% των Ελληνοκυπρίων δηλώνουν ότι συμφωνούν απόλυτα με αυτήν την πιθανή λύση, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην τουρκοκυπριακή κοινότητα ήταν μόλις 9%. Επίσης, 23% των Τουρκοκυπρίων και 7% των Ελληνοκυπρίων δεν είχε σαφή στάση γύρω από το συγκεκριμένο θέμα, απαντώντας ότι ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί.

Διάγραμμα 12. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων σχετικά με την προοπτική η επιστροφή να αποτελέσει τον κύριο τρόπο επίλυσης του περιουσιακού ζητήματος

Όσον αφορά την τελευταία ερώτηση που ζητούσε από τους συμμετέχοντες να τοποθετηθούν κατά πόσο θα αποδέχονταν ένα συνδυασμό αποζημιώσεων, ανταλλαγών και επιστροφής ως λύση στο περιουσιακό, οι συμμετέχοντες και από τις δύο κοινότητες ακολούθησαν ένα παρόμοιο μοτίβο όπου περίπου το 25% της κάθε κοινότητας δήλωσε ότι διαφωνεί απόλυτα, ενώ οι υπόλοιποι συμμετέχοντες ήταν σχεδόν εξίσου καταναμημένοι στις τρεις άλλες επιλογές: «Συμφωνώ απόλυτα» «Συμφωνώ» και «Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ». Μια σημαντικά μικρότερη μερίδα και από τις δύο κοινότητες (κάτω του 10%) δήλωσε ότι διαφωνεί με την προοπτική λύσης του περιουσιακού στη βάση του συγκεκριμένου συνδυασμού (βλέπε Διάγραμμα 13).

Διάγραμμα 13. Οι απαντήσεις των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων σχετικά με την προοπτική ένας συνδυασμός αποζημιώσεων, ανταλλαγής και επιστροφής περιουσιών να αποτελέσει τον τρόπο επίλυσης του περιουσιακού ζητήματος.

Πέρα από τις ερωτήσεις γύρω από τα πιθανά σενάρια λύσης του περιουσιακού ζητήματος, μια άλλη σειρά ερωτήσεων ζητούσε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν τη θέση τους αναφορικά με τους πιθανούς τρόπους λύσης του κυπριακού ζητήματος. Ειδικότερα, ζητήθηκε από τους Τουρκοκύπριους να τοποθετηθούν κατά πόσον θα αποδέχονταν ως πιθανή λύση την ένωση της «ΤΔΒΚ» με την Τουρκία, ενώ ζητήθηκε από τους Ελληνοκύπριους να τοποθετηθούν κατά πόσο θα αποδέχονταν την ένωση της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Ελλάδα ως πιθανή λύση. Παρά το γεγονός ότι περίπου 60% των Ελληνοκυπρίων θεώρησε αυτή τη λύση εντελώς απαράδεκτη, 21.5% των Ελληνοκυπρίων βρήκε τη συγκεκριμένη λύση πολύ ικανοποιητική. Οι Τουρκοκύπριοι από την άλλη παρέμειναν εξίσου δισκορπισμένοι και στις 3 επιλογές.

Προχωρώντας στην επιλογή της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας, παρατηρούμε μια μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο κοινοτήτων, αφού 46% των Τουρκοκυπρίων βρήκε αυτή τη λύση πολύ ικανοποιητική, σε αντίθεση με ποσοστό μόνο 18% στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Ακόμα

μεγαλύτερες διαφορές εντοπίζει κανείς αναφορικά με τη λύση ενός ενιαίου κράτους. Σ' αυτή την ερώτηση, 70% των Ελληνοκυπρίων απάντησαν ότι θα έβρισκαν αυτή τη λύση πολύ ικανοποιητική, ενώ 64% των Τουρκοκυπρίων δήλωσαν ότι θα έβρισκαν αυτή τη λύση εντελώς απαράδεκτη. Μια παρόμοια διαφορά εντοπίστηκε και αναφορικά με την ερώτηση για τη λύση δύο κρατών στο κυπριακό πρόβλημα. Σ' αυτή τη περίπτωση, σχεδόν 85% των Ελληνοκυπρίων δήλωσαν ότι θα έβρισκαν αυτή τη λύση εντελώς απαράδεκτη, ενώ πάνω από 60% των Τουρκοκυπρίων δήλωσε ότι θα έβρισκε αυτή τη λύση πολύ ικανοποιητική. Τέλος, διαφορές μπορεί να παρατηρήσεις κανείς και αναφορικά με την ερώτηση που προβάλλει τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης ως πιθανή λύση του κυπριακού ζητήματος. Σ' αυτή την ερώτηση, η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων (81%) βρίσκουν τη συγκεκριμένη λύση εντελώς απαράδεκτη, ενώ οι απαντήσεις του τουρκοκυπριακού δείγματος κατανέμονται εξίσου μεταξύ των τριών επιλογών.

Γενικά, φαίνεται ότι η πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων βρίσκει την ένωση της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Ελλάδα, την λύση δύο κρατών και τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης ως εντελώς απαράδεκτες λύσεις, ενώ υποστηρίζει σθεναρά την επιλογή του ενιαίου κράτους. Η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων από την άλλη, βρίσκει την προοπτική ενός ενιαίου κράτους εντελώς απαράδεκτη και υποστηρίζει σθεναρά μια λύση δύο κρατών. Η διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία είναι ουσιαστικά η μόνη λύση που φαίνεται να γίνεται αποδεκτή από τις πλειοψηφίες ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΔΥΟ κοινότητες ως ικανοποιητική ή συμβιβαστική λύση, με ποσοστά 59.5% για τους Ελληνοκύπριους και 69.7% για τους Τουρκοκύπριους.

Πίνακας 14. Συχνότητες των απαντήσεων των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων ως προς τις πιθανές λύσεις στο κυπριακό πρόβλημα.

		Εντελώς απαράδεκτη	Αποδέχομαι ως συμβιβασμό	Πολύ ικανοποιητική λύση
Ένωση της «ΤΔΒΚ» με την Τουρκία/ ένωση της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Ελλάδα	EK	59%	19.4%	21.5%
	TK	40%	22.3%	37.7%
Διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία	EK	40.5%	41.3%	18.2%
	TK	30.3%	23.6%	46.1%
Ενιαίο κράτος	EK	10.2%	20.3%	69.4%
	TK	63.6%	23.1%	13.3%
Λύση δύο κρατών	EK	84.7%	11.4%	3.9%
	TK	12.9%	25.8%	61.3%
Όπως είναι τώρα/ διατήρηση της παρούσας κατάστασης	EK	81.2%	14.7%	4.1%
	TK	27.4%	39.9%	32.7%

Συσχετίζοντας το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον

Πέρα από τις αναλύσεις μας σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον στα μικτά χωριά της Κύπρου, προσπαθήσαμε επίσης να ερευνήσουμε κατά πόσο, και με ποιο τρόπο, οι εμπειρίες που είχαν οι κάτοικοι των πρώην μικτών χωριών στο παρελθόν σχετίζονται με τις σημερινές τους απόψεις για τα μέλη της άλλης κοινότητας. Έπειτα, επιχειρήσαμε να εξετάσουμε κατά πόσο, οι εμπειρίες που είχαν οι συμμετέχοντες στο παρελθόν και οι απόψεις τους στο παρόν, σχετίζονται με οποιοδήποτε τρόπο με την επιθυμία τους να ζήσουν ξανά μαζί στο μέλλον. Στην ουσία, με επιπλέον αναλύσεις, επιχειρήσαμε να βρούμε τους δεσμούς που ενώνουν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Για να διερευνήσουμε το πρώτο ερώτημα, συσχετίσαμε όλες τις σχετικές μεταβλητές που είχαμε εισάγει. Ο πίνακας στο Παράρτημα II παρουσιάζει τους συσχετισμούς που δημιουργήσαμε και για τις δύο κοινότητες. Αυτό που προκύπτει από τη μελέτη του συγκεκριμένου πίνακα είναι ότι όσο περισσότερες αναφορές υπήρχαν για επαφές με μέλη της άλλης κοινότητας στο παρόν, τόσο πιθανότερη ήταν η ύπαρξη αναφορών για επαφές με άτομα της άλλης κοινότητας και στο παρελθόν (και αριθμητικά περισσότερες φιλίες)· επίσης ήταν πιθανότερο οι επαφές αυτές να ήταν καλύτερης ποιότητας. Επιπλέον, όλες οι μεταβλητές που αφορούν τις διακοινωνικές επαφές (τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν) συσχετίζονται άμεσα με μειωμένα αισθήματα απειλής, μειωμένη προκατάληψη και αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης, κάτι που είναι αναμενόμενο, αν λάβει κανείς υπόψη την επισκόπηση της βιβλιογραφίας στην κοινωνική ψυχολογία που επιχειρήσαμε νωρίτερα.

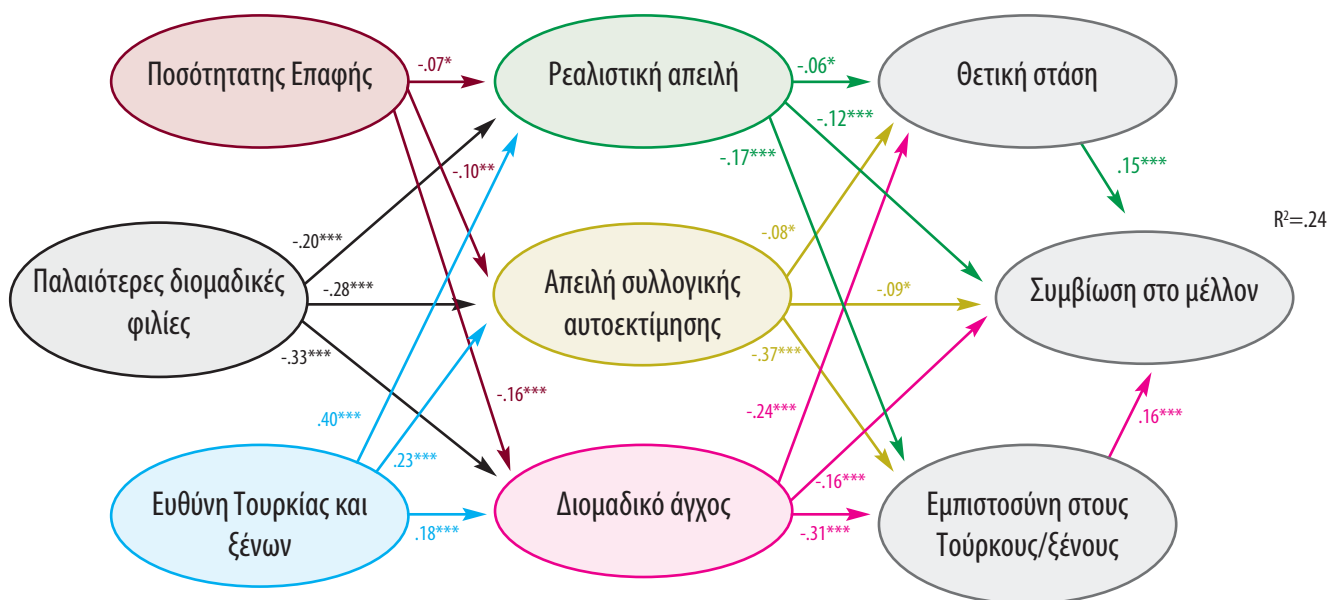
Οι ερωτήσεις που αφορούν την ταυτότητα των συμμετεχόντων συσχετίζονται διαφορετικά με τις μεταβλητές της *Απειλής*, της *Προκατάληψης* και της *Εμπιστοσύνης* στην κάθε κοινότητα. Στην τουρκοκυπριακή κοινότητα η ταύτιση με την ευρύτερη κατηγορία «Κύπριος» φαίνεται ότι μάλλον ερμηνεύεται ως συμπερίληψη και των Ελληνοκυπρίων σε αυτή την ταυτότητα και, επομένως, συσχετίζεται με μια θετικότερη άποψη για τους Ελληνοκύπριους. Ωστόσο, στην ελληνοκυπριακή κοινότητα η ίδια ταυτότητα σχεδόν εξισώνεται με τη κοινοτική ταυτότητα του Ελληνοκυπρίου και, ως τέτοια, δεν συσχετίζεται σημαντικά με μια θετικότερη άποψη για τους Τουρκοκύπριους. Με άλλα λόγια, όπως φαίνεται και από άλλες έρευνες, στην ελληνοκυπριακή κοινότητα η ταύτιση με την κυπριακή ταυτότητα συχνά παίρνει συμβολικό περιεχόμενο και ισοδυναμεί με το να είναι κανείς Ελληνοκύπριος, κάτι που βασίζεται στην προβολή της ενδο-ομάδας ως πρωτοτύπου για την ευρύτερη ταυτότητα (βλέπε Wenzel, Mummendey, Weber&Waldzus, 2003). Επομένως, ο *Ελληνοκεντρισμός* και ο *Τουρκοκεντρισμός* είναι φαινόμενα στενά συνδεδεμένα με τα ζητήματα της *Απειλής*, της *Εμπιστοσύνης* και της *Προκατάληψης* προς την αναμενόμενη κατεύθυνση. Αυτό το συμπέρασμα συνάδει και με την ενότητα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης σχετικά με τη σημασία του εθνικισμού στο κυπριακό συγκείμενο.

Προκειμένου να απαντήσουμε τη δεύτερη ερώτηση που αφορά στον καθορισμό της σχέσης μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος, ακολουθήσαμε μια άλλη στρατηγική. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο των Μοντέλων Δομικών Εξισώσεων (Structural Equation Modelling [SEM])²⁷ ελέγξαμε ένα μοντέλο που αποτελούνταν από επιλεγμένες κλίμακες και ερωτήσεις που έχουμε ήδη περιγράψει σε προηγούμενες ενότητες αυτής της έκθεσης. Οι αναλύσεις SEM διενεργήθηκαν ξεχωριστά για κάθε κοινότητα. Τα αποτελέσματα της ελληνοκυπριακής κοινότητας παρουσιάζονται στο **Διάγραμμα 14**. Θα ακολουθήσει περιγραφή και συζήτηση των αντίστοιχων αποτελεσμάτων της τουρκοκυπριακής κοινότητας.

Το γενικό μοντέλο και για τις δύο κοινότητες παρουσιάζει μια στατιστικά σημαντική προσαρμογή στα δεδομένα ($\chi^2=202,20$, $df=18$, $CFI=0,96$, $RMSEA=0,074$, $FMIN=0,10$) και εξηγεί το σημαντικό ποσοστό της δεδηλωμένης επιθυμίας των συμμετεχόντων να ζήσουν μαζί με μέλη της άλλης κοινότητας. Την ίδια στιγμή η κοινοτική υπαγωγή (Ελληνοκύπριοι/ Τουρκοκύπριοι) φαίνεται να καθορίζει τη σχέση των μεταβλητών παράγοντας ρυθμιστικά φαινόμενα. Στην ελληνοκυπριακή κοινότητα η κλίμακα *Ποσότητα της Επαφής* συσχετίστηκε με τις κλίμακες *Ρεαλιστική απειλή*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και *Διομαδικό άγχος*. Στο σχήμα αυτό δηλώνεται με τις κόκκινες γραμμές. Οι αρνητικές τιμές πάνω από τις κόκκινες γραμμές, επίσης σε κόκκινο χρώμα, δηλώνουν ότι η σχέση της κλίμακας *Ποσότητα της Επαφής* με τις κλίμακες *Ρεαλιστική απειλή*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και *Διομαδικό άγχος* είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι μια αύξηση της επαφής των Ελληνοκυπρίων με μέλη της άλλης κοινότητας οδηγεί στη μείωση της *Ρεαλιστικής απειλής*, της *Απειλής της Συλλογικής αυτοεκτίμησης* και του *Διομαδικού άγχους* που προκαλεί η άλλη κοινότητα. Ένα παρόμοιο μοτίβο προκύπτει και όσον αφορά την κλίμακα *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες*. Όπως μπορεί κανείς να

27. Τα δομικά μοντέλα εξίσωσης είναι μια τεχνική ανάλυσης πολλαπλών μεταβλητών που χρησιμοποιείται για τον έλεγχο και τον καθορισμό σύνθετων σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών.

δει από τις μαύρες γραμμές και τις αρνητικές τιμές σε μαύρο χρώμα, όσο περισσότερες *Διομαδικές φιλίες* είχαν οι συμμετέχοντες στο παρελθόν, τόσο λιγότερη *Ρεαλιστική απειλή*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και *Διομαδικό άγχος* νιώθουν να προκύπτει από την άλλη κοινότητα. Για να εξετάσουμε το ρόλο των αναπαραστάσεων των συμμετεχόντων για την ιστορία, χρησιμοποιήσαμε την κλίμακα *Ευθύνη της Τουρκίας και των ξένων* για το κυπριακό πρόβλημα. Σ' αυτή την περίπτωση, βλέπουμε ένα διαφορετικό μοτίβο στη σχέση αυτής της κλίμακας με τις κλίμακες *Ρεαλιστική απειλή*, *Απειλή της συλλογικής αυτοαντίληψης* και *Διομαδικό άγχος*, καθώς οι τιμές πάνω από τις γραμμές με μπλέ χρώμα δεν είναι αρνητικές αλλά θετικές. Στην πραγματικότητα, αυτό σημαίνει ότι όσο περισσότερο ένας Ελληνοκύπριος προσκολλάται στην επίσημη ελληνοκυπριακή αφήγηση που θεωρεί την Τουρκία και τις ξένες δυνάμεις τους μόνους υπεύθυνους για το κυπριακό πρόβλημα, τόσο μεγαλύτερη είναι η *Ρεαλιστική απειλή*, η *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και το *Διομαδικό άγχος* που βιώνει. Με άλλα λόγια, η αμφισβήτηση της επίσημης ιστορικής αφήγησης της κοινότητας φαίνεται να μειώνει τα αισθήματα απειλής και άγχους στην περίπτωση την Ελληνοκυπρίων.

* $p < .05$

** $p < .01$

*** $p < .001$

Σημείωση 1: Τα σύμβολα * στο σχήμα δηλώνουν το επίπεδο της σημαντικότητας της σχέσης, όπου * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

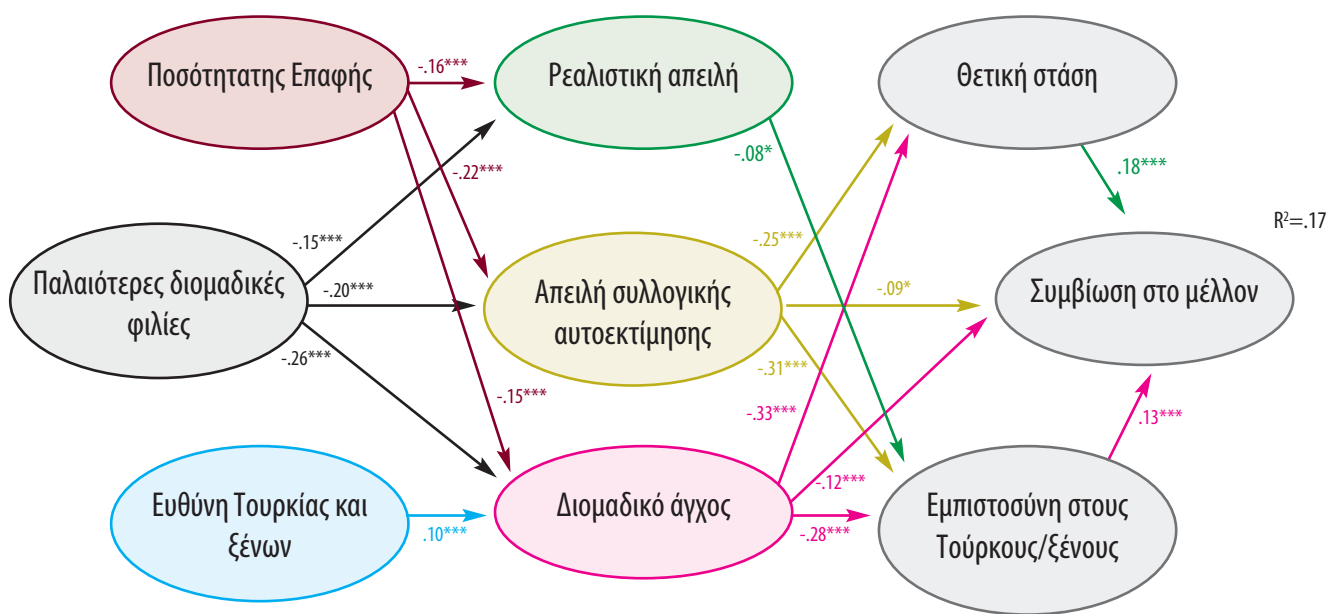
Σημείωση 2: Στο σχήμα, οι αριθμοί με θετικό πρόσημο σχήμα δηλώνουν θετικές σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, ενώ οι αριθμοί με αρνητικό πρόσημο δηλώνουν αρνητικές σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών.

Διάγραμμα 14. Μοντέλο Δομικής Εξίσωσης που δείχνει τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον στο ελληνοκυπριακό δείγμα

Επιπλέον, όπως μπορεί κανείς να δει στο **Διάγραμμα 14**, η *Ρεαλιστική απειλή*, η *Απειλή συλλογικής αυτοεκτίμησης* και το *Διομαδικό άγχος* με τη σειρά τους συσχετίζονται με άλλες τρεις μεταβλητές: τη *Θετική στάση προς την εξω-ομάδα*, την προοπτική *Συμβίωσης στο μέλλον*²⁸ και την *Εμπιστοσύνη*. Όπως δηλώνουν και οι αρνητικές τιμές σε χρώμα πορτοκαλί, καφέ και πράσινο, όσο μικρότερος είναι ο βαθμός της *Ρεαλιστικής απειλής*, της *Απειλής της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και του *Διομαδικού άγχους* που νιώθουν οι Ελληνοκύπριοι, τόσο θετικότερες είναι οι στάσεις τους προς τους Τουρκοκύπριους, τόσο μεγαλύτερη είναι η επιθυμία τους να ζήσουν ξανά μαζί με τους Τουρκοκύπριους στο μέλλον και τόσο περισσότερο τους εμπιστεύονται.

Στην πραγματικότητα, αυτό που δείχνει η ανάλυση SEM για την ελληνοκυπριακή κοινότητα είναι ότι το να έχει κανείς μεγαλύτερη επαφή με Τουρκοκύπριους, να είχε περισσότερους τουρκοκύπριους φίλους στο παρελθόν και να επιρρίπτει λιγότερες ευθύνες στην Τουρκία και τους ξένους για το κυπριακό πρόβλημα, οδηγεί σε χαμηλότερα επίπεδα απειλής και άγχους, κάτι που με τη σειρά του επιτρέπει στους Ελληνοκύπριους να έχουν θετικότερα αισθήματα προς τους Τουρκοκύπριους, να τους εμπιστεύονται περισσότερο και να θέλουν να ζήσουν ξανά μαζί τους στο μέλλον.

Ας στραφούμε τώρα να εξετάσουμε τα αντίστοιχα αποτελέσματα στην τουρκοκυπριακή κοινότητα. Από το **Διάγραμμα 15** βλέπουμε ότι γενικά το μοτίβο των αποτελεσμάτων της τουρκοκυπριακής κοινότητας είναι παρόμοιο μ' αυτό που παρατηρήθηκε στην ελληνοκυπριακή κοινότητα.

* $p < .05$

** $p < .01$

*** $p < .001$

Σημείωση 1: Τα σύμβολα * στο σχήμα δηλώνουν το επίπεδο της σημαντικότητας της σχέσης, όπου * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Σημείωση 2: Στο σχήμα, οι αριθμοί με θετικό πρόσημο δηλώνουν θετικές σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, ενώ οι αριθμοί με αρνητικό πρόσημο δηλώνουν αρνητικές σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών.

Διάγραμμα 15. Μοντέλο Δομικής Εξίσωσης που δείχνει τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον στο τουρκοκυπριακό δείγμα

28. Η Κοινή ζωή στο μέλλον αναφέρεται σε μια ερώτηση που δημιουργήσαμε χρησιμοποιώντας τις 5 επιλογές σεναρίων που παρουσιάσαμε στους συμμετέχοντες ώστε να δηλώσουν την προθυμία τους να ζήσουν ξανά μαζί με μέλη της άλλης κοινότητας σε μικτές γειτονιές. Αυτά τα σενάρια περιγράφονται με λεπτομέρεια στις σελίδες 78 - 80.

Όπως παρατηρήσαμε και πιο πάνω για την περίπτωση της ελληνοκυπριακής κοινότητας, στην αντίστοιχη ανάλυση SEM των αποτελεσμάτων της τουρκοκυπριακής κοινότητας βρέθηκε ότι η κλίμακα *Ποσότητα της επαφής* συσχετιζόταν αρνητικά με τις κλίμακες *Ρεαλιστική απειλή*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και *Διομαδικό άγχος*. Όπως δηλώνουν οι γραμμές και οι αρνητικές τιμές με κόκκινο χρώμα, όσο περισσότερες επαφές διατηρούν οι Τουρκοκύπριοι σήμερα με μέλη της άλλης κοινότητας, τόσο μικρότερη είναι η *Ρεαλιστική απειλή*, η *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και το *Διομαδικό άγχος* που τους προκαλεί η άλλη κοινότητα. Ένα παρόμοιο μοτίβο προκύπτει και όσον αφορά την κλίμακα *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες*. Όπως παρατηρεί κανείς από τις μαύρες γραμμές και τις αρνητικές τιμές σε μαύρο χρώμα, όσο περισσότερες *Διομαδικές φιλίες* είχαν οι συμμετέχοντες στο παρελθόν, τόσο λιγότερη *Ρεαλιστική απειλή*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και *Διομαδικό άγχος* νιώθουν να προκύπτει από την ελληνοκυπριακή κοινότητα. Ωστόσο, στην περίπτωση των αναπαραστάσεων της ιστορίας που έχουν οι τουρκοκύπριοι συμμετέχοντες, προκύπτει διαφορετικό μοτίβο σε σύγκριση με αυτό που παρατηρήσαμε στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Όπως φαίνεται στο μοτίβο που παρουσιάζει το **Διάγραμμα 15**, η επίριψη της ευθύνης για το κυπριακό πρόβλημα στην Τουρκία και τους ξένους δεν φαίνεται να σχετίζεται με οποιοδήποτε τρόπο με την *Ρεαλιστική απειλή* ή την *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης*. Η κλίμακα αυτή φαίνεται να σχετίζεται θετικά μόνο με το *Διομαδικό άγχος*, όπως φαίνεται από την θετική τιμή με μπλε χρώμα. Επομένως, αυτό δηλώνει ότι όσο περισσότερο οι Τουρκοκύπριοι επιρρίπτουν ευθύνες στην Τουρκία και στους ξένους για το κυπριακό πρόβλημα, τόσο περισσότερο διομαδικό άγχος νιώθουν προς τους Ελληνοκύπριους. Αυτό πιθανόν να σχετίζεται με αισθήματα ενοχής των Τουρκοκυπρίων προς τους Ελληνοκύπριους, αλλά δεν υπάρχει τρόπος αυτό να εξακριβωθεί από το συγκεκριμένο σύνολο δεδομένων, αφού δεν έγιναν μετρήσεις σχετικά με τη συλλογική ενοχή. Γενικά φαίνεται ότι η αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων για τα βαθύτερα αίτια του κυπριακού προβλήματος δεν έχουν μεγάλη βαρύτητα στο συγκεκριμένο μοντέλο, ενώ φαίνεται ότι γενικά δε συσχετίζονται με την επιθυμία των συμμετεχόντων να ξαναζήσουν μαζί με τους Ελληνοκύπριους ή με τα αισθήματα *Ρεαλιστικής απειλής* και *Απειλής της συλλογικής αυτοεκτίμησης*. Κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι για το συγκεκριμένο πληθυσμό Τουρκοκυπρίων που στο παρελθόν ζούσε σε μικτά χωριά, οι μεταβλητές που αφορούν τις προσωπικές τους εμπειρίες τους με Ελληνοκύπριους (επαφές, φιλίες) έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα συγκρινόμενες την προσκόλληση ή την κριτική της επίσημης αφήγησης, σε αντίθεση με την περίπτωση των Ελληνοκυπρίων όπου και οι δύο ομάδες μεταβλητών είχαν εξίσου μεγάλη βαρύτητα στο μοντέλο.

Επιπλέον, όπως και στην ανάλυση SEM για την ελληνοκυπριακή κοινότητα που περιγράψαμε πιο πάνω, πέραν των κλιμάκων της *Ρεαλιστικής απειλής*, της *Απειλής της συλλογικής αυτοεκτίμησης* και του *Διομαδικού άγχους*, θετική συσχέτιση με τη μεταβλητή, *Θετική στάση προς την εξω-ομάδα*, παρουσιάζουν με τη σειρά, οι κλίμακες *Συμβίωση στο μέλλον* και *Εμπιστοσύνη* (βλέπε **Διάγραμμα 15**). Η μειωμένη βαρύτητα της *Ρεαλιστικής απειλής* στο τουρκοκυπριακό μοντέλο είναι επίσης αξιοσημείωτη. Ο λόγος ενδεχομένως να είναι και πάλι ότι είχαμε μετρήσει τη μεταβλητή της *Ρεαλιστικής απειλής* με ερωτήσεις που επιχειρούσαν μια πιο αφηρημένη αποτίμηση του βαθμού ύπαρξης νοοτροπίας μηδενικού αθροίσματος, και όχι στις άμεσες εμπειρίες της συμβίωσης στο ίδιο χωριό, ενώ κάποιες από τις ερωτήσεις ήταν περισσότερο προσανατολισμένες προς το μέλλον.

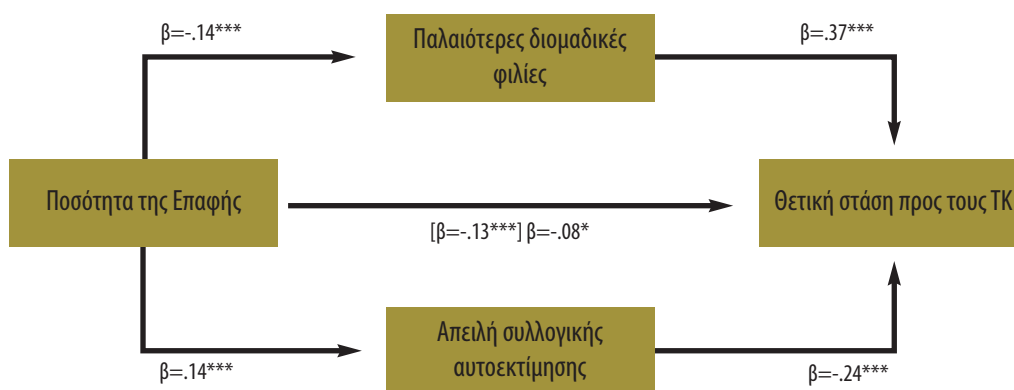
Όπως δηλώνουν και οι αρνητικές τιμές με πράσινο χρώμα, όσο μικρότερη είναι η *Ρεαλιστική απειλή* που αισθάνονται οι Τουρκοκύπριοι, τόσο θετικότερες στάσεις έχουν και τόσο περισσότερο εμπιστεύονται τους Ελληνοκύπριους. Ωστόσο, η *Ρεαλιστική απειλή* δε φαίνεται να συνδέεται άμεσα με την *Συμβίωση στο μέλλον*, ούτε με την ύπαρξη θετικών στάσεων. Αντίθετα, φαίνεται ότι η επίδραση της *Ρεαλιστικής απειλής* και της *Συμβίωσης στο μέλλον* εμφανίζεται μόνο με τη διαμεσολάβηση της κλίμακας *Εμπιστοσύνη*. Με άλλα λόγια, μια μείωση της *Ρεαλιστικής απειλής* μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση της επιθυμίας για συμβίωση με τους Ελληνοκύπριους στο μέλλον, μόνο αν αυξηθεί πρώτα σημαντικά η *Εμπιστοσύνη* προς τους Ελληνοκύπριους.

Με παρόμοιο τρόπο, η *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* επηρεάζει άμεσα την *Εμπιστοσύνη* και τη *Θετική στάση*, αφού όσο μικρότερη *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* τους νιώθουν οι Τουρκοκύπριοι, τόσο περισσότερο φαίνεται ότι εμπιστεύονται τους Ελληνοκύπριους και τόσο θετικότερες στάσεις έχουν προς αυτούς. Σε αντίθεση με την *Ρεαλιστική απειλή*, η *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης* δεν σχετίζεται με την *Συνύπαρξη στο μέλλον*, ούτε άμεσα ούτε έμμεσα.

Τέλος, το *Διομαδικό άγχος* στο τουρκοκυπριακό δείγμα συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο που περιγράψαμε νωρίτερα στην περίπτωση του ελληνοκυπριακού δείγματος. Όσο λιγότερο διομαδικό άγχος αισθάνονται οι Τουρκοκύπριοι, τόσο περισσότερο εμπιστεύονται τους Ελληνοκύπριους, τόσο θετικότερες στάσεις έχουν και τόσο περισσότεροι πρόθυμοι εμφανίζονται να ζήσουν ξανά μαζί με Ελληνοκύπριους στο μέλλον.

Πέρα από τις αναλύσεις SEM που διενεργήσαμε στα δεδομένα και από τις δύο κοινότητες, προχωρήσαμε σε επιπλέον αναλύσεις για τη διερεύνηση της επίδρασης του φύλου στις κλίμακες *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης*, και *Θετική στάση προς την εξω-ομάδα*.

Η επίδραση του φύλου στις κλίμακες *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες*, *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης*, και *Θετική στάση*, στην ελληνοκυπριακή κοινότητα παρουσιάζεται στο **Διάγραμμα 16**. Όπως βλέπουμε στο Διάγραμμα 16, η ανάλυση έδειξε ότι οι ελληνοκύπριες γυναίκες έχουν λιγότερο θετική στάση προς τους Τουρκοκύπριους σε σύγκριση με τους ελληνοκύπριους άντρες. Μια ερμηνεία σχετικά με τους λόγους που οι ελληνοκύπριες γυναίκες εμφανίζονται πιο προκατειλημμένες από τους άντρες προσφέρει σε κάποιο βαθμό η διαμεσολαβητική επίδραση των κλιμάκων *Παλαιότερες διομαδικές φιλίες* και *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης*. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι οι ελληνοκύπριες γυναίκες είχαν λιγότερες φιλίες με Τουρκοκύπριους στο παρελθόν σε σύγκριση με τους ελληνοκύπριους άντρες και επίσης ότι οι ελληνοκύπριες γυναίκες αισθάνονται μεγαλύτερη απειλή της συλλογικής τους αυτοεκτίμησης απ' ό,τι οι ελληνοκύπριοι άντρες. Η μεγαλύτερη απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης σε συνδυασμό με το μικρότερο αριθμό παλαιότερων διομαδικών φιλιών που διατηρούσαν οι ελληνοκύπριες γυναίκες, φαίνεται να έχει δημιουργήσει τη λιγότερο θετική στάση που έχουν προς τους Τουρκοκύπριους σε σύγκριση με τους ελληνοκύπριους άντρες.

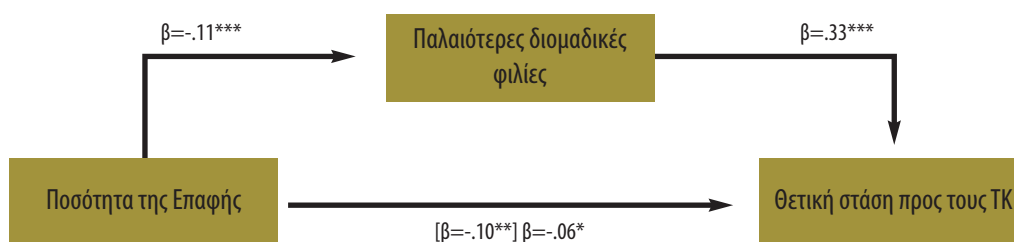

Σημείωση 1: Τα σύμβολα * στο σχήμα δηλώνουν το επίπεδο της σημαντικότητας της σχέσης, όπου * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Σημείωση 2: Στο σχήμα, οι αριθμοί με θετικό πρόσημο δηλώνουν θετικές σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, ενώ οι αριθμοί με αρνητικό πρόσημο δηλώνουν αρνητικές σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών.

Διάγραμμα 16. Η διαμεσολάβηση των *Παλαιότερων διομαδικών φιλιών* και της *Απειλής της συλλογικής αυτοεκτίμησης* στην επίδραση του φύλου στις στάσεις του ελληνοκυπριακού δείγματος.

Μια εικόνα μερικής διαμεσολάβησης προκύπτει και από τα δεδομένα στο τουρκοκυπριακό δείγμα, με τρόπο παρόμοιο με την ελληνοκυπριακή κοινότητα αλλά χωρίς τη διαμεσολάβηση της *Απειλής της συλλογικής αυτοεκτίμησης*. Όπως βλέπουμε στο **Διάγραμμα 17**, οι τουρκοκύπριες γυναίκες ανέφεραν λιγότερες διομαδικές φιλίες στο παρελθόν σε σύγκριση με τους τουρκοκύπριους άντρες. Όπως και στην περίπτωση των ελληνοκύπριων γυναικών, ο μικρότερος αριθμός των παλαιότερων διομαδικών φιλιών που διατηρούσαν οι γυναίκες σχετίζεται με τη λιγότερο θετική στάση τους προς την ελληνοκυπριακή κοινότητα, συγκρινόμενες με τους τουρκοκύπριους άντρες.

Σημείωση 1: Τα σύμβολα * στο σχήμα δηλώνουν το επίπεδο της σημαντικότητας της σχέσης, όπου * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Σημείωση 2: Στο σχήμα, οι αριθμοί με θετικό πρόσημο δηλώνουν θετικές σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, ενώ οι αριθμοί με αρνητικό πρόσημο δηλώνουν αρνητικές σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών.

Διάγραμμα 17. Η διαμεσολάβηση των Παλαιότερων διομαδικών φιλιών στην επίδραση του φύλου στις στάσεις του τουρκοκυπριακού δείγματος.

Συνοψίζοντας, τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας φέρνουν στο φως ενδιαφέρουσες διαφορές στον τρόπο με τον οποίο Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ανακαλούν στη μνήμη τους την ζωή τους στα μικτά χωριά. Συγκεκριμένα, σε ένα αριθμό περιπτώσεων οι Ελληνοκύπριοι φαίνεται να θυμούνται περισσότερες αλλά και θετικότερες κοινωνικές επαφές με τους Τουρκοκύπριους παρά το αντίθετο. Για παράδειγμα οι Ελληνοκύπριοι αναφέρουν ότι είχαν μεγάλο αριθμό στενών φίλων από την άλλη κοινότητα, αλλά και ότι χαιρετούσαν και συνομιλούσαν με άτομα από την άλλη κοινότητα συχνότερα. Επιπλέον, οι Ελληνοκύπριοι θεωρούσαν τις επαφές που είχαν με τους Τουρκοκύπριους ευχάριστες, θετικές και σε συνεργατικό πνεύμα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, συγκρινόμενες με το βαθμό στον οποίο οι Τουρκοκύπριοι είχαν τις ίδιες αντιλήψεις για τις δικές τους επαφές με Ελληνοκύπριους. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι στο δείκτη διαχωρισμού οι Τουρκοκύπριοι παρουσιάζουν πολύ ψηλότερη βαθμολογία από τους Ελληνοκύπριους, αποδεικνύοντας έτσι ότι αντιλαμβάνονταν τη ζωή στα μικτά χωριά ως διαχωρισμένη από την ελληνοκυπριακή κοινότητα.

Μια πιο σύνθετη εικόνα προκύπτει όσον αφορά τις σημερινές αντιλήψεις και στάσεις των συμμετεχόντων, αφού οι Τουρκοκύπριοι συγκεντρώνουν υψηλότερη βαθμολογία ως προς το *Διομαδικό άγχος*, τη *Συμβολική απειλή* και την *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης*, ενώ οι Ελληνοκύπριοι συγκεντρώνουν υψηλότερη βαθμολογία ως προς τη *Ρεαλιστική απειλή* και τον *Ελληνοκεντρισμό*. Σε συμφωνία με τις αντιλήψεις τους για την παλιά ζωή στα χωριά τους, οι Ελληνοκύπριοι δήλωσαν ότι εμπιστεύονταν τους τουρκοκύπριους συγχωριανούς τους περισσότερο σε σύγκριση με το βαθμό στον οποίο οι Τουρκοκύπριοι συγχωριανοί τους δήλωσαν ότι εμπιστεύονταν τους Ελληνοκύπριους. Επιπλέον, οι Ελληνοκύπριοι δήλωσαν ότι έχουν θετικότερες στάσεις προς τους Τουρκοκύπριους, απ' ό,τι το αντίθετο.

Επιπλέον, από τα αποτελέσματα που αφορούν το μέλλον είναι φανερό ότι οι Ελληνοκύπριοι παραμένουν περισσότερο ανοικτοί στην ιδέα της συμβίωσης στο μέλλον σε μικτές γειτονίες με Τουρκοκύπριους παρά το αντίθετο. Στο ίδιο πνεύμα, μεγάλη πλειοψηφία Ελληνοκυπρίων θεωρούσε τη λύση ενιαίου κράτους ικανοποιητική, ενώ η πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων έβρισκε αυτή τη λύση εντελώς απαράδεκτη. Από την άλλη, σημαντική πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων έβρισκε τη λύση δύο κρατών στο κυπριακό πρόβλημα πολύ ικανοποιητική, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων έβρισκε αυτό τον τύπο λύσης εντελώς απαράδεκτο.

Σημαντικά ευρήματα είναι επίσης τα αποτελέσματα που αφορούν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, τα οποία δείχνουν ότι οι αντιλήψεις και οι στάσεις του παρόντος είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις εμπειρίες του παρελθόντος που με τη σειρά τους αναμφίβολα επηρεάζουν τις στάσεις των συμμετεχόντων ως προς το μέλλον.

| Συμπέρασμα

Το πρώτο μέρος αυτής της έκθεσης εστίασε στη βιβλιογραφία σχετικά με τα μικτά χωριά στην Κύπρο. Επιχειρήσαμε μια επισκόπηση της πρόσφατης ιστορίας της Κύπρου και των μικτών χωριών όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις σχετικές κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις. Αντλώντας από την έρευνα στην κοινωνική ψυχολογία, συζητήσαμε το θέμα των διομαδικών διεργασιών με αναφορά στους παράγοντες που οδηγούν στην διομαδική σύγκρουση αλλά και στους τρόπους με τους οποίους η διομαδική σύγκρουση μπορεί να μειωθεί. Εξετάσαμε επίσης το ρόλο που διαδραματίζουν παράγοντες σχετικοί με το τοπικό συγκείμενο και τις κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες στο σχηματισμό των διομαδικών σχέσεων, αλλά και στη διαμόρφωση της μνήμης του παρελθόντος. Επιπρόσθετα, επιχειρήσαμε μια εκτενή ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικά με τη ζωή στα μικτά χωριά στην Κύπρο, εξετάζοντας διάφορες πτυχές της όπως, η διάταξη των σπιτιών στο χωριό, τα ζητήματα γλώσσας ή μικτών γάμων κτλ. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στις έρευνες που έγιναν στο μικτό χωριό Πύλα, το οποίο αποτέλεσε το επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος, σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μικτά χωριά στην Κύπρο.

Ο κύριος σκοπός αυτής της ερευνητικής έκθεσης, ωστόσο, ήταν η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ποσοτικής έρευνας ερωτηματολογίου που διενεργήσαμε με τη συμμετοχή σχεδόν 1900 ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων κατοίκων από, περίπου, 100 πρώην μικτά χωριά της Κύπρου. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας δεν παρέχουν μόνο μια γενική εικόνα της καθημερινής ζωής σ' αυτά τα χωριά, όπως αυτή αποτυπώνεται στη μνήμη των κατοίκων τους, αλλά εξετάζουν και τις σημερινές αντιλήψεις των κατοίκων των πρώην μικτών χωριών ως προς τα μέλη της άλλης κοινότητας και το μέλλον. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν τις διαφορές που υπάρχουν στον τρόπο με τον οποίο τα μέλη των δύο κοινοτήτων θυμούνται την κοινή ζωή τους σ' αυτά τα χωριά, στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα μέλη της άλλης κοινότητας σήμερα, κατά πόσο τα εμπιστεύονται ή νιώθουν ότι απειλούνται από αυτά, αλλά και κατά πόσο είναι πρόθυμα να ξαναζήσουν μαζί στο μέλλον κάτω από διάφορες συνθήκες.

Δεδομένου ότι στο παρελθόν δεν είχε πραγματοποιηθεί κάποια άλλη σχετική έρευνα στην Κύπρο, τα ευρήματα που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη έρευνα έχουν μεγάλη σημασία, αφού παρέχουν τις πρώτες ποσοτικές ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη των δύο κοινοτήτων θυμούνται τη ζωή στα μικτά χωριά της Κύπρου. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας σε σχέση με την παλιά ζωή στα μικτά χωριά φέρνουν στο φως ζωτικής σημασίας διαφορές στον τρόπο που Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ανακαλούν στη μνήμη τους την κοινή τους ζωή στο παρελθόν. Ενώ οι Ελληνοκύπριοι θυμούνται τη ζωή με τους Τουρκοκύπριους ως πιο θετική, συνεργατική και ευχάριστη, οι Τουρκοκύπριοι θυμούνται τη ζωή στα μικτά χωριά ως πιο αρνητική, λιγότερο ευχάριστη και με λιγότερες κοινωνικές επαφές μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Επιπλέον, παρατηρήσαμε διαφορές σε μια σειρά άλλων θεμάτων όπως τα περιστατικά των μικτών γάμων, οι ισορροπίες εξουσίας, ακόμα η συμμετοχή στις οργανώσεις ΕΟΚΑ και ΤΜΤ. Επομένως, φαίνεται ότι οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι ανακαλούν στη μνήμη τους με πολύ διαφορετικό τρόπο την κοινή τους ζωή στα πρώην μικτά χωριά.

Ειδικά 37 χρόνια μετά, είναι δύσκολο να φτάσει κανείς σε μια ξεκάθαρη και ακριβή αντίληψη της ζωής στα μικτά χωριά της Κύπρου. Λόγω της ισχυρής τάσης της ανθρώπινης μνήμης να αυτο-διορθώνεται του γεγονότος ότι η μνήμη διαρκώς αναθεωρείται με βάση το παρόν, η χρήση ερευνητικών μεθόδων που βασίζονται μόνο σε αυτοανοφές των συμμετεχόντων δεν θα μας επιτρέψει ποτέ να καθορίσουμε την εμπειρική πραγματικότητα του παρελθόντος ξεπερνώντας τον χαμηλό βαθμό βεβαιότητας αυτών των μεθόδων. Παρ' όλα αυτά, η εστίαση αυτής της έρευνας δεν παρέμεινε προσκολλημένη στην αντικειμενική χαρτογράφηση της ζωής στα μικτά χωριά. Αντίθετα, η σημασία της παρούσας έρευνας έγκειται στον παραστατικό τρόπο με τον οποίο τα αποτελέσματα παρουσιάζουν την υποκειμενικότητα που ενέχεται στις αναμνήσεις των κατοίκων των πρώην μικτών χωριών σχετικά με την κοινή ζωή τους στο παρελθόν. Στην πραγματικότητα, οι διαφορές που παρουσιάζουν τα δεδομένα ως προς τις αναμνήσεις των μελών των δύο κοινοτήτων εγείρουν το εξής σημαντικό ερώτημα: γιατί οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι θυμούνται την κοινή ζωή τους στα πρώην μικτά χωριά με τόσο διαφορετικούς τρόπους;

Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα δεν είναι απλή. Η ισχυρή τάση της ανθρώπινης μνήμης να αυτο-διορθώνεται είναι σίγουρα ένας παράγοντας που επηρεάζει, αλλά δεν μπορεί να αποτελεί το μοναδικό παράγοντα, λαμβάνοντας υπόψη και τις έντονες διαφορές σ' αυτά που τα μέλη της κάθε κοινότητας επιλέγουν να θυμούνται. Στην ενότητα που αφιερώσαμε στην ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας δώσαμε μεγάλη έμφαση στον ρόλο των πολιτικοκοινωνικών παραγόντων στην διαμόρφωση της μνήμης²⁹ και των διομαδικών σχέσεων.³⁰ Μέσα απ' αυτά τα 37 χρόνια οι άνθρωποι

29. Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στην ενότητα "Ερευνώντας το παρελθόν μέσα από την υποκειμενικότητα της παροντικής μνήμης" στη σ. 44.

30. Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στην ενότητα "Διομαδική σύγκρουση και παράγοντες που αφορούν το κοινωνικό συγκείμενο" στη σ. 24.

και από τις δύο κοινότητες έχουν εκτεθεί τους επίσημους εθνικούς λόγους, καθώς και στους λόγους των πολιτικών κομμάτων εκατέρωθεν της γραμμής του διαχωρισμού, κάτι το οποίο πιθανότατα έχει διαμορφώσει τις μνήμες τους με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (βλέπε Paradaakis, 1998; Bryant 2008; Loizos, 2008). Ο τουρκοκυπριακός εθνικισμός άλλαξε τον επίσημο λόγο του τη δεκαετία του 1950 και από το αίτημα για σχετική αυτονομία μετακινήθηκε στο αίτημα για απόλυτη αυτονομία και εθνο-θρησκευτική ομοιογένεια (βλέπε Canefe, 2000). Επομένως, οι εθνικές αφηγήσεις στην τουρκοκυπριακή πλευρά δεν αφήνουν χώρο για την ιδέα της συμβίωσης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στο μέλλον. Αυτό στηρίζεται και από το επιχειρήμα ότι στο παρελθόν οι Τουρκοκύπριοι υπέφεραν ενόσω ζούσαν μαζί με τους Ελληνοκύπριους, οπότε ο διαχωρισμός από τους Ελληνοκύπριους παρουσιάζεται ως η καλύτερη επιλογή.³¹ Αντίθετα, στην ελληνοκυπριακή πλευρά οι εθνικές αφηγήσεις προώθησαν ενεργά την εξιδανίκευση του παρελθόντος και της παλιάς ζωής στα χωριά και ενθάρρυναν την προσκόλληση στην πεποίθηση της επιστροφής σ' αυτό που υπήρχε στο παρελθόν (βλέπε Zetter, 1998). Η εξιδανίκευση του παρελθόντος και της παλιάς ζωής στα χωριά που τώρα χάθηκε, στην περίπτωση των κατοίκων των μικτών χωριών θα πρέπει να περιλάμβανε σε κάποιο βαθμό και την εξιδανίκευση της συμβίωσης με τους Τουρκοκύπριους, αφού ο δεδηλωμένος στόχος της ελληνοκυπριακής πλευράς ήταν όχι ο διαχωρισμός αλλά η επανένωση του νησιού.³²

Ωστόσο, ακόμα ένας παράγοντας που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε όταν συζητούμε τις διαφορές στις αντιλήψεις των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων είναι οι διαφορετικές κοινωνικο-πολιτικές εμπειρίες στις οποίες υποβλήθηκε η κάθε κοινότητα, όχι μετά το 1974 αλλά πριν απ' αυτόν, όταν οι δύο κοινότητες ζούσαν ακόμη μαζί. Όπως εξετάσαμε και στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας³³, η τουρκοκυπριακή κοινότητα, ως η αριθμητικά μειοψηφούσα κοινότητα στο νησί, από τα μέσα του 1950 υποβλήθηκε στη βία, το φόβο και την τρομοκράτηση, φαινόμενα τα οποία κορυφώθηκαν το 1963-64. Επομένως, παρόλο που θα πρέπει να υπήρχαν ευάριθμες περιπτώσεις στις οποίες οι Τουρκοκύπριοι ζούσαν αρμονικά μαζί με τους Ελληνοκύπριους, υπήρχαν και περιπτώσεις, ειδικά στο διάστημα 1963-64, στις οποίες οι Τουρκοκύπριοι υποβλήθηκαν σε συνεχή φόβο, τρομοκράτηση και βία.³⁴ Οι Ελληνοκύπριοι, από την άλλη, που ήταν η αριθμητική πλειοψηφία στο νησί, είχαν υποβληθεί σε πράξεις βίας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, αλλά σε πολύ μικρότερη έκταση απ' ότι οι Τουρκοκύπριοι. Επομένως, γενικά οι εμπειρίες των Ελληνοκυπρίων πριν το 1974, ενόσω ζούσαν ακόμα μαζί με τους Τουρκοκύπριους στα μικτά χωριά, δε χαρακτηρίζονταν από μακράς διάρκειας βία, τρομοκράτηση και φόβο. Το αποκορύφωμα των ελληνοκυπριακών δεινών υπήρξαν τα γεγονότα του 1974.³⁵ Ωστόσο, ο καταστροφικός αυτός πόλεμος διενεργήθηκε από 30,000 τούρκους στρατιώτες, επιτρέποντας την επίρριψη των ευθυνών στην Τουρκία και όχι στους τουρκοκύπριους χωρικούς, ακόμα και σε περιπτώσεις που τα εγκλήματα είχαν διαπραχθεί από τουρκοκυπριακές παραστρατιωτικές δυνάμεις. Επομένως, ενώ η βία ενάντια στους Ελληνοκύπριους ασκήθηκε κύρια και πρώτιστα από έναν εξωτερικό παράγοντα εκτός Κύπρου (τον τουρκικό στρατό), η βία ενάντια στους Τουρκοκύπριους ασκήθηκε, σε μεγάλο βαθμό, από ελληνοκυπριακές παραστρατιωτικές δυνάμεις.

Πέρα από τα αποτελέσματα που αφορούσαν την παλιά ζωή στα μικτά χωριά, αυτή η έκθεση εξέτασε επίσης τις σημερινές αντιλήψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την άλλη κοινότητα, με σκοπό να διερευνήσει την ύπαρξη πιθανών διαφορών στον τρόπο που η μια κοινότητα βλέπει την άλλη. Στην ενότητα με τα αντίστοιχα αποτελέσματα, φάνηκε ότι οι Τουρκοκύπριοι είχαν μεγαλύτερες βαθμολογίες αναφορικά με το *Διομαδικό άγχος*, τη *Συμβολική απειλή* και την *Απειλή της συλλογικής αυτοεκτίμησης*, ενώ οι Ελληνοκύπριοι είχαν ψηλότερες βαθμολογίες στην περίπτωση της *Ρεαλιστικής απειλής*. Επιπλέον, σε αντιστοιχία με τις αντιλήψεις που είχαν για την παλιά ζωή στα χωριά τους, οι Ελληνοκύπριοι ανέφεραν μεγαλύτερα επίπεδα εμπιστοσύνης προς τους Τουρκοκύπριους ενώ είχαν θετικότερες στάσεις προς τους Τουρκοκύπριους απ' ότι το αντίθετο. Φαίνεται ότι το γεγονός ότι, αριθμητικά, αποτελούσαν μειοψηφία, έκανε τους Τουρκοκύπριους να νιώθουν περισσότερο άγχος, νευρικότητα και αμηχανία στην παρουσία Ελληνοκυπρίων, να νιώθουν ότι απειλούνται από τον τρόπο με τον οποίο οι Ελληνοκύπριοι εξέφραζαν την ταυτότητά τους, να αισθάνονται ότι οι Ελληνοκύπριοι δεν τους σέβονται αρκετά, σκέφτονται αρνητικά γι' αυτούς και τους θεωρούν κατώτερους. Οι

31. Αυτό αντανάκται και στα αποτελέσματα της ενότητας αυτής της έκθεσης που έδειξε ότι η πλειοψηφία των τουρκοκύπριων συμμετεχόντων θεωρούσαν τη λύση δύο κρατών στο κυπριακό πρόβλημα ως πολύ ικανοποιητική (βλέπε σσ. 84 - 85).

32. Όπως και πιο πάνω αυτό αντανάκται και στα αποτελέσματα της ενότητας αυτής της έκθεσης που έδειξε ότι η πλειοψηφία των ελληνοκυπρίων συμμετεχόντων θεωρούσαν τη λύση του ενιαίου κράτους στο κυπριακό πρόβλημα ως πολύ ικανοποιητική (βλέπε σσ. 84-85).

33. Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στην ενότητα "Η ιστορία της Κύπρου και των μικτών χωριών της: μια ιστορική αναδρομή" στη σελ. 9.

34. Αυτό αντανάκται στα αποτελέσματα της έκθεσης όπου οι Τουρκοκύπριοι αναφέρονται ότι είχαν υποφέρει περισσότερο από τους Ελληνοκύπριους σε όλες τις ερωτήσεις, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα, κατά τη διάρκεια των περιόδων 1955-59 και 1963-64 (βλέπε σ. 69).

35. Όπως και πιο πάνω, αυτό αντανάκται στα αποτελέσματα της ενότητας αυτής της έκθεσης στη σ. 69.

Ελληνοκύπριοι από την άλλη, όντας η πλειοψηφούσα κοινότητα στο νησί και έχοντας τον έλεγχο της Κυπριακής Δημοκρατίας που είναι διεθνώς αναγνωρισμένη και μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δε φαίνεται να νιώθουν ότι οι Τουρκοκύπριοι δεν τους εκτιμούν αρκετά ή ότι τους θεωρούν κατώτερους, ούτε ανησυχούν με τον τρόπο που οι Τουρκοκύπριοι εκφράζουν την ταυτότητά τους. Ωστόσο, οι Ελληνοκύπριοι φαίνεται να αισθάνονται ότι θα απειλούνται σ' ένα μέλλον στο οποίο οι Τουρκοκύπριοι ενδεχομένως να έχουν τη δυνατότητα να αποφασίζουν για πολιτικά ζητήματα, αφήνοντας στους Ελληνοκύπριους λιγότερο έλεγχο σχετικά με τον τρόπο διοίκηση της χώρας, σ' ένα μέλλον στο οποίο οι Τουρκοκύπριοι θα διεκδικούν όλο και περισσότερα απ' αυτούς. Ακριβώς επειδή οι Ελληνοκύπριοι είχαν τον έλεγχο της Κυπριακής Δημοκρατίας χωρίς την ανάμιξη των Τουρκοκυπρίων, η ιδέα να χάσουν μέρους αυτού του ελέγχου ενδεχομένως να συμπεριλαμβάνεται στις ρεαλιστικές απειλές που οι ελληνοκύπριοι συμμετέχοντες της συγκεκριμένης έρευνας δήλωσαν ότι ένιωθαν.

Ιδιαίτερης σημασίας ήταν επίσης τα ερευνητικά αποτελέσματα που σχετίζονταν με τον τρόπο με τον οποίο οι πρώην κάτοικοι των μικτών χωριών αντιλαμβάνονται το μέλλον. Από τα αποτελέσματα έγινε φανερό ότι οι Ελληνοκύπριοι είναι πιο ανοικτοί στην ιδέα της συμβίωσης με τους Τουρκοκύπριους στο μέλλον σε μικτές γειτονιές. Ενώ περίπου το 42% των Ελληνοκυπρίων δήλωσαν ότι θα ένιωθαν άνετα να ζουν σε μια γειτονιά με σημαντική παρουσία Τουρκοκυπρίων, το αντίστοιχο ποσοστό Τουρκοκυπρίων που δήλωσαν ότι θα ένιωθαν το ίδιο στην παρουσία σημαντικού αριθμού Ελληνοκυπρίων ήταν κάτω από 10%. Επίσης αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι περίπου 33% των Ελληνοκυπρίων του δείγματός μας δήλωσε ότι θα θεωρούσε αποδεκτό να ζει σε μια γειτονιά όπου οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν θα την πλειοψηφία, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην τουρκοκυπριακή κοινότητα ήταν μόνο 3%.

Επιπλέον, οι Ελληνοκύπριοι ήταν περισσότερο ανοικτοί στην ιδέα ενός ενιαίου κράτους ως λύση στο κυπριακό πρόβλημα ενώ, από την άλλη, μια σημαντική πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων έβρισκε την λύση δύο κρατών πολύ ικανοποιητική. Αυτά τα αποτελέσματα βέβαια, βρίσκονται σε αντιστοιχία με τα αποτελέσματα αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι αναπαριστούν την παλιά τους ζωή στα μικτά χωριά. Σε κάθε περίπτωση, ένα εύρημα μεγάλης σημασίας είναι το γεγονός ότι η διζωνική δικαιοδική ομοσπονδία είναι ουσιαστικά η μόνη λύση στο κυπριακό πρόβλημα που γίνεται αποδεκτή από τις πλειοψηφίες των δύο κοινοτήτων είτε ως πολύ ικανοποιητική είτε ως μια συμβιβαστική λύση, με ποσοστά που αγγίζουν το 59,5% στην ελληνοκυπριακή κοινότητα και το 69,7% στην τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Επιπλέον, εξαιρετικά μεγάλης θεωρητικής σημασίας είναι η αιτιακή σχέση που διατρέχει τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, από τις επαφές, τις φιλίες, τις αναπαραστάσεις της ιστορίας των συμμετεχόντων, μέχρι το αίσθημα απειλής που νιώθουν και, επιπλέον, τις στάσεις τους, το ζήτημα της εμπιστοσύνης και την επιθυμία τους να ζήσουν μαζί στο μέλλον. Αυτές οι αιτιακές σχέσεις αποδεικνύουν με εμπειρικό τρόπο ότι οι μνήμες θετικών επαφών και φιλιών με μέλη της άλλης κοινότητας, από τη μια μειώνουν το αίσθημα απειλής και το άγχος που νιώθουν οι συμμετέχοντες, ενώ ταυτόχρονα προωθούν την εμπιστοσύνη και τις θετικές στάσεις μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων. Αυτά τα αποτελέσματα είναι πολύ σημαντικά καθώς δείχνουν τη σπουδαιότητα που έχουν οι διακοινοτικές φιλίες και επαφές. Στην πραγματικότητα, δείχνουν ότι μέσω από την ενεργή προώθηση της ποιότητας των επαφών μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων και την ενθάρρυνση των φιλιών, τα αισθήματα της απειλής και του άγχους μπορούν να μειωθούν και να αντικατασταθούν από εμπιστοσύνη και θετικές στάσεις. Επομένως, αυτά τα αποτελέσματα έχουν βασικές πρακτικές εφαρμογές στην περίπτωση της σύγχρονης Κύπρου, όπου δυστυχώς οι ευκαιρίες για επαφές μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων είναι ακόμα περιορισμένες, παρά τη μερική άρση των περιορισμών μετακίνησης. Δυστυχώς, ακόμα και σήμερα στην πλειοψηφία τους οι δύο κοινότητες δεν έχουν επαφές με μέλη της άλλης κοινότητας, πόσο μάλλον φιλίες. Σε επίσημο επίπεδο δεν υπάρχει συστηματική προσπάθεια προώθησης της ποιότητας των επαφών μεταξύ των ανθρώπων στις δύο κοινότητες. Μια εξαίρεση σ' αυτό τον κανόνα αποτελούν οι πρόσφατες προσπάθειες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας που ενθάρρυναν τη συνεργασία, ακόμα και την ανταλλαγή επισκέψεων, μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών των δύο κοινοτήτων. Ωστόσο, αυτές οι πρωτοβουλίες αποδοκιμάστηκαν ανοικτά – οι αποδοκιμασίες έφτασαν μέχρι το σημείο της απαγόρευσης – από τη συνδικαλιστική οργάνωση των ελληνοκύπριων δασκάλων δημοτικού ΠΟΕΔ (Παγκύπρια Οργάνωση Ελλήνων Διδασκάλων) μέσω από μια εγκύκλιο που απεστάλη στους δασκάλους των δημοτικών σχολείων. Αυτή η απροθυμία της συγκεκριμένης οργάνωσης, και η απροθυμία του ελληνοκυπριακού πληθυσμού γενικότερα, πηγάζει από το φόβο αναγνώρισης της τουρκοκυπριακής διοίκησης, καθώς και το φόβο του στιγματισμού από τους συναδέλφους και την κοινωνία. Πέρα απ' αυτούς τους λόγους όμως, ένας άλλος παράγοντας για την έλλειψη καθημερινής επαφής είναι ο μακροχρόνιος διαχωρισμός που κατασκευάζει και συντηρεί

την καθημερινότητα των ανθρώπων των δύο κοινοτήτων ως εντελώς διαχωρισμένη (οι άνθρωποι συνηθίζουν να πηγαίνουν στα καταστήματα, τα καφενεία, τα εστιατόρια και τις παραλίες που τους είναι πιο γνώριμες)· αυτό καθιστά την προσπάθεια να σπάσει κανείς αυτό το μοτίβο του διαχωρισμού ακόμα πιο δύσκολη. Επιπλέον, αυτή αιτιακή σχέση που προκύπτει από τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας υπογραμμίζει επίσης τη σημασία των αναπαραστάσεων της ιστορίας και αποκαλύπτει τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο των εθνικών αφηγήσεων στη διαμόρφωση των αισθημάτων της απειλής και τους άγχους, αλλά και στον καθορισμό της προθυμίας των Κυπρίων να ξαναζήσουν μαζί με μέλη της άλλης κοινότητας στο μέλλον. Και πάλι, αυτά τα αποτελέσματα υποδεικνύουν την ανάγκη για περισσότερες επαφές μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων, καθώς όλα αυτά τα χρόνια οι αλληλοσυγκρουόμενες ερμηνείες της κυπριακής ιστορίας που προβάλλουν οι επίσημες αφηγήσεις των δύο πλευρών έχουν παραμείνει απομονωμένες από το διακοινοτικό διάλογο και την αλλαγή.

Χωρίς αμφιβολία, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας παρέχουν σαφή εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι από τα πρώην μικτά χωριά αναπαριστούν την παλιά τους ζωή μαζί και αντιλαμβάνονται ο ένας τον άλλο στο παρόν αλλά και στο μέλλον. Ωστόσο, αυτές οι πληροφορίες δεν είναι εξαντλητικές και υπάρχει σίγουρα χώρος για περαιτέρω έρευνα στο πεδίο. Η προσπάθεια της συγκεκριμένης έρευνας δεν ήταν να χαρτογραφήσει την πραγματική ζωή στα μικτά χωριά της Κύπρου, αλλά να διερευνήσει τις αναπαραστάσεις των κατοίκων των πρώην μικτών χωριών σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Επομένως, πολλές ερωτήσεις σχετικές με την πραγματική ζωή των ανθρώπων σ' αυτά τα μικτά χωριά παραμένουν προς το παρόν αναπάντητες. Παρ' όλα αυτά, το να ξεδιαλύνει κανείς τα γεγονότα από τις αναμνήσεις είναι μια δύσκολη υπόθεση που απαιτεί να στηριχτεί κανείς σε πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους πηγές. Για να πετύχει μια πιο ολιστική θέαση του παρελθόντος στα μικτά χωριά της Κύπρου, η μελλοντική έρευνα θα μπορούσε ενδεχομένως να επιχειρήσει να συγκρίνει τα δεδομένα αυτής της έρευνας με άλλες πηγές πληροφόρησης, όπως άρθρα εφημερίδων, λογοτεχνικά χωριά, ακόμα και κρατικά έγγραφα. Παρόλο που στην παρούσα έκθεση, μέσα από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, επιχειρήσαμε να φέρουμε μαζί όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για τα μικτά χωριά στην Κύπρο, σίγουρα υπάρχουν ακόμα αρκετά περιθώρια για παρόμοιες προσπάθειες στο μέλλον. Επομένως, χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ως σκαλοπάτι, μελλοντικές έρευνες στο πεδίο θα μπορούσαν να επιχειρήσουν να υπερβούν την τάση για αυτό-διόρθωση της ανθρώπινης μνήμης και τις διαρκείς αναθεωρήσεις που αυτή υφίσταται στο παρόν, μέσα από τη χρήση δεδομένων από ποικιλία πηγών. Ποιοτικές μέθοδοι όπως μη δομημένες, ημι-δομημένες ή επαναλαμβανόμενες συνεντεύξεις, περιπτωσιολογικές μελέτες μιας τοπικής κοινότητας ή μιας περιοχής, μελέτες προφορικής ιστορίας και εθνογραφικές έρευνες θα μπορούσαν να ελέγξουν περαιτέρω αυτά τα προσωρινά συμπεράσματα της παρούσας ποσοτικής έρευνας, ταυτόχρονα εμβαθύνοντας και εμπλουτίζοντας τη γνώση που έχει παραχθεί.

Μια άλλη κατεύθυνση για μελλοντικές έρευνες προκύπτει και από τον περιορισμένο διαθέσιμο χώρο που είχαμε για την παρουσίαση των ερευνητικών αποτελεσμάτων σ' αυτή την περίπτωση. Συγκεκριμένα, η παρούσα έρευνα εστίασε στα μικτά χωριά της Κύπρου γενικά και δεν έλαβε υπ' όψιν της τις πιθανές ομοιότητες που υπήρχαν μεταξύ χωριών της ίδιας περιφέρειας ή περιοχής στην Κύπρο, ούτε εξέτασε τον ρόλο των δομικών χαρακτηριστικών των χωριών σε σχέση με τις άλλες μεταβλητές που διερευνήθηκαν σ' αυτή την έκθεση. Μια πολύ-επίπεδη ανάλυση των δεδομένων θα μπορούσε να διερευνήσει τον ρόλο των δομικών χαρακτηριστικών των χωριών (κατανομή της εξουσίας, ποικιλομορφία) στην προαγωγή ή την παρεμπόδιση της ανάπτυξης θετικών σχέσεων μεταξύ των δύο κοινοτήτων του χωριού. Στην πραγματικότητα, θα ήταν ενδιαφέρον να είχαμε αναλύσει τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, όχι μόνο σε επίπεδο κοινότητας και χωριού, αλλά σε επίπεδο της περιοχής ή περιφέρειας στην οποία ανήκε το κάθε χωριό. Γενικά, τα γειτονικά χωριά συνηθίζουν να συνεργάζονται μεταξύ τους, ενώ τα μέλη μιας κοινότητας συχνά είχαν στενές σχέσεις μεταξύ τους, ακόμα κι αν διέμεναν σε γειτονικά χωριά. Σε περιόδους διακοινοτικών ταραχών, η σύγκρουση σε ένα χωριό συχνά υποκινούσε και στα γειτονικά χωριά συγκρούσεις και πράξεις εκδίκησης προς την άλλη κοινότητα (βλέπε Packard, 2008; Psaltis, Lytras, Pachoullides, Philipou&Beili, 2011), δημιουργώντας έτσι ένταση σε ολόκληρη την περιοχή. Θα ήταν επίσης ενδιαφέρον για μελλοντικές μελέτες να εξετάσουν το κάθε μικτό χωριό στην περιοχή στην οποία ανήκε και να διερευνήσουν τον τρόπο με τον οποίο το ένα χωριό επηρεαζόταν από το άλλο προς την κατεύθυνση της διακοινοτικής διαμάχης ή προς την κατεύθυνση της συνεργασίας και της εμπιστοσύνης. Η μελέτη των μικτών χωριών στην Κύπρο αποτελεί ένα μπουρδουκλωμένο κόμπο στον οποίο διάφορες μεταβλητές βρίσκονται αλληλοσυνδεδεμένες, συμπεριλαμβανομένων αυτών της μνήμης, των διομαδικών και των εθνοτικών σχέσεων, της πολιτικής και της προπαγάνδας. Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες, η μελέτη των μικτών χωριών στην Κύπρο είναι μια αναγκαιότητα, δεδομένου ότι αυτά τα χωριά αποτελούν δυστυχώς τα τελευταία παραδείγματα μεγάλης κλίμακας εθνοτικής συμβίωσης στην Κύπρο, κατά τα τελευταία χρόνια πριν τον επιβεβλημένο εδαφικό διαχωρισμό του 1974. Η μικρή προσοχή

που δόθηκε μέχρι τώρα στα μικτά χωριά της Κύπρου δεν ενθαρρύνει τους σύγχρονους Κύπριους να θυμούνται ότι υπήρξε μια περίοδος κατά την οποία Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ζούσαν μαζί στα ίδια χωριά για δεκαετίες. Η ζωή στα μικτά χωριά της Κύπρου βέβαια δεν υπήρξε πάντα ειρηνική, και το να φέρνει κανείς στο φως τα θετικά περιστατικά συνεργασίας μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων είναι εξίσου σημαντικό με τη διερεύνηση των περιστατικών σύγκρουσης. Σε κάθε περίπτωση, η γνώση του παρελθόντος αποτελεί μια καλή αφετηρία για την κατανόηση του παρόντος και τη διαμόρφωση του μέλλοντος.

Βιβλιογραφία

- Agkastiniotis, K.M. (1965). *Ο Συνεργατισμός: Γέννησις και Ανάπτυξις του εν Κύπρω*. (Cooperativism: Its Birth and Development in Cyprus). Λευκωσία.
- Akartürk, E. (2008). The Turkish Cypriots in the village of Argaki (Unpublished Master's thesis). University of Nicosia - Intercollege, Nicosia, Cyprus
- Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Boston: Beacon Press.
- An, A. (2004). Σεπτεμβριανά και Κυπριακό (September events and the Cyprus problem). Στο Μ. Δρουσιώτης (Επ.) Το Βαθύ Κράτος - Τουρκία, Ελλάδα, Κύπρος (σσ. 73-124). Λευκωσία: Αλφάδι.
- An, A. (2004). TMT και το Κυπριακό (TMT and the Cyprus problem). Στο Μ. Δρουσιώτης (Επ.) Το Βαθύ Κράτος - Τουρκία, Ελλάδα, Κύπρος (σσ.125-146). Λευκωσία: Αλφάδι.
- An A. (2005). Forms of Cypriotism in the Turkish Cypriot community: obstacles and necessary conditions. Retrieved from <http://kibrisim.org/aneng.html>
- Anastasiades, A.G. (1975). *The development of the Administration of Elementary Education in Cyprus from 1878* (Unpublished Master's Thesis). University of Wales, Cardiff, UK.
- Anastasiades, A.G. (1979). *The development of the Administration of Elementary Education in Cyprus*. Nicosia: Theopress.
- Asmussen, J. (1996). Life and strife in mixed villages: Some aspects of inter-ethnic relations in Cyprus under British rule. *The Cyprus Review*, 8, 101-110.
- Attalides, M. (1979). *Cyprus, nationalism and international politics*. New York: St. Martin's Press
- Bahçeli, T. (2004). Saying yes to EU accession: Explaining the Turkish Cypriot referendum outcome. *Cyprus Review*, 16 (2), 55-65.
- Baysal, B. (2010, Ιανουάριος-Φεβρουάριος) Συνεχείς επιθέσεις εκτουρκισμού στις περιοχές εγκατάστασης των Τουρκοκυπρίων, (Continuous Turkification attacks in the area of Turkish Cypriot settlement). *Το Καλέμι*, έκτακτο τεύχος, Λευκωσία.
- Beckingham, C.F. (1957). The Turks of Cyprus. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 87(2), 165-174.
- Beyli, Z. (2010). *Turkish Cypriot Oral History of the villages Aphania, Peristerona and Mora* (Unpublished Research Report), AHDR, Nicosia, Cyprus.
- Blanz, M., Mummenday, A., & Otten, S. (1995). Perceptions of relative group size and group status: Effects on intergroup discrimination in negative evaluations. *European Journal of Social Psychology*, 25(2), 231-247.
- Brown, R.J., Condor, S., Matthews, A., Wade, G., & Williams, J.A., (1986). Explaining intergroup differentiation in an industrial organization. *Journal of Occupational Psychology*, 59, 273-286.
- Brown, R.J., (1996). Intergroup Relations. In M. Hewstone, W. Stroebe & G.M. Stephenson (Eds.), *Introduction to Social Psychology* (σσ. 530-561). Oxford: Blackwell.

- Brown, R.J., (1988). *Group Processes: dynamics within and between groups*. Oxford: Blackwell.
- Bryant, R. (2008). Writing the Catastrophe: Nostalgia and its Histories in Cyprus. *Journal of Modern Greek Studies*, 26(2), 399-422.
- Cabrera, C. (2009). *A Study on Perceptions and Attitudes towards Contact between Greek Cypriots and Turkish Cypriots in a formerly mixed village in Cyprus* (Essay submitted for PSY 637 course), University of Cyprus, Nicosia, Cyprus.
- Cakal, H. (2007). *Can we live together? A cross-sectional study of prejudice and interethnic contact in a Cypriot village* (Unpublished Master's thesis). University of Manchester, Manchester, UK.
- Canefe, N. (2002). Refugees or Enemies? The legacy of population displacements in contemporary Turkish Cypriot society. *South European Society and Politics*, 7 (3), 1-28.
- Constantinou, C.M., & Papadakis, Y. (2001). The Cypriot State(s) in situ: Cross-ethnic Contact and the Discourse of Recognition, *Global Society*, 15 (2), 125-148.
- Cortina, J.A. (1993). What is Coefficient Alpha? An examination of Theory and Applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98-104.
- Coufoudakis, V.(2004). Cyprus - the referendum and its aftermath. *Cyprus Review*, 16 (2), 67-82.
- Διονυσίου, Γ. (6 Σεπτεμβρίου, 2009) Η διαμόρφωση της τουρκοκυπριακής κοινότητας και οι σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. *Χρονικό Εφημερίδα Πολίτης*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αρκτίνοσ Λτδ.
- Δρουσιώτης, Μ. (2004). Το Ελληνοτουρκικό παρακράτος και η Κύπρος (1947-1970) [The Greco-Turkish parastate and Cyprus (1947-1970)]. Στο Μ. Δρουσιώτης (Επ.) Το Βαθύ Κράτος - Τουρκία, Ελλάδα, Κύπρος (σσ.11-72). Λευκωσία: Αλφάδι.
- Στο Μακάριος Δρουσιώτης (Επιμ.) (13 Ιουλίου 2008). Πώς η Χούντα Παγίδευσε τον Μακάριο. *Χρονικό Εφημερίδα Πολίτης*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αρκτίνοσ Λτδ.
- Ηρακλείδης, Α. (2002). *Κυπριακό – Σύγκρουση και Επίλυση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Gaertner, S.L., Dovidio, J.F., Nier, J.A., Ward, C.M., & Banker, B.S. (1999). Across cultural divides: The value of a superordinate identity. In D. Prentice & D. Miller (Eds.) *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict* (σσ. 173-212). New York: Russell Sage Foundation.
- Γεωργιάδης, Α.Π. (2001). *Κώμη Κεπήρ: Αρχοντοχώρι της Καρπασίας*. Λευκωσία.
- Gomez, A., Dovidio, J.F., Huici, C., Gaertner, S.L., & Cuadrado, I. (2008). The Other Side of We: When Outgroup Members Express Common Identity. *Personality and Social Psychology Bulletin* 34, 1613-1626.
- Gonzalez, R., & Brown, R. (2006). Dual identities in intergroup contact: Group status and size moderate the generalization of positive attitude change. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(6), 753-767.

- Haddock, G., Zanna, M., & Esses, V.M. (1993). Assessing the structure of prejudicial attitudes: The case of attitudes toward homosexuals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1105-1118.
- Hadjipavlou-Trigeorgis, M. (1993). Unofficial Inter-communal Contacts and their Contribution to Peace Building in Conflict Societies: *The Case of Cyprus*. *The Cyprus Review*, 5(2), 68-87.
- Harwood, J., Raman, P., & Hewstone, M. (2006). The Family and Communication Dynamics of Group Salience. *Journal of Family Communication*, 6(3), 181-200.
- Κακουλλής, Λ. (2011, January 23). Η Αριστερά και οι Τουρκοκύπριοι [The left wing and the Turkish Cypriots]. *Χρονικό Εφημερίδα Πολίτης*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αρκτίνοσ Λτδ.
- Kappler, M., & Petrou, M. (2010, 25 Απριλίου). Η Τουρκοκυπριακή Διάλεκτος. *Χρονικό Εφημερίδα Πολίτης*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αρκτίνοσ Λτδ.
- Karatsioli, B. (2010). Escalating for Peace in Cyprus: Roads to Peace through Scales of Conflict. In M. Lidauer & T. Roithner (Eds.), *Peace, Conflict, Identity – Social Anthropological Explorations on the Continuities and Ruptures between Conflict, Post-Conflict and Peace* (pp. 39-49). Vienna, Austria: Safran
- Katsiaounis, R. (1996). *Labour society and politics in Cyprus during the second half of the 19th Century*, Nicosia: Cyprus Research Centre.
- Kitromilides, P. (1977). From coexistence to confrontation: the dynamics of ethnic conflict in Cyprus. In M. Attalides (Ed.), *Cyprus Reviewed*, Nicosia: The Jus Cypri Association.
- Kızılyürek, N. (1999). Κύπρος: Το αδιέξοδο των εθνικισμών [Cyprus: the dead end of the nationalisms]. Αθήνα: Εκδόσεις Μαύρη Λίστα.
- Kızılyürek, N. (2009, April 26). Τα πέτρινα χρόνια των Τουρκοκυπρίων 1964-1974. [The stone years of the Turkish Cypriots]. *Χρονικό Εφημερίδα Πολίτης*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αρκτίνοσ Λτδ.
- Kliot, N., & Mansfield, Y. (1997). The political landscape of partition: the case of Cyprus. *Political Geography*, 16(6), 495-521.
- Loizos, P. (2008). *Iron in the Soul: Displacement, Livelihood and Health in Cyprus*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Loizos, P. (1981). *The Heart Grown Bitter: A Chronicle of Cypriot War Refugees*. Cambridge: Cambridge University Press
- Μαραθεύτης, Μ. (1992). *Το Κυπριακό Εκπαιδευτικό Σύστημα: Σταθμοί και Θέματα*. Λευκωσία.
- Μαραθεύτης, Μ. & Κουτσελίνη, Μ. (2000). Η λειτουργία και τα Προγράμματα της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κύπρου (1959-1993). Λευκωσία.
- Markides, D. (2001). *Cyprus 1957-1963 From Constitutional Conflict to Constitutional Crisis*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Michael, M. (2005). *Η εκκλησία της Κύπρου κατά την Οθωμανική περίοδο 1571-1878*, Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών
- Μιχαήλ, Ρ. (1908). A Muslim-Christian sect in Cyprus. *The Nineteenth Century and after*, Vol LXIII, 751-762.
- Ministry of Foreign Affairs Cyprus (2006). List of Turkish Cypriot missing persons. Last retrieved on 15th May 2011 from [http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/0/B645B308356678E0C22571BE00296AEE/\\$file/TKCLIST.missing.pdf?OpenElement](http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/0/B645B308356678E0C22571BE00296AEE/$file/TKCLIST.missing.pdf?OpenElement).

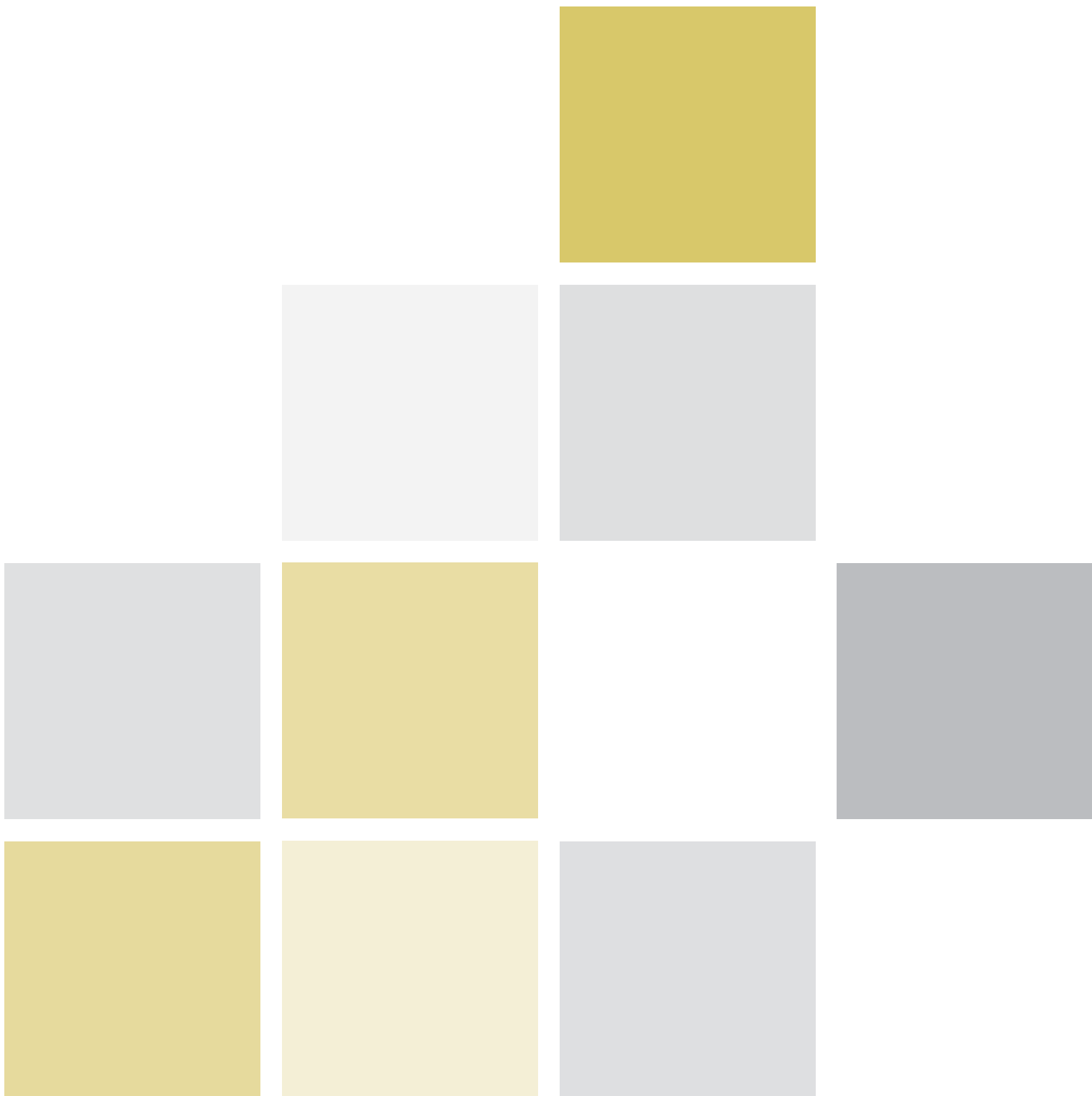
- Nier, J., & Gaertner, S. (2001). Changing Inter-racial Evaluations and Behavior: The Effects of a Common Group Identity, *Group Processes & Intergroup Relations*, 4(4), 299-316.
- Otten, S., Mummenday, A., & Blanz, M. (1996). Intergroup discrimination in positive and negative outcome allocations: Impact of stimulus valence, relative group status and relative group size. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(6), 568-581.
- Παχουλίδης, Κ. (2007). *Η Εθνική Τατότητα των Ελληνοκυπρίων: Γενετική Κοινωνιοψυχολογική Προσέγγιση* (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Packard, M. (2008). *Getting it wrong: Fragments from a Cyprus diary 1964*. Milton Keynes: Authorhouse.
- Panayiotou, A. (2009). *Lower class political culture and mechanisms/apparatuses setting the parameters of permissible public discourse*. Paper presented at the PRIO Conference 2009.
- Papadakis, Y. (1998). Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism as a Contested Process. *American Ethnologist*, 25(2), 149-165.
- Papadakis, Y. (1997). Pyla: A mixed borderline village under UN Supervision in Cyprus. *International Journal on Minority and Group Rights*, 4, 353-372.
- Papadakis, Y. (2008). Narrative, memory and history in divided Cyprus: A comparison of school books on the history of Cyprus. *History & Museum*, 20, 128-148.
- Παπαδάκης, Γ. (2009). *Η ηχώ της Νεκρής Ζώνης: Οδοιπορικό στη διαιρεμένη Κύπρο* [Echoes from the Dead Zone: Across the Cyprus Divide]. Αθήνα: Εκδόσεις Scripta.
- Patrick, R. (1976a). A General System Theory approach to Geopolitical Aspects of conflict between communities with particular reference to Cyprus since 1960. In J.H. Bater & R. Preston (Eds.), *Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971* (pp.1-323). Ontario: Department of Geography, University of Waterloo Publication Series.
- Patrick, R. (1976b). Inter-communal conflict in Cyprus: Some demographic and geopolitical consequences. In J.H. Bater & R. Preston (Eds.), *Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971* (pp.339-352). Ontario: Department of Geography, University of Waterloo Publication Series.
- Patrick, R. (1976c). Recent patterns of conflict in Cyprus. In J.H. Bater & R. Preston (Eds.), *Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971* (pp.353-371). Ontario: Department of Geography, University of Waterloo Publication Series.
- Patrick, R. (1976d). Geopolitical conflict in Cyprus: A general systems approach. In J.H. Bater & R. Preston (Eds.), *Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971* (pp.413-481). Ontario: Department of Geography, University of Waterloo Publication Series.
- Περικλέους, Χρ. (2007). *Το δημοψήφισμα του 2004*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Persianis P. (1978). *Church and State in Cyprus education. The Contribution of the Greek Orthodox Church of Cyprus to Cyprus Education during the British Administration (1878-1960)*. Nicosia, Cyprus
- Pettigrew, T.F., & Tropp, L. R. (2000). Does intergroup contact reduce prejudice?: Recent meta-analytic findings. In S. Oskamp (Ed.) *Reducing prejudice and discrimination* (pp.93-115). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65–85.
- Philippou, G. (2010). *Greek Cypriot Oral History of the villages Peristerona and Potami* (Unpublished Research Report). AHDR, Nicosia, Cyprus.
- Pollis, A. (1973). Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The case of Cyprus. *Comparative Politics*, 5(4), 575-599.
- Psaltis, C., & Duveen, G. (2006). Social relations and cognitive development: The influence of conversation type and representations of gender. *European Journal of Social Psychology*, 36, 407-430.
- Psaltis, C., (in press). Intergroup trust and contact in transition: A social representations perspective on the Cyprus conflict. In (Ed.) I. Markova & A. Gillespie, *Trust and Conflict: Representations, Culture and Dialogue*, London: Routledge.
- Psaltis, C. & Hewstone, M. (2008). End of project Report of the Project Intergroup contact between Greek-Cypriots and Turkish-Cypriots (Unpublished Report). Nuffield Foundation, New Career Development Fellowship, London, UK.
- Psaltis, C, Lytras, E., Pachoulides, K., Philippou, G & Beyli, Z. (2011). Representations of history and Intergroup Relations in Cyprus. AHDR: Nicosia, (Unpublished Report) EU Commission and UNDP-ACT).
- Sachdev, I., & Bourhis, R. (1987). Status differentials and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 17, 277-293.
- Sherif, M. (1966). *In Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Stefanovic, D. (2007). The path to Weimar Serbia? Explaining the resurgence of the Serbian far right after the fall of Milosevic. *Ethnic and Racial Studies*, 1(27), 1-27.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, 409-425.
- Struch, N., & Schwartz, S.H. (1989). Inter-group aggression: its predictors and distinctness from in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 364–373.
- Taeuber, I.B. (1955). Cyprus: The demography of a strategic island. *Population Index*, 21(1), 4-20.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. In S. Worchel & L. W. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Turner, J. C. (1981). The experimental social psychology of intergroup behavior. In J. C. Turner & H. Giles (Eds.), *Intergroup behavior* (pp. 66-101). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Uludağ, S. (2005). *Missing pieces of the mosaic: Mixed marriages...Alithia Newspaper*. Last retrieved on May 15th 2011 from http://www.stwing.upenn.edu/~durduran/hamambocu/authors/svg/svg9_7_2005.html
- Wagner, U., Christ, O., Pettigrew, T., Stellmacher, J., & Wolf, C. (2006). Prejudice and Minority Proportion: Contact Instead of Threat Effects. *Social Psychology Quarterly*, 69(4), 380-390.

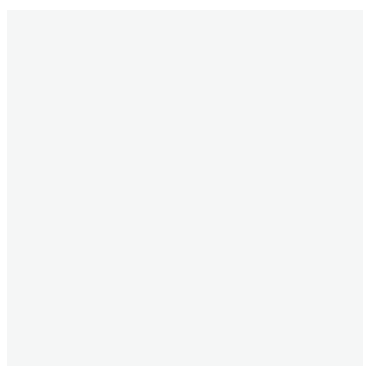
Weir, W.W. (1952). *Education in Cyprus: Some theories and practices in education in the island of Cyprus since 1878*. Nicosia: Cosmos Press

Wenzel, M., Mummendey, A., Weber, U. & Waldzus, S. (2003). The ingroup as pars pro toto: Projection from the ingroup onto the inclusive category as a precursor to social discrimination. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 29, 461-473.

Zetter, R. (1998). We Are Strangers Here: Continuity, Transition and the Impact of Protracted Exile on the Greek Cypriot Refugees. In V. Calotychos (Ed.) *Cyprus and its people: Nation, Identity and Experience in an Unimagined Community 1955–1997* (pp.69-84). Boulder, Colorado: Westview Press.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

	Όνομα στα Αγγλικά	Όνομα στα Ελληνικά	Όνομα στα Τουρκικά	Επαρχία
1.	Arhania	Αφάνεια	Gaziköy	Αμμόχωστος
2.	Akaki	Ακάκι	Akaça	Λευκωσία
3.	Akoursos	Ακουρσός	Akarsu	Πάφος
4.	Alethriko	Αλεθρικό	Aletirke	Λάρνακα
5.	Alaminos	Αλαμινός	Aleminyö	Λάρνακα
6.	Ambelikou	Αμπελικού	Bağlıköy	Λευκωσία
7.	Anaphotia	Αναφωτίδα	Akkor	Λάρνακα
8.	Anglisidhes	Αγγλισίδες	Aksu	Λάρνακα
9.	Anoyira	Ανώγυρα	Taşlıca	Λεμεσός
10.	Argaki	Αργάκι	Argaca	Λευκωσία
11.	Aredhiou	Αρεδιού	Areyu	Λευκωσία
12.	Arnadhi	Αρναδί	Kuzucuk	Αμμόχωστος
13.	Arsos	Άρσος	Arçoz	Λάρνακα
14.	Asomatos	Ασώματος	Gözügüzel	Λεμεσός
15.	Asproyia	Ασπρογιά	Aktepe	Πάφος
16.	Ayios Andronikos	Άγιος Ανδρόνικος	Yeşilköy	Αμμόχωστος (Χερσόνησος της Καρπατίας)
17.	Ayia Anna	Αγία Άννα	Akhisar	Λάρνακα
18.	Ayia Erini	Αγία Ειρήνη	Akdeniz	Κερύνεια
19.	Ayios Ermolaos	Άγιος Ερμόλαος	Ayirmola	Κερύνεια
20.	Ayios Yeoryios	Άγιος Γεώργιος	Ayyorgi	Κερύνεια
21.	Ayios Yeoryios Lefkas	Άγιος Γεώργιος Λεύκας	Madenliköy	Λευκωσία
22.	Ayios Sozomenos	Άγιος Σωζόμενος	Arpalık	Λευκωσία
23.	Ayios Theodoros	Άγιος Θεόδωρος	Boğaziçi	Λάρνακα
24.	Ayia Varvara	Αγία Βαρβάρα	Engindere	Πάφος
25.	Ayios Vassilios	Άγιος Βασίλειος	Ayvasıl	Λευκωσία
26.	Dhali	Δάλι	Dalı	Λευκωσία
27.	Dhenia	Δένεια	Denya	Λευκωσία
28.	Dhioros	Διόριος	Yorgoz	Κερύνεια
29.	Dhromolaxia	Δρομολαξιά	Mormenekşe	Λάρνακα
30.	Episkopi	Επισκοπή	Yalova	Λεμεσός

31.	Ephtakomi	Επτακώμη	Eftakomi	Αμμόχωστος
32.	Galataria	Γαλαταριά	Yoğurtçular	Πάφος
33.	Gouphe	Γούφες	Çamlıca	Αμμόχωστος
34.	Khoulou	Χούλου	Hulu	Πάφος
35.	Kalavassos	Καλαβασός	Kalavason	Λάρνακα
36.	Kalokhorio / Vouda	Καλό Χωριό	Vuda	Λάρνακα
37.	Karavostassi	Καραβοστάσι	Gemikonağı	Λευκωσία
38.	Kato Dheftera	Κάτω Δευτερά	Aşağı Deftera	Λευκωσία
39.	Kato Polemidhia	Κάτω Πολεμίδα	Aşağı Binatlı	Λεμεσός
40.	Kazaphani	Καζάφани	Ozanköy	Κερύνεια
41.	Kilani	Κοιλάνι	Ceylan	Λεμεσός
42.	Kilanemos	Κοιλάνεμος	Kilanemo	Αμμόχωστος
43.	Klepini	Κλεπίνη	Arapköy	Κερύνεια
44.	Kolossi	Κολόσσι	Yunus	Limassol
45.	Komi Kebir	Κώμι Κεπήρ	Büyük Konuk	Αμμόχωστος
46.	Korakou	Κοράκου	Koraku	Λευκωσία
47.	Kouklia	Κούκλια	Sakarya	Πάφος
48.	Kritou Terra	Κρήτου Τέρρα	Giritutera	Πάφος
49.	Lapathos	Λάπαθος	Boğaziçi	Αμμόχωστος
50.	Lapithos	Λάπηθος	Lapta	Κερύνεια
51.	Lefka	Λεύκα	Lefke	Λευκωσία
52.	Limnitis	Λιμνίτης	Yeşilirmak	Λευκωσία
53.	Lythrangomi	Λυθράγκωμη	Boltaşlı	Αμμόχωστος
54.	Malia	Μαλιά	Bağlarbaşı	Λεμεσός
55.	Mansoura	Μανσοούρα	Mansur	Λευκωσία
56.	Mari	Μαρί	Tatlısu	Λάρνακα
57.	Maronas	Μάρωνας	Uluçam	Πάφος
58.	Maroni	Μαρώνη	Maroni	Λάρνακα
59.	Mathiatis	Μαθιάτης	Matyat	Λευκωσία
60.	Meneou	Μενεού	Menevi	Λάρνακα
61.	Monarga	Μοναργά	Deregeçit	Αμμόχωστος

62.	Moniatis	Μονιάτης	Elmalı	Λεμεσός
63.	Morphou	Μόρφου	Omorfo	Λευκωσία
64.	Neokhorio	Νέο Χωριό	Minareliköy	Λευκωσία
65.	Orounda	Ορούντα	Orounda	Λευκωσία
66.	Palekithro	Παλαίκυθρο	Balikesir	Λευκωσία
67.	Pano Archimandrita	Πάνω Αρχιμανδρίτα	Yukarı Arhimandrida	Πάφος
68.	Pano Arodhes	Πάνω Αρόδες	Kalkanlı	Πάφος
69.	Pano Flasou	Πάνω Φλάσου	Yukarı Flasou	Λευκωσία
70.	Pano Lefkara	Πάνω Λεύκαρα	Yukarı Lefkara	Λάρνακα
71.	Paramali	Παραμάλι	Çayönü	Λεμεσός
72.	Petra Soleas	Πέτρα	Dereli	Λευκωσία
73.	Pendakomo	Πεντάκωμο	Beşevler	Λεμεσός
74.	Peristerona	Περιστερόνα	Peristerona	Λευκωσία
75.	Peristeronari	Περιστερονάρι	Narlıköy	Λευκωσία
76.	Perivolia	Περβόλια	Bahçalar	Λάρνακα
77.	Pissouri	Πισσούρι	Pisuri	Λεμεσός
78.	Polis Chrysohou	Πόλη Χρυσοχούς	Poli	Πάφος
79.	Potamia	Ποταμιά	Dereliköy	Λευκωσία
80.	Prastio - Evdhimou	Πρασιό – Αυδήμου	Çeliktaş,	Λεμεσός
81.	Prodromi	Προδρόμι	Karşıyaka	Πάφος
82.	Pyrga	Πυργά	Çamlıbel	Λάρνακα
83.	Pyroi	Πυροϊ	Gaziler	Λευκωσία
84.	Silikou	Σιλίκου	Silifke	Λεμεσός
85.	Skylloura	Σκυλλούρα	Yılmazköy	Λευκωσία
86.	Syngrassi	Σύγκραση	Sınırustü	Αμμόχωστος
87.	Timi	Τίμη	Ovalık	Πάφος
88.	Tokhni	Τόχνη	Taşkent	Λάρνακα
89.	Trakhonas	Τράχωνας	Kızılbaş	Λευκωσία
90.	Trachoni	Τραχώνι	Kayakale	Λεμεσός
91.	Tremetousha	Τρεμετουσιά	Tremeşe	Λάρνακα
92.	Vasilia	Βασιλεία	Vasilya	Κερύνεια

93.	Vatyli	Βατυλή	Vadili	Αμμόχωστος
94.	Vitsadha	Βιτσάδα	Pınarlı	Αμμόχωστος
95.	Yenagra	Γενάγρα	Nergisli	Αμμόχωστος
96.	Yeroskipou	Γεροσκήπου	Yeroşibu	Πάφος
97.	Zygi	Ζύγι	Terazi	Λάρνακα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΚ/ΤΚ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1 Ποσότητα της Επαφής	1	.071*	.059	-.116**	.220**	-.252**	-.154**	-.186**	-.188**	-.090**	.146**	.082**	.298**	.092**	.247**
2 Κυπριακή Ταυτότητα	.176**	1	.599**	.364**	.017	.013	.229**	.003	-.009	.321**	-.086**	.006	.099**	.110**	.075*
3 Ταύτιση με την Υπο-ομάδα (ΕΚ/ΤΚ)	-.021	.254**	1	.536**	-.016	.050	.237**	.096**	.035	.318**	-.033	.013	.108**	.074*	.060
4 Ελληνο/Τουρκο κεντρισιμός	-.168**	-.042	.250**	1	-.164**	.257**	.367**	.293**	.254**	.290**	-.159**	-.060	-.011	-.014	-.040
5 Εμπιστοσύνη	.282**	.162**	-.090**	-.474**	1	-.588**	-.477**	-.540**	-.629**	-.109**	.462**	.334**	.358**	.373**	.318**
6 Διοικητικό άγχος	-.224**	-.055	.115**	.387**	-.504**	1	.419**	.494**	.568**	.170**	-.414**	-.309**	-.305**	-.227**	-.356**
7 Ρεαλιστική απειλή	-.221**	-.104**	.242**	.441**	-.393**	.405**	1	.589**	.478**	.393**	-.349**	-.204**	-.181**	-.202**	-.192**
8 Συμβολική απειλή	-.215**	-.198**	.158**	.499**	-.407**	.464**	.643**	1	.643**	.223**	-.385**	-.173**	-.258**	-.271**	-.262**
9 Απειλή συλλογικής αυτοεκτίμησης	-.304**	-.223**	.190**	.510**	-.527**	.577**	.644**	.692**	1	.219**	-.446**	-.245**	-.256**	-.245**	-.290**
10 Ευθύνη της Τουρκίας και των ξένων	.251**	.279**	.020	-.011	.092**	.061	-.052	-.009	-.030	1	-.163**	-.056	.062	.111**	.057
11 Άνοιγμα των οδοφραγμάτων	.172**	-.031	.081*	-.057	.091**	-.263**	-.023	-.115**	-.127**	.101**	1	.201**	.174**	.189**	.182**
12 Στάση για την εξω-ομάδα	.312**	.166**	-.017	-.327**	.446**	-.484**	-.281**	-.339**	-.444**	.013	.269**	1	.223**	.215**	.187**
13 Επαφές στο χωριό	.292**	.119**	.063	-.120**	.207**	-.201**	.003	-.121**	-.089**	-.042	.058	.217**	1	.563**	.528**
14 Ποιότητα επαφών στο παρελθόν	.294**	-.009	.095**	-.028	.125**	-.262**	.086*	-.031	-.045	-.052	.228**	.247**	.467**	1	.478**
15 Διακοινωνικές φιλίες στο παρελθόν	.382**	.119**	-.057	-.247**	.326**	-.306**	-.208**	-.245**	-.275**	.084*	.124**	.338**	.546**	.421**	1

Σημείωση 1: Τα σύμβολα* στον πίνακα παραπέμπουν στο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας των σχέσεων όπου * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < 0.001$

Σημείωση 2: Οι αριθμοί στο πάνω μέρος της διαγωνιακής κοινότητας και οι αριθμοί στο κάτω μέρος της διαγωνιακής κοινότητας.

Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας

ISBN: 978-9963-703-23-4

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2011